

ბაგრატ შინკუბა
უკანასკნელი უბიხი

ქართულ ენაზე თარგმნა თამარ ჩიჯავაძემ

შინაარსი

1. წინასიტყვაობა
2. მკვდრების სუფრა
3. როცა შინ ვიყავით
4. ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი
5. როგორ შეხვდნენ უბიხები თავიანთ ძიძიშვილს
6. შარდინ ალოუს ძე
7. უკანასკნელი ბჭობა წაბლის ხის სახლში
8. ერთი მუჭა მიწა
9. სად არის აღთქმული სამოთხის მიწა?
10. მთები იწვის
11. “არა არს ღმერთი თვინიერ ალაჰისა“
12. უკან, უბიხების ქვეყნისკენ
13. ოსმან-ქოი
14. მთიელი ქალის ბედი
15. უდაბნოს ყვითელი გზით.
16. ამომშრალი კალაპოტები
17. ჭრილობების საგალობელი
18. რა შეუძლია დროს
19. სპილენძის ბუკი
20. ჩვენი ქურუმის აღსასრული
21. მანსოუ, შარდინის ვაჟი
22. ასტან ზოლაკი
23. გაზეთი აფხაზეთიდან
24. მოპირდაპირე ნაპირებზე
25. ტაჰირის სიკვდილი
26. უკანასკნელი გზა

სამშობლოს დამკარგველი ყველაფერს კარგავს

(აფხაზური ანდაზა)

წინასიტყვაობა

ამ ზამთრის დამდეგს, ერთ შაბათ საღამოს, ქარბეი ბარჩანი მეწვია. ოდესღაც ერთად ვსწავლობდით პედაგოგიურ ინსტიტუტში, ახლა კი სოხუმიდან დიდი ხნის წასული იყო და სოფლის სკოლის დირექტორად მუშაობდა. რამდენიმე წელი არ გვენახა ერთმანეთი. მე ლაპარაკის ხასიათზე მოვედი, მინდოდა გამომეკითხა ცისა და ბარისა, მაგრამ ქარბეი აჩქარდა, ნახევარ საათში რაიკომის მანქანა გამომივლის, რომელმაც აქ მომიყვანაო, და დრო აღარ დაუკარგავს, _ გაქეპილი ჩანთიდან საკმაოდ სქელი საქალაღდე ამოიღო.

_ ამაში ხელნაწერი დევს, ძალიან გთხოვ, წაიკითხო. რაც ადრე მოახერხებ, უკეთესია. ისედაც ოცდათერთმეტი წელი იყო ჩემი უფროსი მამიდის თათალის ზანდუკში. წინა კვირას დაგვრძალეთ მამიდაჩემი და ის ზანდუკიც გავხსენით, თვითონ რომ არასოდეს გაუხსნია. და აი, ეს ვიპოვეთ. ეს მისი შვილის შარახ ქვაძბას ხელნაწერია. სწორედ ომის დაწყების წინ არის დაწერილი, მაგრამ დღემდე არ მოძველებულა. წაიკითე და მითხარი, შეიძლება თუ არა მისი დაბეჭდვა, იმიტომ კი არ გეუბნები, ჩემი ნათესავი რომ არის; მოკლედ, _ წაიკითხე და თვითონ მიხვდები

ქარბეი წავიდა და ჩემს სინდისს მიანდო ხელნაწერის ბედი, დედის ზანდუკში ოცდათერთმეტ წელს გამოკეტილი შარახ ქვაძბას ხელნაწერის ბედი. საქალაღდის გახსნამდე დამამძიმა პასუხისმგებლობის გრძნობამ, უკვე ერთის კი არა, ორი განსვენებულის წინაშე.

პირველად სწრაფად ჩავიკითხე ხელნაწერი თავიდან ბოლომდე, შემდეგ კი რამდენჯერმე მივუბრუნდი, რომ კარგად გამერკვია ზოგი დაუმთავრებელი და ზოგი ძნელად დასაჯერებელი ადგილები.

თვითონ შარახ ქვაძბას არ ვიცნობდი, ისე კი ომამდეც ბევრი რამ მსმენოდა მასზე. ხუთი წლით უფროსი იყო ჩვენზე. სოხუმის პედაგოგიური ტექნიკუმი დაამთავრა და შემდეგ ლენინგრადში წავიდა, და იქ აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის კავკასიური ენების ფაკულტეტზე ჩაირიცხა, აკადემიკოს ნიკო მარის ლექციებს ისმენდა, ასპირანტურაში დატოვეს და კვკასიური ენების ჩრდილო-დასავლეთის ჯგუფის შესწავლას მიჰყო ხელი, მათ შორის უბიხურისაც, რომლის

ცოდნაც მეტად მნიშვნელოვანია კავკასიური ენების ისტორიული სიახლოვისა და ნათესაობის დასადგენად.

ისიც გამეგონა, რომ ქვაძბას განსაკუთრებული ლინგვისტური ნიჭი ჰქონდა და საზღვარგარეთაც დადიოდა სამეცნიერო მივლინებებით, რაც მაშინ იშვიათად ხდებოდა. დადიოდა თურქეთსა და ახლო აღმოსავლეთში. მისი მივლინების მიზანი იყო მოეძებნა ადამიანები, ვისაც შენარჩუნებული ექნებოდა უბიხური სალაპარაკო ენა. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო, რადგანაც ამ ენას დამწერლობა არ გააჩნია. ომის დროს ვილაცისგან გავიგე, იქნებ ქარბეიმაც მითხრა, რომ ქვაძბმა ლენინგრადიდან ჯარში გაიწვიესო. მალე მძიმედ დაიჭრა, ჰოსპიტალიდან კვლავ ფრონტზე დაბრუნდა და 1942 წელს უგზო-უკვლოდ დაიკარგა. მხოლოდ თექვსმეტი წლის შემდეგ _ 1958 წელს მოვიდა სოხუმში ცნობა, რომ შორეული იტალიის განაპირა ადგილას, ჩერმენატაში, კომოს ტბის მახლობლად იტალიელი პარტიზანების სამარის ქვაზე, რომლებიც ომის მიწურულს _ 1945 წლის აპრილში დაეცნენ, ლათინური შრიფტით დაწერილი შარახ ქვაძბას სახელიც იკითხება. საოცარია, როგორ მოხვდა იტალიაში?! ალბათ, სხვების მსგავსად გაიქცა იტალიის საზღვრებთან მდებარე რომელიმე ფაშისტური საკონცენტრაციო ბანაკიდან. დაღუპვის თარიღი _ 1945 წლის აპრილი _ იმის დასტურია, რომ იგი თითქმის ომის დასასრულამდე იბრძოდა, გამარჯვებამდე სულ რაღაც ორი კვირით ადრე დაიღუპა.

ასეთია შარახ ქვაძბას თავგადასავალი, უფრო სწორად, ის, რაც მის შესახებ ვიცი.

ხელნაწერის ისტორიის ზოგიერთი წვრილმანი კი, ქარბეიმ გამიზიარა. ექვსი თვე მოვანდომე ხელნაწერის დასაბეჭდად მომზადებას და ამ ხნის განმავლობაში რამდენჯერმე ჩამოვიდა ჩემთან ქარბეი. როგორც გამოირკვა, ეს ხუთასამდე გვერდი შარახს ერთი ჩაჯდომით დაუწერია. 1940 წლის ზაფხულში უცხოეთიდან დაბრუნებულა თუ არა, მაშინვე შვებულება აუღია და თვენახევარი აფხაზეთში გაუტარებია დედასთან. თურმე დილიდან დაღამებამდე იჯდა და წერდა. წასვლისას ნაწერი საქალაქო გამოუკრავს, საქალაქო ჩანთაში ჩაუდევს, დედისთვის ზანდუკის გასაღები გამოურთმევია, თვითონ შეუნახავს ჩანთა ზანდუკში, თვითონვე დაუკეტავს. გასაღები დედისთვის დაუბრუნებია და უთქვამს:

_ ეს ქალაქები ზანდუკში იდოს. ჩემს ჩამოსვლამდე ხელი არ ახლო.

რა იცოდა, რომ ეს მისი უკანასკნელი მოგზაურობა იყო, რომ ველარასოდეს ნახავდ ვერც დედას და ვერც თავის აფხაზეთს. სიკვდილამდე არ უხლია ხელი დედას შვილის ნაწერებისთვის, არც არავისთვის გაუმხელია ეს ამბავი, არც მაშინ უთქვამს

რამე, როცა უგზო-უკვლოდ დაეკარგა შვილი, და არც მაშინ, როცა უთხრეს _ სადღაც ძალიან შორს, წარმოუდგენლად შორს, სამმო სასაფლაოზე, შარახის სახელიც ამოიკითხესო.

ეს რომ გაიგო, ჯერ თქვა _ ნათესავებმა და შარახის მეგობრებმა მთელი ქონება გაყიდეთ და მის საფლავზე წამოყვანეთო. რომ არ დაეთანხმნენ, გაჩუმდა და აღარაფერი უთქვამს. დუმდა, იქნებ, შვილის საფლავიც რომ არ უნახავს, არც მისი სიკვდილი სჯეროდა. ასე იყო თუ ისე, გალია მთელი სიცოცხლე, და ერთხელაც არ ამოუღია ზანდუკიდან შვილის ხელნაწერი. ვინ იცის, ისევ ელოდებოდა მის დაბრუნებას.

როგორც გითხარით შარახ ქვამბას ხელნაწერი ხუთასი, უფრო ზუსტად ოთხას ოთხმოცდაორი გვერდისგან შედგებოდა. წვრილი ასოებით იყო ნაწერი; ხელნაწერის შუაში მანქანაზე ნაბეჭდი ორი ფურცელი იდო, 1940 წლის აგვისტოთი დათარიღებული. ეს შარახ ქვამბას ომამდელი ავტობიოგრაფია იყო. აქვე იყო ხელით ნაწერი მოკლე თეზისები (ალბათ საზღვარგარეთის მივლინებიდან დაბრუნებულმა გააკეთა ინსტიტუტში წარსადგენად) და აფხაზეთის სახემწიფო მუზეუმის მიერ შარახ ქვამბასთვის მიცემული ხელწერილი, რომელიც იუწყებოდა, რომ მიიღო მისგან უცხოეთიდან ჩამოტანილი სპილენძის ბუკი და კავკასიური ხანჯალი. ხანჯლის შემდგომი ბედი არ ვიცი, ეს იშვიათი უბიხური ბუკი, ჩვენი მუზეუმის ფრიად მნიშვნელოვანი ნივთი კი, ხშირად მინახავს, თუმცა არ ვიცოდი რომ ეს შარახ ქვამბას საჩუქარი იყო.

თავის თეზისებში ქვამბა წერდა, მივლინებაში შეგროვებული მასალები შუქს მოჰფენს უბიხი ხალხის ტრაგიკული ისტორიის შესწავლაში არსებულ ხარვეზებსო. შარახის მიერ შეგროვებული და ჩაწერილი მასალები ბაზა იქნებოდა მისი შემდგომი შრომისა.

როგორც ჩანს, ზანდუკში შენახული ხელნაწერი მუშაობის ბოლო დღეს იყო შეწყვეტილი, შინაარსის მიხედვით სულ მალე უნდა დასრულებულიყო. სანამ მკითხველს ჩემ მიერ ოდნავ რედაქტირებულ შარახ ქვამბას ხელნაწერს მივაწვდიდე, მინდა რამდენიმე სიტყვით შევეხო მის მოთხრობილ ამბავს.

ქვამბას ხელნაწერში ჩვენს წინაშე ცოცხლდება უბიხების ისტორიის ფურცლები, იმ ხალხისა, ოდითგან რომ ცხოვრობდნენ დასავლეთ კავკასიაში, დაახლოებით იმ ზოლში, ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან მდინარეებით _ შახეთით და ხოსტით რომ არის შემოსაზღვრული.

კავკასიის ომის დასასრულს, როდესაც უბიხების შეურიგებელ პოზიციას წააწყდა, მეფის მთავრობამ მათს ბელადებს ორი მკაცრი არჩევანი შესთავაზა: დაეტოვებინათ მთები და დასახლებულიყვნენ ჩრდილო დასავლეთის დაბლობზე, ან თურქეთში გადასახლებულიყვნენ. უბიხების ბელადების არჩევანი შორსჭვრეტელობით არ აღმოჩნდა. 1864 წელს უბიხები, თავიანთი ბელადების კვალდაკვალ, თურქეთში გადასახლდნენ.

როგორც ქარიშხალს გადარჩენილი, ქანცგაწყვეტილი ფრინველები ვერ ახერხებენ ერთად ყოფნას, ასე დაიფანტნენ უბიხები ახლო აღმოსავლეთის სხვადასხვა ქვეყანაში.

მხოლოდ ერთი საუკუნე გავიდა და მდიდარი და გმირული წარსულის მქონდე ხალხი ერთიანად აღიგავა პირისაგან მიწისა.

ცოცხალი უბიხური ენა მხოლოდ თითოერთი კაცის მეხსიერებასდა შემორჩა, და თუმცა ამ ენის ცოდნა და უბიხი ხალხის ისტორია ძალზე მნიშვნელოვანია მთელი კავკასიური მეცნიერებისთვის, სწორედ აქ არის „თეთრი ლაქები“.

თხუთმეტი წლის წინათ თვალი მოვკარი ერთი ევროპელი კავკასიოლოგის ცნობას. იგი წერდა, ახლო აღმოსავლეთში გადასახლებული უბიხების შთამომავალთაგან, ერთმანეთის ახლომდებარე ორ პატარა სოფელში თექვსმეტი კაციღაა უბიხურ ენაზე მოლაპარაკეო. ეს თხუთმეტი წლის წინანდელი ცნობა უკანასკნელი იყო უბიხების ისტორიიდან. ამიტომ უფრო მინდა მკითხველს შევთავაზო შარახ ქვამბას ხელნაწერი, რომელშიც წვრილადაა აღწერილი 1940 წელს ასი წლის უბიხის ზაურყან ზოლაკის ნაამბობი _ მას კარგად ახსოვდა თავისი ხალხის თურქეთში გადასახლება. ზაურყანის სახლში გაატარა შარახმა თითქმის თვეზე მეტი.

მაშ ასე, გაადავშალოთ ხელნაწერი, მინდა გაგაფრთხილოთ, რომ ჩემს წინ ოთხას ოთხმოცდაორი მჭიდროდ ნაწერი გვერდია, არც სათაურები, არც ნაწილებად და თავებად დაყოფა, ის კი არადა, უაზრად არის ნაწერი. ეტყობა, ავტორი მის გამოქვეყნებაზე არ ფიქრობდა, უნდოდა, როგორმე ემყოფინებინა დრო და ბოლომდე გაესრულებინა ჩანაფიქრი. ხელნაწერს სათაურიც მე გავუკეთე, თავებად და ნაწილებადაც მე დავყავი კითხვის გასაადვილებლად.

მკვდრების სუფრა

აქეთ მომავალ საზიდარს გამოვეყვი გზად. ჩამოვხტი და ვდგავარ, აქეთ-იქით ვიხედები, არ ვიცი საით წავიდე. ფერდებშელეწილმა ცხენმა ძლივს ამოგვიყვანა, ახლა კი ხრიგინ-ხრიგინით მიაგორებს საზიდარს მთის ძირში. მხოლოდ ბორბლების ხმაური თუ არღვევს ირგვლივ გამეფებულ სიჩუმეს. სიცხემ სადამოსკენ ოდნავ იკლო. თბილი ქარი ისე ხვეტავს მტვერს შარაგზაზე, თითქოს უხილავი ცოცხიაო. მარჯვნივ, მოშორებით სოფელი ილანდება, ძაღლების ყეფაც მოისმის. მარცხნივ მზისგან გამოფიტული შიშველი ბორცვებია, წვიმის ამომშრალი ნიაღვრები შეურაცხყოფელ ჭრილობებივით რომ ატყვია ზედ. წინ კი, ჰორიზონტამდე, უსიცოცხლო დაბლობია, მეჩხერი ხეებით დაფარული. ვდგავარ და გაოცებული ვუყურებ ამ უცხო მიწას. ნუთუ ამაზე გაცვალეს უბიხებმა თავიანთი მთები? ნუთუ ამ მიწაში განისვენებს მათი ძვლები?

გრდემლზე ჩაქუჩის დარტყმის ხმამ მაფიქრებინა, რომ მეგზურმა სწორი მითხრა, სამჭედლო აქვე უნდა იყოს. აი, ისიც, სულ ასიოდე ნაბიჯითაა ჩემს უკან. თურმე, როცა ჩამოვხტი, სწორად არ ამიღია გეზი. აი, ეს კი მჭედელია, ალბათ. სანამ მივიდოდი, რამდენიმეჯერ კიდეც დააკაკუნა ჩაქუჩი და, თითქოს წინასწარ იცის, რომ სწორედ ის მჭირდება, შესახვედრად გამოვიდა. ნაჩქარევდ მოწმენდილ გამურულ სახეზე მეჩხერი უღვაში მოუჩანს, ტანდაბალია, ხელში რაღაც ფუთა უჭირავს. იმის გაფიქრებაც მოვასწარი, იქნებ ეს სხვა ვინმეა და სულაც არ არის მჭედელი-მეთქი, მაგრამ ის სწორედ მჭედელი ბირამი გამოდგა. ამაზე მითხრეს, ის თუ შეგხვდა, შენი საქმე კარგად იქნებაო. ფუთა რომ უჭირავს, ესეც ხეირია ჩემთვის, იმიტომ რომ ეს ფუთა სწორედ იმ მოხუც უბიხთან, ზაურყან ზოლაკთან მიაქვს, ვისთვისაც რის ვაი-ვაგხლახით მოვალწიე აქამდე.

მე და ბირამი მოტიტვლებული ბორცვის ძირს მივუყვებით. ეტყობა ღვთისგან დაწყევლილია ეს ბორცვი. ცალ მხარეს ღვარებისგან არის დახერგილი, მეორე მხარედ კი, მხოლოდ დახეთქილი ქვებია, ბალახიც კი ამოუწვავს მზეს ძირფესვიანად.

- მოვედით, ამბობს ბირამი, - აქაა მისი სახლი.

თითითაც მაჩვენებს, მაგრამ მე მაინც ვერავითარ სახლს ვერ ვხედავ.

- იქ კი არა, აი იქ - ისევ თითით მიჩვენებს.

როგორც იქნა, დავინახე სახლი. ამ შიშველი ბორცვის ძირას მღვიმეა, შესასვლელთან ალიზის სამი დბალი კედელია ამოყვანილი, ყავრის ფარდული ერთთავად კვამლისგანაა გამჭვარტლული.

-აქ მომიცადე, გავიგებ შინ არის თუ არა ზაურყანი, ვკითხავ, თუ ისურვებს შენთან საუბარს, ხანდახან ისე განრისხებულია, რომ არავის ნახვა არ უნდა, ჩემიც კი. რას იზამ, ასი წლისაა!

ბირამი მხრებს იჩეჩავს, თითქმის მეუბნება, ასი წლის კაცს არ ეკითხებიან რატომ ხარ გულმოსულიო.

- მგონი შინ არ უნდა იყოს, თორემ ძალღი მაინც შეგვიყევდა.

ამის თქმასაც ვერ ასწრებს ბირამი და მღვიმედან უზარმაზარი ძალღი გამორბის ყეფით. ამაზრზენი ხმა აქვს, თითქოს ძალღი კი არა, ვიღაცის ძველთაძველი უბედურება ჰყეფს.

ბირამი მიწის რამდენიმე საფეხურს ადის და მღვიმეში უჩინარდება, შავ ხვრელში შედის, კარის მაგივრობას რომ ეწევა. ძალღს კი ყეფა მოხეზრებია, დგას და მდუმარედ მათვალღერებს.

მე კი ვიხსენებ, როგორ გამიჭირდა ეს მგზავრობა და შიშღით ვფიქრობ: „მაინც როგორღი იქნება ეს ასი წლის ბერიკაცი, ვისტვისაც აქ ჩამოვედი, რას მისტცემს ეს შეხვედრა ენათმეცნიერებას, ან რას ეტყვის ჩემზე ბირამი, ამდენ ხანს რომ არ ჩანს. იქნებ ჯობდა, ბირამთან ერთად მივსულიყავი მოხუცთან?“.

აღ ბირამიც გამოჩნდა. მხოლოდ კიბეზე ჩამოსვლისას შევნიშნე, რომ მაგრად კოჭლობს.

-ზაურყანი შინ არის, წამოწოღიღი იყო და ისვენებდა. ახლავე ადგება და შეგხვდება, ამბობს ბირამი და ვგრძნობ, რომ ჩემს მაგივრად უხარღა. ახლა უკვე ორნღ ავღღვართ საფეხურებზე და მღვიმის წინ ვჩერდებით.

ეზოაო, ვერ იტყვის კაცი, მაგრამ მღვიმის წინ მაინც არის მიწის მომცრო ტერასა, სადაც ოთახი დაბალი, ბებერი, მაგრამ ღონღერი ხე დგას. ერთ-ერთის ქვეშ გრძელი სკამღა. მე და ბირამი ვსხდებით და ვაბოღებთ.

-ზოგჯერ ძალიან გაბრაზებულია, - მეუბნება ბირამი, -მაგრამ გაემტყუნება? ერთღ თანატოღიც კი არ ჰყავს გარშემო. ვუთხარი, მოგღტანე რაც მთხოვე-მეტეღი, მან კი ხმა არ გამცა. ხშირად იცის ასე. მერე შენზე ვუთხარი, პატღვსაცემღი სტუმარღა-მეტეღი. არც ამაზე მიპასუხა. გამოსვღიღსას მომამახა, ახლავე ავდგებიო. რისტვის მოხვედღი არ მღტყვამს, არ გაბრაზდეს-მეტეღი. შენ თვღთონ უთხარი, რომ შეხვდები,

ასე აჯობებს. რაკი შეგხვდება, აღარც გაგაბრუნებს. მე კარგად ვიცი მაგის ხასიათი. პატარა რომ ვიყავი, მამობა გამიწია, ეგ მარჩენდა, სანამ გავიზრდებოდი. მართალია, ცალკე ისურვა ცხოვრება, მაგრამ ჩვენ მაინც მამა-შვილად ვრჩებით. ჩემს მეტი არავინ ჰყავს. მე წავალ ახლა, შენ კი დარჩი. მაპატიე, რომ გტოვებ, მაგრამ ისეთი დროა, სწორედ ახლა შეიძლება მოიყვანონ დასაჭედად ცხენები. შელამებისას ისევ მოვალ, ახლა ზაურყანი დარჩენასაც შემოგთავაზებს, ღამდე შეგიძლია აქ გაათიო. საჭმელს კი მე მოგიტან.

მადლობას ვუხდი ბირამს და ვეუბნები, რომ ვეცდები სიკეთე გადავუხადო.

-ამაზე მერე ვილაპარაკოთ, - მაჩერებს იგი, - ოღონდ ზაურყანს ფული ან სხვა რამე არ შესთავაზო. სტუმარი წმინდანად მიაჩნია, ჩვენ კი შევთანხმდებით.

მე მარტო ვრჩები. უფრო სწორად ორნი ვართ - მე და ძაღლი. ორივენი ჩუმად ვართ და ვიცდით. ის წევს, მე ვზივარ და ვუყურებ ღია კარს, ეს ხვრელია კი არა, მაინც კარია, შიგნით შეღებული. ველოდები, როდის გამოჩნდება უცნაური მასპინძელი, ადგომასა და შეხვედრას რომ დათანხმდა. ნეტავ რამდენი წელი ცხოვრობს აქ? მუდამ მარტოა? ან როგორ შეახვედრა ბედმა ბირამთან? რატომ ცხოვრობს ცალკე? ან ეს სამარის მსგავსი მღვიმე რატომ აირჩია ბინად?

მღვიმიდან ყრუ ხველა მოისმა, კიდეც რამდენიმე წუთი და კარში ზაურყანი გამოჩნდა. ის ძლიერ მაღალი და ბეჭევგანიერია, ისედაც გრძელ სახეს კიდეც უფრო უგრძელეს მკერდზე დაფენილი თეთრი წვერი. ტანზე ხალათის მსგავსი აცვია, გრძელი, მუხლებს ჩაცილებული, თეთრი, განიერსახელოებიანი და ხალვათი ჩასაცმელი. მარჯვენა ხელში მძიმე კვერთხი უჭირავს, რკინის ასევე მძიმე ბუნიკით. დიდხანს უძრავად დგას კარში და მომჩერებია. ძაღლი ალერსიანად ეფათურება, ის კი უხმოდ იშორებს ფეხით და რამდენიმე ნაბიჯს დგამს ჩემკენ. ნაბიჯი მსუბუქი აქვს. როცა დგამს, მარტო მაშინ კი არ არის წელში გამართული - სიარულის დროსაც.

-კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება! - მეუბნება თურქულად, ჩერდება და მარჯვენა ხელს მკერდზე იდებს.

-დღე მშვიდობისა, - ვპასუხობ მეც თურქულად. ახლოს რომ დგას, ახლა ვხვდები, რა საოცრად წარმოსადგია. ზემოდან დამცქერიან ცასავით ლურჯი, ოდნავადაც გაუხუნარი თვალები. შემდეგ ბეზრდება ზემოდან ქვევით ცქერა და ნელა ეშვება ასწლოვანი ხის გადანაჭერზე (ალბათ მოხრა უფრო ეძნელება, ვიდრე ადგომა) და ხელით მანიშნებს სკამზე, სადაც მე და ბირამი ვისხედით. ვემორჩილები და ვჯდები. ღონივრად არჭობს კვერთხს მიწაში და ჯიბიდან ქარვის კრიალოსანს იღებს.

-არნახული სიცხე იყო დღეს, აი ტოტიც კი გამხმარა, - რომელიღაც ტოტზე მითითებს, მე კი ვერ ვხედავ.

-დიახ, ძალიან ცხელოდა, - ვუპასუხე მე.

ის დიდხანს დუმს, მხოლოდ კრიალოსნის წკაპაწყუპი ისმის .

„რით დავიწყო“, - ვფიქრობ მე, - ყველაზე უფრო მთავარიდან, იმითი, რისთვისაც ჩმოვედი თუ სხვა რაიმეთი?“ და უცბად მოულოდნელად ვეკითხები:

- რამდენი წლის ხართ?

ზაურყანი იღიმება.

- ალბათ ჩემმა ასაკმა მოგიყვანათ ჩემთან, არა? ამის მეტი არაფერი საინტერესო აღარ მაქვს. თუ არ ვცდები, ზუსტად ასისა უნდა ვიყო.

- აქ დაიბადეთ? - ვეკითხები და ვიცი, რომ თუ „ჰო“ მიპასუხა, ყველაფერი წყალში ჩამეყრება.

- არა, - მპასუხობს იგი, - მე აქედან ძალიან შორსა ვარ დაბადებული.

ველოდები, რომ კიდევ იტყვის რაიმეს თავის თავზე, მაგრამ არაფერს ამბობს, მდუმარედ მარცვლავს კრიალოსანს, მერე უცბად ჩერდება და მეკითხება:

-შენ თვითონ ვინ ხარ, სადაური ხარ?

მე თვალებში ვუცქერი და ვფიქრობ, ამ მოხუცს ყველაფერი თავიდანვე გულწრფელად უნდა ვუთრა, რაც იქნება, იქნება!

—შორიდან ვარ ჩამოსული, სხვა სახემწიფოდან, საბჭოთა კავშირიდან.

-საიდან? - ხელი ყურთან მიაქვს ზაურყანს.

-საბჭოთა კავშირიდან, რუსეთი, კავკასია, აფხაზეთი - ერთმანეთის მიყოლებით ვამბობ სიტყვებს, თანაც ისე წარმოვთქვამ, როგროც თურქეთში წარმოთქვამენ, იმ იმედით, რომ იქნებ რომელიმე მაინც გაიგოს.

ზაურყანს ესმის და იმეორებს:

-კავკასია...აფხაზეთი.

-დიახ, მე კავკასიიდან ვარ, აფხაზეთიდან. ხმამაღლა ვლაპარაკობ, მინდა კარგად გაიგონოს.

-რა ეროვნებისა ხარ?- ისე აჩქარებით მეკითხება, თითქოს შემძლია არ ვუპასუხო.

-აფხაზი ვარ, აფხაზეთიდან ჩამოვედი.

-აფხაზი ხარ?! ყოვლისშემძლე ღმერთო, ეს რა მესმის?- სუფთა აფხაზურით წარმოთქვა მოხუცმა და გაოგნებულმა ცისკენ აღაპყრო ხელები.

-დიახ, აფხაზი ვარ, აფხაზეთიდან ჩამოვედი,- ისევ ვუმეორებ მე, მაგრამ ახლა თურქულად კი არა, აფხაზურად.

-ო, რა სიხარული მომიტანე, რამდენი წელია არც ერთი აფხაზი არ მინახავს. მკვდრების აღდგომას ვფიქრობდი და აფხაზურს თუ გავიგონებდი, აღარ მეგონა.

ამას რომ ამბობდა, მოხუცი მორიდან წამოდგა, მიმიზიდა და რიგრიგობით ამომიკოცნა თვალები.

-იცოდე, მეც შენი სისხლისა ვარ, ჩემი საცოდავი დედა აფხაზი იყო შათიფას გვარიდან, წებელდიდან. სახელად რა გქვია?

მე ვეუბნები სახელს, მას კი ხელები ისევ ჩემს მხრებზე უწყვია. ცალ ხელში კრიალოსანი შენიშნა და თითქოს აღარ დასჭირდებაო, ჯიბეში იჩურთავს და აღარც ამოაქვს, სანამ სტუმრად ვარ.

-დაჯექი, დაჯექი, - მეუბნება ზაურყანი, -შენ არ შეგეფერება ფეხზე დგომა. მე მოხუცი ვარ, მაგრამ შენ ჩემი ბიძა¹ ხარ და წესის მიხედვით უფროსობა შენ გეკუთვნის. - ერთმანეთს ვსვამთ სკამზე. - დღეს რომ მოვკვდებოდე, სამოთხეში მოვხვდებოდი, სადაც მთელი ჩემი ხალხი მელოდება,- მეუბნება იგი და ისევ აღდგომას ლამობს, მე მხრებზე ვკიდებ ხელს და ვაჩერებ, - მე ვუამბობ იმათ, რომ აქ, დედამიწაზე კიდევ ცხოვრობენ აფხაზები.

ვერ იქნა და ვერ დაწყნარდა მოხუცი. მისი ღელვა მეც გადამედო. ხან ადგება, ხან დაჯდება, ხან მღვიმეში შევა, ისევ გამოვა გარეთ. დაბნეულად მიდი-მოდის ერთი ხიდან მეორესთან. ხელს უსვამს, თითქოს ამოწმებს, ისევ იმ ადგილას დგანან თუ არა. მერე ისევ ჩემთან მოდის და ამ ასაკისთვის დაუჯერებლად ღონიერი ხელებით სკამზე მსვამს.

-დაჯექი დად² შარახ, დაჯექი, შენ ბიძა ხარ, ფეხზე არ უნდა იდგე. ჰო, ჰო, უბიხებმა იცოდნენ სტუმრის დახვედრა, მაგრამ ვინღაა ახლა ამის გამკეთებელი ჩემ გარდა? მარტო მე კი რა შემიძლია? როგორ უნდა დავხვდე ღირსეულად შენნაირ სტუმარს?

¹ ძველი აფხაზური ადათის მიხედვით, ყველა ნათესავი და მოგვარე (დედის მხრიდან) ბიძად ითვლებოდა. რა ასაკისანიც უნდა ყოფილიყვნენ, მათ ადათის მიხედვით უფროსებად მიიჩნევდნენ. ეს ადათი უმეტესად კაცებზე ვრცელდებოდა, დედის თანამემამულეებზე.

² ალერსიანი მიმართვა, ყველაზე მეტად „მვირფასოს“ უახლოვდება.

მოხუცი შეუმჩნევლად მიდი-მოდის აქეთ-იქით, ხან მე მელაპარაკება და ხან თავის თავს. ზოგჯერ შეშლილს გავს.

დამდება, მოხუცი შინ შედის და კერიაზე ცეცხლს აჩაღებს. ალის შუქი გარეთ იჭრება. მოხუცი გამოდის, შინ მეპატიჟება, ცეცხლთან მსვამს და ისევ მიდის. აქაურობას ვათვალიერებ, კერიასთან რამდენიმე დაბალი სკამია, კედელთან ტახტებზე ბამბის სკამებია გაშლილი, იატაკზე ძველი საშინაო წულები აწყვია. მეორე ოთახში გასასვლელი სკამიც ჩანს. ყველგან წესრიგი და სისუფთავე სუფევს. ეტყობა ვიღაც ზრუნავს მოხუცზე, მაგრამ ვინ?

ზაურყანს ერთი ილღია ფიჩხი შემოაქვს და ნახევარს ცეცხლს აყრის.

-აი ასე, ჩემო ძვირფასო შარახ, აი ასე, - ამბობს იგი და მხარზე მადებს ხელს, რომ არ ავდგე.

-უყურე ამ ცეცხლს, უბიხების უკანასკნელ კერას. კიდეც კარგი, აფხაზური რომ არ დამავიწყდა, რომელიმე სიტყვას თუ ვერ გავიხსენებ, უნდა მაპატიო. დიდება ალაჰს, ჩემმა საწყალმა დედამ შემასწავლა თავისი ენა, დღესაც მიდგას ყურში მისი ხმა.

უკვე კერიასთან ვზივარ, მაგრამ მოხუცი მაინც არ მშვიდდება, ხან გარეთ გადის, ხან შინ შემოდის, ბოლოს მეორე ოთახში გადის და ერთი ათ წუთს ყოვნდება. მინდა ჩემოდნიდან უბის წიგნაკი და ფანქარი ამოვიღო, მაგრამ მერიდება, ჯერ არ მითქვამს რისთვის ვარ მოსული. მითხრა, უკანასკნელი უბიხი ვარო და ეს სიმართლე უნდა იყოს. ორი თვე ვიხეტიალე თურქეთსა და სირიაში და ამ ასი წლის მოხუცის გარდა კაცი არ შემხვედრია, უბიხი ვარო რომ ეთქვას. ზაურყან ზოლავის სახელი კი, სხვებისგანაც მსმენია.

აი მეორე ოთახიდან გამოდის ზაურყანი. ვედარც იცნობ კაცი, თითქოს უფრო გამაღლებულა. ახლა შავი ჩოხა აცვია და მაღალი ბოხოხი ჰხურავს. მოვერცხლილ, ჩაშავებულ წვრილ კავკასიურ ქამარზე ბრძოლსთვის მოხერხებული დიდი შავტარიანი, ასევე ჩაშავებული ვერცხლისქარქაშიანი ხანჯალი ჰკიდია. მოხუცს ხელში დიდი სპილენძის ბუკი უჭირავს, მეტრი იქნება სიგრძით. არც კი დამჯდარა, ისე მიაშობს ამ ბუკის ამბავს.

-აქ დარჩენილი უბიხებიდან ყველაზე უფროსმა საულაჰმა ეს ბუკი და ქამარ-ხანჯლი გადმომცა სიკვდილის წინ. ქამარ-ხანჯალი თავისი იყო, ბუკი კი ხალხის საკუთრებაა. ახლა ეს ბუკი მე მაქვს, ჩემი სიკვდილის შემდეგ კი ვინ იცის ვისი იქნება. კავკასიაში რომ ცვხოვრობდით, სწორედ ასეთი ბუკი ჰქონდა მამაჩემს და როცა

წებელდიდან დედაჩემის ძმები გვეწვეოდნენ, ამით მოუხმობდა მეზობლებსა და ნათესავებს. მის ხმას რომ გაიგონებდნენ, ყველამ იცოდა, რომ ჰამირზას შორიდან მოსული სტუმრები ჰყავდა. მოდი, ამაღამაც გაიხმინოს ამ ბუკმა, შორიდან მოსული, ძვირფასი სტურმის პატივსაცემად, დედაჩემის მხრიდან ბიძად რომ მეკუთვნის, იმ სტუმრის პატივსაცემად. დაე, ყველამ გაიგოს და გვეწვიონ!...

მოხუცს გარეთ გააქვს ბუკი. მე გაოგნებული მივყვები უკან. სახლის წინ ამართულ ოთხივე ხეს ჩაუარა, ხრამთან შეჩერდა და ბუკს ჩაჰბერა.

ჩემს სიცოცხლეში პირველად მესმის ასეთი ბუკის ხმა, ერთსა და იმავე დროს საშიშიცა და საწყალობელიც, დაჭრილი მხეცის ხმის მსგავსი. ხმები ხან მაღლა მიიწევს და კვამლივით ედება სახურავებს, ხან ქარისაგან გატაცებული სადღაც შორეთში ლევს სულს საცოდავად. ვუსმენ ამ ხმას და ვფიქრობ, რატომ უფრო ძლიერად არ გაჰყვირის ეს ბუკი, უფრო საწყალობლად, ყველა რომ აატიროს. რატომ ყველამ არ უნდა მოიხადოს ქუდი და გაიხსენოს ისტორიას ჩაბარებული ხალხი.

გაჰყვირის უბიხების უკანასკნელი ბუკი...

მე ნაღვლიანად ვფიქრობ, ბუკი კი გაჰყვირის, გაჰყვირის და ბოლოს დუმდება.

მე და ზაურყანი შინ შევდივართ და აქეთ-იქიდან ვუსხდებით ცეცხლს. უბიხების უკანასკნელი ბუკი დადუმდა, უკანასკნელი კერა კი ისევ ღვივის. ვუცქერი ჩემს წინ მჯდომ უკანასკნელ უბიხს, ღრმა ნაოჭებით დასერილ სახეს, ძლიერ მუხლებზე დაწყობილ დიდ ხელებს, მის ფართო მხრებს, დანაოჭებულ, მაგრამ ღონიერ კისერს და ვფიქრობ, რა გოლიათი იქნებოდა ახალგაზრდობის წლებში.

-მიგიხვდი, შენ შორიდან ხარ მოსული, - სვენებ-სვენებით მეუბნება ზაურყანი, თითქოს გადავიწყებულ სიტყვებს იხსენებსო, - ვხვდები, რომ საქმისთვის ხარ მოსული. ვიცი შეკითხვებს მომცემ და მე უნდა გიპასუხო, მაგრამ გთხოვ, დღეს მოისვენე და პური გატეხე ჩემთან.

ამის დამთავრებას ძლივს ასწრებს მოხუცი და ზღურბლთან ბირამი ისვეტება უხმაუროდ. ჩვენი, ბავშვობიდანვე ძვალსა და რბილში გამჯდარი აფხაზური ჩვევა ფეხზე მაყენებს მის შესახვედრად.

-დაჯექი დად, დაჯექი, მაგას ასეთი არ ესმის, - მეუბნება ზაურყანი და ბირამზე მანიშნებს.

ის კი ხმას არ იღებს, ისე ხსნის მოტანილ ფუტას და მაგიდაზე აწყოფს საჭმელს. ხანდახან ზაურყანისკენ იხედება და რაღაცას ეუბნება თრქულად, ისე ეჩურჩულება, არც მესმის. ალბათ ვახშმის თაობაზე ეთათბირება მოხცს.

სანამ ბირამი ფუსფუსებს, მოხუცი უძრავად ზის, შუამკერდზე დაფენილ თეთრ წვერს იფარცხავს და თვალებში მიყურებს. მის თვალებში ერთდროულად ირეკლება სიკეთეცა და სიმძიმეც. მერე თვალს მაშორებს და სიბნელეში შეღებულ კარს აჩერდება. ხმამაღლა და მხიარულად ლაპარაკობს. თითქოს იქ, კარს მიღმა მართლა ხდებოდეს რაღაც.

-დიახ, ტყუილად როდი გაჰყვიროდა ბუკი, დად შარახ, აი უკვე ყველა ნათესავი და მეზობელი შეგროვდა მის ხმაზე. თითოეული თავის საქმეს აკეთებს: ზოგმა თიკნები დაკლა და შამფურზე წვავს, ზოგმა ხარი წამოაქცია დ დიდ ქვაბში ხარშავენ ხორცს, ზიგი კი ღომს აკეთებს. ახლა ჩვენი უბიხი უხუცესებიც გვეწვევიან, რათა დედაჩემის ქვეყნიდან მოსულ ჩემს ძვირფას სტუმარს მოგესალმონ, აქ ნახავ ქილებიან ჩოხებში გამოწყობილებს, მორკალული ხმლები და ხანჯლები რომ ამშვენებთ. დიდი ხანია შევთანხმდით: ვის ეზოშიც გამოჩნდება კავკასიელი სტუმარი, იქ უნდა მოვიყაროთ თავი ყველამ.

მე ვუსმენ და ხანდახან მდუმარედ გადავხედავ ხოლმე ბირამს, ისევ მშვიდად რომ ალაგებს მაგიდაზე საჭმელს. ან აფხაზური არ ესმის და ან უკვე შეჩეულია ამას.

ზაურყანი ფეხზე დგება, მუგუზალით სანთელს უკიდებს და ბირამის გაწყობილ მაგიდას კუთხეში დგამს. მერე შუა ოთახში დგება და მხიარულად ამბობს:

-აბა, ჭაბუკებო, ქალიშვილებს უთხარით დოქები და თასები მოიტანონ. ნადიმი იწყება და დროა ხელი დააბანინონ სტუმრებს, - თითქოს ვიღაცას გვერდი აუქციაო, ისე გავიდა ზაურყანი კარში.

გარეთ ბნელა და სიწყნარეა, უღრუბლო ცაზე უძრავი ვარსკვლავები კაშკაშებს.

-ღრმად პატივცემულო სით, დაუთ, საულაჰ, თათლასტან, ზოსჰან, აჰმეთ, ხელები დაიბანეთ და ჩვენი სუმარი სუფრასთან მოიწვიეთ, ყველაფერი მზად არის, ამბობს ზაურყანი, და ისე იხედება აქეთ-იქით, თითქოს ყველანი მის გარშემო იდგნენ. მერე რამდენიმე ნაბიჯს დგამს, ბებერ ხესთან მიდის, ხელებს ხვევს და ვიღაცისკენ იხრება, ხი ქვეშ რომ დგას უჩინრად.

-ჩემო ძვირფასო დედა, რატომ ხარ დღეს ასე მოწყენილი? ახლოს მოიწი და დასავით გადაეხვიე ჩვენს სტუმარს. ის ხომ შენი მშობლიური აფხაზეთიდან არის

ჩამოსული. ხომ მახსოვს რა მწარედ ტიროდი და მოთქვამდი ჩვენს ნამალევად აფხაზურად, ტიროდი იქ დარჩენილ ძმაზე. მართალია, ეს შენი ღვიძი ძმა არ არის, მაგრამ აფხაზია. ხმა გაეცო, იქნებ რაიმე იცის შენი ძმებისა.

ზაურყანი წელში სწორდება, ვისაც ახლა ელაპარაკება, მისი სიმაღლისა უნდა იყოს:

-მინდოდა გამეხარებინე მამაჩემო! მახსოვს, აფხაზი რომ გვესტუმრებოდა, სულ ერთი იყო, ახალგაზრდა იქნებოდა თუ მოხუცი, უმასპინძლდებოდი, მეზობლებს მოუწვევდი და მერე მდინარე მზიმთამდე აცილებდი, დღეს შარახ ქვაძბაა ჩვენი სტუმარი, ახალგაზრდაა, მაგრამ ჩვენი სირცხვილი, საკადრისად თუ ვერ ვუმასპინძლეთ! ალბათ შორიდან მოვიდა, რომ გაეგო რა დაგვემართა, რატომ აღვიგავეთ უბიხები პირისაგან მიწისა.

ზაურყანი სახლისკენ მოდის, ზედ ზღურბლთან ჩერდება და ხმას უწევს:

-ვინც ხელი დაიბანა, სუფრასთან ვიწვევ ჩვენს ძვირფას სტუმართან ერთად.

მოხუცი აღარაფერს ამბობს, ხელით მეპატიჟება შინ.

ზღურბლთან ბირამი გვხვდება, უჭირავს დოჭი და ხელს გვაბანინებს.

-აი ეს არის, რაც ღმერთმა მოგვცა დღეს, -ამბობს ზაურყანი და სუფრას ვუსხდებით.

ყველაფერი რაც სუფრზე დევს თუ აწყვია, მჭადის გარდა, არაფრითა ჰგავს კავკასიურს. მოგზაურობის დროს ბევრჯერ მიგემია თუქრული კერძები, ისეთი, ახლა რომ მოგვართვა ბირამმა: პაკლა ჩარბასიც - ლობიოს სუპი, და ბუღლი-ბუღლამაც - ორთქლზე მომზადებული კატლეტი.

ზაურყანი მიმასპინძლდება, ბირამს კი თვალები მიუღულავს და ისე წყნარად მიმჯდარა კუთხეში, თითქოს სძინავსო.

კერაზე ცეცხლი იფერფლება, სუფრაზე წვრილი სანთელი ბჟუტავს. მე კი ამ სიბნელეში უცნაურად ვგრძნობ თავს. თითქოს მჯერა კიდეც და არც მჯერა, რაც ჩემს გარშემო ხდება.

ზაურყანი ჩემს პირდაპირ ზის, ნელა ჭამს და დროდადრო უკმაყოფილოდ იხედება ჩემს გვერდით ერთსა და იმავე ადგილას; შემდეგ მუხლებზე ხელისგულებს აჭერს, ნელა დგება და ვიღაცას ეძახის:

-ნარჩოუ, ეი, ნარჩოუ, ყველა ზის,ვინც უნდა დამჯდარიყო? დასხდნენ? ყველას დაუსხით ღვინო? სუფრაზე ყველგან არის მოხარშული ხორცი? ყურადღებით იყავით, ნარჩოუ, და როცა დრო მოვა, მე მგონი იცი, ვისაც უნდა მიაღებოთ ბეჭი.

ზაურყანი წამოიღმართა.

-ახლა კი, ჩემო ძვირფასო სტუმრებო და ძვირფასო მეზობლებო, მართალია, არავითარი ღირსება არ გამაჩნია ასაკის გარდა, მაგრამ მაინც მე მხვდა წილად სუფრის ხელმძღვანელობა. ღმერთმა ყველა ბედნიერი და ჯანმრთელი გამყოფოთ. დღეს ისეთი პატივსაცემი სტუმარი გვყავს, რომ ამაზე უფრო ძვირფასი ვინმე აღარასოდეს გვეწყვევა. ეს ჩემი ბიძაა, დედაჩემის ძმაა. იგი გაცილებით მეტის ღირსია, ვიდრე იმისა, რაც ამ ღარიბულ სუფრაზე მივართვით, მაგრამ რაცა გვაქვს, კეთილი გულით არის მიძღვნილი.

ზაურყანს თავი აუწევია და ისე დგას სუფრასთან. მარჯვენა ხელი ისე მოუხრია, თითქოს ღვინით სავსე ჭიქა ეჭიროს.

მივჩრებივარ მოხუცს და თითქოს მჯერა, რომ ირგვლივ ხალხი ირევა, ისე დარწმუნებული ესაუბრება სიცარიელეს. ერთი წუთით ყველაფერი მავიწყდება: ეს ქვეყანაც, სადაც ჩამოვედი, ის უდაბნოც, აქ ჩამოსვლამდე რომ გამოვიერე, ის შიშველი ბორცვიც, აქ რომ ამოვფორთხდი და მღვიმეც, სადაც ახლა ვზივარ. ყველაფერი მავიწყდება და მგონია, რომ აქ კი არა, კავკასიაში ვარ და ახლა კი არა, ასი წლის წინათ უბიხების ხალხმრავალ სუფრას ვუზივარ.

ზაურყანი მოცელილივით ეშვება სკამზე. იგი ჩემს პირდაპირ ზის, უკან გადაწოლილა და დაღლილი მიყრდნობია კედელს. ვჭამთ, ზაურყანი დუმს. ხუთი, ათი წუთი არ იღებს ხმას. ბირამი ყავას ადუღებს ნაკვერცხლებზე და ფინჯნებში ასხამს. ყავას ვსვამთ, მოხუცი კი ისევ დუმს, როცა ვამთავრებთ, ნელა დგება და მეუბნება:

-დად შარახ, ამაღამ აღარ შეგაწუხებ, ნამგზავრი ხარ და დაღლილი იქნები. დაწეი და დაისვენე, - ხელით მანიშნებს ბამბისსაბანგადაფარებულ ტახტზე, ოთხაში შემოსვლისთანავე რომ შევნიშნე.

-ღამე მშვიდობისა, - მეუბნება იგი, კართან მიდის და თავს ხრის გამომშვიდობების ნიშნად. კედელზე მიყუდებულ კვერთხს იღებს და ჩემკენ აღარც იხედება, ამაყად გადის მღვიმიდან. ბირამი კი მოხუცის მობრუნებამდე მიჩვენებს სად უნდა დაწვე - აქ კი არა; მეორე ოთახში, სადაც მოხუცმა მითხრა.

იმ დამეს ძილი არ მომკარებია. ჯერ იყო და მესმოდა, როგორ დადიოდა მოხუცი და თავის თავს ელაპარაკებოდა. როცა ინათა და მოხუცმა დაწოლა ინება - მე აღარ დამემინა. ჩემოდნიდან უბის წიგნაკი ამოვიღე და რამდენიმე საათი ვწერდი ყველაფერს, რაც განსაკუთრებით დამამახსოვრდა მოხუცის ნაამბობიდან. ვწერდი და შეშფოთებული ვიქრობდი: „როგორი იქნებოდა იგი ხვალ, გრძნობების ასეთი აფეთქების შემდეგ, რისი მოწმეც თავად გახლდით? მოეგება კი გონს? დამშვიდდება? გამოვა საუბარი? მაგრამ შიში ამაო გამოდგა.

დილით ამ ოთხი ხიდან ყველაზე უფრო ბებერი ხის ქვეშ დაჯდა თავისსავე გაკეთებულ სკამზე და მკითხა, რისი გაგება გაინტერესებსო.

მე ავუხსენი, ჯერ შენი ცხოვრების ამბავი მაინტერესებს, შემდეგ კი მინდა უბიხური ენის შესწავლაში დამეხმარო, რადგან სხვა აღარავინ ლაპარაკობს უბიხურ ენაზე და დახმარებაც არავის შეუძლია-მეთქი. ორივეჯერ უსიტყვოდ დამიქნია თავი თანხმობის ნიშნად.

იმ დღეს ძალზე დაღლილი ჩანდა და არ ამიჩქარებია. მეორე დღეს კი დილიდანვე შევუდექით საქმეს. ყოველდღე დილით, შუადღეს თუ საღამოს რამდენიმე საათს ველაპარაკებოდით. ასე გაგრძელდა მთელ თვეს, უფრო ზუსტად რომ ვთქვა, ოცდაოთხმეტი დღე ვიცხოვრე მასთან, ზუსტად იმდენი, რის უფლებასაც ჩემი ვიზა მამლევდა. ვიზის გაგრძელება რომ მესინჯა, მთელი მოგზაურობა უნდა მომეწყო, გარდა ამისა, შედეგიც საექვო მეჩვენებოდა და ვეღარ გავბედე.

ბირამს მოხუცის ფარულად მოველაპარაკე, მცირე თანხაზე შევუთანხმდი და დღეში ერთხელ, ხშირად ორჯერაც მოდიოდა და მოჰქონდა ჩვენთვის მოკრძალებული საჭმელი, რასაც თავისუფლად ვერეოდით.

ყოველ დილით, შუადღემდე ზაურყანი ჩემი თხოვნით უბიხურად მელაპარაკებოდა, მე დამაბულად ვუსმენდი, ვიწერდი და ხელახლა ვეკითხებოდი, მხოლოდ ბოლო კვირას გაგვიადვილდა საქმე, პირველად ძალზე მიჭირდა.

ბედმა გამიღიმა. ასი წლის მოხუცს, რომელსაც ოცდაოთხი წლისას დაეტოვებინა კავკასია, უბიხური კი არა, აფხაზური ენაც ახსოვდა, მშობელი დედის ენა. საუკუნის სამ მეოთხედში კი თავისუფლად შეესწავლა თურქულიცა და არაბულიც. ასე რომ, სადაც გამიჭირდებოდა, ერთი ენიდან მეორეზე გადავიდოდი და უბიხური სიტყვის ზუსტ მნიშვნელობას ვადგენდი.

ამ ენის შესწავლა სულ თავიდან მიხდებოდა, თუმცა მის ლექსიკაში აფხაზური სიტყვების ფესვებიც უხვად იყო. ცეცხლს აფხაზურად „ა-მცა“ ეწოდება, უბიხურად - „ა-მეძი“, წვიმას აფხაზურად - „ა-ყუა“ ეწოდება, უბიხურად „აყ-ყუ“, წყალს აფხაზურად „ა-ძი“ ჰქვია, უბიხურად - „ბზი“, თვალი აფხაზურად - „ა-ბლა“, უბიხურად „ა-ბლია“, მარილი აფხაზურად „ა-ჯიკა“, უბიხურად „ჯი“. ფონეტიკაშიც ბევრი მსგავსება იყო, მაგრამ არც სხვაობა იყო ნაკლები. ასე თუ ისე, მე ორი თანხმობიანი დავადგინე, რომელთა წარმოთქმაც მკვეთრად განხვავდება აფხაზური წარმოთქმისგან.

ზოგჯერ, ჩვენი დილის საუბრის დროს, ზაურყანი აფხაზეთზე მელაპარაკებოდა, თავისი დედის სამშობლოზე. და ამ დროს, უკეთესად რომ გამეგო, უბიხურიდან აფხაზურზე გადადიოდა. ყველაზე მეტად ნათესავები და დედის მოგვარეები აინტერესებდა. უკვე ბევრჯერ მქონდა ნათქვამი, რომ წებელდაში, საიდანაც დედამისი იყო, არასოდეს შევხვედროსი შათ-იფას გვარის კაცს. მას კი არაფრით არ უნდოდა ამის დაჯერება და ისევ და ისევ მეკითხებოდა.

-ნუთუ ვინმე ბრმა, კოჭლი ან ხეიბარი მაინც არ შეგხვედრია შათ-იფას გვარისა? იქნებ ერთი კაცი მაინც იყოს წებელდეში!

-არა, წებელდეში ახლა ამ გვარის აღარავინ არის, - მოთმინებით ვუმეორებდი მე. - სამაგიეროდ, აფხაზეთის სხვა კუთხეებში ცხოვრობს შათ-იფას გვარის ხალხი. მოხუცებიც არიან და ახალგაზრდებიც, უსწავლელებიც და ნასწავლებიც, ჩემი ნაცნობებიც არიან.

შემდეგ გამომკითხა, რომელ სოფლებში ცხოვრობენო, ზღვასთან ახლოს არიან თუ შორს, და როგორ ცხოვრობენო.

ვცდილობდი მეამბნა, როგორ შეიცვალა აფხაზეთი, ვესაუბრებოდი ჩვენს ქალაქებზე, რკინიგზებსა და გზატკეცილებზე, ჭაობების ამოშრობაზე, ციების წინააღმდეგ ბრძოლაზე, საავადმყოფოებზე, სკოლებზე, სადაც ბავშვები აფხაზურ ენაზე სწავლობდნენ, და საერთოდ აფხაზეთის ავტონომიურ საბჭოთა რესპუბლიკის ცხოვრებაზე.

ცდილობდა გულისყურით ესმინა ჩემთვის, მაგრამ ვგრძნობდი, რომ ყოველივე ეს ძალზე უცხო იყო მისთვის. ჩემს მონათხრობსა და მის მეხსიერებაში შემორჩენილ ახალგაზრდობას შორის ძალზე დიდი, თითქმის გადაულახავი მანძილი იყო - საუკუნის სამი მეოთხედი.

საღამოობით ამინდის შესაფერისად ხან ასე გარეთ ვისხედით ხეების ქვეშ, ხან კიდეც შინ და ზაურყანი აფხაზურად მიყვებოდა თავისი ცხოვრების ამბებს. უმეტესად თურქულ სიტყვებს ურევდა ლაპარაკში, ზოგჯერ-არაბულაც. როგორც გითხარით, აფხაზურად თავისუფლად ლაპარაკობდა, მაგრამ საუკუნის მეოთხედმა ათასობით თუ არა, ასობით ახალი სიტყვა მოიტანა, რომელიც მაშინ აფხაზურ მეტყველებაში არ იხმარებოდა და ეს სიტყვები ზაურყანმა მხოლოდ თურქულად ან არაბულად იცოდა.

ამის გამო ზოგჯერ ჩემიც არ ესმოდა კარგად. ეს სწორედ მაშინ ხდებოდა, როდესაც მე თვითონ ვხმარობდი აფხაზურ ლექსიკაში შემოსულ ახლა სიტყვებს, ან ძველ სიტყვებს, რომლებსაც უკვე სავსებით სხვანაირი მნიშვნელობა ჰქონდა. რასაც ზაურყანი თავის ცხოვრებაზე მიაშობდა, იმის ჩაწერას ვასწრებდი, მით უმეტეს, რომ დაუზარებლად მიმეორებდა ხოლმე ერთხელ ნათქვამს. დამე, მოხუცის დაწოლის შემდეგ იმას ვწერდი, რის ჩაწერას საუბრის დროს ვერ ვასწრებდი... ზოგ ადგილს კი, სადაც ვგრძნობდი, რომ საჭირო იყო კომენტარები, აღნიშვნებს ვაკეთებდი, შემდეგ რომ არ დამვიწყებოდა. მთავარი მაინც რა თქმა უნდა ზაურყან ზოლაკის ნაამბობის ჩაწერა იყო, ზაურყანისა, რომელსაც ჭეშმარიტად შეურყეველი სიცოცხლის ძალა ჰქონდა და ასეთივე შეურყეველი მეხსიერება.

როცა შინ ვიყავით...

-ტყუილად ამბობენ, ჩემო ძვირფასო შარახ, რომ ადამიანს ენის დავიწყება შეუძლია, იმ ენისა, ძუძუსთან ერთად რომ შეუწოვია. არა, არ შეუძლია, ისევე, როგორც მე არ შემიძლია დედაჩემის დავიწყება. სამი ენა ვიცოდი ახალგაზრდობაში, ისე თუ დადგები, რომ ზღვას უყურებდე, ჩვენგან - უბიხებისგან მარჯვნივ ადილეულები ცხოვრობენ, მარცხნივ კი- აფხაზები. ჰოდა, აფხაზურის გარდა ადილეურიც ვიცი, მართალია, ცოტა ნაკლებად, მაგრამ მაინც ვიცი. ჩვენ ისეთი ახლო მეზობლები ვიყავით, რომ არ შეიძლებოდა ერთმანეთის ენები არ გვცოდნოდა. უბიხური ჩემი დედაენაა, ყველგან და ყოველთვის მესმოდა დაბადებიდანვე, შინ და გარეთ და აბა როგორ შემეძლო მისი დავიწყება? აფხაზური დედაჩემისგან ვიცოდი, ადილეური კი ბებია იცოდა კარგად. ის მიყვებოდა ადილეურ ზღაპრებს, ენის გასატეხებს, გამოცანებს. მახსოვს: წისქვილში მიდის ბებია და თავზე ხორბლით გატენილი გუდა ადევს, ენასაც არ აცდენს ბებია უსაქმოდ: ადილეურ ზღაპრებსა და მოსწრებულ სიტყვა-პასუხებს მიყვება. ერთი ზღაპარი დამახსოვდა. ჩვენი მეხსიერება

საწურივით არის - ნაწილი გადის, ნაწილი შიგ რჩება. ეს ადილეური ზღაპარიც ჩარჩა ხსოვნაში და გიამბობთ:

„ოდესღაც ერთი კაცი ცხოვრობდა. ყველა ენა იცოდა: მგლისა, კურდღლისა თუ ჭიანჭველისა. ერთხელ ტყეში მიდიოდა და უნებლიეთ ჭიანჭველას დააბიჯა ფეხი. გაბრაზებულმა ჭიანჭველამ შესძახა:

-ვინ არის ეს უკეთური, რომ მიდის და ძირს არ იხედება?

ეს რომ გაიგონა კაცმა, ჭიანჭველა ხელისგულზე დაისვა და გაოცებული ათვალიერებდა.

-ეს რა დიდი თავი გაქვს?

-ეს იმიტომ, რომ ტვინი შევინახო შიგ

-ასეთი წვრილი წელი რატომღა გაქვს?

-იმიტომ კი არ ვცხოვრობ, რომ ვჭამო, იმიტომ ვჭამ, რომ ვიცხოვრო.

-რამდენის ჭამა შეგიძლია ერთ წელიწადში?

-ერთ წელიწადს ხორბლის ერთი მარცვალი მეყოფა, -უპასუხა ჭიანჭველამ.

-მაშ კარგი, ვნახოთ გეყოფა თუ არა ერთ წელიწადს ხორბლის ერთი მარცვალი, - უთხრა კაცმა. ჩასვა ჭიანჭველა ყუთში და ხორბლის მარცვალი ჩაუგდო შიგ.

გავიდა ერთი წელი. გაახსენდა კაცს ჭიანჭველა, გახსნა ყუთი და გაოცდა- ჭიანჭველას მხოლოდ მარცვლის ნახევარი შეეჭამა.

-ნახევარ მარცვალზე მეტი რატომ არ შეგიჭამია?

-იქნებ იმ სულელ კაცს, ვინც ტყუილუბრალოდ გამომამწყვდია დილეგში, ერთი კი არა, ორი წლის შემდეგ გავხსენებოდი. ჰოდა, მეც ყოველი შემთხვევისთვის შემოვინახე ეს ნახევარი მარცვალი, - უთხრა ჭიანჭველამ“.

ალბათ იმიტომ მახსოვს ეს ზღაპარი ასე კარგად, რომ ჩემი ცხოვრების გზაზე ხშირად ვიხსენებდი ხშირად ვიხსენებდი იმ პატარა ჭიანჭველას. მართალია, მე ჭკუას კი არა, ღონესა და ამტანობას გამოვყავდი გაჭირვებიდან. ისეთი ჭკუა რომ მქონოდა, როგორც ღონე, სულ სხვანაირად აეწყობოდა ჩემი ცხოვრება. დედაჩემი, როგროც გითხარი, აფხაზი იყო, შათ-იფას გვარისა. არ მახსოვს, მასწავლიდა თუ არა აფხაზურს, რაც თავი მახსოვს, აფხაზურად ვლაპარაკობდი, ბავშვობაშიც და, რომ

წამოვიზარდე, შემდეგაც. დიდი ხნობით ცეცხოვრობდი წებელდაში ჩემს ბიძებთან. დიდი და სტუმართმოყვარე ოჯახი ჰქონდათ. ზამთარში თუ ვიყავი სტუმრად, ხშირად ვისმენდი ხოლმე ზღაპრებსა და სიმღერებს ამ საქმის ოსტატებისგან, სიამოვნებით რომ მოდიოდნენ ჩემს ნათესავებთან.

აქ მოვისმინე თქმულება აბსკრილზე, თვით ღმერთს რომ ერკინებოდა, თქმულება ბებერ გოლიათებზე - ნართებზე. მახსოვს, ვინმეს შექება თუ უნდოდათ, კარგი თხრობისთვის იმ ნართს ადარებენ, თავისი ოქროპირობით წყალი რომ აადულა ქვაბში.

დედაჩემის ძმების სახლში ჯერ სტუმართმოყვარეობა და შემდეგ მჭევრმეტყველება ფასობდა ყველაზე მეტად.

დღეს რაღაც ხშირად მიხამხამებს თვალი, ალბათ იმიტომ, რომ გარდასულებს ვიხსენებ. ყველაფერი, რაც ბავშვობაში ვიცოდი, ისეა ჩემს გულზე ამოტვიფრული, როგორც წარწერა სამარის ქვაზე. წლები გადის და არც წვიმას, არც თოვლს, არც ქვიშას არ ძალუძს მისი წაშლა.

ნუ გაგიკვირდება, შარახ, ჩემი ბავშვობისდროინდელი ენები რომ მახსოვს. მე ის გამიკვირებოდა, რომ დამვიწყებოდა.

მერე ცხოვრებამ თურქული და არაბული მასწავლა, ამიტომ მადლობელი ვარ ცხოვრებისა. მართალია, მძიმე ცხოვრება გამოვიარე... ენების ცოდნას ბედნიერება არ მოუნიჭებია ჩემთვის, მაგრამ სიცოცხლე კი შემინარჩუნა.

გუშინ მითხარი, ვერც თურქეთში და ვერც სირიაში, კაცი ვერ ვნახე შენ გარდა, უბიხურ ენაზე რომ ლაპარაკობდესო, არც კავკასიაშია ვინმე ამ ენაზე მოლაპარაკეო. იქნებ კარგად ვერ გავიგე, მაგრამ იმის თქმა გინდა, რომ უბიხური ენა აღარ არებობს, მოისპო, შეიძლება მართალს ამბობ, მაგრამ მე არ მჯერა ეს სიმართლე.

თურმე ბევრჯერ ყოფილხარ უბიხების ქვეყანაში. ის იქვეა, თქვენს გვერდით, საკმარისია, მდინარე ხოსტაზე გადახვიდე და მდინარე სოჭს მიუახლოვდე. ახლა არ ვიცი როგორია, მაგრამ მაშინ წყალუხვი მდინარე იყო. მითხარი, ოქ რომ იდექი, ნუთუ სოჭი არ გელაპარაკებოდა? ან იქნება გელაპარაკებოდა, მაგრამ შენ არ გესმოდა მისი ენა? რაკი მიეძინება, ესე იგი ლაპარაკობს კიდეც და მხოლოდ მაშინ დადუმდება, მის კალაპოტში წვეთიც რომ აღარ დარჩება.

უბიხების ქვეყანაში თუ დადიოდი, არ შეიძლება ჩვენი წმინდა ადგილი არ გენახა, სადაც ყოვლისშემძლე ბიოთხა ინახებოდა. მაღალი ბორცვის ქვეშ მწვანე

მდელო იყო გაშლილი, ბორცვებზეც კი შვიდი უზარმაზარი მუხა იდგა და თავისი ჩრდილით იფარავდა ჩვენს წმიდათაწმიდას. მათი ტოტები ერთმანეთს წვდებოდა და ფოთლებიც შრიალით ესიტყვებოდნენ ერთმანეთს. იქ იდექი და არ გაგიგონია, როგორ საუბრობდნენ ჩვენს ენაზე? არც მუხების ტანზე შეგიმჩნევია უამრავი ნაჭრილობევი - ანთებული სანთლების კვალი, ყოველ გაზაფხულზე რომ ამაგრებდა ზედ სალოცავად მოსული ხალხი?

იმ შვიდი მუხის ქვეშ მარად უშრობი, ნაკურთხი წყარო არ გინახავს? თუ ნახე და ახლოს იდექი, როგორ ვერ გაიგონებდი მის ხმას?

ერთიც მინდა გკითხო: მაცესტაში არ ყოფილხარ, სადაც ცეცხლოვანი წყალი მოჩქაფუნობს, სადაც მდულარე ცრემლებს ღვრის მიწა, არც მიწიდან ამოხეთქილმა ამ ქაფქაფა წყალმა გითხრა რამე?

ახლა ჩვენი წინაპრების საფლავებისა და სამარის ქვები?! ტყუილია, ქვები არ ლაპარაკობენო. ლაპარაკობენ, თუ მეხსიერება არ გაგყინვია, თუ შეგწევს უნარი სიჩუმეს უსმინო.

იმ ფრინველების გალობის ხმაზე რაღას იტყვი, მხოლოდ იქ რომ ცხოვრობენ და სხვაგან არა? ვერც იმათი ენა გაიგე? არა, ჩემო ძვირფასო შარახ, ენა ასე ადვილად ვერ მოკვდება, როგორც შენ გგონია. ენა მარტო ადამიანის ენის წვერზე კი არ ცოცხლობს, თვითონ ადამიანშია, წელის, მიწისა და ქვის გულში. მე მჯერა, რომ იქ უბიხების მიწა-წყალზე ტოტი ტოტს, ქვა ქვას, წყარო წყაროს, ახლაც იმ ენაზე ელაპარაკება, მე რომ გესაუბრები.

მამაჩემიც და პაპაჩემიც გლეხები იყვნენ... პაპაჩემი ჩემს დაბადებამდე მომკვდარა. მიაშობდნენ, მწყემსი იყო, ბატონის ნახირს მწყემსავდა და ამით არჩენდა ოჯახსო. მამაჩემი ჰამირზა კი მიწის მუშა იყო, ფეტვი და სიმინდი მოჰყავდა და შუალამეზე გაღვიძებულს თუ მინახვას მწოლიარე, დამჯდარი მამა არ მახსოვს.

პირველად ჩემს დედ-მამას ჩემი უფროსი და აიშა შეეძინათ, შემდეგ-მე, ჩემს მერე უმცროსი ძმა -მატა, შემდეგ კიდევ ორი და- ჯუნა და კუნა - ტყუპები.

თურქეთში გადმოსახლებამდე ყველანი ერთად ვცხოვრობდით, მხოლოდ აიშა ცხოვრობდა მეზობელ სოფელში, იქ იყო გათხოვილი, გარუნი ერქვა მის ქმარს.

რამდენიმე სკა ფუტკარი გვყავდა და შემოდგომით მთელ თავფლას და ცოტაოდენ სიმინდსაც ვყიდდით. სანაცვლოდ მარილს, საპონსა, და, რაც მთავარია, თოფის წამალს ვყიდულობდით.

როცა ან გვალვა იყო, ან ხშირი წვიმები და მოსავალი არ გვივარგოდა, მე და მამაჩემი შინ უმცროს ძმას ვტოვებდით და მდინარე სოჭს ავუყვებოდით, იქ ბზას ვჭრიდით, გზა არ იყო და მოჭრილ ბზას ხარებით მივათრევდით ნაპირამდე და თურქ ვაჭრებზე ვყიდდით ხოლმე. იმათ ხომ იაფად მიჰქონდათ და მიჰქონდათ, ახლა შარდინისთვის, ალოუს ძისთვის უნდა მიგვეცა წილი, რაკი ის იყო ბზის ხეობის პატრონი. კაცმა რომ თქვას, შარდინს უფრო ცოტას ვაძლევდით ვიდრე სხვასთან დაგვჭირდებოდა; ამას თავისი მიზეზიც ჰქონდა. ჩვენში- უბიხების ქვეყანაში, როგორც თქვენში- აფხაზეთში, ძველთაგანვე არსებობდა ერთი კარგი ჩვეულება - ძიძიშვილობა. გლეხებს თავადების ოჯახებიდან აღსაზრდელად მიგვყავდა ხოლმე ბავშვები. ზოგჯერ გლეხები ბავშვის დაბადებამდეც უთანხმდებოდნენ მომავალი აღსაზრდელის მამას, სოფლის ღირსეულ კაცებს უგზავნიდნენ და თხოვდნენ ნება დაერთოთ, მისი ფერხთა მტკერის ღირსნი გამხდარიყვნენ, - ეს მათთან დანათესავებას ნიშნავდა.

თუ თავადი გლეხს შვილს გაუგზავნიდა აღსაზრდელად, თანაც ეს თავადი მდიდარი თუ იყო, ოჯახის მფარველად მიაჩნდათ.

მაგრამ თავადებიც ჰაიპარად როდი გასცემდნენ ხოლმე შვილებს. ათასნაირად სწონიდნენ, რომელი გლეხის ოჯახთან დანათესავება უფრო სახეირო იყო, ვინ უფრო გამოადგებოდათ, ვისი იმედი უნდა ჰქონოდათ გაჭირვების დროს.

აი ასე გვენათესავებოდა თავადი შარდინი, ალოუს ძე - ბებიაჩემის გაზრდილი. მის ხეობაში ვჭრიდით ბზას და შეღავათიანად ვუხდიდით საფასურს. ხანდახან მარტო საჩუქრების გაგზავნას ვჯერდებოდით. შარდინი კი, მარტო ჩვენი ოჯახისთვის კი არა, მთელი ზოლაკების გვარისთვის ძუძუმტედ ითვლებოდა. საჭიროების დროს ჩვენი გვარი ყველა წევრი მის დასაცავად უნდა აღმდგარიყო.

შარდინი, ალოუს ძე, როგროც ყველა უბიხი თავადი, წაბლის ხის მაგარ სახლში ცხოვრობდა, რომელიც თავიდან ბოლომდე საგანგებოდ შერჩეული ფირცებით აეშენებინა. მიწაც ჰქონდა, ტყეც, საძოვრებიც და დახნული მიწდვრებიც. ჩვენი სოფლელები მის საძოვრებზე მწყემსავდნენ თავისასაც და შარდინის, ალოუს ძის ნახირსაც, ერთად ხნავდნენ, თესავდნენ და მოსავალსაც ერთად იღებდნენ. ყურძენსაც გლეხები უკრფდნენ და უწურავდნენ.

მახსოვს, დღესასწაულებზე მთელ ჩვენს საგვარეულოს ძღვენი მიჰქონდა: თიკანი, კრავი ან მოზვერი. კაკალიც მიჰქონდათ, თაფლიც და ღვინოც - ვისაც რა შეეძლო.

ჩემს მეხსიერებაში შარდინი, ალოუს ძე მეომრად დარჩა. ეზოში დღე და ღამ შეკაზმული ცხენები ება და არც მახსოვს სხვა რამე გაეკეთებინოს ბრძოლის, თარეშისა და მტრებზე თავდასხმის გარდა. ზოგჯერ, გამარჯვებული თუ ბრუნდებოდა თარეშიდან, ზღვაზე მიდიოდა და თურქეთიდან გემებითა და ფელუკებით მოსულ ვაჭრებზე ჰყიდდა ტყავებს. რამდენიმე მონას ყოველთვის იტოვებდა მსახურად. რაკი ტყვედ ჩაიგდებდა, თავისი საკუთრება იყო: გინდა გაყიდდა, გინდა მოკლავდა და გინდა გამოსასყიდზე დააბრუნებდა.

როცა მეზობლებთან ან თავადების საგვარეულოსთან დავა გვქონდა -ეს კი ხშირი იყო - შარდინ ალოუს ძე თავყრილობაზე მიდიოდა, სადაც სადავო საკითხები წყდებოდა. ასეთ დროს ჩვენი გვარის კაცები მუდამ თან ახლდნენ, რათა დაეცვათ ან შური ეძიათ, თუ ვინმე გაბედავდა მასზე ხელის აღმართვას. თანმხლებნი იცვლებოდნენ - ხან ერთი მოჰყვებოდა, ხან მეორე, მამჩემი ჰამირზა კი - შარდინის ძიძიშვილი განუშორებლად ახლდა თან. გამიგონია, რომ ძველად, როცა აფხაზეთს მეფეები განაგებდნენ, უბიხების ქვეყანაც თურმე აფხაზეთის ნაწილად ითვლებოდა. ჩემ დროს კი ასე არ იყო, არც აფხაზეთზე ვიყავით დამოკიდებული და არც ჩვენი ერთი რომელიმე თავადი გვყოლია ბატონად. რამდენიმე ძლიერი თავადი გვყავდა და, თუმცა ხშირად ედავებოდნენ ერთმანეთს, ძალაუფლებისთვის, მაინც ერთად განაგებდნენ უბიხების ქვეყანას, ამას შემდეგ გიამბობ, ჩემს უბედურებას რომ მოგიყვები.

მამაჩემი ჰამირზა კეთილი და სამართლიანი კაცი იყო. თუ სოფელში ერთმანეთს წაეჩხუბებოდა ვინმე, მამაჩემს მოაკითხავდნენ, სამართლიანად და დინჯად რომ გაერჩია საქმე. ბრძოლსა და თარეშში კი მამაჩემი უშიშარი და მრისხანე იყო და სხვებისასაც, მამაცობას აფასებდა ყველაზე მეტად.

მე და ჩემს ძმას ბავშვობიდანვე გვასწავლა ხმლის ქნევა და მიზანში სროლა, უშიშარი ცხენოსნობა. ზამთრობით მთებში დავდიოდით: ვნადირობდით და ხაფანგებს ვაგებდით. დიდთოვლობისას თხილამურებს ვხმარობდით, ესეც გვეხერხებოდა, ზღვა ახლოს იყო ჩვენთან და ძმას ხშირად დავყავდით ხოლმე, ცურვაც ვიცოდით, ნიჩბოსნობაც და იალქნების დაჭიმვაც.

უბიხები ხანდახან თევზის საჭერად გადიოდნენ ხოლმე ნაევებით. ზოგჯერ კი აფხაზეთისა და ჩერქეზეთის სანაპიროდან თურქების ფელუკებს მარცვავდნენ.

დედაჩემი ნასი, ტყუპების შეძენის შემდეგ, ავადმყოფობდა, მაგრამ მაინც არაფრის ეშინოდა და, როგორც ახალგაზრდობაში, ხშირად მიდიოდა ხოლმე წებელდაში ძმების მოსახსნახულებლად. შეიარაღებული ამხედრდებოდა და მარტო მე

წამიყოლებდა - პატარა ბიჭს. ახლაც, თვალებს რომ ვხუჭავ, ახალგაზრდა დედა მელანდება. მაღალი იყო და წარმოსადეგი, წაბლისფერი ნაწნავები კი, თითქმის ქუსლამდე სცემდა.

ღარიბები ვიყავით, გვიჭირდა, მაგრამ ის დრო მაინც ისე მახსენდება, როგორც ჩემი ოჯახის უბედნიერესი დღეები. იქნებ იმიტომ, რომ შემდეგში, ასეთი უბედურება გვეწვია!

ახლა მგონია, რომ ბავშვობა ყველაზე ხანმოკლე დროა ქვეყანაზე. გუშინ ბავშვები ვიყავით მე და ჩემი ძმა, და აი, უკვე მეომრები ვართ. მართალია, ყველაზე უმრწემესნი, მაგრამ უკვე გვევალება თან ვახლდეთ უფროსებს ლაშქრობაში. სამჯერ ვიყავი სათარეშოდ ჩემს ძმასა, მამამჩემსა და სხვა კაცებთან ერთად. პირველად ახლოს, აფხაზეთში ვიყავით, მეორედ და მესამედ კი შორს გავითარეთ ჩრდილოეთისკენ, მთებს გაღმა. ეს გათარეშება უკვე შავზნელ დროში იყო, როცა რუსი მეფე საბრძოლველად გამოემართა უბიხებისკენ.

ომი ერთი და ორი წელი როდი გრძელდებოდა, ხანგრძლივი იყო. აღარ მახსოვს, რამდენ ხანს ვიბრძოდი. ისე კი, რამდენჯერმე შეცვალა ზამთარმა ზაფხული, ომი კი ისევ გრძელდებოდა. ბოლოს ქუდზე კცი გამოდიოდა საომრად, მოხუცებისა და ავადმყოფების გარდა. განსაკუთრებით ზაფხულში გვიჭირდა, ყანაში მუშაობდი და გვერდით იარაღი და რამდენიმე დღის საგზალი უნდა გქონოდა, განგაშისთანავე შეკრების ადგილას რომ მისულიყავი. ჰო, ჩემო ძვირფასო შარახ, შავზნელი დრო იყო. ვერარა ცხენი ვერ გადაცურავდა იმ სისხლის მდინარეს, მაშინ რომ დავღვარეთ. სისხლი ბევრი დაიღვარა, მაგრამ ომმა არაფერი მოგვიტანა უბიხებს, უბედურების გარდა. ყველაზე მწარე სისხლი კი, ტყუილუბრალოდ დაღვრილი სისხლია.

მაშინ ჩვენ არც რუსი მეფის ძალა ვიცოდით, არც მისი კარისკაცების სიმრავლე და არც თუქრეთის სულთნის განზრახვა ომის დასაწყისიდანვე. ეჰ, დად შარახ, მოტირლები სახესა და მკერდს, რომ იხოკავენ, მხოლოდ ჭირისუფალს უმსუბუქებენ ნაღველს, თორემ მიცვალებულს აღარაფერი შველის. ჩემი მონათხრობიც ასეა.

მამაჩემმაც, მეც და ჩემმა ძმამაც იარაღს მოვკიდეთ ხელი და მერე აღარც დაგვინებებია თავი. სიმართლე გითხრა, ჩვენთან, უბიხების ქვეყანაში არც როდის ყოფილა სიმშვიდე. თარეში და ძარცვა, მონების გაყიდვა თურქეთში, ქალების გატაცება და სისხლის აღება ყოველთვის იყო და სხვანაირად ცხოვრება ვერც წარმოგვედგინა. მაგრამ როცა საფრთხე დაემუქრა უბიხების ქვეყანას, ყველაფერი დაგვავიწყდა.

უბიხებმა ოდითგანვე იცოდნენ თავისუფლების დაცვა, მომხდურთაგან, სულ ერთია, ვინც იქნებოდნენ - მეზობლები თუ უცხო ქვეყნიდან მოსულნი: ბერძნები თუ რომაელები, არაბები თუ თურქები. ზოგიერთ მეომარზე თქმულებები იყო შემორჩენილი, ზოგი მოხუცებს ახსოვთ. ვერც კი წარმოვიდგენდით უარი ეთქვა ვინმეს ბრძოლაზე, იარაღის დაჭერა თუ შეეძლო ხელში. ასეთი მახინჯი თუ გამოგვერეოდა, სისხლს ვართმევდით და სამშობლოდან ვაძევებდით.

ყოველთვის, ზაფხულშიც კი, ალოობის დროს, ყველა ოჯახი ვალდებული იყო, განგაშითანავე ერთი მაინც გაეგზავნა სალაშქროდ. ათი კაცი ათისთავს ირჩევდა, ათეულები - ასისთავს, ასეულები - ათასისთავს, როცა სალაშქროდ რამდენიმე ათასი კაცი მიდიოდა, მაშინ წინამძღოლს ირჩევდნენ, გამოცდილს, მომთმენსა და მამაცს, ვისთვისაც უცხო არ იყო ხმლების წკრიალი. მისი ბრძანება კანონი იყო ყველა მეზრდოლისთვის, სულ ერთია, გლეხი იქნებოდა თუ თავადი. ის ნიშნავდა შეკრების ადგილსა და დროს; ის ანაწილებდა, რამდენი უნდა ყოფილიყო ქვეითი და რამდენი - ცხენოსანი, ყველას, წინამძღოლის გარდა, თან უნდა ჰქონოდა სალაშქრო მარაგი: ცომი, დაშაშხული ხორცი და შებოლილი ყველი, მოქნილი ტყავის ორი წყვილი ქალამანი, შალის წინდები და ნაბადი. ზოგიერთს კი ხერხების, ნაჯახების, ნიჩბებისა და თოკების წამორებაც ევალებოდა (წყალზე გადასაგდებად). სიცივეში კარვებიც უნდა გაეშალათ ღამის გასათევად.

ლაშქრობის დაწყების წინ სპილენძის ბუკს აახმიანებდნენ, სწორედ ისეთს, მე რომ მაქვს.

ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი

ჰაჯი ბერზეკი, ადაგვას ძე მთელი ოცი წელი წინამძღოლობდა უბიხებს. მრავალ სისხლიან შეტაკებაში გაიმარჯვა და რუსის გენერალებმა ძალით რომ ვერაფერი მოუხერხესმ გადაწყვიტეს ეშმაკობით მოედოთ ბოლო. ათას ვერცხლს დაჰპირდნენ, ვინც უბიხების ურჩი წინამძღოლის თავს მოუტანდათ. მაგრამ ჰაჯი ბერზეკს ამის შემდეგაც სწყალობდა ბედი. მოღალატე არავინ აღმოჩნდა. ბოლოს და ბოლოს, თავისი ნებით მოიხსნა წინამძღოლის მოვალეობა.

ახლაც არ ვიცი ამის მიზეზი. შეიძლება ხანდაზმულობა, ან მოვლენათა მსვლელობა იყო, უფრო და უფრო რომ ითრევდა უბიხებს იმ გზაზე, ძალზე სახიფათოდ ეჩვენებოდა ძველსა და გამოცდილ მეზრდოლს, თუმცა წინააღმდეგობის გაწევაც აღარ ძალუძდა. ასე იყო თუ ისე, მან უარი თქვა საზრდოლო

ხელმძღვანელობაზე, საქმეებს ჩამოშორდა და მალეც მოკვდა. ეს რუსეთ-თურქეთის დიდი ომის დამთავრების მეორე წელს მოხდა. წინამძღოლის ადგილი მისმა ბიძაშვილმა ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხმა დაიკავა. კერანტიხმა ძალაუფლების აღებისთანავე გამოავლინა სიმტკიცეცა და მამაცობაც, თუმცა ადრე ამბობდნენ, დამპალი კბილივით ირყევა აქეთ-იქით. მიზეზიც ჰქონდალ ამის სათქმელად. ომის დაწყებამდე ცოტა ხნით ადრე მეფის გენერლებს შეურიგდა და სამხედრო ჩინიც მიიღო მათგან (ვერცხლით უხდიდნენ), და შემდეგ ბიძამისი რომ მეფის გენერლებს ეომებოდა უბიხებთან ერთად, ის ხალიჩაზე იყო დაბრძანებული და ნარდს თამაშობდა.

ვერ გეტყვი, ძვირფასო შარახ, როგორ აეწყობოდა უბიხების ბედი, ეს ყირიმის ომი რომ არ დაწყებულიყო. როცა რუსეთის არმიამ აფაზეთისა და უბიხეთის სანაპიროდან დაიხია, დიდი ვეზირი ომარ-ფაშა მოადგა მეომრებით სოხუმს. ჩვენს სოფლებში თურქებთან ერთად მოსული დაღესტნელი მოლები გამოჩნდნენ. ყველა ერთხმად გაიძახდა: რუსები დამარცხდნენ და პირს აღარ იზამენ ჩვენი მიწა-წყლისკენ, ჩვენ კი სამუდამოდ თქვენთან ვიქნებით, ალაჰის მოციქულის - დიდი სულთნის წმინდა დროშა აღვმართოთ თქვენი მთების მწვერვალებზე. აი მაშინ გადაიხარა ჩვენი ჰაჯი კერანტიხი მეფიდან სულთნისაკენ, ჩოხას სამხრეები მოაგლიჯა და ვერცხლის აღებაზეც უარი თქვა.

მეფისა და სულთნის ომში აფხაზეთის მთავარი თავადი ჰამუთბეი ჩაჩბა ისევ მეფის მხარეს დარჩა, ჩვენი ჰაჯი კერანტიხი კი სულთნის მხარეს გადავიდა. სწორედ მაშინ გახდა ის ჩვენი წინამძღოლი. არც მაშინ შეუცვლია თავისი გადაწყვეტილება, როცა თურქები გემებში ჩასხდნენ და კვლავ თურქეთისკენ აიღეს გეზი.

მეფის გენერლები უკან დაბრუნდნენ და ერთმანეთის მიყოლებით დაიკავეს მიტოვებული ციხე-სიმაგრეები. აი მაშინ გამოავლინა ჰაჯი კერანტიხმა სიმტკიცეცა და სიმამაცეც, რასაც ბევრი არ მოელოდა მისგან. თურქები წავიდნენ და ჰაჯი კერანტიხი მარტო განაგრძობდა მეფის გენერლებთან ბრძოლას. მეფის სამხედრო ხომალდები ხან დაუბზესთან გადმოსხამდნენ ხოლმე ჯარისკაცებს, ხან ადღერის ახლოს და ხან სოჭის შესართავთან. მეფის გენერლები უბიხების ქვეყნის შუაგულში შემოჭრას არ ჩქარობდნენ, სადაც გადმოსხდებოდნენ, იქვე აშენებდნენ ან აღადგენდნენ სიმაგრეებს, მაგრამ ყველამ იცოდა, ამას არ დასჯერდებოდნენ. ეს ჩვენმა ჰაჯი კერანტიხმაც კარგად იცოდა და, როგორც შეეძლო, ხელს უშლიდა მეფის ჯარისკაცების გადმოსხდომას, ციხეებს გამაგრებამდე ესხმოდა თავს.

გვეამაყებოდა ჩვენი გამძლეობა, მაგრამ სიმართლე რომ გითხრა, ძვირფასო შარახ, ხალხსი უკვე არაქათგამოცლილი იყო ომისაგან.

სიცოცხლეს ხშირად ზღვას ადარებენ და ეს სწორი შედარებაა. ზოგჯერ ყველაფერს იავარყოფს და სიცოცხლეს უსპობს ხოლმე ყოველნაირ სულდგმულს შეუბრალებელი ტალღები, ზოგჯერ კი თითქმის მცირე ნადავლით კმაყოფილდება და სწრაფად იხევს უკან. მაგრამ საცა ეს ტალღები მოხეტეებულა და უკუქცეულა, სიცოცხლე ქვიშაში ჩარჩენილი წყალივით გამქრალა. ასეა ცხოვრებაშიც.

ყოველთვის მახსენდება ხოლმე ეს, როდესაც უბიხების თავგადასავალს ვიგონებ, ღმერთმა შემადლებინოს, ყველაფერი ისე გიამბო, როგორც მოხდა, თანმიმდევრობით.

მოულოდნელად ჩვენს სოფლებს კარგი ამბავი მოედო: რუსებს ზავის დადება უნდათ და ერთ კვირაში მდინარე მზიმთასთან ბორანის ახლოს მეფის გამოგზავნილი გენერალი ჩვენს წინამძღოლს ჰაჯი კერანტიხს შეხვდებაო; მოლაპარაკების შუაგაცი უბიხების გაზრდილი აფხაზი თავადი ჰამუთბეი ჩაჩბა იქნებაო.

სხვა ახლგაზრდა უბიხეზივით მეც მოხიზლული ვიყავი ჰაჯი კერანტიხის მამაცობითა და გამბედაობით... სამი წელი ვიყავი მისი მცველი და ვცდილობდი ყველაფერში მიმებაძა: მასავით ჩამემარებინა ბეშმეთის ბოლოები ქამარში, ოდნავ მარცხნივ გადახრილი ვმჯდარიყავი ცხენზე და მათრახიანი ხელი ძირს მქონოდა დაშვებული. ახლა, როდესაც წლებმა ცხოვრების სიბრძნე შემძინა, ვხედავ, რომ ჰაჯი კერანტიხი ძალზე თავდაჭერილი, ძალზე პატივმოყვარე, ძალზე მოუთმენელი იყო და, რაც მთავარია, სრულიად არ გააჩნდა შორსმჭვრეტელობა. მაშინ კი, ამას ვერ ვამჩნევდი.

ოს, ახალგაზრდობა, ახალგაზრდობა! ყველაზე ძვირფასი სწორედ ის არის ახალგაზრდობაში რომ დაღლა არ იცის და არც უკან იხედება.

უკვე ბევრჯერ ვიყავი თარეშებსა და შეტაკებებში, შიშველი ხმლითაც ბევრჯერ გამიკაფავს გზა ომის ქარცეცხლში და ერთხელაც არ მიმიხედავს ადევნებული სიკვდილისათვის. ახალგაზრდა და უდარდელი ვიყავი და ვერ ვხვდებოდი, უფსკრულზე გადაკიდებულ ტოტის ბოლოზე რომ ვიყავი გასული.

ის დღე კარგად დამამახსოვრდა. ჩვეულებრივზე უფრო ციოდამ თუმცა გაზაფხული იწურებოდა. საღამუქროდ გამზადებულ ათას ხუთას მეზრძოლს აღვირით ეჭირა ცხენები. საუკუნოვანი შვიდი მუხის ქვეშ ჰაჯი კერანტიხი ეთათბირებოდა

ჩვენში ყველაზე უფრო გავლენიან პირებს. დიდხანს ისხდნენ და კამათობდნენ. ყველამ არ იცოდა რაზე დაობდნენ, მაგრამ მე, როგორც პირადი მცველი, სხვებზე უფრო ახლოს ვიდექი და ყველაფერი მესმოდა. ჰაჯი კერანტიხი ცხარობდა- არ უნდოდა, ამდენი მეზრძოლი ხლებოდა მეფის გენერალთან მოლაპარაკებაზე.

-არ გეგონოს, რომ მეშინია მისი, -ამბობდა ჰაჯი კერანტიხი. - მხოლოდ ათ კაცს ვიახლებ, დანარჩენები აქ დამელოდონ.

სხვები არ ეთანხმებოდნენ, ამბობდნენ, შეიძლება შეხვედრას ზავი კი არა, ომი მოჰყვესო. თანაც მეფის გენერლის ნდობა არ შეიძლებოდა, რამდენჯერ წაუყვანიათ ტყვედ თითო-თითოდ მთიელთა ბელადები და შორეულ ციმბირში გადაუსახლებიათ! ამ შეხვედრასაც ასეთი ბოლო თუ ელის, უბიხების ბელადს გვერდით უნდა ჰყავდეს მეზრძოლებიო!

როგორც იქნა, დაიყოლიეს ჰაჯი კერანტიხი. დაამთავრეს თუ არა კამათი, ყველანი წამოდგნენ, ჰაჯი კერანტიხი ცხენს შემოახტა და ათას ხუთას მეზრძოლს მდინარე მზიმთასკენ გაუძღვა. ჩვეულებრივად ასეთი მხედრიონი უსიმღეროდ არასოდეს წასულა, იმ დილას კი მთელი რაზმი მღუმარედ მიდიოდა. ჩვენ მზად ვიყავით ბრძოლისთვის, მაგრამ უკან გვრჩებოდა სახლები და ოჯახები და ომიანობის გამო სარეველამოდებული ყანები. ამიტომ გვინდოდა, ბოლოს და ბოლოს დასრულებულიყო ეს სისხლისღვრა. იქნებ გადაწყვეტილება მზის ჩასვლამდეც მიეღოთ.

უცბად წინ მიმავალმა კერანტიხმა ცხენი ადგილზე გააქვავა, ჩამოქვეითდა და ცას მიაშტერდა. ჩვენც მაშინვე მაღლა ავიხედეთ და ნახშირივით შავი ყვავების უზარმაზარი გუნდისგან ჩაბნელებული ცისკიდური დავინახეთ. ფრინველები დასავლეთისკენ მიფრინავდნენ. ყველანი საშინლად შევშფოთდით, მაგრამ მღუმარედ ველოდით, რას იტყოდა ჰაჯი კერანტიხი.

-სახატკერი მომგვარეთ! - არც მორუნებულა და არც ცისტვის მოუწყვეტია თვალი, ისე ბრძანა მან.

წამში გაარღვია მეომართა რიგები სახატკერიმ და წინ წარსდგა. ძალზე მაღალი იყო, გამხდარი, გრძელი მეჩხერი ულვაშები ჰქონდა და თეთრი ჩალმა ეხურა. ეს ჩვენთან, უბიხების ქვეყანაში, მთავარი მოლა იყო და ერთადერთი მოდიოდა ლაშქარში უიარაღოდ.

მიტხარი, რას ნიშნავს ეს? -ჰკითხა ჰაჯი კერანტიხმა და თითი უკვე გადაფრენილი ფრინველებისკენ გაიშვირა.

-უბედურების მომასწავებელია, -თქვა სახატკერიმ ისე, რომ მასაც არ მოუშორებია თვალი ცისტვის და დაამატა - არ ვიცი, ღირს თუ არა გზის გაგრძელება. ყვევებმა დღეს დაგვიბნელეს მზის სინათლე, გაიურები კი, რომელთაც ახლა უნდა შეხვდე, ხვალ არ მოგვცემენ სიცოცხლის საშუალებას. ალაჰმა უკვე გვირჩია ამ მიწის დატოვება და სხვაგან გადასახლება და რაც უფრო მალე აღვასრულებთ ალაჰის ნებას, მით უკეთესი იქნება ჩვენთვის.

ჰაჯი კერანტიხმა თვალი მოაშორა ცას და დიდხანს იდგა თავჩაქინდრული, ათას ხუთასი მეომარიც მდუმარედ იდგა და ელოდა გადაწყვეტილებას. მხოლოდ ცხენები ფრუტუნებდნენ.

ჰაჯი კერანტიხი ისე სწრაფად მოახტა ცხენს, რომ უზანგების დაჭერაც ვერ მოვასწარი.განვაგრძეთ გზა

ყველანი მდელის შუაში კარვის ახლოს შეგროვდნენ და აფხაზეთის მთავრი ჰამუთბეი ჩაჩბა პირველი მიუახლოვდა ჰაჯი კერანტიხს, დაიხარა და მკერდზე ეამბორა. ისე მოიქცა, როგორც უბიხურ ოჯახში გაზრდილს შეშვენოდა. მოლაპარაკების დროს, მე, პირადი მცველი, ჰაჯი კერანტიხის უკან ვიდექით და თითოეული სიტყვა მესმოდა.

-ნუ გაგიკვირდება, დად შარახ, უამრავი დღე მიმიცია დავიწყებისთვის, ამ დღისა კი თითოეული წუთი მახსოვს თავიდან ბოლომდის. ამ დღეს წყდებოდა ჩემი ხალხის ბედი. შემდეგშიც იყო ასეთი დღეები, მაგრამ ის დღე მაინც პირველი იყო. ყველაფერი მახსოვს იმდღევანდელი, ყველაფერი, ფეხქვეშ მოყოლილი სიმინდის ხმელი ღროების მტვრევის ხმაც კი მახსოვს. ისიც კი მახსოვს, მზე ხან ღრუბლებს რომ ეფარებოდა და ხან რომ გამოაჭყიტებდა; დროდადრო ზღვაური წამოიქროლებოდა და წვიმას მოგვაშხეფებდა. მახსოვს, რა დიდხანს გაგრძელდა დავა, ისიც მახსოვს, თანდათან რომ უწევდა ხმას. ჰაჯი კერანტიხი გაუხედნელ ცხენზე ამხედრებულს ჰგავდა: ვერც თავს ერეოდა, წარამარა ეცვლებოდა სახე, შუბლზე ძარღვი ამოხერვოდა. ეს კი იმის ნიშანი იყო, რომ ძლივს იკავებდა თავს, შიშველი ხანჯლით რომ არ დარეოდა ყველას.

კარგად ვიცნობდი ჰაჯი კერანტიხს, ყველაფერი შეიძლებოდა მომხდარიყო და მზად ვიყავი, მყისვე მივშველებოდი.

უბიხების მხრიდან მოლაპარაკებაში აჰმეთიც იღებდა მონაწილეობას, ბარაკაის ძე, მთელ კავკასიაში სახელგანთქმული კაცი. სიჭაბუკეში სტამბულში სწავლობდა, რამდენიმე ენაზე ლაპარაკობდა და როდესაც წინამძღოლად ჰაჯი ბერზეკი გვყავდა, ყველა საქმეს აჰმეთი, ბარაკაის ძე, აგვარებდა. სულთანთან იყო, ლონდონშიც და პეტერბურგშიც. ფიცხი კაცი იყო, მაგრამ ეშმაკიც. უკიდურესობამდე მისვლა იცოდა, მაგრამ თავშეკავების უნარიც შესწევდა, როცა არაფერი გამოსდიოდა. ისე რომ, როგორც ხედავ, აჰმეთი ბარაკაის ძე, შემთხვევით არ მონაწილეობდა ამ მოლაპარაკებაში.

პირველად მეფის გენერალმა დაიწყო ლაპარაკი. მისი მკვეთრი სიტყვები იმდენად არ შეეფერებოდა მის მშვიდ სახეს, რომ პირველად მეგონა, გენერალი სხვას ამბობს და თარჯიმანი სხვას გვეუბნება-მეთქი.

-შენ, ჰაჯი კერანტიხ, - ეუბნებოდა გენერალი, -ბერზეკების ბრწყინვალე გვარიშვილი ხარ და არ გეკადრება დღეს ერთი და ხვალ მეორეს გაკეთება. მისმა უდიდებულესობა იმპერატორმა ჩინი და ხელფასი გიბოძა. შენ კი იმპერატორის წყალობის ღირსი არ აღმოჩნდი - ომი რომ დაიწყო, უარი თქვი იმპერატორის ბოძებულ ჩინსა და წოდებაზე; რუსეთის ერთგულების ნაცვლად თურქეთს დაუახლოვდი. ეს შენი სურვილით ჩაიბრუნე და არა იმათი ძალდატანებით. მას შემდეგ გამუდმებით არღვევ ჩვენთან დადებულ პირობებს, დღენიადაგ იარაღსხმული გყავს მოსახლეობა, თავს ესხმი ჩვენს სიმაგრეებს, ფარულ მოლაპარაკებებს აწარმოებ თუქრებთან და იარაღს იღებ მათგან.

-ბატონო გენერალო, შენ ცოტა ფრთხილად უნდა მელაპარაკებოდე, -უთხრა ჰაჯი კერანტიხმა. - შენი მწევრებისგან ჩიხში მოქცეული კურდღელი ხომ არ გგონივარ; მე ჩემს მიწაზე მიდგას ფეხი და ბორკილები კი არ მადევს, იარაღი მაქვს ასხმული!...

ჰაჯი კერანტიხს სისხლი მოაწვა სახეზე. გენერალს ნირი არ შეცვლია, ისე უსმენდა, სანამ ბოლომდე არ უთარგმნა ტოლმაჩმა.

-მაგრამ შენთვის ესეც ცოტაა, -მშვიდად განაგრძობდა გენერალი, თითქოს ჰაჯი კერანტიხის ნათქვამი არც გაუგონიაო. - შენ ისევ თურქეთის სულთანზე ამყარებ იმედს. ვიცით, რომ საომარ დახმარებას სთხოვ მას და ამის იმედიც გაქვს. მართალია, შენ უძლეველი გგონია თურქეთის სულთანი, მაგრამ მარტო იმის დახმარება გეცოტავება. ისიც ვიცით, რომ აჰმეთი, ბარაკაის ძე, ახლა გვერდით რომ გიდგას, სამი წლის წინ ლონდონს გაემგზავრა შენი სახელით და ინგლისელებს ჩვენს წინააღმდეგ საომარი დახმარება სთხოვა. ამას თვითონ ინგლისური გაზეთები წერდნენ და არც

საიდუმლოდ დარჩენილა. ცოტა ხნის წინათ კი წერილი გაუგზავნე ინგლისის კონსულს სოხუმში, არც ეს არის საიდუმლოება. წერილი ჩვენს ხელთ არის და შეგვიძლია გიჩვენოთ. არ მინდა შეურაცხყოფა მოგაყენო, მაგრამ შენი საქციელისთვის სხვა ვერაფერი გვიწოდებია, თუ არა ღალატი.

პირველად რომ შეაწყვეტინა ჰაჯი კერანტიხმა ლაპარაკი გენერალს, მეგონა, ახლა დაადრობს-მეთქი ხანჯალს. იმ პირველი აფეთქების შემდეგ კი მშვიდად იდგა და უსმენდა! - ცალი ხელით დოინჯი ჰქონდა შემოყრილი, მეორე კი ხმლის თეთრი ძვლის ვადაზე ედო. გენერალს არ უყურებდა, მის თავს ზემოთ გასცქეროდა ღრუბლებშემოჯარულ მთის მწვერვალებს. თითქოს არც რაიმე ესმოდა და არც არაფერი ხდებოდა. ჰაჯი კერანტიხს რუსული ესმოდა. მოსწყინდა ყოველივე ეს და ბოლომდე აღარც მოუსმენია თარჯიმნისთვის, მრისხანე ღიმილით გადახედა გენერალს:

-მე მართლა მოღალატე ვიქნებოდი, კავკასიის ზოგიერთი მძლავრი თავადივით თქვენს ჩინებსა და ვერცხლის მანეთიანებზე რომ გამეყიდა ჩემი ხალხი. მაგრამ დიდება ალაჰს, როგორც ხედავთ, ვერაფერმა მაცდუნა. შენ კი, ბატონო გენერალო, ამას ღალატს უწოდებ. მაშ შენს საქციელს რაღა დავარქვათ, ურიცხვი მეომრებით რომ მოსულხარ და უბიხების გაძევება გინდა თავიანთი მიწა-წყლიდან. მითხარი, რა პასუხს გასცემდა შენი მეფე, მთელი ქვეყნის ხელმწიფეები რომ შეკრებილიყვნენ და ეკითხათ: რა დაგიშავათ უბიხებმა, რა ბრალი მიუძღვით, რატომ ანადგურებთო.

შენ სწორი თქვი: ჩვენ ოდესღაც მივიღეთ თქვენი ქვეშევრდომობა, გვჯეროდა, კარგად ვიცხოვრებდით, მაგრამ იმედი გაგვიცრუდა. ჩვენ შეჩვეული ვიყავით საზღვაო ვაჭრობას, არავის ვეკითხებოდით, რისი გაყიდვა შეგვეძლო და რისი - არა. თქვენ აუკრძალეთ სხვა ქვეყნის გემებს ჩვენს სანაპიროებთან მოდგომა. ყაჩაღებს უწოდებდით ჩვენს თავადებს, აგვიკრძალეთ ტყვეების მონებად გაყიდვა. ჩვენ ჩვენი კანონები გვაქვს და თქვენ - თქვენი. არ გვინდა თქვენი კანონები უღლად რომ დაგვედგას კისერზე. თქვენ გინდათ ისლამის რწმენაც რომ დაგვაკარგვინოთ. ისიც კარგად ვიცით, რომ თქვენს ხელში აღმოვჩნდებით თუ არა, ძალით მონათლავთ ჩვენს შვილებს. თურქეთთან ომის დროს ჩვენი დაცვა არ შეგიძლიათ, მიდიხართ და ბედის ანაბარა გვტოვებთ. მობრუნდებით და მოღალატეებს გვიწოდებთ. ჰოდა, როგორღა შეიძლება ჩვენს შორის ზავი?

გენერალს არაფერი უპასუხია. ჯიბიდან ცხვირსახოცი ამოიღო, უფლით დაცვარული თეთრი შუბლი მოიწმინდა, ხელები უკან შემოიწყო, ჭადართან მივიდა

და ისე დაუწყო თვალიერება, თითქოს ფიქრობს, როგორ მოიჭრება უფრო ადვილად. მერე უცებ მიტრიალდა და აჰმეთს, ბარაკაის ძეს მიმართა:

-პატივცემულო აჰმეთ, ბარაკაის ძევ, შენ რაღას იტყვი; მინდა შენი ხმაც გავიგონო დღეს.

აჰმეთი, ბარაკაის ძე გაჭიმული იდგა, არც განძრეულა. ყველას ეგონა, არაფერს უპასუხებდნენ, მაგრამ მან წუთით დააყოვნა და თქვა:

-თქვენ ჩვენი არ გესმით, ბატონო გენერალო. და ჩვენ თქვენი-

ჰაჯი კერანტიხმა ბოროტად დაკვესა თვალები, ეტყობა არ მოეწონა აჰმეთის ზემიწევნით მშვიდი პასუხი.

გენერალმა კი გაიღიმა:

-შენ ძალზე ბრძენი ხარ, აჰმეთ, ბარაკაის ძევ; არც მწვადი გინდა დასწვა და არც შამფური, მაგრამ ეს სიბრძნე ომისთვის არ გამოდგება. ომში ასე არ ხდება!

გენერალმა უკან შემოიწყო ხელები, დინჯად გაიარ-გამოიარა წინ და უკან, ჰაჯი კერანტიხის წინ გაჩერდა და ხმამაღლა მშვიდად თქვა:

-თქვენ თვითონ აიძულეთ მისი უდიდებულესობა ხელმწიფე იმპერატორი, უკიდურესი ზომებისთვის რომ მიემართა. სხვა მთიელები უფრო წინდახედულები აღმოჩნდნენ: დაბლობებზე გადასახლდნენ, იარაღი დაყარეს და მშვიდობიან ცხოვრებას შეუდგნენ. თქვენ კი ისევ იბრძვით და ისევ სულთქნის იმედი გაქვთ მისმა უდიდებულესმა ხელმწიფე იმპერატორმა, ჯერ კიდევ შარშან, კავკასიაში ყოფნის დროს გონივრული გადაწყვეტილება მიიღო. მოვალე ვარ, კიდევ ერთხელ და ალბათ უკანასკნელად გაგახსენოთ იგი: უბიხებმა გადაწყვიტონ, სურთ თუ არა ყუბანში გადასახლება, სადაც სამუდამო კუთვნილებად გადაეცემათ მიწები და შეინარჩუნებენ თავიანთი წყალობებსა და სასამართლოს. თუ არადა, მაშინ თუქრეთს უნდა გადასახლდნენ.

გენერალი გაჩუმდა, აღარაფერი დაუმატებია მეფის ამ საბედისწერო სიტყვებისთვის, რაც ახალი არ იყო მოლაპარაკებაზე დამსწრეთათვის

-შოერეული ყუბანის მიწები რომ კარგი იყოს საცხოვრებლად, უკვე დიდი ხნის დასახლებული იქნებოდა ხალხით, - უპასუხა ჰაჯი კერანტიხმა. - ჩვენ ზღვის პირას ვცხოვრობთ და ვაჭრობას ვართ შეჩვეული. აქა ვართ ცხოვრებას შეჩვეული და არა- იქ. არა, ბატონო გენერალო, თავს ვერ გავყოფთ თქვენს ხაფანგში. როგორც კი ამ მთებს

მოვშორდებით, შენგან რომ გვიცავენ, და ტრიამელ ყუბანში გადავსახლდებით, რაც მოგეპრიანებათ, იმას გვიზამთ. ღმერთმა იცის, რა მიწებს მოგვცემთ ამ მიწების სანაცვლოდ. თქვენ გინდათ, რომ გადასახლების შემდეგ გლეხებმა ჩვენ დაგვიწყონ ჩხუბი, თავიანთ მფარველებს, გინდათ, რომ აღარ დაგვემორჩილონ, პატივი არა გვცენ. თქვენ მოუწონებთ ამ განხეთქილებას, უფრო ადვილად რომ მოგვერიოთ.

ახლა კი ვედარ მოერია ჰაჯი კერანტიხი თავს. ცხარედ, სხაპასხუპითა და აბნეულად ლაპარაკობდა. გენერალი ჩუმად იდგა და ელოდებოდა, როდის დაამთავრებდა.

ჰაჯი კერანტიხმა რომ დაამთავრა სათქმელი, გენერალი კი არა, აფხაზეთის მთავარი ჰამუთბეი ჩაჩბა ალაპარაკდა:

-უღელტეხილზე მხოლოდ ერთი გზაა, გვინდა თუ არ გვინდა, ამ გზით დავდივართ. ნუ მიწყენ და ახლა უბიხებს ახლა უბიხებს მერყეობის დრო არა გაქვთ...

ჰამუთბეი ჩაჩბამ ჩუმად თქვა ეს. ეტყობოდა, თითოეული სიტყვის თქმა უჭირდა.

-რაც უნდა გაგვიჭირდეს, მარტო დაგვეტოვე რუსებთან, შენი შუაგაცობა აღარ გვჭირდება, -ყვირილით შეაწყვეტინა ჰამუთბეის ჰაჯი კერანტიხმა, მაგრამ ჰამუთბეი ჩაჩბა არ შეეპუა:

-მე უბიხური რძითა ვარ გაზრდილი და ვალდებული ვარ დავიცვა ისინი უბედურებისაგან. მე იმასვე ვუსურვებ უბიხებს რასაც აფხაზებს ვუსურვებდი, არც მეტსა და არც ნაკლებს, არც უკეთესსა და არც უარესს. ამას დავამტკიცებ კიდეც, თუ საჭირო გახდა და არც ვინანებ.

მაგრამ ჰაჯი კერანტიხმა არ დაამთავრებინა, ისევ შეაწყვეტინა: მე მიჭირს შენი სიტყვების დაჯერებ, უბიხებს გვახსოვს, ჩვენთან ერთად რომ იბრძოდი მეფის გენერლების წინააღმდეგ. შენ რძე გაიხსენე, მაგრამ ახლა ის უკვე სისხლთანაა შერეული. ვერც აფხაზების წინაშე მოიწონებ თავს. შენ თვითონ არ მორწყე მიწა იმათი სისხლით, ვისაც მეფის მორჩილება არ სურდა? ვითომ გებრალეებით, მაგრამ შენ ხომ შენი ხალხიც არ შეგებრალეებია. განა საკუთარი კბილებით არ ღრნიდი საკუთარსავე სხეულს?

ჰამუთბეი ჩაჩბა თავჩაქინდრული იდგა, ხმას არ იღებდა, ჰაჯი კერანტიხი კი გაცოფებული მიდი-მოდიოდა მის წინ და სიტყვასიტყვით აყრიდა შეურაცხმყოფელ სიტყვებს.

ბოლოს ჰამუთბეის თავი ანება და გენერლის წინ გაჩერდა:

-ეს მიწა ჩვენთვის არავის უჩუქებია და ვერც ვერავინ წაგვართმევს, სანამ ცოცხლები ვართ. ჩვენ დაზავებას გთხოვთ, უარს თუ გვეტყვით, ვიომოთ.

ჰაჯი კერანტიხი მარცხენა ხელს ხმლის ვადას უჭერდა, მარჯვენა კი ისე გაიქნია წინ, თითქოს იარაღი იშიშვლაო.

თარჯიმნები ძლივს ასწრებდნენ თარგნას, მე კი თვალს არ ვაშორებდი გენერალს და მის უკან მდგარ ოფიცრებს, რათა საჭიროების შემთხვევაში ხმალი მეშიშვლა.

გენერალმა მდუმარედ უცქირა ჰაჯი კერანტიხს, უცქირა, მერმე გაიცინა, ისევ გაჩუმდა და ბოლოს თქვა.

-კარგი! ომი თუ გინდა, ომი იყოს. მე მაინც მინდა შენ გკითხო შენ, ვისაც ხალხის ბედის გადაწყვეტა გიკისრია; მთელი ქონების გაყიდვა რომ დაგჭირდეთ, ვიცი მაინც იარაღს იყიდით თურქი ვაჭრებისა და ინგლისელი კონტრაბანდისტებისგან. ჯერჯერობით იარაღი გაქვთ. ისიც ვიცი, ცოტა ხნის წინ ექვსი ზარბაზანი რომ გამოგიგზავნეს ინგლისიდან, ორი ინსტრუქტორიც გამოაყოლეს, სროლა რომ ასწავლოს თქვენს მეომრებს, მაგრამ გაიგე, მთელი შენი ხალხი მაინც ერთი მუჭაა და ნუთუ ვერ ხვდები, ამ ერთი მუჭა ხალხით რომ ვერ გვძლევ? თუ ხვდები, მაშინ რატომ ღუპავ ხალხს, როცა გამარჯვების არავითარი იმედი არ გაქვს?

ყველა ველოდებოდა, რას უპასუხებდა ჰაჯი კერანტიხი.

-ჩვენზე ნუ სწუხხარ, ბატონო გენერალო, - რაც შეიძლება ხმამაღლა, თითქმის ყვირილით თქვა ჰაჯი კერანტიხმა, რათა ყველას გაეგონა, - ჯერ არავის გაუზომია ხალხის სიმამაცე მათი სიმრავლით. ჩვენ საკმარისი იარაღიც გვაქვს და ხალხიც გვყავს, ვისაც იარაღის ტარება შეუძლია. მეომრები თუ შემოგვაკლდება, ხანჯლებით დავუფატრავთ მუცელს ჩვენს ფეხმძიმე ქალებს და მეომრებს ამოვიყვანთ იქიდან.

ესა თქვა თუ არა, ჰაჯი კერანტიხი ჩემკენ მოტრიალდა და დაიძახა:

-ცხენები! - ისე დაიყვირა, თითქოს მე ვყოფილიყავი რაიმეში დამნაშავე.

გენერალს არაფერი უპასუხია, მხოლოდ მხრები აიჩეჩა და აფხაზეთის მთავარს ისე გადახედა, თითქოს უნდოდა ეთქვა: „აი, ახლა ხომ დარწმუნდი, რომ აქედან არაფერი გამოვიდოდა.“

-ჩემო ძიძიშვილო ჰაჯი კერანტიხ, ერთხელ კიდეც გთხოვ, მომისმინე. არც ერთ ჩვენგანს არ ეკადრება აჩქარება, როცა სიკვდილ-სიცოცხლის ბედი წყდება. სანამ ისევ ხმაღს იშიშვლებდე, გაიხსენე, რომ დამთავრდა დაღესტნის ომი, დამთავრდა ჩეჩნეთის, მთელი ჩრდილო კავკასიის ომი. კავკასია რუსეთის იმპერატორის სამფლობელო გახდა. ვინც არ დაემორჩილა, ზღვის იქით მიდის დასასახლებლად. მათ იქ, მე მგონი, კარგი არაფერი მოელოთ. წინ მაინც მშვიდობა, ცუდი თუ კარგი, მაინც მშვიდობაა, და ის მთელ კავკასიაში გამეფდა. იქნებ მუხლებამდე სისხლში მდგარ უბიხებს ჯერ არ გაგიგიათ, რომ ომს ბოლო მოეღო და ახლა ბრძოლის გაგრძელება დაღუპვას ნიშნავს.

ჩემო ძიძიშვილო, ჩემი გამზრდელი ჰაჯი ბერზეკის, ადაგვას ძის ხსოვნის პატივსაცემად გთხოვ, თქვენთან მოსვლის ნება დამრთე. შეკრიბე შენი ხალხის ყველაზე უფრო ბრძენი კაცები, დანიშნულ დროს მარტო მოვალ, მინდა, სანამ დავშორდებოდეთ, შენი პასუხი გავიგო.

-ეს ჰაჯი ბერზეკის, ადაგვის ძის ხსოვნის პატივსაცემად რომ მთხოვე, ამით ხელ-ფეხი შემიკარი. მოდი და მოისმინე იმ ხალხის აზრი, ვისი რძითაც ხარ გაზრდილი. ოღონდ, იმ კვირას არ გადააცილო, დიდხანს ვერ დაგიცდი. მშვიდობით.

ჰაჯი კერანტიხმა გულზე მიიღო ხელი, წამით დახარა თვალი და ცხენისკენ გაემართა.

უკან მივიხედე და დავინახე, როგორ შედგენენ ბორანზე გენერალი და აფხაზეთის მთავარი. ეს ალბათ მეორე ნაპირზეც შენიშნეს: დაფდაფების ხმა მოისმა. დასასვენებლად ხეებს შეფარებული ჯარისკაცები რიგებად ეწყობოდნენ.

ჩვენ კი, ჰაჯი კერანტიხის წინამძღოლობით, უკვე ცხენებზე ვისხედით. მან მათრახი ასწია და იმწამსცე დაიგუგუნა ბუკმა. ეს იმის მაუწყებელი იყო, რომ საზავო მოლაპარაკება შეწყდა და ყველას, ვისაც ძალა შესწევდა, მზად უნდა ჰქონოდა იარაღი. ამას გასძახოდა ბუკი.

როგორ შეხვდნენ უბიხები თავიანთ ძიძიშვილს

-რაც ახლა უნდა გიამბო, ჩემი თვალთ არ მინახავს... ჰამუთბეი ჩაჩბას ამ სტუმრობაზე ბევრს ლაპარაკობდნენ მაშინაც და შემდეგშიც, უკვე გადასახლებაშიც ხშირად იხსენებდნენ: ყველაფერს მოგახსენებ, რაც ჩემს ხსოვნას შემუნახავს.

ის დღე, უბიხების მიწას მათი ძიძიშვილი ჰამუთბეი ჩაჩბა რომ ეწვია, ალბათ ის უკანასკნელი დღე იყო, როდესაც კიდევ შეიძლებოდა სხვა არჩევანი.

იმ საღამოს ზაურყანმა მართლაც ყველაფერი გაიხსენა, გაიხსენა არა მარტო ის, რაც თვითონ ჰქონდა ნანახი, არამედ გაგონილიც;

მან მოიგონა ამ ამბის გამო გავრცელებული ლეგენდების და სიმღერების ნაწყვეტები. ამიტომ ჩემს დაპირებას მეც გადავუხვევ და მარტო ზაურყანის ნაამბობს კი არ გადმოგცემთ, ყველაფერს გაიმბობთ, რაც ზაურყანთან მისვლამდე შევისწავლე აფხაზებისა და უბიხების ისტორიის ამ მეტად საინტერესო საკითხის გარშემო არსებული წყაროებიდან, ცხადია, ყოველივე ამას ზაურყანის ნაამბობის ზოგიერთი წვრილმანითაც შევავსებ, რაც მეტნაკლებად დამაჯერებლად მივიჩნიე. დასარულს კი სიტყვასიტყვით მოვიყვან ზაურყანის ნაამბობის ბოლო ნაწილს, რაც ლეგენდას ჰგავს, მაგრამ ზუსტად ეყრდნობა ისტორიულ ფაქტებს.

იმ მარცხით დამთავრებული მოლაპარაკების შემდეგ ჰამუთბეი ჩაჩბა მალე გაემგზავრა უბიხებთან. ჩაჩბამ გადაწყვიტა თან წაეყვანა თავისი ერთგული კაცები, აფხაზეთის გავლენიანი პირები, რომლებსაც შეეძლოთ უბიხებზე გავლენა მოეხდინათ. მან თან იახლა სამურზაყანოელი ემხაა ალგითა, აბჟუელი გირგუალ ჩაჩბა და ბზიფელი ოთხმოცდაათი წლის მაან კაცი - მოხუცი, მაგრამ კვლავ მთავრის მრჩეველი ყოველგვარ რთულ საქმეში.

მანდ კაცის წაყვანა, ცოტა არ იყოს სარისკო საქმე გახლდათ, რადგან ის, როგორც თავად მთავარიც, მეფის გენერლებთან ერთად ხან წებელდელების წინააღმდეგ იბრძოდა, ხან საზეზისა და ხან უბიხებისა. და ახლა მის გამოჩენას შეიძლებოდა უბიხებისთვის ეს სისხლიანი საქმეები გაეხსენებინა. მაგრამ ამ გრძელ გზაზე უმისოდ წასვლა კიდევ უფრო სახიფათოდ ეჩვენებოდა მთავარს. საქმე ის იყო, რომ მისი მამინაცვლის შვილი, ორმოცდაათი წლით რომ იყო მასზე უმცროსი, ჰაჯი კერანტიხის ცოლი გახლდათ და იქნებ საქმის მოგვარებაშიც დახმარებოდათ.

ჰამუთბეი ჩაჩბას კიდევ ორი კაცის წაყვანა უნდოდა, მაგრამ არ მოხერხდა; წებელდელი მარშან ალმაშსიტი განზრახ წავიდა სანადიროდ, საზელი თავადი გეჩბა რაშიდი კი ავად გახდა.

მთავარმა კარგად იცოდა, რომ ამ ორი კაცის დახმარებით უფრო ადვილად დაიყოლიებდა უბიხებს საქმის მშვიდობიანად მოგვარებაზე და ახლა მთელი გზა დარდობდა. მდინარე მზიმთა გადაიარეს და საუკეთესო ბედაურებზე ამხედრებულებმა სწრაფად გასწიეს ჩრდილოეთისკენ. გზის მარცხენა მხარეს ზღვა

ხან გამოჩნდებოდა და ხან თვალს ეფარებოდა. უცბად ნაპირიდან სწრაფად გაბრუნებული ფეუკა შენიშნეს.

მთავარმა ცხენი შეაჩერა და წამოწეულ მხედრებს ჰკითხა, ნეტავ ვისი იქნება ეს ფელუკაო...

-ძალზე ჩქარობს, ეტყობა რუსების არ არის, - უპასუხა მან კაცმა და უზანგებზე წამოიწია, რომ უკეთესად დაენახა.

-ალბათ, თურქი ვაჭრები არიან, - თქვა გირგულ ჩაჩბამ, -კაცმა რომ თქვას, ჰაჯი კერანტიხი მართალია, ვინმესთან ხომ უნდა ივაჭრონ.

-ისევ ინგლისური იარაღი მოიტანეს, -თქვა მთავარმა. იგი ახლა ზღვას კი არა, ბორცვზე მიმავალ ბილიკს გასცქეროდა, ტყისკენ რომ მიიკლაკნებოდა. ბილიკზე იარაღით მძიმედ დატვირთული ოცდაათამდე ცხენი გამწვრივებულიყო. მთავარი დიდხანს იდგა, ადგილიდან არ დაძრულა, სანამ უკანასკნელი ცხენიც არ გაუჩინარდა ტყეში.

-ცუდი ამბავია, ძალზე ცუდი. უბიხებს სისხლით აზღვევინებენ ამას. უბედურება დატრიალდება.

წინასწარმეტყველურად ნათქვამი ეს სიტყვები კარგად დაახსოვდათ მთავრის თანამგზავრებს. ამას ასე იგონებდნენ ძველად მოხუცები.

აფხაზეთის მთავარ ჰამუთბეი ჩაჩბას იმ დროისთვის რუსეთის არმიის გენერალ-ადიუტანტის წოდება ჰქონდა და რამდენიმე რუსული სამხედრო ორდენით იყო დაჯილდოებული, ჯილდოებიც და წოდებაც იმით მოიპოვა, რომ მეფის გენერლებს ეხმარებოდა მთიელთა დამორჩილებაში, რომლებიც არც რუსეთს სცნობდნენ და არც მთავრის ძალაუფლებას. მაგრამ ახლა ჰამუთბეი უბიხებთან მიდიოდა, არა როგორც მეფის გენერალი, არამედ როგორც მთიელი მთიელებთან. მას უბრალო სამგზავრო ჩოხა ეცვა. ყველაფერი ეს ჩაწერილია ამ ამბის უშუალოდ მოწმეთა ნაამბობის მიხედვით. ისინი ამბობენ, რომ ჰამუთბეი მთელი გზა ხმას არ იღებდა, ცუდ ხასიათზე იყო და რაღაც მძიმე საფიქრალს გაეტაცა.

ჯერ კიდევ ყირიმის ომამდე გადავიდა ჰამუთბეი ჩაჩბა რუსი გენერლების მხარეს მთიელებთან ომში და თავისი ძალაუფლებაც განამტკიცა. ყირიმის ომის დროს კი ძალზე ცუდ დღეში ჩავარდა. რუსეთის სამხედრო ნაწილები გემებზე სხდებოდნენ და შავი ზღვის სანაპიროს ტოვებდნენ, ცხადია დროებით,

სტრატეგიული მოსაზრების გამო. აფხაზეთის მთავართან კი სტამბულიდან მოუხშირეს სტუმრობას, რათა თურქეთისკენ გადაეძალათ იგი.

ჰამუთბეი ჩაჩბას თანამედროვე იარაღსა და საუკუნის დიდებას ჰპირდებოდნენ, მაგრამ ვერ იქნა და ვერ დაიყოლიეს. ის კი არადა, მაშინაც კი ვერ აცდუნეს, აფხაზეთის სანაპიროზე რომ დაიწყეს გადმოსხდომა თურქეთის სამხედრო ნაწილებმა.

ჰამუთბეის ამ სიმტკიცეს ორი მიზეზი ჰქონდა: მან სხვებზე უკეთ იცოდა რუსეთის ჭეშმარიტი ძალა და თუმცაყირიმის ომში წატუმატებლობა კარგად მოეხსენებოდა, მაინც არა სჯეროდა, რომ რუსეთი საბოლოოდ დათმობდა აფხაზეთს. ამიტომ, შემდგომშიც, რუსეთის ერთგული, რუსეთის იმპერიას აფარებდა თავის სამთავროს, თვალუწვდენელ თავის მამულებს. თანაც ყოველწლიურად ათი ათას მანეთს (ვერცხლით) იღებდა იმპერატორის ხაზინიდან.

მეორე მიზეზი შემდეგიყო: ჰამუთბეი ჩაჩბამ იცოდა, რომ აფხაზების ერთი ნაწილი არ იწონებდა მის რუსულ ორიენტაციას. მაგრამ ისიც კარგად მოეხსენებოდა, რომ აფხაზების უმრავლესობას არც თურქების მორჩილება უნდოდა, რადგან საკუთარ ზურგზე ჰქონდათ ნაწვნევი სულთნის სამასი წლის ბატონობა. ჰოდა, ამის გამო შეიძებოდა აჯანყებულებიყვნენ კდიეც, თურქები კი, ღმერთმა იცის, მხარს დაუჭერდნენ თუ არა. ვინ იცის, იქნებ, მის ნაცვლად თავიანთი უფრო გამოსადეგი ვინმე შეერჩიათ.

დაუფასდა მთავარს ის სიმტკიცე, ყირიმის ომის დროს რომ გამოიჩინა: რუსები აფხაზეთში დაბრუნდნენ და, ამის შემდეგ, პირველ ხანებში ჰამუთბეი ჩაჩბა მართალც ნამდვილ მთავრად გრძნობდა თავს.

კავკასიის ბრძოლა დასასრულს უახლოვდებოდა. შამილი დაეცა. დასავლეთ კავკასიისი გარდა ყველგან მინდელდა საომარი მქომედება და მეფის მთავრობა ისე დიდად აღარ აფასებდა იმ მთავრობის თანადგომას, წარსულეში მხარს რომ უჭერდნენ რუსებს ქედუხრელი მთიელების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

1862 წელს აფხაზეთი უკანასკნელი სამთავრო იყო მთელ კავკასიაში და, ალბათ, იმასაც მაშინვე გააუქმებდნენ, მეფისნაცვალს, თავად ბარიატნსკის, ასეთი წერილი რომ არ მიეწერა იმპერატორისთვის: „თავადის დევნა ვნების მეტს არაფერს მოგვიტანს, როგორც ჩემთვის ცნობილია, მისი გავლენა აფხაზებსა და მეზობელ ტომებზე კვლავ მნიშვნელოვანია. ამიტომ მისი ჩვენდამი კეთილგანწყობა ძალზე სასარგებლოდ მიმაჩნია.“

მაგრამ ორი წლის შემდეგ დრო შეიცვალა, მდგომარეობა გაუარესდა. კავკასიის ახალი მეფისნაცვალი, დიდი მთავარი მიხეილ ნიკოლოზის ძე, ფიქრობდა, რომ აფხაზეთის სამთავროს უკვე აღარ შეეძლო რაიმე ახალი სარგებლობის მოტანა, ამიტომ უნდოდა რაც შეიძლება ჩქარა და შეუმჩნევლად გაეუწმებინა ეს უკანასკნელი სამთავრო, რომელით თუნდაც მხოლოდ სახელწოდებით ახსენებდა თავის ოდინდელ დამოუკიდებლობას.

ჰამუთბეი ჩაჩბამდეც მოაღწია შემაშფოთებელმა ხმებმა ამ გეგმებისა და გლეხთა იმ რეფორმებზე, რუსეთში რომ ხდებოდა და, არავინ რომ არ უწყოდა როდის და რაგვარად, ადრე თუ გვიან, აფხაზეთშიც რომ დაიწყებოდა. აფხაზეთის მთავარს თავის თავზე ნაკლებად როდი აწუხებდა თავისი მემკვიდრის გიორგის ბედი, რომელსაც დიდი ხანია აფხაზეთის მომავალ მთავრად სახავდა ოცნებაში. ჰამუთბეი ჩაჩბას დროის მოგება უნდოდა, სურდა რამდენიმე წლით მაინც გადაეწია უკან ახალი მეფისნაცვლის მიერ დაგეგმილი სამთავროს გაუქმება. შემაშფოთებული ხმები კი უფრო და უფრო იზრდებოდა.

ჰამუთბეი ჩაჩბას რუსეთის ძალა გონივრულად ჰქონდა შეფასებული და უბიხებს გულწრფელად ურჩევდა სისხლისღვრისა და უიმედო ბრძოლის შეწყვეტას.

ჰაჯი კერანტიხს სიმამაცე არ აკლდა, მაგრამ ჭკუისა და შორსმჭვრეტელობისა რა მოგახსენოთ! ჰამუთბეი ჩაჩბა უბიხებთან მოსალაპარაკლად მხოლოდ იმიტომ კი არ მიდიოდა, რომ იმათი ბედი აწუხებდა. არა, საკუთარი მდგომარეობით უფრო იყო შეშფოთებული.

მას უსაფუძვლოდ როდი მიაჩნდა, რომ ჰაჯი კერანტიხის შეურიგებლობა და სიჯიუტე აფხაზებსაც ალაგზნებდა. განსაკუთრებით წებელდელებს, ახლო მეზობლობა რომ ჰქონდათ უბიხებთან. მას სწამდა, თუ უბიხები რუსებს დაუზავდებოდნენ, ეს მის ქვეშევრდომებზეც მოახდენდა გავლენას, რომლებსაც ქვეშევრდომები ერქვათ, თორემ პირველი ხელსაყრელი შემთხვევისთანავე განუდგებოდნენ რუსეთს.

ჩაჩბას ეგონა, უბიხებთან შედეგიანი მოლაპარაკება დაეხმარებოდა ურჩი აფხაზების დამორჩილებაში. ეს კი რუსეთის თვალში მის ავტორიტეტს განამტკიცებდა და ამით ჰამუთბეი ჩაჩბა იმას მიაღწევდა უბიხებთან, რაც ორი თვის წინათ რუსეთის გენერალმა ვერ შეძლო, ეს წარმატება ისე აამაღლდებდა მეფისნაცვლის თვალში, რომ სამთავროს გაუქმებაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტი იქნებოდა. ყოველ შემთხვევაში, გაუქმების ამბავი დიდი ხნით მაინც გადაიდებოდა.

თუ რით დამთავრდა ჰამუთბეი ჩაჩბას გამგზავრება და მოლაპარაკება, და რაც მთავარია, როგორ შემორჩა იგი მის თანამედროვეთა მეხსიერებას, ამაზე ზაურყანის ყველაზე უფრო დალაგებული ნაამბობის ბოლო ნაწილი მოგვცემს წარმოდგენას, სიტყვასიტყვით რომ ჩავწერე.

-გინდა დამიჯერე და გინდა ნუ დამიჯერებ, ძვირფასო შარახ, მაგრამ ერთმა ან ორმა როდი მიაბო, ან ერთელ და ორჯერ როდი მიაბბეს ეს. შინიდან წამოსული ჰამუთბეი უბიხებთან მისვლამდე ორ დღესა და ღამეს მუნჯივით იყო დადუმებული, ერთი სიტყვაც არ უთქვამს ვინმესთვის.

მდუმარედ მიუძღვოდა წინ თავის მხლებლებს, სანამ ის ტრიალი მინდორი არ გამოჩნდა, სადაც შვიდი უზარმაზარი მუხის ქვეშ, ჩვენი წმინდათაწმიდა ბითხა ინახებოდა. პირობის თანახმად აქ უნდა შეხვედროდნენ უბიხები ძიძიშვილს. მაგრამ მინდორზე, ვეება მუხების ქვეშ კაციშვილი არ ჭაჭანებდა.

-რა მოხდა, რატომ არავინ ჩანს? -მიიხედ-მოიხედა და იკითხა ჰამუთბეიმ. პასუხისთვის არც დაუცდია, ცხენი დასძრა.

მინდვრის შუაგულამდე არ იყო მისული, რომ მოპირდაპირე მხარეს თავისკენ მიმავალი რაღაც გაურკვეველი შავი რამ შენიშნა. ერთი-ორი წუთი იარა გაოგნებულმა და მერე მიხვდა: ასამდე თმაგაშლილი, შავით შემოსული ქალი მოდიოდა, სწორედ ისე დაკძალვაზე რომ იციან წასვლა.

ჰამუთბეი ჩაჩბამ და მისმა მხლებლებმა ცხენები მცველებს დაუტოვეს და ქალების შავი გუნდისკენ გაემართნენ. მიდიოდნენ და შეშფოთებით ეკითხებოდნენ ერთმანეთს:

-სად მიდიან, ან ამდენი რატომ შეგროვილან, ნეტა ვინ მოკვდა?

ქალები ნელნელა უახლოვდებოდნენ და ჰამუთბეიმ დაინახა, წინ თმაგაშლილი და შავებით მოსილი ძიძა მიუძღოდათ, ჰაჯი ბერზეკის ქვრივი.

იცნო თუ არა ჰამუთბეიმ თავისი ძიძა, ფეხს აუჩქარა და მიეახლა, მაგრამ ქალმა ზედაც არ შეხედა. ძიძა მოდიოდა და მოთქვამდა. დანარჩენები ბანს აძლევდნენ. ჰამუთბეიმ ყური მიუგდო მოთქვას და ისეთი რამ გაიგონა, რის გაგონებასაც სიკვდილი ერჩია:

მგზავრო გამვლელო, მწუხარება გსმენია ჩემი?

გსმენია ჩემი უბედურება?

ჩემი გაზრდილი, დედობილის ძუძუნაწოვი

ცოცხლად მკვარია, ჰამუთბეი ცოცხლად მკვდარია,

ვაი, ასეთ მკვდარს, თვითონ მიწაც არ მიიზარებს.

მოკვეთილ ქმნას... ლაფდასხმული და შერისხული.

ასე დაკარგეს უბიხებმა თავის ძუძუმტე,

ასე დაკარგეს აფხაზებმა პირმშო მთავარი

შემდეგ ქალებს კოჭებამდე ნაწნავებგაშლილი ჰამუთბეის ძიძიშვილი გამოეყო, თავში ხელები წაიშინა და ისე აკვილდა, რომ თავისი დედის ხმაც კი დაახშო:

ო, ჰამუთბეი, ეს რა ჰქენი, რა ჩაიდინე,

შენს დობილს თავი რატომ მომჭერი,

ო, ნუთუ, მეფის ოქრო-ვერცხლზე და ჩინ-მედლებზე

შენი გამზრდელი უბიხების მიწა გაჰყიდე?

ო, ძამო, ძმაო, მენანები და მებრალები,

რა საშინელი სიკვდილით მოკვდი.

ქალები უფრო და უფრო ხმამღლა ქვითინებდნენ. მათ შორის თავჩაქინდრული იდგა ქვასავით გაშეშებული ჰამუთბეი. ბევრი რამ ჰქონდა გადატანილი, მაგრამ ასეთი უბედურება და შერცხვენა არასოდეს ენახა.

ჰაჯი კერანტიხი უბიხების მიწაზე შეხვედრას შეფპირდა, მაგრამ ისე შეხვდა, როგორც მოსისხლეს და არა როგორც ძიძიშვილს.

ჰამუთბეი ძლივს მოეგო გონს, ქალებს გაშორდა, ცხენს ეცა და უნაგირს მოევლო:

-იტირე, ჩემო ძიძავ, -დაუძახა აცრემლებულმა, -იტირეთ, ჩემო ძიძიშვილებო, თქვენი გაზრდილიც თქვენთან ერთად ვტირი. იტირეთ, იტირეთ, თორემ მერე გვიან იქნება. იტირეთ, რადგან დაიღუპა უბიხების ქვეყანა. შენ კი, ჰაჯ კერანტიხ, ახლა რომ ალბათ დასცინი ჩემს ცრემლებს, დაიხსომე: მე კი არა, შენ გიწევს შენი ხალხის წყევლა-კრულვა!

ცრემლებისა არ რცხვენოდა ჰამუთბეის, არც მოუწმენდია, მათრახი გადაუჭირა ცხენს და შეშლილივით გააჭენა, თითქოს უნდოდა, რაც შეიძლება ჩქარა მოეტოვებინა უკან ქალების მოთქმა-გოდება. მისი თანმხლებნიც გიჟებივით მიქროდნენ, ჭენებით მიჰყვებოდნენ უკან, ერთმანეთს უსწრებდნენ.

შარდინ ალოუს ძე

იმ საშინელ დღეს მთელი ჩვენი ოჯახი შინ იყო, უმცროსი ძმის გარდა. ის კვლავ რუსებს ებრძოდა. არ ვიცოდით სად იყო და რა სჭირდა. მამაჩემი ჰამირზა სამი დღის წინათ მკლავში დაიჭრდა, ჩრდილობა უჩირქდებოდა და ტეხავდა, მაგრამ ლოგინს გაურბოდა. ჭრილობაზე ტკივილის გამაყუჩებელი ბალახები დაიფინა, შეიხვია და დილიდან საღამომდე ბოლთასა სცემდა შინ და ეზოში. დედაჩემი და ჩემი ორივე და, სოფლის სხვა ქალებთან ერთად, მაუდს ქსოვდნენ მეზობლებისთვის და მხოლოდ შუადღისას მოიცალეს საოჯახო საქმეების მისახედად.

მე ყველაზე ბოლოს მივედი; რამდენიმე დღე განუშორებლად ვახლდი ჰაჯი კერანტიხს ხელჩართულ ბრძოლებში.

იმ დღეს ხალხის რჩეულთა კრება უნდა ყოფილიყო, უნდა გადაეწყვიტათ რა გზას დასდგომოდნენ. მე ჰაჯი კერანტიხთან ერთად დავბრუნდი. მან შინ გამიშვა ღამის გასათევად.

ცივი დღე იყო. საღამოვდებოდა. დილიდანვე ხვავრიელად თოვდა, ის-ის იყო უნდა გადაეღო, რომ ჩვენს ჭიშკარს ღონიერ ცხენზე ამხედრებული ბებიაჩემის გაზრდილი, მამაჩემის ძუძუმტე შარდინ ალოუს ძე მოადგა.

პირველად მე წამოვხტი აღვირის დასაჭერად, მერე კი მთელი ოჯახი გარს შემოეხვია.

-რას შვრები, როგორ ხარ? რას შვრება შენი ჭრილობა?-ჰკითხა შარდინმა მამჩემს.

-რა მიშავს, ჭრილობა რა სათქმელია!- უპასუხა მამაჩემმა. რცხვენოდა, ვერ გაემხილა, ჭრილობა რომ აწამებდა და მტკივანი ხელი ზურგს უკან დამალა.

-ჩვენო ძირფასო ძმაო, ჩვენო იმედო, ღმერთმა გაშოროს უბედურება და ავადმყოფობა, შენს ნაცვლად მე შემეყაროს შენი ჭირი, -უთხრა დედამ, სამჯერ შემოუარა გარშემო, ყველა ავადმყოფობა რომ მოეშორებინა, და მკერდზე ეამბორა, ჩემმა დებმაც მორცხვად გაიმეორეს იგივე.

შარდინი შინ შევიდა. ჩვენც შევეყვით. მე ნაბდისა და ბოხოხის მოხდაში მივეშველე, ქუდიც და ნაბადიც დავფერთხე და კედელზე ჩამოვკიდე.

შარდინ ალოუს ძე, დაბალი, ბეჭგანიერი და ძალზე ღონიერი იყო. წელი გამსხვილებოდა, ღიპი დაედო. შავი წვერი ფართო მკერდზე დაჰფენოდა.

დედამ აღუღუნებული კერიის წინ, სკამზე ტყავის ბალიში დადო და შარდინიც ზედ დაბრძანდა. ამ ბალიშს მხოლოდ საპატიო სტუმრებს დაუდებდნენ ხოლმე სკამზე.

უმცროსებს არც კი გვიფიქრია ჩამოსხდომა, ის კი არადა, დედა და მამა შარდინზე უფროსები იყვნენ, მაგრამ ფეხზე იდგნენ, ესოდენ ცნობილი ნათესავის სტუმრობის გამო.

დედაჩემმა ჯაჭვზე ქვაბი ჩამოჰკიდა ღომის ჩასადგმელად. ასე იცოდა ყოველთვის, როცა შარდინ ალოუს ძე გვეწევოდა ხოლმე. მამამ თავლით მანიშნა, ცხვარი დაკალიო, ასეთი საგანგებო შემთხვევისთვის რომ გვყავდა ნაპატივები.

შარდინი მიუხვდა მამაჩემს და თქვა, ძალიან მეჩქარება და ვახშმად ვერ დავრჩებიო. მერე დაუმატა:

-ვიცოდი დაჭრილი იყავი და გადავწყვიტე ვინახულე-მეთქი. ჩემი ნათესავები ხართ და თან, მოსალაპარაკებლადაც მოვედი. მოგესხენებათ, ჭირის დღე დაგვიდგა და ამ დროს თქვენზე ახლობელი ვინღა მეგულება, ჰოდა, რჩევის მოსაცემად მოვედი, -ასე ლაპარაკობდა შარდინი, მე კი ვუსმენდი და ჩემთვის ვფიქრობდი; ნეტა რის თქმა უნდა, იქნებ რაიმე სასიკეთი გვირჩიოს-მეთქი.

-მართალია, -უთხრა მამაჩემმა, -უბიხებს არასოდეს დაგვტყდომია თავს ასეთი მძიმე განსაცდელი. მარტო ჩვენ კი არა, ყველანი იმედით შემოგვცქერიან. ბედნიერი ვარ, ჩვენი კერა რომ აირჩიე, რომ მოისურვე ჩვენთან ერთად ცამოჯდე და ისაუბრო ამ უკუღმართ დროში.

შარდინ ალოუს ძემ ბეშმეთიდან შავი სიგარა ამოიღო. ასეთი სიგარები ადრეც ჰქონდა, თურქ ვაჭრებს ჩამოჰქონდათ ხოლმე მისთვის. კერიიდან ნაკვერცხალი ავიღე და შარდინს მივუტანე. მან სიგარას მოუკიდა და თქვა:

-ალბათ იცით, რომ ჰაჯი კერანტიხმა დღესაც შეყარა საბჭო. რათა გადაეწყვიტა, რა გზას დაადგნენ უბიხები. არ ვიცი, რამდენ ხანს გაგრძელდება ბჭობა. ჯერ კი არაფერი გადაუწყვეტიათ და სანამ ბჭობა გრძელდება, მინდა გაუწყო თვითონ მე რას ვფიქრობ. სულ ერთია, მეფის გენერლები აქ, ჩვენს მიწა-წყალზე ცხოვრების უფლებას აღარ მოგვცემენ. ბრძოლის ხაზი კი მთებისკენ იწევს, უფრო და უფრო გვიახლოვდება, სანამ ყველა ხიშტებზე არ ავუგვივართ, სჯობს თავის გადარჩენაზე ვიფიქროთ.

თურქეთის სულთანი - ალაჰის ნაცვალის დედამიწაზე - გვიხსნის განსაცდელისგან, თუ დავთანხმდებით და მის ქვეშევრდომობას მივიღებთ. ამ რამდენიმე დღის წინათ თურქი ვაჭარი მესტუმრა სტამბულიდან. დიდი ხანია ვიცნობ და მჯერა კიდეც მისი. მდიდარიც არის და სულთნის დაახლოებულ პირებსაც იცნობს. როგორც შევიტყვე, ის ახლა ჩვენთან მხოლოდ სავაჭროდ არ ჩამოსულა. ჩვენი მეზობლების- ნათუხაელების ამბავს მიაშობდა, უკვე თურქეთში რომ არიან დასახლებული. სულთანმა შეასრულა ნათუხაელებისთვის მიცემული სიტყვა - იქ დაასახლა სადაც თვითონ ისურვეს. თურმე ნამდვილი სამოთხეა. არც ძალიან ცხელა და არც ძალიან ცივა. ყოვლეთვის ისეთი ამინდია, ჩვენთან რომ იცის გვიან გაზაფხულზე. ყველაფერი ხარობს, რაც ადამიანს სჭირდება. ჩხიკვს რომ სიმიანდის მარცვალის გაუვარდეს ნისკარტიდან, ერთ თვეში ამოვა და დატაროვდება. იქ თურმე კამეჩებს მარტო სახნავში ამუშავებენ, წველით კი არ წველიან, რადგან რძე არ სჭირდებათ, თურმე მურყანივით არის მოდებული რძის ხეები. მიხვალ ხესთან, ცოტას გაჭრი დანით და დოქში ქაფქაფით ჩავა სქელი რძე. მაწვნის შედედება თუ გინდა, ამ ხეს ერთ ფოთოლს შეაწყვეტ, რძეში ჩააგდე და შინ მისვლამდე ისე შედედდება, რომ ვერ გაჭრი. გოგრებია და, - იმხელა იზრდება, რომ ნაჯახით თუ არ დაჩეხე, დანით ვერაფერს დააკლებ.

ისეთ სასწაულებს ყვებოდა, რომ პირველად არც კი დავიჯერე, მაგრამ ჯიბიდან წერილი ამოიღო, იქაური ნათუხაელის მუსათის წერილი იყო. ჩვენ კარგად ვიცნობდით ერთმანეთს, სტუმრად ვყოფილვართ ერთმანეთთან. ჰოდა, სწორედ ის მუსათი იწერებოდა ყოველივე ამას.

აი ის წერილიც, - თქვა შარდინმა და ჩოხის შიდა ჯიბიდან რამდენჯერმე დაკეცილი ქაღალდი ამოიღო, გაშალა, გაასწორა და ყველას გვაჩვენა.

აბა ვის შეგვეძლო წაკითხვა? ჩვენს ოჯახში კი არა, მთელ აულში არ მოიძებნებოდა კაცი, თუნდაც ერთი ასო რომ სცოდნოდა რომელიმე ენაზე. მე მგონი მამაჩემის ძუძუმტემაც, შარდინმაც არ იცოდა წერა-კითხვა. ცოტა ხანს ეჭირა წერილი

ხელში, მერე შეინახა და ისევ თავისი სიტყვებით დაიწყო იმისი თხრობა, რაც მუსათმა მოწერა. ადრე არასოდეს გაგვეგონა მისი სახელი, ახლა კი ძალზე გვიქებდა შარდინი.

-მუსათი ძალზე დაფასებული კაცი იყო. თურქეთში კი იმხელა თანამდებობდა მიუღია, თვით დიდ ვეზირებთან ყოფილა დაახლოებული. თურქ ვაჭარს შეიძლება მოვეტყუებინე, მაგრამ მუსათი ხომ არ მომწერდ ტყუილს. რაც გინდა იყოს, ჩვენი მთების შვილია და მასპინძლობაც ბევრჯერ გამიწევია მისთვის.

აქ კი რისი იმედი უნდა გვქონდეს, ველოდოთ რუსი გენერლები როდის გადაგვასახლებენ ყუბანში? მშობლიური ტყეებიც ვერ დაგვიფარავს ისეთი ცივი ზამთრისაგან, ახლა რომ არის. იქ შიშველ სტეპებში ბუზებივით დავიხოცებით სიცივისგან. სარწმუნოებასაც დავკარგავთ, ჩვენს შვილებსაც ჯარისკაცებად წასახამენ და მიწის ყიდვაც ჩვენ თვითონ მოგვიწევს, რადგან რუსეთში მემამულეები უკვე აღარ ზრუნავენ გლეხობისთვის, ეს უფლება უკვე ჩამორთმეული აქვთ. რით უნდ იყიდოთ მიწა? არ იყიდით და როგორ იცხოვრებთ? ჩემი ძიძიშვილო ჰამირზა, მე ყველაფერი გითხარი, რასაც ვფიქრობ, ახლა შენი აზრი მინდა გავიგო.

-ასე უთხრა შარდინმა მამაჩემს. მამაჩემი გამხმარ ხესავით გაშემებულიყო. საღი ხელით მტკივანი ხელი ეჭირა.

სიჩუმე ჩამოვარდა. მხოლოდ ხმელი შეშის ტკაცატკუცი ისმოდა, გააფთრებული რომ ნთქავდა მშიერი ალი. ამ შუა ზამთარში ჭექა-ქუხილიც კი არ გაგვაოგნებდა ისე, როგორც შარდინის სიტყვებმა გაგვაოგნა, თუმცა ის სასწაულებს ყვებოდა და სამოთხეს გვპირდებოდა.

მამჩემი იმდენ ხანს დუმდა, მოლოდინით ყელი გამიშრა და მომეჩვენა, რომ ენა ჩამივარდა. ძლივს გავიგონე მამაჩემის პირველი სიტყვები, ისე ჩუმად და წყნარად დაიწყო ლაპარაკი:

-ჩვენო გაზრდილო, შენ ხარ ჩვენი იმედი. შენ ჩვენზე ჭკვიანიცა ხარ, ჩვენზე მეტიც გინახავს და უკეთესად იცი, როგორ უნდა მოვიქცეთ. სადაც უნდა წახვიდე, ჩვენც შენთან ერთად ვიქნებით და ისე გემსახურებით, როგორც გემსახურებოდით. სხვა რა უნდა გითხრა იმ კაცმა, რომელმაც ხვნისა და თესვის მეტი არაფერი ვიცი. მაგრამ ნებას თუ დამრთავ, ერთი რამ მინდა გკითხო. რა გადაწყვიდა საბჭომ, ყველა უბიხი იმ გზას ადგას, რომელზეც ჩვენ უნდა გამოგყვით?

-ჯერ არ გადაუწყვეტიათ. არც ის ვიცი, სხვა უბიხები რას იზამენ, მაგრამ მე თქვენზე ახლობელი არავინ მყავს და თვენთან იმიტომ მოვედი, რომ ჩემი განზრახვა გამეზიარებინა. - უპასუხა შარდინმა და მე მის თვალეში ჩამდგარი შიში დავინახე.

-მაშინ, ჩვენო ძმაო და ჩვენო იმედო, უკეთესი ხომ არ იქნებოდა საერთო ბედი გაგვეზიარებინა? - ჰკითხა მამაჩემმა ჰამირზამ. - როცა ერთნი იბრძვიან, მეორენი როგორ დაჰყრიან იარაღს და ზღვის იქით როგორ გაემგზავრებიან. პირველნი როგორ ჩავაქრობთ საკუთარი ხელით წინაპართა კერას? პირველნი როგორ გამოვემშვიდოებით ჩვენს სალოცავ ბითხას! ან ამ მიწას რა ეშველება? იქნება კი თურქეთში ისეთი მიწა, ამას რომ სჯობდეს ან მისთანა რომ იყოს? მიწებს ჩვენ ხომ არ გვაყიდვინებენ? - მამაჩემს კიდეც უნდოდა რაღაცის თქმა, მაგრამ დედაჩემის ქვითინმა შეაწყვეტინა.

-მე საცოდავს რა მეშველება, რა გავიგო, როგორ იქნებიან ჩემი ძმები წებელდაში? ისინი აქ როგორ დავტოვო და მე ზღვის იქით როგორ გავემგზავრო? რა ბედნიერია, ვინც მოკვდა და ამ დღეს ვერ მოესწრო! - დედაჩემი მწარედ მოთქვამდა, ჩემი დები კი უკან იდგნენ, ზურგზე აკვროდნენ და ტიროდნენ.

დედაჩემს ტირილი არ უყვარდა. შარდინმა პირველად გაიგონა მისი ქვითინი და დამშვიდება დაუწყო.

-ჩემო დაო, შენ ყოველთვის აოცებდი მამაკაცებს შენი სიმამაცით და ცრემლის ღვრა არ შეგშვენის. შენი ძმები ვაჟკაცები არიან და ვერ შეეგუებიან მეფის გენერლების ჩექმებით გათელვას. ისინი, ალბათ ან ჩვენ გველოდებიან, ან უკვე გამგზავრებული იქნებიან თურქეთს. მალე ნახავ ცოცხლებსა და ჯანმრთელებს აღთქმულ მხარეში. შენ კი, ჰამირზა, - მიმართა მან მამაჩემს, - ნუ გეშინია, იქ არავინ მოგთხოვს მიწის სასყიდელს. ამას მე გეუბნები, შარდინი, ალოუს მე! აქ კი ვინ იქნება იმის თავდები, რომ მეფის გენერლები ყუბანში კი არა, უფრო შორს არ გადაგვასახლებენ! მოგვატყუებენ, გვეფერებიან, სანამ იარაღი გვიჭირავს ხელში, შემდეგ კი ვინ დაუშლით, იქნებ ციმბირშიც გვიკრან თავი. სარწმუნოებასაც წაგვართმევენ, ბავშვებს ძალით მოგვანათვლინებენ.

სწორედ ამ დროს შორეული სანაპიროდან ზარბაზნის ქუხილი გაისმა და შარდინს სიტყვა გაუწყდა. ეს ისე მოულოდნელად მოხდა, თითქოს ეშმა ამომხტარიყოს ჩვენი კერიის წინ.

-შენ კი ასე მშვიდად რა გაჩერებს, გაკაწრული ხარ, მეტი ხომ არაფერი! არ გესმის ზარბაზნების ქუხილი? იქნებ სწორედ ამ ზარბაზნით განგმირული დაეცა ჩვენი შვილი! - წამოიძახა დედამ.

ზარბაზნის ხმა რომ გაიგონა, დედამ ტირილი შეწყვიტა და განრისხებული მოგვჩერებოდა კაცებს.

-რა დაგემართა, - უსაყვედურა მამამ, - დაწყნარდი და მოთმინება იქონიე.

დედა გაჩუმდა, მაგრამ მაინც ისეთი თვალებით გვიყურებდა, რომ მიწის გასკდომას ვნატრობდით.

ზარბაზნის გრიალი კი ისევ ისმოდა სანაპიროდან.

-თავის დაღუპვა თუ არ გინდათ, გირჩევთ ამაღამვიდანვე შევუდგეთ გამგზავრებისთვის მზადებას. - თქვა შარდინმა და მე მომიბრუნდა, - ნუ დაგავიწყდება, ზაურყან, რომ ბევრ ახალგაზრდას უნდოდა ჰაჯი კერანტიხის პირადი მცველობა, მაგრამ ეს პატივი, ჩემი წყალობით, შენ გხვდა წილად. მიხედოდა დამეახლოვებინე მასთან, აზნაურობა რომ მიეღო თვენს გვარს, მაგრამ უბედურება უბედურებაზე დაატყდათ თავს უბიხებს და ხელი შეგვეშალა. მე თვითონ დაგაახლოვე ჰაჯი კერანტიხს, ახლა კი გეუბნები: უნდა ჩამოშორდე! ჯერჯერობით არ ამხელს, მაგრამ ვიცი, თვითონაც აპირებს თურქეთში გადასვლას მთელი თავისი ნათესავებითა და ქვეშევრდომებით. და მე არ მინდა, ჩემმა მიძიშვილმა ბრძოლის ველი მიატოვოს და სამშობლოდან გაქცეულს მონასავით ემსახურებოდეს გზაში. უნდა ჩამოშორდე კერანტიხს, ამიერიდან მე ვიქნები შენი მფარველი.

ეს ისე თქვა, თითქოს ხანჯლის წვერი გამიყარა გულში.

-არა ხარ მართალი! - წამოვიძახე მე, - ჰაჯი კერანტიხი სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე იბრძოლებს. ის მხდალი არ არის და მეც არასოდეს დავარღვევ ჩემს ფიცს, განსაცდელის ჟამს არ მივატოვებ.

-რა მოგივიდა, - შემაწყვეტინა შარდინმა, - როგორ მელაპარაკები!

მე მაინც განვაგრძე:

-მაპატიე, ხმის ამოდება რომ გავბედე შენს წინაშე - დიდებული ნათესავის წინაშე, მაგრამ გაოცებული ვარ: განა შენ არ მოდიოდი ხოლმე ბრძოლაში პირველი? განა შენ არ გვეუბნებოდი, რომ ყველა, ვინც კი გიაურის ტყვიით დაეცემა, პირდაპირ სამოთხეში მოხვდებაო? ახლა კი, იარაღს თუ დავყრით, მაშინ მოვხვდებით

სამოთხეში? ეს სამოთხე თურქეთია და შენ იქ გვირჩევ გადასახლებას? ან შენ და ან სხვა შენისთანა დიდებულები ადრე რას ფიქრობდით? ასე ადვილი თუა სამოთხეში გაქცევა, იქ, ცაში ვინღა დააფასებს ბრძოლებში დაღვრილ სისხლს, ვინ გაუხსნის სამოთხის კარს ომში ტყუილუბრალოდ დაღუპულთ? შენ კი, მამაჩემო, რატომ გაგზარდე ვაჟკაცებად, რატომ გვასწავლიდი სიკვდილისა არ შეგეშინდეთ, როცა საკუთარ კერას იცავთო?

თვითონ არ ვიცოდი რა მემართებოდა, მაგრამ არაფერს აღარ შეეძლო ჩემი გაჩერება. მანამდე კი, არამც თუ ჩვენი სტუმრის წინაშე, ღმერთად რომ მიგვაჩნდა, არამედ მამაჩემთანაც კი ვერ ვბედავდი ხმის ამოღებას.

-გაჩუმდი! - გამაწყვეტინა მამაჩემმა, - შენს მაგივრად მე მრცხვენია! მეც კი ზედმეტად ხმამაღალი მეჩვენება შენი ლაპარაკი, სირცხვილი გვაჭამე, ისე თავხედურად ელაპარაკე ჩვენს ძვირფას ნათესავს. განა ასე შორიდან, ზამთრის ასეთ სუსხიან დღეს მოვიდოდა ჩვენთან, რომ არ ვუყვარდეთ ეს უბრალო, უგუნური ხალხი? - გამამათრახა მამაჩემმა და შარდინს მიუბრუნდა.

-გვაპატიე, უცხად რომ ვერ მოვისაზრეთ, რა გიპასუხოთ. თუკი შენ, ჩვენს ყველაზე უფრო ახლო მფარველს გჯერა, რომ თუ შენთან ერთად თურქეთს გავემგზავრებით, იქ კარგად ვიცხოვრებთ, მთელი ჩემი ოჯახი წამოვბა და მუდამ შენთან იქნება განუყრელად.

ამას რომ ამბობდა, მამაჩემი დამნაშავესავით იდგა შარდინის წინაშე თავჩაქინდრული. ეშინოდა, ვაითუ, გაგვიბრაზდაო, მაგრამ ჩვენი სტუმარი პირიქით, უფრო გამხიარულდა. ტახტიდან წამოდგა, ჩექმებზე მათრახი გატკაცუნა და ისე დაიწყო ლაპარაკი, თითქოს არც შეკამათებოდეს ვინმე.

-ახლა დრო არ უნდა დაკარგოთ. ბარგი შეაგროვეთ გასამგზავრებლად. საქმელზეც იზრუნეთ. აბა, მივდივარ, მეც მოსამზადებელი ვარ! თქვენი დახმარება თუ დამჭირდა, შეგატყობინებთ. ჯერჯერობით კი, ჰამირზა, შენი ჭრილობა ალაპის წყალობით საშიში თუ არ არის, ჩვენს ნათესავებს და მეზობლებს ჩამოუარე. მართალია, ჯერ მოხუცი არა ხარ, მაგრამ დიდ პატივს გცემენ და ბარემ შენგან გაიგონ ჩემი სათქმელი. ტყუილუბრალოდ ნულარ დაღვრიან სისხლს, გასამგზავრებლად მოემზადონ და ნურაფრის დარდი ექნებათ. დაუმტკიცე, რომ შარდინ ალოუს ძე, ყველგან და ყოველთვის თქვენ გვერდით იქნება. თუ ვინმე ყუბანში გადასახლებას ურჩევს, არ დაეთანხმონ.

ასე გადაწყვიტა ყველაფერი ჩვენ მაგივრად შარდინმა, დრო აღარ დაუკარგავს, ჯორზე შეჯდა და წავიდა.

მაშინ ასეთი წესი იყო: ჩვენი თავადები სალაშქროდ თუ არ იყვნენ წასული, ან სხვა თავადებთან თუ არ იმყოფებოდნენ სტუმრად, ჩვენთან - თავიანთ გლეხებთან მოდიოდნენ ხოლმე ჯორებზე ამხედრებულები. მთის ბილიკებზე ჯორით სიარული უფრო მოსახერხებელია, თუკი არ გეთაკილება ჯორზე ჯდომა.

გავაცილეთ შარდინი. მდუმარედ ვიდექით და ისე მივჩერებოდით ცეცხლს, თითქოს იმ წუთას დავბრუნებულიყავით დაკრძალვიდან. ვიდექით და, როგორც იქნა, ჩამოვსხედით.

დედაჩემმა ღომი აღარ ჩაადგა. ის კი არადა, ქათმებიც აღარ დაუმწყვდევია საქათმეში. ჩუმად იჯდა და ცრემლებად იღვრებოდა. არც მამაჩემი გასულა ძროხების მოსაწველად. იჯდა ჩაფერფლილ ცეცხლთან და მდუმარედ ფიქრობდა. რამდენჯერმე დაეცვარა შუბლი ოფლით და ყაბალახის ბოლოთი მოიწმინდა. არც მაშინ ამდგარა, ძალლი რომ აყმუვლდა ეზოში. ეტყობა, ქარის მოტანილმა ზარბაზნების ყრუ გუგუნმა შეაშინა. მამაჩემმა არც კი შეუყვია ძალღს, თუმცა იცოდა, რომ ყმუილი უბედურებას მოასწავებდა.

გარეთ მოუწველავი ძროხები ზმუოდნენ. უცბად მამალმაც იყივლა. თითქოს გათენებას ვეღარ დაუცადა და მთელ აულს უნდა მოჰფინოს, ოჯახის პატრონი კერის ჩაქრობას აპირებსო.

მე მამაჩემის პირდაპირ ვიჯექი და ხან ჩვენი ფაცხის კედელს შევყურებდი, ხან გაჭვარტლულ ჭერს და ხან კიდევ ბაბუაჩემის გამოჭედილ ოჯინჯალს. ყოველივე ამას ბავშვობიდანვე ვიყავი შევჩვეული, მაგრამ ახლა განსაკუთრებულად ლამაზი და საყვარელი მეჩვენებოდა და მენანებოდა მიტოვება.

ჯერ კიდევ, იმაზე ვოცნებობდი, რომ მომავალ შემოდგომაზე აქ, ამ სახლში ჩვენი მეზობლის ქალიშვილს ფელდიშს მოვიყვანდი, ისინი ახლო მეზობლები არ იყვნენ, მეორე აულში ცხოვრობდნენ, პირველად შემთვევით შევხვდით ერთმანეთს, შემდეგ კი ხშირხშირად ვხვდებოდით ჩვენი აულიდან მის აულისკენ მიმავალ ტყის ბილიკზე. ვიცოდი, ჩვენები ყველაფერს ხვდებოდნენ და ქორწილის თადარიგს იჭერდნენ. ახლა კი რა უნდა ვქნა? როგორ მოვიყვანო ფელდიში სახლში, როცა სახლი აღარ მექნება? - მწარედ ვფიქრობდი გუნებაში.

დავექორწინდებით კი საერთოდ? - ვეკითხებოდი ჩემს თავს. რაც უფრო დიდხანს ვიჯექი და ვფიქრობდი, მით უფრო მეჩქარებოდა გათენება. ცხენს მოვახტებოდი და ფელდიშასკენ გავქანდებოდი.

დედაჩემი დროდადრო ამოიოხრებდა, ხოლმე და ჩურჩულით წარმოთქვამდა ჩემი ძმის სახელს. დებიც ხან ოხრავდნენ, ხან ტიროდნენ.

არ ვიცი რამდენ ხანს ვიქნებოდი ამ ყოფაში, უცბად ძაღლს რომ არ აეტეხა ყეფა. ვიღაც სახლს მოუახლოვდა. გადავაბიჯე თუ არა ზღურბლს ფეხი, ჩემი ძმა დავინახე. კი არ მოჰყავდათ, თითქმის მოათრევდნენ. მეც მივეშველე, შემოვიყვანეთ და სკამზე დავაწვინეთ. მთლად სისხლში იყო მოსვრილი. დედა და დები წივილ-კივილით მისცვივდნენ. ერთმა კაცმა მითხრა, შენი ძმა თემოშია დაჭრილიო, ჭრილობა საშიში არ არის და ნუ გეშინიათ, განიკურნებაო. მეტი არაფერი უთქვამს.

ცეცხლი დაანთეთ და წყალი აადუღეთ - გვითხრა მამამ. ტანზე გავხადეთ მატას. ბევრი სისხლი დაედვარა და დასუსტებული იყო. ჭრილობა დიდი იყო, საშიში კი არ ჩანდა. მამამ ჭრილობის კარგი მოვლა იცოდა და ამ საქმეში სახელიც ჰქონდა გავარდნილი. ახლაც სწრაფად მოუარა მატას. სისხლის დენა შეუჩერა და მაგრად შეუხვია ჭრილობა. ჯერ წყალგარეული მაწონი დააღვინა. შემდეგ კი ძალით აჭამა თაფლის თხელი ფაფა. მერე მამა გვერდით მიუჯდა და ამ ხნის განმავლობაში პრველად გახსნა კრიჭა.

-ალაჰმა შეგვიწყალა შენცა და ჩვენც, ცოცხალი რომ დაბრუნდი, შვილო.

-ნეტავ არ დავბრუნებულიყავი, -თითქოს ჰაერი არ ჰყოფნისო, მოგუდული ხმით უპასუხა მატამ. - ყველაფერი დაიღუპა, მამა, ყველაფერი, გაგვანადგურეს. სადაც ჩვენ ვიბრძოდით, მთელი მიწა მკვდრებით არის მოფენილი. რამდენიმე მხედარიღა გადავრჩით ცოცხალი და ჩვენც ტყვია და თოფის წამალი გამოგველია. ყვირილით ვეკვეთეთ ჯარისკაცებს და რკალი გავარდვიეთ. ირგვლივ ისეთი ცეცხლი ბრიალებდა, რომ ცხენების ფაფარიც კი ხრჩოლავდა. როგორც იქნა, მოვახერხეთ ზღვის ნაპირისკენ გაღწევა, მაგრამ მტრის ტყვია წამომეწია, თემოც გამიხვრიტა და ცხენიც მომიკლა. ზემოდან დამეცა ცხენი. მიწაზე ვეგდე და ვუყურებდი, როგორ მიჰქნებდნენ ცხენებს უფსკრულისკენ ცოცხლად გადარჩენილი მებრძოლები და პირდაპირ ზღვაში ხტებოდნენ. გაუმაძღარი ზღვა კი ცოცხლად ნთქავდა მათ. სად არიან ჩემი ამხანაგები? რატომ ტყვიამ არ მომიღო ბოლო, რა მინდა, აქ რომ ვწევარ კერიის პირას, რატომ შეგიცხვინე სიბერე?

-დამშვიდდი, - უთხრა მამამ. - ბრძოლაში ყველა როდი იღუპება. ვინმე ხომ უნდა გადარჩეს ცოცხალი, ხელახლა რომ შეეხას მტერს და მორიგ ბრძოლაში დაეცეს.

მამა თავზე ხელს უსვამდა და ისე ელაპარაკებოდა მატას. მერე გაჩუმდა და უხმოდ ეფერებოდა. მატას ძილი მოერია. ჩვენ გარშემო ვუსხედით და თვალი არ მოგვიხუჭავს, სანამ მზე არ ამოიწვერა თოვლიანი მწვერვალიდან. სახლში გლოვა გქვონდა, მზე კი ისე ჩახჩახებდა, თითქოს დღესასწაულიაო. მამამ დედასა და დებს საჭმლის მომზადება დაავალა. ყველანი მაგრად გვასაუზმა, მატასაც კარგად აჭამა, მატამ ძლივს გამოიღვიძა და ახლა გუშინდელზე გაცილებით უკეთ გრძნობდა თავს.

მამამ თავისი საუკეთესო ტანსაცმელი ჩაიცვა, სუფრის თავში დაჯდა და ყველანი სათითაოდ შეათვალიერა.

-ყველანი, კაცებიც, ქალებიც, მხნედ იყავით, არ დამაბუნდეთ! ამას თუ მოვესწრებოდით, არ გვეგონა, მაგრამ ჩვენი ძუძუმტე შარდინი მართალია. ამ მიწა-წყალზე დარჩენა არ შეიძლება, ყველას დაგვხოცავენ. ისეთი მიწა უნდა მოვძებნოთ, სადაც ომი არ იქნება. ჰოდა, დროა გასამგზავრებლად მოვემზადოთ.

-სად უნდა გავემგზავროთ, რას ამბობ? - წამოიძახა ჩემმა ძმამ და წამოჯდა. ტკივილმა მოკაკვა საწყალი. ჩვენ მთელი ღამე გვაწამებდა გამგზავრების ფიქრი, მატას კი პირველად ესმოდა ეს ამბავი.

-დაწყნარდი, ჩვენ მუსულმანებისთვის აღთქმულ ქვეყანაში, თურქეთში უნდა გავემგზავროთ. სულთანი შეგვიფარებს და მიწასაც მოგვცემს. ჩვენი ძუძუმტე შარდინი, ალოუს ძე, დაგვპირდა, თურქეთშიც არ მოგაკლდებათ მზრუნველობაო. სხვა გზა არ გვაქვს, უნდა გავყვეთ. - ისე მორჩილად თქვა მამამ, თითქოს მართლა აღარ ყოფილიყოს სხვა საშეული.

-რას ლაპარაკობ! - იყვირა ამის გამგონე მატამ, - სულ ერთი კვირის წინათ ხომ რუსებთან საბრძოლველად გამაგზავნე, შენც ხომ, სამი დღეა რაც დაგჭრეს. გაიხსენე, რამდენ ბრძოლაში ყოფილხარ, ნაჭრილობევი მაინც დაითვალე!

-არა მგონია, ყველა ასე ფიქრობდეს, - ვუთხარი მამას, - არა მგონია, იარაღი დაყაროს ჩვენმა წინამძღოლმა ჰაჯი კერანტიხმა. არა მგონია, კარგი ცხოვრება გველოდეს თურქეთში გაქცეულებს. არ მჯერა შარდინის ნაამბობი. თავს ნუ მოიტყუებ, მამაჩემო!

ხან მე და ხან მატა რიგრიგობით ვცდილობდით გადაგვეთქმევინებინა მამაჩემისთვის შარდინთან ერთად გამგზავრება. ის კი იჯდა და გვისმენდა. არც

გვედავებოდა და არც გვეთანხმებოდა. მერე კვერთხი აიღო და კარის ზღურბლიდან მოგვიბრუნდა:

-კარგი, ხალხის გადაწყვეტილებას დაველოდოთ. შენ კი, ზაურყან, ჰაჯი კერანტიხთან წადი. რაკი გუშინ შეყარა საბჭო, დღეს ან ხვალ რაიმეს გადაწყვეტენ. მე მეზობლებს ჩამოვუვლი და შარდინის სურვილს გადავცემ.

-არ წახვიდე, მამა! - იყვირა მატამ და კინალამ წამოხტა სკამიდან. - არ წახვიდე! როცა სხვები ისევ იბრძვიან, როცა ისევ ისმის ზარბაზნის ქუხილი, როგორ შეგიძლია კარიკარ იარო და ხალხს ურჩიო, მიატოვეთ ის მიწა-წყალი, რისთვისაც ისევ იღვრება სისხლიო.

-გაჩუმდი! - დაუყვირა მამამ.

-კი გაჩუმდება, მაგრამ მატა მართალს ამბობს! არსად არ უნდა წახვიდე მამაჩემო - ჩავერიე მე.

-მოვკვდები და არ გაგიშვებ! წამოიძახა ჩემმა ძმამ, მოიშორა ყველაფერი, რაც ეხურა, ფეხზე წამოდგა, შექანდა და, მიშველებაც ვერ მოვასწარი, უგონოდ დაეცა.

დედა და დები ჩემთან ერთად მისცვივდნენ მატას, მამა შებრუნდა და გარეთ გავიდა.

უკანასკნელი ბჭობა წაბლის ხის სახლში

საბჭო, ან როგორც შემდეგ, თუქრეთში შევეჩვიეთ, მეჯლისი, ჩვენთან უბიხების ქვეყანაში ცამეტი კაცისგან შედგებოდა. ამას ემატებოდა კიდევ ორი წარმომადგენელი აფხაზი ტომების - საზებისა და ახჩიფსებისაგან, რომლებიც მაშინ ჩვენ უფრო გვემხრობოდნენ, ვიდრე აფხაზებს.

თვით უბიხების ქვეყანა ცამეტ ნაწილად იყოფოდა თურქეთის ვილაიეთებივით. ვინც თითოეულ ამ ნაწილს განაგებდა, ის საბჭოშიც შედიოდა. ჩვენგან შარდინ ალოუს მე იყო წარმომადგენლად. ამათ გარდა კიდევ ორი კაცი შედიოდა საბჭოში: საჰატქერი და მუსა. მუსა მაშინ ყველაზე უფრო ნასწავლი კაცი მეგონა. ახლა კი ვხვდები, უბრალოდ, უბიხებს შორის, წერა-კითხვის ყველაზე უფრო კარგი მცოდნე იყო, მხოლოდ. იჯდა და ყველაფერს წერდა, რაც საბჭოზე გადაწყდებოდა. მისი ხმა არასოდეს გამეგონა, მუდამ ჩუმად იყო. თავჩალუნული მიუჯდებოდა პატარა სამკუთხა მაგიდას, უამრავი კალამი რომ ეწყო ზედ, ხან ერთს

აიღებდა, ხან მეორეს და არაბული ასოებით, მარჯვნიდან მარცხნივ პირწმინდად იწერდა ყველაფერს.

საბჭო სოფელ მითხაში იკრიბებოდა, სადაც ჰაჯი კერანტიხი და ბერზეკების მთელი საგვარეულო ცხოვრობდა. ზაფხულობით საბჭო ნახევარწრედ შემოჯარული მუხების ჩრდილში იკრიბებოდა, ზამთრობით კი, შეერთებული ძალით აშენებულ წაბლის ხის სახლში.

ამ წაბლის ხის სახლში გადაწყდა უბიხების თურქეთს გადასახლება, რამაც ბოლოს და ბოლოს იმ ზომამდე მიგვიყვანა, რომ მე უკანასკნელი ვარ, ვისაც შეუძლია უბიხურ ენაზე გელაპარაკოს.

გაზაფხული ახალი დამდგარი იყო, წინა დღეს ისევ ყინავდა. ღამე კოკისპირული წვიმა მოვიდა და ისე წვიმდა, რომ დილას აქაიქ ხრამებშიღა თუ იყო შემორჩენილი ჭუჭყიანი თოვლის ნაგლეჯები. წვიმის მერე ცა მოკრიალდა, მაგრამ სანამ ჰაჯი კერანტიხი და მე წავლის ხის სახლთან მივდიოდით, ისევ დაიწყო თოვლშერეულმა წვიმამ ცრა.

სხვა დროს ასეთ ამინდში ცხვირსაც არავინ გამოჰყოფდა გარეთ, იმ დილას კი წაბლის ხის სახლის გარშემო ასობით კაცი ირეოდა, ისეთი ნაღვლიანი სახეები ჰქონდათ, თითქოს დაკძალვაზე არიანო.

წაბლის ხის სახლს რომ მიუახლოვდა ჰაჯი კერანტიხი აჩქარდა. საბჭოს სხვა წევრები უკვე ელოდებოდნენ და ყველანი უკან მიჰყვნენ.

ყველაფერი კარგად მახსოვს და ყველაფერს დაწვრილებით გიამბობ, რაც იქ მოხდა. ჰაჯი კერანტიხი ცალკე იჯდა დიდ სავარძელში, დანარჩენები კი გრძელ სკამებზე ისხდნენ მარცხნივ და მარჯვნივ, ზურგს უკან უსწავლელი, მაგრამ ჭკვიანური სიტყვითა და ბრძნული რჩევებით სახელგანთქმული კაცები იდგნენ. მათ შორის საულაჰიც იყო, ჩენი სალოცავის - ბითხას მცველი.

ჰაჯი კერანტიხი დიდი ხანია, ყველასგან საბჭოს თავმჯდომარედ იყო არჩეული და აღიარებული და მეც, როგორც მის პირად მცველს, უფლება მქონდა დავსწრებოდი სხდომას, მოშორებით ვედექი ხოლმე უკან.

იმ დილას ყველაზე ბოლოს მოლა საჰატქერი შევიდა წაბლის სახლში. ნელა მიდიოდა, ისე ფრთილად მიაბიჯებდა, თითქოს თავზე მაღალი ჩალმა კი არა, წლით სავსე თასი დგმოედს. ისე ჩაიარა, არავისთვის შეუხედავს და ჰაჯი კერანტიხის გვერდით დაჯდა.

საზეფისა და ახჩიფსების წარმომადგენელთა ადგილები ცარიელი იყო, საბჭოზე არ მოვიდნენ. სამაგიეროდ აქ იყო ყველა: ბრძენი, მოხუცი და ვისაც საერთოდ სიტყვის წარმოთქმის უფლება ჰქონდა. ისინი ჯგუფად იდგნენ საბჭოს წევრების უკან. ჰაჯი კერანტიხს უცქეროდნენ და მდუმარედ ელოდნენ, რით დაიწყებდა სხდომას. ჰაჯი კერანტიხმა ისე სწრაფად იცოდა ხოლმე სხდომის დაწყება, თითქოს თოფის გასროლა უნდა მოასწროსო ყველას. იმ დილით კი დიდხანს დუმდა, ხელისგულებით უხლებს დაყრდნობდა და იატაკს დასცქეროდა. უძილობისგან თვალები შეშუპებოდა. როგორც იქნა თავი ასწია, ყველანი შეათვალიერა, სწრაფად წამოდგა, შავი ბოხოხი კეფაზე გადაიწია, ორივე ხელი თავისი დიდი ხანჯლის ტარს ჩამოადო და თქვა:

-ომის ამბავი როგორაა, უკვე იცით და გუშინდელ ნათქვამს ვეღარაფერს დავამატებ. რუსები ყოველი მხრიდან გვიტევენ. ახლა მარტო ზღვიდან კი არა, ჩრდილოეთიდანაც სულ ახლოს მოვიდნენ. ეს უკვე ღამით მონახსენეს ჩვენმა მზვერავებმა. თქვენი თანხმობიდან მესამე დღეს გენერალ გეიმანთან გავაგზავნე მოსალაპარაკებლად ჩემი მკვიდრი ბიძა და დღემდე არაფერი ვიცით მის შესახებ, ვინ იცის, იქნებ, მოკლეს კიდევ ან ტყვედ წაიყვანეს. ცარიელ ადგილებს კი, თვითონაც ხედავთ, სახეები და ახჩიფსები, ალბათ, იმიტომ არ მოვიდნენ, რომ მერყეობენ.

ჩვენმა მეზობელმა შაფსილებმა, როგორც უკვე ნახეთ, ამდენი ხნის ბრძოლის შემდეგ იარაღი დაყარეს. ნატუხელები ზღვის იქით ესახლებიან, დანარჩენები კი მერყეობენ. ვიმედოვნებ, რომ ფსუხეები, დალელები და წებელდელები მოცემულ სიტყვას არ უღალატებენ და მოსაშველებლად მოვლენ, თუ ჰამუთბეი ჩაჩბამ არ შეუშალათ ხელი. განა საჭიროა იმის გახსენება, რომ ასეთი მძიმე დღე უბიხებს არასოდეს ჰქონიათ? უბიხები გველოდებიან, რას გადავწყვეტთ, საით წავიყვანთ მათ. ჰოდა, გადავწყვიტოთ, როგორ მოვიქცეთ, დაგვიანება აღარ შეიძება, დრო არ ითმენს.

ჰაჯი კერანტიხმა ძლიერი და ქუში მზერა მოავლო ყველა იქ მყოფს და ისევ დაჯდა. ხელისგულებით ისევ მუხლებს დაეყრდნო და იატაკს ჩააცქერდა. ყველანი დიდხანს დუმდნენ და მე ვცდილობდი გამომეცნო, ვინ ამოიღებდა პირველად ხმას. ვფიქრობდი, იქნებ, შარდინ ალოუს ძემ დაიწყოს-მეთქი ლაპარაკი, მას ხომ უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა თურქეთს გამგზავრება, მაგრამ გაზედავდა კი, ხმამაღლა ეთქვა ეს აქ, ჰაჯი კერანტიხთან? თუ იტყოდა, ალბათ, სისხლიც დაიღლებოდა. ასე ვფიქრობდი და შარდინს, ალოუს ძეს მივჩერებოდი. ის კი ისე მშვიდად იჯდა, ვითომც აქ არაფერიაო და თითქმის შავი წვერის ბოლოს იჩეჩავდა.

მოკლედ, ვერ გამოვიცანი, ვინ ამოიღებდა ხმას პირველად.

მოლა საჰატქერი წამოხტა უცბად. ჯერ ხელისგულები შეაწება ერთმანეთს, მეჩხერი წვერის წინ დაიკრიფა და ყველას თვალი მოავლო. კისერი დაიგრძელა, რათა ისინიც დაენახა, ვინც უკან იდგნენ. - ბედისწერა იდი ალაჰისგან გვაწერია შუბლზე. შეიძლება სამუდამოდ არა, მაგრამ დროებით ამ მიწის მიტოვება უწერია ჩვენს ხალხს. ასეთი ყოფილა ჩვენი ბედი და ბედის ურჩობა, როცა ის ალაჰის სურვილია - დიდი ცოდვაა! გიაურები გვაიმძლებენ ამ გზას დავადგეთ და ესგზა უკიდევანო ზღვის გავლით თურქეთში მიგვიყვანს, ნახევარი მსოფლიოს მპყრობელი სულთნის კურთხეულ საბრძანებელში. ეს აღთქმული ქვეყანაა სულთნის ბრძანებით ხელგაშლილი წლის ყველა მუსლიმანს. მინდა გკითხოთ, პატივცემულო საბჭოს წევრებო, რაკი ასეა, რაღას ვუდგავართ აქ? რას ველოდებით? რუსეთის გენერლების ვერაგული განზრახვა - ჩვენი ყუბანში გადასახლება მხოლოდ ზიზღს იწვევს. როგორ გავძლებთ ჩვენ მართლმორწმუნენი გიაურების იმ ბუნაგში? ვის ენდომება ჯოჯოხეთში შთავარდნა, როცა წინ ჭეშმარიტი სამოთის გზა გვაქვს გახსნილი?

წაბლის სახლში შეკრებილთაგან ბევრისთვის ახალი არ იყო საჰატქერის სიტყვები. ასე აშკარად და ხმამაღლა მას არასოდეს ეთქვა საბჭოზე, მაგრამ ხან ერთთან და ხან მეორესთან, რა ხანია, თურქეთში გადასახლებას ქადაგებდა.

შევნიშნე, რომ ზოგიერთს, ვისაც ადრე ამის გაგონებაც კი არ უნდოდა, კმაყოფილება გამოეხატა სახეზე, მაგრამ ყველა როდი იზიარებდა ამ აზრს.

პირველი ნაურიზ ბარაკაის ძე წამოხტა გველნაკბენივით, დაუოკებელი ხასიათით რომ იყო ცნობილი. დაბალი იყო, მაგრამ ღონიერი და მკერდფართო. ბოხოხი მოიგლიჯა და იატაკზე დაახეთქა, შავი, სქელი თმა უკან გადაეყარა და გულის გამგმირავად წამოიძახა:

-ეს მამაკაცების კრება კი არა, ბებრუხანებისა და მკითხავეების თავყრილობაა. რა გვინდა სამი დღე რომ ვზივართ აქ და ვმკითხოვთ, როცა ნამდვილი ვაჟკაცები ომობენ? ბრძოლის ნაცვლად ისევ თუ უნდა ვიმარჩიელოთ, მაშინ შარვლები გავიხადოთ და ქალის კაბები ჩავიცვათ, ღომი გავაკეთოთ და გიაურების სუფრას ვემსახუროთ. გლეხები უარს გვეუბნებიან გადასახადზე და იცით რატომ? იმიტომ, რომ ჩვენ - თავადები მეომრები აღარ ვართ. ცხენის პატრონი სხვისგან არ ითხოვს ცხენს. ჩვენ ჩვენი მიწა გვაქვს და სხვისი რატომ უნდა ვითხოვით? ჩვენი სახლი აქაა და არა ვთურქეთსა და ყუბანში, მხდლებს საცა უნდათ იქ წავიდნენ, მამაკაცი კი იქ დარჩებიან და იომებენ, სანამ, თუნდ, უკანასკნელ უბიხს ედგმება სული.

იატაკიდან ბოხოხი აიღო, გაბერტყა და გვერდით მოიღო.

-ნაურიზი სწორია, - გაისმა რამდენიმე ხმამაღალი წამოძახილი.

-მონები არც როდის ვყოფილვართ და არც ვიქნებით, - დაიძახა მურათმა, ხირიფსის ძემ, მაღალ-მაღალმა და გამხდარმა კაცმა. მას შავი წვერი და პირწმინდად გაპარსული თავი ჰქონდა, - ჩვენ თუ არ დავნებდებით, ყველა გამოგყვება ბრძოლაში.

-მოითმინეთ, ვინც დაუფიქრებლად წყვეტს საქმეს, ტყვიის გასროლასაც ვერ ასწრებს ისე იღუპება, - მშვიდად და ხმამაღლა გაისმა მოხუცი სითის სიტყვები. სითი ჩვენი ნათესავი იყო, - ჩემი უფროსი მამიდის ქმარი. გლეხები ჰკვიან და სამართლიან კაცად მიიჩნევდნენ. მიწის საკითხისა და მკველობის ყველაზე საშინელი დავის გადასაწყვეტადაც კი იწვევდნენ ხოლმე. თვით ჰაჯი კერანტიხიც კი უწევდა ანგარიშს მის აზრს. სითის ხმა რომ გაიგონს, ყველამ მისკენ მიიხედა, მაგრამ მას აღარაფერი დაუმატებია.

-შენ ბრძენი კაცი ხარ, სით, -უთხრა ჰაჯი კერანტიხმა, - და რაკი დაიწყე, განაგრძე, გაგვაგებინე რა აზრის ხარ.

-ჩემი მოკლე ჰკუა ასეთ საქმეს ვერ გადაჭრის, - თქვა სითმა, - ჩემი სამი ვაჟი რუსებს ებრძვის და არ ვიცი რა სჭირთ, მაგრამ ცოცხლები თუ დაბრუნდნენ, ოთხივე თქვენი გადაწყვეტილების მომხრენი ვიქნებით, როგორიც არ უნდა იყოს იგი. ერთს კი გთხოვთ: ნუ აჩქარდებით, დაფიქრდით, არ შეცდეთ! ალიონსა და მწუხრს ერთმანეთში ნუ არევთ. ჩემს თვალებს ვარდისფერი ალიონის ხილვა სწყურიათ და სისხლისფერ ცას კი სჭვრეტენ, ცივად რომ იცრემლეზა.

მხოლოდ დიდი ხანის შემდეგ ჩავუფიქრდი მოხუცი სათის ამ სიტყვებს. მაშინ მათთვის არ მცხელოდა, ორ კაცს მივჩერებოდი, ვისზეც ყველაზე მეტად იყო დამოკიდებული ჩვენი ბედი, ერთზე საერთოდ უბიხების ბედი და მეორეზე - ჩვენი ოჯახის ბედი.

შარდინი, ალოუს ძე ჩუმად და მორიდებულად იჯდა. მისთვის თითქოს ყველაფერი სულერთი იყო, რაკილა დიდი ხანია ყველაფერი გადაწყვეტილი ჰქონდა.

ჰაჯი კერანტიხიც დუმდა. ის აულეხელ ციხესიმაგრედ მეჩვენებოდა, არასოდეს რომ არ ჩაბარდებოდა არავის. ამის თქმა ცოდვას, მაგრამ იმ დღეს მე ალაჰზე უფრო ჰაჯი კერანტიხის მჯეროდა...

მოხუცი სითის სიტყვების შემდეგ ერთ წუთს დუმილი ჩამოწვა. მერმე აჰმეთი წამოდგა, ბარაკის ძე, დაუოკებელი ნაურიზის უმცროსი ძმა. ისიც ძმასავით ბეჭებგანიერი იყო, მაგრამ ისეთი მოხდენილი, რომ მაკრატლით გადაჭრიდა კაცი მის

ვიწრო წელს. წვერი მოკლედ ჰქონდა შეკვეცილი და შავი მაუდის ჩოხიდან თოვლივით ქათქათა ახალუხი მოუჩანდა. ვიცოდი, რომ ჰაჯი კერანტიხს სძულდა ეს კაცი, მაგრამ ფარავდა ამ სიძულვილს, ეშინოდა, ერთმანეთს რომ შეჯახებოდნენ, აჰმეთი შეიძლება რუსების მხარეს გადასულიყო.

აჰმეთმა, ბარაკაის ძემ უცბად არ დაიწყო ლაპარაკი. ჯერ ხანჯლის მოვერცხლილ ქარქაშს გადაუსვა ხელი, შემდეგ ოქროს საათი ამოიღო, დახედა, სახურავი გაატკაცუნა, ისევ შეინახა და მხოლოდ შემდეგ დაიწყო დახვეწილი, მაღალი და მკაფიო ხმით:

-უკვე დიდი ხანია ვდაობთ, როგორ მოვიქცეთ და იქამდე მივალწიეთ, რომ ხმელ ტოტზე კვიდივართ უფსკრულის თავზე და უკვე ამ ტოტის ჭრიალიც გვესმის. ვინ არის დამნაშავე? ყველაზე მეტად თვითონ ჩვენ. მე არ მეშინია და ხმამაღლა ვიტყვი, რაც ყველასთვის ცხადია. არ უნდა დაგვეწყო ომი რუსეთი მეფის ურიცხვი ჯარის წინააღმდეგ. ჩვენი წინაპრებიცა და ჩვენც თვალეზიანებული ვიბრძოდით, გვეშინოდა მტრის ძლიერების დანახვა და მისი შედარებას საკუთარ ძალებთან.

-შენ რა, დღეს გაიღვიძე აჰმეთ, ბარაკაის ძე? - ფეხზე წამომხტარმა უყვირა ჰაჯი კერანტიხმა. - შენ არ იყავი ჯერ კიდევ ჰაჯი ბერზეკის წინამძღოლობის დროს ყველაზე ხმამაღლა რომ მოუწოდებდი ხალხს ომისკენ? თვითონ შენ არ იყავი ინგლისაა და თურქეთს დახმარების სათხოვნელად? შენ არ მოგქონდა ჩვენთვის გემებით ზარბაზნები და იარაღი? დღეს კი რა ჩვილი ბავშვივით ლაპარაკობ?

-კურდღელივით იქცევა, თავისი კვალის დაფარვას რომ ცდილობს! - დაიძახა საჰატქერიმ.

აჰმეთი, ბარაკაის ძე, გაუნძრევლად იდგა, სანამ არ შეწყდა ყვირილი და ბუზღუნა.

-შენ სწორი ხარ, ჰაჯი კერანტიხ, - თქვა მან, - მეც ისე ვცდებოდი, როგორც თქვენ. არც თქვენზე იშვიათად გამიშიშვლებია ხმალი რუსების წინააღმდეგ და მიუხედავად ჩვენი სიმამაცისა, ყოველივე ეს მაინც დაღუპვას გვიქადის. პირველი გასროლის დღიდანვე დაღუპვას გვიქადდა. ქვას ვახლიდით თავს. ქვა მთელი დარჩა და თავი კი გაგვიტყდა. არ შეიძლება, ყველაფერი მარტო მეფის გენერლებს რომ დავაბრალოთ. იყო დრო, როცა ჩვენ, უბიხების ბელადებს მშვიდობიანი ურთიერთობა გვქონდა მათთან. მაღან ვიღებდით ოფიცრების ჩინსა და ხელფასს. შემდეგში კი სულთნის ძლიერების იმედით თვითონ დავიწყეთ რუსების წინააღმდეგ ბრძოლა. უბედურებაც სწორედ ესაა, რომ თვითონ სულთანს, ვინც თავისი

უმღველობის რწმენა ჩავგინერგა და ვინც თავისი გულისთვის გვადვრევინებს სისხლს, ეშინია, ჩვენს დასაცავად რუსებთან ომის დაწყებისა. აი რატომ ვართ ასეთ განსაცდელში. ეს დიდი ხანია ვიცით და უნდა შევრიგებოდით რუსებს.

აქ ნაურიზმა ვეღარ მოითმინდა და შეაწყვეტინა თავის უმცროს ძმას:

-ჩვენში თუ ვინმეს გატეხვია თავი, ეს შენ ხარ, - დაუყვირა მან, - შენ მოხვედი თავგატეხილი და უბადრუკ რჩევას გვამღევ - პატიება ვთხოვოთ გიაურებს. იქნებ აქ დამსწრეთაგან სხვამაც მოიწონის ეგ ლაჩრული რჩევა, მაგრამ ამაზე მიპასუხე, ძმაო აჰმეთ, მე და შენ, ერთი დედისგან შობილნი როგორ უნდა შევურიგდეთ რუსებს? ვინ ააგო ჩვენი ორი ძმა ხიშტზე? ვინლა აიღოს მათი სისხლი, თუ ჩვენ გიაურებს დავუმეგობრდებით? მამის სულს ვფიცავ, კიდევ თუ იტყვი გიაურებთან შერიგების მომხრე ვარო, ჩემი ხელით აგჩეხავ! ძმის სისხლში ნუ გამასვრევინებ ხელს. წადი, დაგვტოვე!

ნახევრად ამოწვდილი ჰქონდა ხანჯალი ნაურიზს და ძლივს დააშოშმინეს...

-დამასრულებინე სათქმელი, - მიმართა ჰაჯი კერანტიხს აჰმეთმა, ბარაკაის ძემ. ისევ გაუნძრევლად რომ იდგა და ძმისკენ არც მიუხედავს. - სიკვდილიც რომ მქონდეს მისჯილი, წესის თანახმად, საბოლოო სიტყვის თქმის უფლება მიანც მაქვს.

-შენ უკვე ყველაფერი თქვი! - დაიძახა ნაურიზმა.

-მოითმინეთ, ბოლომდე მოვუსმინოთ, - უთხრა ჰაჯი კერანტიხმა.

-კარგად მოგეხსენებათ, ქართველები გაცილებით მეტნი არიან ჩვენზე და მაინც არ ეომებიან რუსეთის მეფეს, - აჰმეთმა, ბარაკაის ძემ დაჩუმება ადროვა შეკრებილთ - დიახ, ისინი შეურიგდნენ რუსებს, მეფის ქვეშევრდომები გახდნენ, მაგრამ თავიანთი მიწა და ენა შეინარჩუნეს. ვინ იცის, იქნებ თავისუფლებაც დაიბრუნონ ოდესმე.

-მე ყველაფერს მოველოდი შენგან, აჰმეთ ბარაკაის ძე, მაგრამ ის კი არ მეგონა, რწმენის შეცვლა თუ შეგეძლო. - უთხრა მოლა საჰატქერიმ, - ვის გვადარებ? ქართველები და რუსები ქრისტიანები არიან, ერთი სარწმუნოება აქვთ და ამიტომაც შერიგდნენ. ჩვენ კი მუსლიმანები ვართ, ოდითგანვე გიაურების მტრები ვიყავით და ასეც დავრჩებით.

მოლა საჰატქერი ფეხზე წამოდგა ამის სათქმელად. თქვა თუ არა, მაშინვე დაჯდა, თითქოს საწინააღმდეგო პასუხის გაგონება აღარ უნდოდა.

-ღრმად პატივცემულო საპატქერი, შენ ჩემზე უკეთ მოგეხსენება, რომ ასი წლის წინათ ქრისტიანული სარწმუნოება მივიღეთ. ეს დღემდე ახსოვს ხალხს. თუმცა დიდი ხანია მუსლიმანებად ვთვლით თავს, მაგრამ შობასა და აღდგომასაც ვდღესასწაულობთ. ჩვენ საუკუნო მტრობა არ გქვონია წარსულში გიაურებთან და შეგვიძლია არც მომავალში ვიქონიოთ იგი.

ახლა კი ძირს დაახეთქა ნაურიზმა ბოხოხი და ხმალი იშიშვლა:

-ჰაჯი კერანტიხ, ხომ გაიგონე, როგორ დავიფიცე მამის სული? ახლავე თუ არ გააგდე აქედან, იცოდე პირუტყვივით დავკლავ, აქვე, ამ სახლში. დღეიდან შენ, აჰმეთ მამაჩემის ძე არ ხარ და არც ჩემი ძმა. შენ რუსების მონათლული ხარ და ცოდვილი. გაგვშორდი!

ნაურიზს ყოველი მხრიდან მისცვივდნენ და ძლივს გააჩერეს. ჰაჯი კერანტიხი კი ადგა და წინ და უკან სიარულს მოჰყვა. შემდეგ ნელა მივიდა აჰმეთთან, ბარაკაის ძესთან.

-კიდევ რას გვეტყვი, აჰმეთ, რაო, გაცდუნეს რუსმა გენერლებმა? ინგლისში რომ იყავი, მოოქრული ხმალი მოგართვეს, რუსებმა კი რით მოგისყიდეს? ინგლისიდან რომ დაბრუნდი, დაგვაიმედე, ინგლისელები დაგვეხმარებიანო და რუსების წინააღმდეგ წაგვაქეზე. დღეს კი, შენი აზრით, გამხმარი ტოტზე ვკიდივართ და შენ არაფერ შუაში ხარ, არა? მართლა მოსულა შენი აღსასრული.

-ყველას აღსასრული მოვიდა და პირველ რიგში შენი, - კვლავინდებურად მშვიდად, ხმის აუწევლად განაგრძო აჰმეთმა, ბარაკაის ძემ. - განა ჩემი ბრალია, რომ ინგლისელებმა მოგვატყუეს? დიახ, მე ბევრი ინგლისური იარაღი ჩამოვიტანე, მაგრამ რაც დრო გადის, უფრო ვხვდები, რომ ისინი ჩვენი გულისთვის რუსეთს ომს არ დუწყებენ. ვინ ვართ ჩვენ მათთვის? ერთი მუჭა ველურები? ლონდონში რომ ვიყავი, ისინი ჩემს უცნაურ ჩაცმულობას უფრო აქცევდნენ ყურადღებას, ვიდრე ჩვენს უბედურებას. ნურც რუსების გენერლებით მაშინებ. ძალით დაპყრობილ ადგილებშიც კი არ მოუკლავთ არავინ; ვინც დანებდათ, არც მათი ცოლ-შვილი აუწიოკვბიათ. მათ შამილი და მისი ცოლებიც კი დაინდეს, კი არ დაუხოცავთ, რუსეთში წაიყვანეს მხოლოდ. დაღესტნელებიც რუსებს დანებდნენ, მაგრამ კი არ დაღუპულან, თავიანთ სახლებში ცხოვრობენ კვლავ. ჩვენი მეზობელი შაფისრებიც არავის დაურბევია, ცხოვრობენ თავისთვის. მე შენზე ნაკლებად როდი ვიცი რუსი გენერლების სიმკაცრე ომის დროს, მაგრამ მე ისიც გავიგე, რომ მათ შორის ვიღაცას ჩვენთვის, მთიელებისთვის ასოები გამოუგონია და ანბანის გამოცემა უნდა. მე მხოლოდ ორ გამოსავალს ვხედავ ჩვენი ხალხისთვის: ან უკლებლივ ყველანი ომში უნდა

დავიხოცოთ, ან უნდა შევიგნოთ, რომ მტერმა გვძლა და დაე, ისე მოიქცეს, როგორც უნდა, როგორც სინდისი უკარნახებს. მე იმათი უფრო მჯერა, ვინც ხმალამოწვდილი მოდიოდა ჩვენზე, ვიდრე იმათი, ვინც იარაღას კი გვაძლევენ ფარულად, მაგრამ თუნდ ერთი წვეთი სისხლის დაღვრაც კი არ უნდოდა ჩვენთვის. ბევრჯერ ვყოფილვარ თურქეთში და ვიცი, ჩვენ, მამაკაცებს არაფერი კარგი არ გველოდება იქ. ჩვენ ვაჟკაცები გვქვია და არ ძალგვიძს ჩვენი დებივით ჰარამხანის ხარჭებად ვიქცეთ. ვინც მშობლიურ მიწას მიატოვებს, მთელი სიცოცხლე ტანჯული იქნება. მე ერთი რამ მჯერა, თუ უბიხები მშობლიურ მიწა-წყალს მივატოვებთ, ჩვენი ჯიშიც გადაშენდება. ახლა კი რაც გინდათ ის მიქენით. გინდ გამაძევეთ და გინდ მომკალით.

ეს რომ თქვა, აჰმეთი, ბარაკაის მე თავის ადგილს არ დაუბრუნდა, გარშემო შემოჯარულ ხალხს შეუერთდა. უკვე თვითონვე აღარ თვლიდა თავის საბჭოს წევრად.

მისი ბოლო სიტყვები ისეთი ძლიერი გრძნობით თქვა, რომ ხმას ვერავინ იღებდა. უცბად გარედან ცხენის თქარუნი და აჩქარებული ნაბიჯების ხმა მოისმა და ჰაჯი კერანტიხის ბიძა ბერზეკ არსალან ბეი შემოვიდა. არც მიბრუნებულა, ისე მიუგდო სველი ნაბადი პირად მცველს და თავჩაქინდრული დადგა საბჭოს წევრების წინაშე. ყველანი ფეხზე წამოდგნენ, თითქოს მხოლოდ ასე გაუძლებდნენ იმ საშინელ სიმძიმეს, ახლა რომ უნდა დასწოლოდათ მხრებზე.

-რა ამბავი მოგვიტანე? - ჰკითხა ჰაჯი კერანტიხმა.

-ცუდი, - უპასუხა ბერზეკ არსალან ბეიმ. -გენერალმა გეიმანმა დიდხანს არ მიგვიღო და ჩვენც პატიმრებივით ველოდებოდით. ბოლოს როგორც იქნა ჯარისკაცმა მიგვიყვანა, მაგრამ მან ჩვენი მოსმენაც კი არ ისურვა, ისე თქვა:

-უკვე გვიანია, ჩვენს შორის მშვიდობა ვეღარ იქნება. ვისაც ყუბანში გადასვლა უნდა, გზა ხსნილი ექნება. იმათთვის კი, ვინც თურქეთში აპირებს გადასვლას, სამ გზას ვათავისუფლებთ. ამ სამი გზით გაემგზვრონ და გემებში ჩასხდნენ, რომლებიც უკვე ელოდებიან. ამ მიწა-წყალზე კი, სადაც ოდითგან ცხოვრობდით, კაციშვილს არ მივცემთ დარჩენის ნებას.

ჩვენ გამოგვაბრუნა, თვითონ კი ბრძოლა განაგრძო. წვავს და ანადგურებს, რაც გზაზე ხვდება. სწრაფად მოიწევს წინ და ორ-სამ დღესი აქამდეც მოაღწევს.

მე კიდევ არ მქონდა შეგნებული რა მოხდებოდა, მაგრამ ვგრძნობდი, რაღაც საშინელება გველოდა და უკანასკნელი იმედით შევცქეროდი ჰაჯი კერანტიხს. ის

მოწყვეტილი დაეშვა სკამზე, თითქოს რაღაც უხილავი ძალა ქვევითკენ ექაჩებოდა, და თავზე ხელები შემოეჭირა. ზოგიერთები დასხდნენ, სხვები კი გაოგნებული დიგნენ. ალბათ გინახავს ქარიშხლით დაღეწილი ტყე, აი ისეთი სანახავი იყვნენ იმ დღეს საბძოს სახლში შეკრებილი უბიხები.

გარედან ისევ მოისმა ცხენების თარუნი და სახლში აქოშინებული მხედარი შემოვიდა. ხელში, სველი ყაბალახი და მათრახი ჰქონდა ჩაბლუჯული.

-ჰაჯი კერანტიხ, თურქეთის გემების უფროსმა კაპირანმა ეფენდი სულეიმანმა დაგვავალა გადმოგვეცა შენთვის - უკვე სამი დღეა ნაპირთან გელოდებით და ამის საფასურს არავინ გვაძლევს. ამდამაც თუ არ შეგვატყობინეთ, საჭირონი ვართ თუ არა თვენთვის, ჩვენი გემები ინგლისელი კონტრაბანდისტების გემებთან ერთად გავლენო ზღავეში.

-აქედან მომწყდი! - იყვირა გაცეცხლებულმა ჰაჯი კერანტიხმა.

მეომარი თავჩაქინდრული გამოვიდა. მან დააშავა, ყველას თანდასწრებით რომ თქვა ის, რაც მხოლოდ ჰაჯი კერანტიხისთვის უნდა ეთქვა. მან გაამჟღავნა, რომ ჰაჯი კერანტიხს საბჭოს მოწვევამდე ჰქონდა ყველაფერი გადაწყვეტილი.

მაშინ ვერ მივხვდი, რას ემართლებოდნენ იმ კაცს, ეს მხოლოდ შემდეგ გავიგე.

-საბჭოს წევრების გარდა ყველანი გარეთ გავიდნენ. - თქვა ჰაჯი კერანტიხმა. - შენც გადი აჰმეთ, ბარაკაის ძე, აქ უკვე აღარაფერი გესაქმება.

ჯერ უფროსებს დავუთმეთ გზა, მერე ყველანი ერთმანეთს მივყევით. ყველაზე ბოლოს აჰმეთი, ბარაკაის ძე გამოვიდა.

უკვე მოსაღამოვდა, ღრუბლები გაიფანტა, მაგრამ ისეთი სუსხლიანი ქარი ქროდა, თითქოს თვითონ მზეც კი სიცივეს აეტანა. მთელი მინდორი გადაჭედილი იყო ქვეითებითა თუ ცხენოსნებით, მამაჩემი არ შემინიშნავს. მხარზე რომ მომკიდა ხელი და ხალხიდან გამომიყვანა, მაშინღა დავინახე.

-რა გადაწყვიტა საბჭომ, მივდივართ თუ ვრჩებით? - მკითხა მამამ.

-ჯერ კიდევ კამათობენ, - ვუპასუხე მე.

-ვის რაში სჭირდება ეს კამათი, დრომ უკვე გადაჭრა ყველაფერი, - თქვა მამამ, - ჩვენი ძუძუმტე სწორი იყო. შენ აქ დაიცადე საბჭოს წევრების გამოსვლამდე, მე კი შარდინთან წავალ სახლში, უკვე ვიყავი და გასამგზავრებლად ემზადებიან,

მოხმარება მთოვეს, მეზობლებსაც ველაპარაკე, ზოგიერთები არ არიან თანახმა, მაგრამ ახლა თვითონ შარდინი, ალოუს ძე მოელაპარაკება მათ.

გაოგნებული ვიდექი. მამა ისე მელაპარაკებოდა, თითქოს ყველაფერი გადაწყვეტილი ყოფილიყო. ნუთუ მართლა ყველაფერი გათავდა? შეშფოთებული ღობეზე ვიყავი მიყრდნობილი, სახლიდან საბჭოს წევრები რომ გამოვიდნენ, წინ ჰაჯი კერანტიხი მოუძღოდათ:

ხალხსი სახლებისკენ დაიძრა.

- მოისმინეთ ჩვენი გადაწყვეტილება, - თქვა ჰაჯი კერანტიხმა. მისი ნაცნობი ომხიანი ხმა რომ მომესმა, მეგონა საბრძოლველად მოგვიწოდება, ისევ ბრძოლა ეწადა. - დღეს, შუაღამისას რუსებთან ომს ვწყვეტთ, გვძლიეს და დაე, დაეუფლონ ჩვენს მიწა-წყალს, ჩვენ კი ვერ ვემონებით. ხვალ შუადღისას ჩვენს სალოცავ ბითხასთან შევიკრიბებით და ფიცს დავდებთ, რომ ყველანი ერთად ვიქნებით, დაე, შეჩვენებულ იყოს, ვინც სხვა გზას აირჩევს. ცხენები შეკაზმეთ და ჩვენი გადაწყვეტილება უბიხების ყველა სოფელს შეატყობინეთ. ჩვენ მალემსრბოლელს ვაგზავნით ახჩიფსოში, პოხაში, დალში და წებელდაში. დიდხანს ვიბრძოდით გვერდიგვერდ, ახლაც ჩვენთან ერთად წამოველენ. ხვალ დავდებთ თუ არა ფიცს, ზღვისკენ დავეშვებით და გემებზე დავსხდებით.

სიმართლე გითხრა, სიკვდილს უფრო ადვილად შევხვდებოდი, ვიდრე ამ გადაწყვეტილებას. სად არის ის ჰაჯი კერანტიხი, მამაცთა შორის უმამაცესი, მუდამ წინ რომ მოგვიძღოდა სისხლისღვრელ ბრძოლებში; ვისიც გვწამდა, რომ არასოდეს დაიჩოქებდა მტრის წინაშე, ვინ არ უნდა ყოფილიყო იგი. გოლიათის პირადი მცველი მეგონა თავი, ახლა კი ჩემ წინ ჩვეულებრივი კაცი იდგა და გვირჩევდა მტერს გაჰყვოდი.

უცბად ვიღაცამ ხალხში გზა გაიკვლია, მხარი გამკრა და ჰაჯი კერანტიხის წინ დადგა. ეს რუსი ათანასე იყო. ასე ვეძახდით. ოდესღაც მართლა რუსი ჯარისკაცი იყო, მაგრამ ოცი წლის წინათ თავისი სურვილით გადმოვიდა ჩვენთან, უბიხი ქალი შეირთო ცოლად და ჩვენი ენა და ჩვენი ადათები შეისისხლხორცა. მან ნაბდის ქუდი მოიხადა და მდაბლად დაუკრა თავი ჰაჯი კერანტიხს.

- მხოლოდ ერთი სიტყვის თქმის ნება მომეცით! - როცა ჰაჯი კერანტიხმა არც „ჰო“ უთხრა და არც „არა“, მოხუცი სალდათი ჩვენ მოგვაჩერდა და სუფთა უბიხურ ენაზე გვითხრა:

-სისხლითა და სარწმუნოებით მე ერთ-ერთი იმათგანი ვარ, ვინც ამჟამად გეომებათ. შეიძლება არ დამიჯეროთ, მაგრამ, როცა რუსი გენერალი მოვა, პირველად მე ჩამომკიდებს ამ ხეზე, ამიტომ უნდა მერწმუნოთ. თქვენთან ომი რომ არ მინდოდა, ამიტომ მივატოვე რუსეთის მეფის არმია, თვენი და ჩემი ცოლი გახდა და ორი ვაჟიშვილი გამიჩინა. ამათი გულისთვის, ამ ცისა და მიწის გულისთვის, ღვთისა და ყველა წმინდანის გულისთვის, ნუ აჩქარდებით, ნუ წახვალთ თურქეთში. ჯერ ხომ არ იცით რა გელოდებათ იქ... ნუ წახვალთ, რაც მოხდება, მოხდეს.

-გაჩუმდი, გიაურო! - დაუყვირა მოლა საჰატქერიმ და ისე მომუშტა ხელები, თითქოს უნდა დაარტყასო.

-ეგ რუსია, და უნდა, რომ ხიშტებზე უნდა აგვაგონ სალდათებმა, - დაიძახა ხალხიდან ვიღაცამ.

ჩემს გვერდით პატარა რკალივით მოხრილი კაცი სველ მიწაში ღრმად ჩარჭობილ კვერთხს დაყრდნობოდა. მან მძიმედ ამოიოხრა და ჩაიჩურჩულა:

-ბედნიერი არიან ჩვენი წინაპრები, ამ საშინელ დროს რომ არ მოესწრნენ.

-თივა მოიტანეთ! - ბრძანა ჰაჯი კერანტიხმა და რამდენიმე ახალგაზრდა ცხენის საბმურის ფარდულისკენ გაიქცა თივის მოსატანად.

ჰაჯი კერანტიხი აჩქარებდა მათ და ისინიც გარბი-გამორბოდნენ თივის ბლუჯებით. როცა თითქმის მთლიანად მოზიდეს თივა, ჰაჯი კერანტიხი სახლში ავიდა და თივას ცეცხლი წაუკიდა.

ჰაჯი კერანტიხიც დაბრუნდა და შესქელებული ბოლიდან ცეცხლის ენები ამოგიხვიდა. გაშეშებული ხალხი ამოძრავდა და ახმაურდა.

-ამ სახლმა რაღა დააშავა?

-აბა ვის უნდა დავუტოვოთ?

-ო, ალაჰ, შეგვინდე!

-აქ სიკვდილი გვერჩივნა ზღვაში დახრჩობას.

-ასე მამაცი თუ ხარ, აქ რას უდგახარ? იარაღი აისხი და გენერალს დახვდი.

უცებ ამ ყაყანში ერთი ხმაც გაისმა, განმგმირავი და განწირული:

-ჩვენი სახლებიც დავწვით?

ხანძარი უფრო და უფრო ძლიერდებოდა. ეზოებში ჯერ აყევდნენ, მერე კი აღმუვლდებენ ძაღლები.

ჰაჯი კერანტიხი ცხენსაბმურისკენ წავიდა, სადაც თავისი ცხენი ეგულეობდა და შუა გზაზე გაჩერდა. ალბათ, იცდიდა, ეგონა, როგორც ყოველთვის, სასწრაფოდ მოვგვრდი ცხენს და უზანგებს დავუჭერდი.

მაგრამ მე ადგილიდან არ დავძრულვარ, ვიდექი ხალხში და ვუცქერდი, როგორ იწვოდა წავლის სახლი. ალბათ, სხვა ვინმემ მიართვა ჰაჯი კერანტიხის ცხენი, ხანძრის შუქზე დავინახე, როგორ მიქროდა. სახლი კი ისევ იწვოდა. ცეცხლის ალს სახურავისთვის თავი დაედწია და ბინდდაკარგულ ცას ბლუჯა-ბლუჯა აფრქვევდა ნაპერწკლებს.

ხალხი არ იშლებოდა. თითქოს უნდოდათ, ამ მოგიზგიზე ხანძრის ერთი ბეწო სითბოც არ დაეტოვებინათ და თან წაეღოთ უცხო მხარეში. მე კი მეჩვენებოდა, თითქოს უძირო უფსკრულისკენ მივექანებოდი. ხანდახან შიშისა და ტკივილისგან დასახიჩრებული სახეები, დაბნეული თვალები, აჩურჩულებული ბაგეები და აცახცახებული ნიკაპები გაიღვებდა ხოლმე ცეცხლის შუქზე.

ვიღაც მხარზე შემეხო, მოვტრიალდი და შარდინი დავინახე, ალოუს ძე, თავის ჯორზე იჯდა.

-ჩქარა შეჯექი ცხენზე და გამომყევი, მადლობა ალაჰს, ბოლოს და ბოლოს, რომ გაიგე შენი ბატონის, ჰაჯი კერანტიხის ფასი, ვისთვისაც მაგ სულელი თავის გაწირვას აპირებდი, - ბოროტად გადაიხარხარა და ჯოხი დამრა.

„აბა შენ გული გაქვს, ასეთ დროს სიცილი რომ შეგიძლია?“ - გავიფიქრე მე. სასოწარკვეთილებისგან სისხლი მეყინებოდა. უკვე აღარ მიყვარდა ჰაჯი კერანტიხი, შარდინ ალოუს ძე კი იმ წუთებში მძულდა.

ერთი მუჭა მიწა

მეფის გენერლები რომ დარწმუნდნენ, უბიხები თურქეთში მიდიანო, ბრძოლა შეწყვიტეს. თურქები კი ახალი გემების გამოგზავნას შეგვპირდნენ. ჩვენმა გადასახლებაში თითქმის ორ კვირას გასტანა. არ ვიცი ასე სჯობდა თუ არა. მე კი საშინელებად მეჩვენებოდა. თუკი იცი, რომ სიკვდილი არ აგცდება, უცბად სიკვდილი სჯობია წამებით სულის ამოხდას.

იმ დღეს ჩვენი სალოცავი ბითხას მინდორზე რომ შევგროვდით, ბითხას მცველმა საულაჰმა რამდენიმე თეთრი თხა დაკლა. თხილის შამფურზე ახალი მოხარშული, ოხშივრიანი გულ-ღვიძლი წამოაგო და ლოცვა დაიწყო. ჩვენც მის გარშემო დავიჩოქეთ და ვლოცულობდით. საულაჰს ხანდახან ხმა უწყებოდა და ღაზვებზე ცრემლი ჩამოსდიოდა. ის ჩვენს სალოცავს არ უმჟღავნებდა მშობლიურ მიწა-წყალს რომ ვტოვებდით, მაგრამ თვითონ წუთითაც არ ავიყდებოდა ეს, ცრემლებად იღვრებოდა.

-დასალუჰად ნუ გაგვწირავთ, ბითხა! - ტირილით შესძახა მან ლოცვის დასასრულს.

-ამინ, ამინ! - რამდენჯერმე გავიმეორეთ ყველამ ერთად.

შემდეგ რიგრიგობით მივდიოდით სალოცავთან და ფიცს ვდებდით, ვინც ჩვენთან ერთად არ წამოვიდოდა, შეჩვენებული ყოფილიყო უკუნითი უკუნისამდე, შეჩვენებული ყოფილიყო მისი შთამომავლობაც.

ლოცვის შემდეგ მსხვერპლად შეწირული თხების მოხარშული ხორცი რომ შევჭამეთ, საულაჰმა გვითხრა:

-ჩვენ ყველანი უცხო ქვეყანაში მივდივართ, ამ სალოცავზე კი ვიღამ უნდ ილოცოს? განა შეიძლება უპატრონო წისქვილივით რომ მივატოვოთ? მე გთხოვთ, ნება მომცეთ, თან წავიღო მისი მცირე ნაწილი, რათა შორეთში გადასახლებულებს, მისი მფარველობა არ მოგვაკლდეს.

ჩვენი უბუცესები ჯერ არ თანხმდებოდნენ სალოცავის შესახებ, ცოდვად მიაჩნდათ, შემდეგ კი დაფიქრდნენ და დაუჯერეს საულაჰს. სამმა ასწლოვანმა მოხუცმა საულაჰთან ერთად ამოიღო ბითხა მისი მიწისქვეშა სავანიდან, მას აქამდე არავისი ხელი არ შეხებოდა.

პირველად და უკანასკნელად ვიხილე მაშინ იგი. ქვისგან იყო გამოკვეთილი და არწივს მიაგავდა. თვალები ოქროს ფირფიტებისა ჰქონდა, ნისკარტი, ფრთები და კლანჭები კი - ვერცხლისა.

ლოცვის შემდეგ ისევ მიწისქვეშა სამყოფელში ჩავასვენეთ ბითხა. ეს იყო დიდი, ანუ, როგორც საულაჰი უწოდებდა, უფროსი ბითხა. იქვე, მასთან ერთად იდო პატარა ბითხაც. ისიც ოქროსი და ვერცხლისა იყო, ოღონდ მტრედისხელა თუ იქნებოდა.

მოხუცებმა და საულაჰმა კარგად გაახვიეს იგი გასანთლულ ტილოში და გამძლე ტყავის ჩანთაში ჩადეს. გადასახლების დღეს ეს ჩანთა საულაჰმა ქამარზე გამოიბა და ყველგან, ყოველთვის, რა გაჭირვებაც არ უნდა გვდგომოდა, უმცროსი ბიტხა ჩვენთან იყო. მრავალი წლის შემდეგ კი უბედურება დაატყდა თავს, მისი გულისთვის დაიღუპა კაცი, ვინც ჩვენი ხალხის იმედად გვეგულებოდა. მაგრამ წინ არ გავუსწრებ ამბებს, როცა მისი დრო მოვა, მაშინ მოგითხრობ...

... იმ საღამოს შუაზე გადწყვიტა ზაურყანმა სიტყვა, ლაპარაკი აღარ ისურვა და მეორე დილასაც კარგა ხანს იყო ჩუმად. ხის კუნძზე იჯდა და მდუმარედ ფშვნიდა ბირამის მოტანილ თუთუნს. მე უკვე შევამჩნიე, რომ თუთუნთან ჩალიჩი უყვარდა: ჯერ გრძელ-გრძელად დაჭრიდა, მერე მზეზე გაახმოზდა და ბოლოს დაფშვნიდა. ზაურყაბი თუთუნს ფშვნიდა, მე კი მის გუშინდელ ნაამბობს ვიხსენებდი, რაც ადრე გამეგონა თუ წამეკითხა მის მსგავს სხვა სალოცავებზე, ვადარებდი და ვიწერდი ჩემს მოსაზრებებს.

სიტყვა „ბითხა“ მარტო იმ საგანს კი არ აღნიშნავს, რომელზეც ლოცულობენ. რა თქმა უნდა, საგანს ის თავისთავად მოიცავს, მაგრამ მასშივე იგულისხმება ყველაფერი, რაც ხალხსთვის ძვირფასია: ადგილი, სადაც ის ინახება და ის ცივი წყაროც, აუცილებლად რომ უნდა მორაკრაკებდეს იქვე. ყოველივე ეს, მთლიანი და განუყოფელია. ამიტომაც არ მოსვლიათ აზრად არც საულაჰს და არც სხვა უხუცესებს უფროსი ბითხას თან წაღება. უფროსი ბითხა ხელუხლებლად დატოვებს, უმცროსი წაიღეს და ეს უმცროსი ბითხა გახდა მათთვის უფროსი ბითხის სიმბოლო, ყოველივე იმის სიმბოლო, რაც მშობლიურ მიწაზე დარჩა.

ახლა რაც შეეხება „ბითხას“ ეტიმოლოგიას, ნაწილებად თუ დავშლით ამ სიტყვას, მისი მეორე ნაწილი „თხა“ შეიძლება ადიღურ სიტყვას „თხას“ - ღმერთს აღნიშნავდეს. მაგრამ რას უნდა აღნიშავდეს მაშინ მისი წინა ნაწილი „ბი“? მოხუცისთვის არ მიკითხავს ეს, ან შეძლებდა კი ასეთ კითხვაზე პასუხის გაცემას?

ჩვენ, აფხაზებსაც გვყავდა ასეთი უძველესი ღვთაებები და მათი სახელები იმ ადგილებთან იყო დაკავშირებული, სადაც ისინი იყვნენ დასვენებული: ლიძაა, ლიხნი, დიდრიფში, ინალ-ყუბა, ილორი, ლაშკინდარი...

თვითონ ღვთაება აფხაზურად ასე წარმოითქმის „ანიხა“. „ან“- ღმერთი და „ხა“-თავი... „ღვთის თავი“. ეს სიმბოლოები ფორმით ღვთის თავს არ ჰგვანან. ერთ შემთევამი ეს ქვეები მთის არწივს წააგავს, მეორეში - თხის თავის ქალას, მესამეში კი, რაღაც გაურკვეველ არსებას.

ბიზანტიელმა მისიონერებმა, ჯერ კიდევ IV საუკუნეში რომ ავრცელებდნენ ქრისტიანულ სარწმუნოებას, თავისი მიზნისთვის გამოიყენეს ძველი წარმართული წმინდა ადგილები და სწორედ იქ ააგეს ქრისტიანული ეკლესიები: ლიძაში, ბიჭვინთაში, ლიხნში და ილორში. ეტყობა უბიხებთანაც ასე იყო. ძველი წარმართული რელიგიის გვერდით ქრისტიანულიც არსებობდა თავისი აღდგომით. მოგვიანებით კი, როცა მუსლიმანური რელიგია ოფიციალური გახდა, ბოლომდე არ აღმოუფხვრია ორი წინანდელი რელიგიის ნაშთები.

რატომ შეგროვდნენ უბიხები „ბითხასთან“ და არა მეჩეთთან, უკანასკნელად რომ ეთხოვებოდნენ მშობლიურ მიწა-წყალს? - ვფიქრობდი მე. იქნებ იმიტომ, რომ მათ ცნობიერებაში ალაჰი შორს იყო, ეს სალოცავი კი იქვე? უხსოვარი დროიდან მოდიოდნენ აქ უბიხები წელიწადში ორჯერ სალოცავად. მოდიოდნენ ერთად თუ ცალ-ცალკე, ლოცვა-კურთხევა რომ მიეღოთ გრძელ გზაზე დამდგარ ადამიანებს. აქ, ბითხას წინაშე იმართლებდა ხოლმე თავს უწმინდურ საქმეში ბრალდებული კაცი. აი, რატომ ვერ წავიდნენ უბიხები მუსულმანურ აღთქმულ ქვეყანაში უმცროსი ბითხას გარეშე. მე არ ვიცოდი, რას მიაშობდა მოხუცი შემდგომ მოვლენეზე, მაგრამ წინასწარ ვხვდებოდი, რომ ჰაზავათის იდეებს უბიხების მიწაზე არც მაინც და მაინც მყარი რელიგიური ნიადაგი უნდა ჰქონოდა. ეს იდეები სულთანის თურქეთიდან მოიდიოდა და სწორედ ამ იდეებმა წაიყვანეს უბიხები თურქეთში.

ახლა ათეული წლების შემდეგ, უაზრობად გვეჩვენება, რაც მაშინ მოხდა; ოქროსა და ვერცხლის ფირფიტებიანი ქვის გარეშე ვერ წავიდნენ უბიხები თურქეთში და საკუთარი სისხლით მრავალგზის მორწყული წმიდათაწმიდა მიწა კი მიატოვეს.

ზაურყანმა თამბაქო დაფშვნა, პაპიროსი გაახვია და მომიახლოვდა. დაინტერესებული მიყურებდა, რა სწრაფად მიმოდიოდა ფანქარი ქაღალდზე. მოუთმენლობა არ ეტყობოდა, იდგა და მიცქერდა, მაგრამ როგორც კი შევჩერდი, მაშინვე დაიწყო ლაპარაკი, თითქოს მხოლოდ ამას უცდიდაო.

-მე უკვე გითხარი, ჩემო ძვირფას შარახ, რომ უბიხი თავადებიდან ყველაზე ადრე შარდინს, ალოუს ძეს ჰქონდა გადაწყვეტილი თურქეთში გადასახლება. მაგრამ განა შეეძლო მარტოდმარტო წასვლა ისეთ კაცს, როგორიც შარდინი იყო? რაკი მიემგზავრებოდა, ჩვენ უნდა გავყოლოდით - ძიძიშვილები, ჩვენი ნათესავებიც უნდა გაჰყოლოდნენ, მეზობლებიც და ის გლეხებიც, მის ხელქვეითებად რომ ითვლებოდნენ და ისინიც, ვინც დავალებულნი იყვნენ შარდინისგან. ჩვენ სულში ვიმარხავდით მშობლიურ მიწას, ფეხქვეშ რომ გვეცლებოდა, ჩვენი თავადები კი ერთმანეთს ედავებოდნენ, ვინ ვის უნდა გაჰყოლოდა თურქეთში.

ჰაჯი კერანტიხს მისი ხელქვეითი ოთხას შვიდი გლეხის გარდა, კიდევ ორმოცდაჩვიდმეტი კაცის წაყვანა უნდოდა, მათ შორის ჩვენი ოჯახისაც. ეტყობა, არც მაინც და მაინც სჯეროდა თურქეთზე გაგონილი ზღაპრებისა და უნდოდა, რაც შეიძლება მეტი ხალხი ჰყოლოდა იქ სამსახურის გასაწევად თუ დასაცავად. ორჯერ გამომიგზავნა შიკრიკები და მისი დანაბარები გადმომცეს: „რატომ მიმატოვა ჩემმა პირადმა მცველმაო“,

მაშინ ღონიერი ვიყავი, ძვირფასო შარახ, მთელი თავით მაღალიც ვიყავი სხვებზე. ბევრჯერ დავუმტკიცე ჩემი სიმამაცე ჰაჯი კერანტიხს ბრძოლებში, და ამიტომაც მიგზავნიდა შიკრიკებს; ამის მიხედვით ძნელი არ იყო, მაგრამ თვითონ ჰაჯი კერანტიხი მკვდარი იყო ჩეთვის იმ დღიდან, მე რომ გიამბე. არ მინდოდა მასთან ერთად წასვლა...

შარდინი, ალოუს ძე, მიუხვდა ჰაჯი კერანტიხს და არც ჩვენ თავს უთმობდა და არც სხვა ხელქვეითებისას.

იმ დღეებში ორივენი გლეხების ეზოებთან დაძრწოდნენ, თანაც მოსისხლეებით ერიდებოდნენ ერთმანეთს, ეშინოდათ, სისხლი არ დაღვრილიყო.

ხან ერთი მიდიოდა გლეხთან და ემუქრებოდა, ჩემთან უნდა წამოხვიდეო, ხან მეორე უბრძანებდა გინდა თუ არა, მე უნდა გომოყვეო. თავგზააზნეულმა გლეხებმა აღარ იცოდნენ ვის უნდა გაჰყოლოდნენ ბოლოს და ბოლოს.

ერთხელ შუადღისას, როცა მთელი ოჯახი სადილად დავსხედით, თვისი ფიცხი ცხენი შემოაგელვა ეზოში ჰაჯი კერანტიხმა. მარტოდმარტო იყო, მხლებლების გარეშე. მამა და მე წამოვხტით და უზანგები დავუჭირეთ, ჩამოქვეითებაში რომ შევშველებოდით, ჰაჯი კერანტიხს არასოდეს უცია ამხელა პატივი, ჩვენი კარის ზღურბლისთვის რომ გადმოეზიჯებინოს და მამაჩემი ჩემზე უფრო გაოცებული იყო მისი სტუმრობით. ჰაჯი კერანტიხი, როგორც ჩანდა, ჩამოქვეითებას არ აპირებდა, ცხენი ადგილზე ბრუნავდა და ლაგამს ღრღნიდა. ჩვენ კი ისევ უზანგები გვეჭირა ხელში და ცხენთან ერთად ვტკეპნიდით მიწას.

-სულ ცოტა ხნის წინათ ხმლებს ატრიალებდნენ ერთმანეთში, ჩემთან სამსახურის უფლება რომ მოეპოვებინათ, - თქვა ჰაჯი კერანტიხმა ისევ რომ ბრუნავდა თავის ბედაურთან ერთად. - ახლა კი, როგორც ხედავთ, მარტოდმარტო ვარ! ყველა ყველაა და, შენ არ გეკადრება ჩემი მიტოვება, ზაურყან! განა შენ არ დადე ფიცი: სანამ ჩემი ბატონი ცოცხალი იქნება, გვერდიდან არ მოვშორდები, ხოლო სიკვდილი თუ უწერია, უწინამც მე მომეღოსო ბოლო?!

ჰაჯი კერანტიხი მსაყვედურობდა და, მის ხმაში წყენა და გაღიზიანება იგრძნობოდა. მამაჩემი კი თითქოს ვერაფერს ატყობდა, თხოვდა ჩამოქვეითებულიყო და შინ გვწვეოდა.

- არასოდეს ყოფილხარ ჩემთან. პატივი დასდე ჩემს ოჯახს. ღომი ამოზელილია უკვე. უარს ნუ გვეტყვი ღარიბულ პურ-მარილზე.

მე ხელი შევეშვი ჰაჯი კერანტიხის უზანგს, მამაჩემს კი ისევ ეჭირა და ისევ ერთი და იგივე ადგილს ტკეპნიდა, თან მე მიყურებდა.

„თუ ჩამოქვეითა იმწამსვე გაიქეცი და ცხვარი დაკალი, ვერა ხედავ, როგორი სტუმარი გვყავს?“ - მეუბნებოდა მისი თვალები.

ვერ გეტყვი, ჩამოქვეითდებოდა თუ არა ჰაჯი კერანტიხი, მაგრამ სანამ მამა ეაჯებოდა, ეზოში შარდინი შემოვიდა, ალოუს ძე. როგორც ყოველთვის, თავის ჯორზე იჯდა. ის შინაურად თვლიდა თავს და შეპატიჟებისთვის არ დაუცდია, სწრაფად ჩამოხტა ჯორიდან და ჰაჯი კერანტიხთან მივიდა.

- შენ ჩემი ძიძიშვილის ეზოში არაფერი გესაქმება. რა გზითაც მოსულხარ, იმ გზით წაბრძანდი, თავი დაანებე ამ ოჯახს.

- ჰაჯი კერანტიხმა გაბრაზებულმა ჩამოხედა შარდინს, ალოუს ძეს:

- სადაც არ უნდა მივიდე, კვალში მომდეგ. მიფრთხილდი, შარდინ, ალოუს ძე! გეტყობა დაგავიწყდა, ვინ ვარ მე და ვინ შენ. მე უფლება მაქვს იქ ვიყო, სადაც მომესურვება და ჩემი სიტყვა ისევ კანონია.

- შენ საკუთარი ხელით დასწვი ის, რაც შენ სიტყვას კანონად აქცევდა. - მკვახედ მიახალა შარდინმა, ალოუს ძემ.

- აქამდე ყველაფერზე კვერს მიკრავდი და ახლა გზაზე მეღობები? იცოდე, ამ ოჯახს ჩემთან ერთად უნდა წამოსვლა და თუ სიცოცხლე არ მოგბეზრებია, ჩვენ შორის ნუ ჩადგები.

შარდინი, ალოუს ძე დათმობას არ აპირებდა.

- სინდისი რომ დიდი ხანია დაკარგული გაქვს, ვიცი, მაგრამ ალაჰის მაინც შეგეშინდეს! ჰამირზა ჩემი ძიძიშვილია და ისიც და მისი ოჯახიც მხოლოდ მე გამომყვება. ასე გვავალებს მეც და მაგასაც დედის ძუძუსადმი პატივისცემა.

აქ კი ვეღარ მოვითმინე. იმ წუთში ორივენი ერთნაირდ მეზიზღებოდნენ.

-თოკაბმულ პირუტყვსაც კი არ უშლიან თავის იქითკენ მიბრუნებას, საითაც უნდა, - დავუყვირე მე მათ, - და ჩვენ ხომ პირუტყვები არა ვართ, ადამიანები ვართ. ცოდვად არ ჩაგეთვლებათ, თუ გვკითხავთ, რომელ მხარეს გვირჩევნია თავის მიბრუნება.

-გაჩუმდი! როგორ ბედავ ასეთი ხალხის წინაშე... - დამიყვირა მამჩემმა.

-შენს ოჯახს თუ არ უნდა, ძალას ვერ დავატან, მარტო შენ გამომყვები, - ჩამომძახა ცხენიდან ჰაჯი კერანტიხმა.

პირის გაღებაც ვერ მოვასწარი, შარდინმა, ალოუს ძემ დამასწრო პასუხის გაცემა:

-ჰაჯი კერანტიხ, შენთვის პირველი არ არის დედბისა და შვილების დაშორება. ერთი მითხარი, რამდენი ჭაბუკი გყავს თურქეთში გაყიდული და რა ფასად?

-ამას ნამუსიანი კაცი მაინც ამბობდეს! - გაიცინა ჰაჯი კერანტიხმა, - იქნებ შენ გვითხრა რამდენი ბიჭი გაყიდე თურქეთში, ჩვენი კი არა, ადიღეელები და აბაზინელებიც, ჯერ რომ იყიდე და მერე გაყიდე. რამდენი გაყიდე-მეთქი, მიპასუხე.

ორივენი გაჩუმდნენ. ეძებდნენ უფრო უარესი რა ეთქვათ ერთმანეთზე.

-გიმეორებ, გზაზე ნუ მიდგები, - დუმილის შემდეგ უთხრა ჰაჯი კერანტიხმა.

-კაცმა არ იცის, სად გადაეყრები. -უთხრა შარდინმა, ალოუს ძემ. - მზესუმზირასავით იქითკენ ატრიალებ თავს, საითკენაც სიტბოა.

-გაჩუმდი, სისხლი არ დამაღვრევინო.

-მართლა? რაღაც ვერ ვხედავ აქ ასეთ ვაჟკაცს, სისხლის დაღვრა რომ შეეძლოს, - უპასუხა შარდინმა, ალოუს ძემ და უტიფრდ გაუსწორა თვალი ჰაჯი კერანტიხს.

-შენ ეი, გადაგვარებულო, ახლა ვხვდები, რატომ უფრთხილდებოდი თავს მტერთან ბრძოლაში, ალბათ მე უნდა დამეღვარა შენი სისხლი. - დაიძახა გაცოფებულმა ჰაჯი კერანტიხმა. ცხენიდან ჩამოხტა, ხანჯალი იშიშვლა და შარდინ ალოუს ძისკენ გაიწია.

შარდინ ალოუს ძე არც განძრეულა, ისე დაადრო ხანჯალი, მაგრამ სანამ მე და მამაჩემი ჩავდგებოდით შუაში, დედაჩემმა იყვირა:

-ნუ დაგავიწყდებათ, რომ ორივენი ქალისგან ხართ ნაშობი! - თავსაფარი მოიძრო და სწრაფად ჩაუგდო შუაში მოჩხუბართ.

წუთის წინ მზად იყვნენ სასიკვდილოდ კვეთებოდნენ ერთმანეთს, ახლა კი ზიზღი ჩასდგომოდათ თვალებსი და ხმას არ იღებდნენ. ჩოხის ქილები მძიმე სუნთქვისგან ზევით-ქვევით აუდიოდათ და ჩაუდიოდათ.

-იცოდე, ინანებ ზაურყან! - დამიყვირა ჰაჯი კერანტიხმა, უზანგის დასაჭერად რომ მივედი. ცხენს მოახტა, ყალყზე შეაყენა და გაფრინდა. შარდინ ალოუს ძე კი კიდევ კარგა ხანს მიდი-მოდიოდა ეზოში წინ და უკან.

-ასე... მზად ხართ გასამგზავრებლად? - ჰკითხა ბოლოს მამაჩემს.

- რა მომზადება გვინდა, - მამას სახლს გადახედა, - ამას ხომ ვერ წავიღებთ თან. როცა შეგვატყობინებ, ჩვენც შენთან ერთად გამოვემგზავრებით.

-ჩვენ თურქეთის დიდი გემით „ნესრეთ-ბახრით“ წავალთ. ამბობენ იმხელა გემია, ოთხი ათას კაცს დაიტევსო. კაპიტანი იაფად წაყვანას დაგვპირდა. - სულზე ექვს მანეთს გვჯერდება, მაგრამ ფულს წინასწარ ითხოვს. ფულის საქმე როგორა გაქვს? - ჰკითხა შარდინმა მამაჩემს.

-არ ვიცი, შევძლებ ამდენს თუ არა, მაგრამ ვეცდები, - უპასუხა მამამ.

-სხვა დროს თქვენს მაგივრად მე გადავიხდიდი, მაგრამ თვითონ უფულოდ დავრჩი, - ხელები გაშალა შარდინმა და ჯორისკენ წავიდა.

დედა თხოვდა სადილად დარჩენილიყო, მაგრამ საქმეები მაქვსო -თქვა.

-ჰაჯი კერანტიხი ახლა ცოფიანი ძალღივითაა, - თქვა მან, ჯორზე რომ ჯდებოდა. - ვშიშობ, შენი მეზობლები არ გადაიბიროს. თავი მოუყარე ყველას ამ საღამოს ვინმესთან და მეც მოვალ... - უკვე ჭიშკარს გასცდა, მაგრამ მაინც მოაბრუნა თავი, უკანასკნელი დავალება რომ მიეცა მამაჩემისთვის: - საღამოსთვის ვისაც შეუძლია, ფული მოაგროვონ. - დაიძახა და წავიდა, ჩვენ კი შუა ეზოში ვიდექით აღელვებულები. გონზე ვერ მოვსულიყავით, იმის გამო, რაც ვნახეთ და რაც გავიგონეთ.

ძირს ეგდო დედაჩემის თეთრი თავსაფარი. მამამ აიღო, გაბერტყა და დედას უთხრა:

-დაე, მუდამ ფარავდეს შენს ჭაღარა თავს ეს თეთრი მანდილი, ნუმც გაგშავებოდეს იგი. მან სულ ახლახან იხსნა ჩვენი ორი სტუმარი სისხლისღვრისგან. მართალია, სისხლი არ დაღვრილა, მაგრამ მე მაინც მეშინია: მშობლიურ მიწა-წყალს ვტოვებთ და გრძელ გზას ვადგებით, რომლის ბოლოც არავინ უწყის როგორი იქნება. ჩვენი მფარველები კი ისე ჩხუბობენ ერთმანეთში ჩვენი გულისთვის, თითქოს პირუტყვს იყოფენ. კინაღამ აჩეხეს ერთმანეთი. ო, ალაჰ! ნუთუ ასე გაგვწირე?!

მამა ნელა მიუახლოვდა დედას და თავსაფარი მიაწოდა. მე კი ჰაჯი კერანტიხის სიტყვები მედგა ყურებში: „იცოდე, ინანებ, ზაურყან!“ და შეშფოთებამ გული შემიკუმშა, მთელი სადამო და მთელი ღამე ვერ დავაღწიე თავი ამ შეშფოთებას. ინათა თუ არა, წყაროსკენ გავეშურე, სადაც ფელდიში მოდიოდა ხოლმე დილდილაობით წყლის წასადებად. ჩვენი სახლიდან ძალზე შორს იყო წყარო, სამაგიეროდ ფელდიშის სახლთან იყო ახლოს და ვიცოდი, როდის და სად უნდა დავლოდებოდი. უკვე ორი წელი ვხვდებოდით ერთმანეთს იმ ადგილას. ახლაც იქ შევხვდით წყაროსთან დიდი წაბლის ქვეშ. თითქოს მწვანე კარავიაო, ისე ვეფარებოდით ამ ხეს - არც წვიმის გვეშინოდა და არც მზის. ახლა კი ხეს ფოთლები დასცვენოდა და ერთნაირად გვიჟყაპუნებდა წვიმა ჩვენცა და მის გალუმპულ ტოტებსაც. მაინც არ გვინდოდა წასვლა. ფელდიშმა რამდენჯერმე თქვა - შინ მელოდებიანო. მაგრამ მე მაშინვე ხელებში ვწვდებოდი და ისიც იცინოდა.

-როგორ მოვიქცეთ, ფელდიშ? - ვეკითხებოდი მე, - მართალია, რასც თვენს მფარველ ჰაჯი კერანტიხზე ამბობენ?

-მამამ მითხრა, მართალიაო.

გუშინ მეზობლებს ეუბნებოდა, რომ ჰაჯი კერანტიხმა მეფის გენერლების თანხმობა მიიღო და სახელმწიფო ხარჯზე გადაიყვანს მის ქვეშევრდომ გლეხებსო.

-სხვა რა გაიგე კიდევ?

-ისიც გავიგე, რომ ჰაჯი კერანტიხს გაუნაწილებია, ვინ რომელი გემით უნდა გაემგზავროს. ყველას აუკრძალა გამგზავრებამდე თავისი სოფლიდან სხვა სოფელში სიარული. ქალიშვილებს სხვა სოფელში გათხოვება აუკრძალა, ჭაბუკებს კი სხვა სოფლიდან ქალის თხოვნა.

-კიდევ რას ინებებს ეგ შეჩვენებული! - წამოვიძახე სასოწარკვეთილმა.

ფელდიშმა ნაზად მომიჭირა ხელი.

-დღეს მამა დამპირდა, რომ ჰაჯი კერანტიხთან წავა და დაჩოქილი შეევედრება, თქვენთან ერთად წასვლის ნება რომ დაგვტოვოს, მამას არ უნდა ჩვენი დაშორება.

როგორ უნდოდა ჩემი დამშვიდება! როგორ მტკუნდა გულს იმის მოსმენა, რომ მამამისი მზად იყო მუხლი მოეყარა და ამაო ხვეწნა-მუდარა დაეწყო ჰაჯი კერანტიხისთვის.

-მამაშენს უთხარი, ტყუილუბრალოდ ნუ დაიმცირებს თავს. ჰაჯი კერანტიხი არაფრით არ დათანხმდება ჩვენი ძუძუმტის შარდინის, ალოუს ძის ჯიბრზე.

ფელდიში ხმას არ იღებდა, ჩემმა ნათქვამმა თავზარი დასცა. ამ დროს დედამისის შემფოთებული ხმა გაისმა, ქალიშვილს უხმობდა და ფელდიში შეკრთა, სურას წამოავლო ხელი და წყაროსკენ წავიდა.

-არავის არაფერი სთხოვო, - დავეწიე და ვუთხარი მე. - ზეგ მზის ამოსვლამდე აქ მოდი, წაბლის ხესთან. მშობლებს გავაფრთხილებ და ცოლად წაგიყვან. ზეგ ერთად გავემგზავრებით აქედან.

-მერე ჩემს მშობლებს რა მოუვათ? - ტირილი დაიწყო ფელდიშმა.

პირველად მივიკარი იგი მკერდზე და ცრემლები შევუმშრალე. ფელდიში დამისხლტა და სურას დასწვდა, მაგრამ დავასწარი და თვითონ ავუვსე წყალით. ჩვენი ადათის მიხედვით სავსე სურას სიკეთის მომასწავებელია. რა ვიცოდი მაშინ, რომ ეს ჩვენი უკანასკნელი ბედნიერი დღე იყო!

სურა მე თვითონ შევუდგი მხარზე, უკან არ გავყოლილვარ, ისე ვუყურებდი, როგრო შეუყვა ბილიკს, როგორ იხრებოდა მისი მოქნილი ტანი, როგორ სრიალებდა ზურგზე დამვეებული ორი წაბლისფერი ნაწნავი.

-სადა ხარ, ფელდიშ? - მოისმა ზემოდან დედამისის ხმა.

-მოვდივარ, მოვდივარ, ნუ გეშინია, დედა! - გაეხმინა იგი.

რა ვიცოდი, რომ უკანასკნელად მესმოდა მისი ხმა!

თუმცა არა, ერთხელ კიდევ გავიგონე მისი ხმა, მაგრამ ამაზე შემდეგ, შემდეგ, ჩემო ძვირფასო შარახ! მანამდე ჯერ ბევრია საამბოები.

გამგზავრების წინა ღამე თეთრად გავათენეთ. ყველაფერი ჩავაწყვეთ, რაც უნდა წაგველო და მდუმარედ ვისხედით კერიის წინ, უკანასკნელად რომ გიზგიზებდა.

მამამ დედაჩემს ტირილი აუკრძალა, სჯეროდა, რომ გამგზავრების წინ ცრემლებს უბედურება მოაქვს, დედა თავს ველარ იკავებდა.

-ოჰ, ალაჰ, რამდენი ცრემლი დაღვარა იმ ღამეს დედაჩემმა. მაინც სად ეტეოდა ამხელა ზღვა? დედაჩემი ჩვენზეც ტიროდა, თავის წებელდეღ ძმებზეც, თავის გათხოვილ შვილზეც, უკვე გემით რომ მიცურავდა თურქეთისკენ.

ასე გავიდა ის ღამე. დილას ეზოში გავედით. ჩემი ძმაც გამოვიდა, მამამ ძალად გვასაუზმა. ქალები კი ისევ გააფრთხილა, რაც შეიძლება მეტი საგზალი წამოეღოთ. ძროხები არც მოგვიწველია და არც გაგვირეკია, ეზოში დავტოვეთ. სანამ ჩვენები უკანასკნელ საქმეებს აწესრიგებდნენ, მე პირობის თანახმად წყაროსკენ გავეშურე ფელდიშის შესახვედრად.

არც არავის შევუჩერებივარ და არც არაფერი უკითხავთ. წინა დღით ვაცნობე დედას და მამას, ფელდიშში რომ უნდა მომეყვან და ვიცოდი მზად იყვნენ ამისთვის.

ისე სწრაფად გავრბოდი ტყე-ტყე, რომ ალბათ ცხენიანი კაციც ვერ დამეწეოდა. ახალგაზრდობა, მიუხედავად ყველაფრისა, მაინც იმედითაა სავსე და მეც თავქუდმოგლეჯილი გავრბოდი, არად მივიჩნევდი ტოტები რომ მიკაწრავდა ტანს. უკვე წარმოდგენილი მქონდა, როგორ მივიყვანდი ფელდიშს ჩვენს სახლთან, დავუმახვებდი დებს და ვეტყოდი: „აი, თქვენი რძალი“.

ვიცოდი, რომ ჰაჯი კერანტიხს ბევრი საქმე ჰქონდა: ოთხასი ოჯახის თავისმოყრა და გამგზავრება არც ისე ადვილი იყო. და სწორედ იმის იმედი მქონდა, რომ ამ არეულ-დარეულობაში გადავარჩენდი ფელდიშს.

მივირბინე ჩვენს წაბლის ხესთან. მაგრამ არავინ დამხვდა. სასიკვდილოდ დაჭრილივით ვტრიალებდი ერთ ადგილას და არ ვიცოდი, საით წავსულიყავი. წყაროს წინ ახლად ამოზიდულ ბალახზე დამსხვრეული სურა ეგდო.

„რამ დაამსხვრია სურა? იქნებ, მხარზე რომ იდგამდა, მაშინ დაუვარდა? ან იქნებ, ამით მანიშნა, რომ ვეღარასოდეს შევხვდებით?“ მივხვდი, რაღაც საშინელი და გამოუსწორებელი მოხდა. უკვე აღარ მრცხვენოდა ფელდიშის მამისა და დედის და მათი სახლისკენ გავიქეცი. ერთ წუთში ჭიშკართან ვიყავი.

ეზო ცარიელი დამახვდა, არც პირუტყვი იყო შიგ და არც ძაღლები. სახლი მაგრად ჩაეკეტათ. სიჩუმე და სიცარიელე მეფობდა ირგვლივ. მხოლოდ სახურავზე ამძვრალმა შავმა კატამ დაიკნავლა, როცა შემამჩნია. თითქოს მეუბნებოდა: „აქამდე სად იყავი, ახლა რაღა გინდა, როცა ყველაფერი გათავდა?“

ისნი უფრო ადრე გადგომოდნენ გზას, ვიდრე მე მოველოდი. ყველაფერს მივხვდი და მზად ვიყავი კბილებით დამეგლიჯა ჰაჯი კერანტიხი, ვისთვისაც სიცოცხლესაც კი გავწირავდი ცოტა ხნის წინ. ახლა რა უნდა მექნა, როცა გემი, რომელზეც ფელდიში იმყოფებოდა, შუა ზღვაში მიცურავდა ალბათ.

შინ დავბრუნდი და ჩემი ცხენი ბოლო გამოვიყვანე. ერთადერთი ესლა გვყავდა, მამაჩემისა და ჩემი ძმის ცხენები ბოლო ბრძოლებში დაიხოცნენ. წყაროზე ჩვიყვანე ბოლო, დავბანე და უკან დავბრუნდი. უკანასკნელად ვაჭამე სიმინდი და ისევ გავიყვანე ეზოდან. ეს რომ დაინახეს, დედაჩემმა და ჩემმა დებმა თვალეზზე ხელი აიფარეს და აქვითინდნენ. ჩემმა ბოლომ კი არაფერი იცოდა, მხიარულად მიაბიჯებდა ჩემ გვერდით და ხანდახან ალერსიანად გამიხახუნებდა თავს მხარზე, თითქოს მეუბნებოდა: შემაჯექიო.

-ჩემო ერთგულო ბოლო, რამდენჯერ გადამარცინე დალუპვას და ახლა ჩემი ხელით უნდა მოკვდე, - ვუთხარი მე, კისერზე მოვეხვით და ავტირდი. მერე აღვირი ავხსენი და მინდორზე მივუშვი. გადაწყვეტილი გვქონდა, რომ ჩვენი ცხენები მტრისთვის არ ჩაგვეგდო ხელში. ასე რომ, ყველას თავისი ხელით უნდა მოეკლა თავისი გამოზრდილი ცხენი.

ნაგანი ფეხზე შევაყენე და ჩახმახს თითი გამოვდე. ბოლო არ მშორდებოდა, იქვე მოვდა და კმაყოფილი აქნევდა თავის გრძელსა და ლამაზ კუდს. „მერჩია მგლებს დაეგლიჯე“ - გავიფიქრე მე. გასროლას ვერა და ვერ ვახერხებდი. ბოლოს, როგორც იქნა ყურში დავუმიზნე და ჩახმახს თითი გამოვკარი, მაგრამ მიმტყუნა, არ გავარდა.

ყველაზე უარესი ნაგანის მეორედ ფეხზე შეყენება იყო. სასიკვდილოდ დაჭრილი ცხენი რამდენჯერმე შეხტა, თითქოს სიკვდილს უნდა გადაახტესო და მინდორზე დაცემულს ჩემკენ მოედრიცა თავი. შორიდანამ მოისმა სროლის ხმა - იქაც ცხენებს ხოცავდნენ. ჩემს სიცოცხლეში პირველად ვიგრძენი, რომ შეუბრალებელი ვიყავი.

მერე ჩემივე ხელით დავმარხე ბოლო, ქვა დავდე და ჩვენი სასაფლაოსკენ გავემართე. ვიცოდი, ჩვენი ოჯახი იქ იქნებოდა. შორიდანვე მომესმა ხალხის მოთქმა და გოდება. ყველა თავისი ახლობლის საფლავს ეთხოვებოდა. მამაჩემი თავისი დედისა და მამის საფლავების წინ დაჩოქილიყო, ჭაღარა თავი დაეხარა, ტიროდა და მჯილს იცემდა მკერდში. გვერდით ჩემი ყავარჯნებიანი ძმა ედგა, ჭრილობა დაჩოქების საშუალებას არ აძლევდა. დედაჩემი და დები პატარა საფლავს დადგომოდნენ თავს. იქ ბავშვობაში გარდაცვლილი ჩემი უფროსი ძმა იყო დამარხული. თმა გაეშალათ, მოთქვამდნენ და თან გაზაფხულზე მომრავლებულ

სარეველას გლეჯდნენ საფლავიდან. ჩემიანებს ბავშვობაშიც იშვიათად ენახათ ჩემი ცრელმლები, მაგრამ გვერდით ამოვუდექი და იმ დღეს მეორედ ვიტყვი.

ძვირფასო შარახ, გინახავს ოდესმე ერთად ატირებული მოხუცები და ბავშვები? თუ არ მოგისმენია, ღმერთმა ნუმც მოგასმენინოს, ამაზე საშინელი ქვეყნად არაფერია, მიკვირს, ან მთებმა როგორ გაუძლეს, როგორ არ ჩამოიქცნენ! ან ჩვენი მდინარეები და წყლები როგორ არ დამლაშდნენ იმ დღეს დაღვრილი ცრემლით?!

ტირლით რომ გული ვიჯერეთ, საფლავებზე მიცვალებულთათვის მიტანილი ღვინიანი დოქები და საჭმელები დავტოვეთ. რაღაცნაირად თითქოს გულზე მოგვეშვა და ყველანი ჩვენ-ჩვენი სახლებისკენ გავემართეთ.

სახლში ციოდა, კერიაში ცეცხლი ჩაბჟუტულიყო. მამამ ცივი ღომიანი ქვაბი აიღო, ეზოდან გავიდა, ძაღლებს დაუძახა და სახლს უკან დაუყარა მთელი ღომი, უკან რომ არ აგვდევენებოდნენ. მამა შინ შემობრუნდა. ყველანი გაშეშებული ვიდექით. ვიცოდით, რომ ახლა იქით წავიდოდით, საიდანაც ვეღარასოდეს დავბრუნდებოდით. რა საცოდავია კაცი, როცა არ იცის რა მოეღოს.

-აბა, დროა, - თქვა მამაჩემმა. - მეზობლები უკვე გადიან ეზოებიდან.

მამამ თავი მოიშიშვლა, სახლის შუაგულში გაჩერდა და ისე ახედა ჭერს, თითქოს ცას უცქერისო.

-ო, ალაჰ, შეგვიწყალე გაჭირვებულები.

შემდეგ კერასთან მივიდა მამა.

-შენ ათბობდი ჩემს წინაპრებს, ჩემს დედას და მამას, მეცა და ჩემს შვილიშვილებსაც შენ გვათბობდი. მაპატიე, რომ ჩაგაქრე. - ეს თქვა, გამჭვარტლული ოჯინჯალი მიიწია და ემთხვია. მერე ხანჯლით კერიის წინ მიწა ამოჭრა და მუჭით ჩაიყარა ქამარზე გამობმულ ტილოს პარკში.

-როცა მოვკვდები, ეს მიწა დამაყარეთ გულზე, - გვითხრა მე და ჩემს ძმას, - ახლა კი, წასვლის დროა.

მამა ბოლოს გამოვიდა სახლიდან. გამოხურულმა კარმა ისე გულგამგმირავად დაიჭრიალა, თითქოს ჩიოდა: „რას სჩადიხართო“.

-ეს ჭრიალი კეთილს არ მოასწავებს, - თქვა მამა და ისევ ლოცვა დაიწყო.

-ო, ალაჰ, უსახლკაროდ ნუ დაგვაგდებ, სახლის კარი გამოკეტილი ნუ დაგვხვდება, სადაც ახლა მივდივართ.

რას უფრო ვშორდებოდით სახლს, მით უფრო მეტი ხალხი გვიერთდებოდა. ჩვენს მეზობლებს ავადმყოფი დედა მიჰყავდათ ურმით, ხუთი წელი საწოლს მიჯაჭვული მოხუცი.

-რისთვის მიგყავართ? - იცრემლებოდა და კვნესოდა იგი, - აქ დამმარხეთ და ისე წადით.

ხალხი კი მოდიოდა და მოდიოდა გზაზე, ბოლო არ უჩანდა. მოდიოდნენ ჩუმად და თავჩაქინდრული. რამდენიმე საათის შემდეგ გზების შესაყართან ყვირილი შემომესმა. მე და რამდენიმე ახალგაზრდა წინ გავიქეცით, მოხუცებს და ქალებს გავუსწარიტ. გზაზე შეტბორებული უამრავი ხალხის წინ ხმალამოწვდილი აჰმეთი იდგა, ბარაკაის ძე. მისი თეთრონი კი იქვე ხეზე იყო გამოზმული და ტორებს სცემდა.

-თუ გინდათ მომკალით, ცოცხალი თავით კი აქედან არ გაგიშვებთ! - ყვიროდა იგი და ხმალს იქნევდა. - სანამ გვიანი არ არის, დაუბრუნდით თქვენს დაობლებულ სახლებს, გააჩაღეთ კერები, სადაც ისევ ცხელია ღადარი.

-გზიდან ჩამოგვეცალე აჰმეთ, ბარაკაი ძევ, გემები გველოდება.

-გემები კი გელოდებათ, მაგრამ როცა გაიგებთ, რომ მოგატყუეს, უკან ვეღარ დაგაბრუნებენ ეს გემები. ბევრჯერ ვყოფილვარ თურქეთში და ვიცი, იქ შიმშილი, მონობა და სიკვდილი გელით. სულთანი ვაჟიშვილებს წაგართმევთ, იარაღს დააჭერინებს ხელში და საომრად გაუშვებს. მორჩა, ვეღარასოდეს იხილავთ მათ. ამისთვის გიხმობთ იგი, მხოლოდ ამისთვის სჭირდებით.

აჰმეთი, ბარაკაის ძე ყვიროდა და ხალხიც რამდენიმე წუთი გაუნძრევლად იდგა, მოსმენით კი არავინ უსმენდა.

-რას მოითხოვ ჩვენგან, გინდა რომ გიაურებმა ძალად მონათლონ ჩვენი შვილები? ჩვენ მუსლიმანები ვართ და მუსლიმანების მიწაზე მივდივართ.

-უფსკრულში მიექანებით, უფსკრულში, - შეშლილივით გაჰყვიროდა აჰმეთი, ბარაკაის ძე.

-ხალხო, ნუთი ამ გიჟს პატრონი არ ჰყავს, რომ დააწყნაროს?

-მაგისი ძმა ნაურიზი, უკვე კარგა ხანია ზღვაში მიცურავს.

-არ მომეკაროთ! - ისევ ხმაღს იქნევდა აჰმეთი, ბარაკის ძე, - სულ ერთია, სანამ არ მომკლავთ, არ გაგიშვებთ. ვინც წავიდა, წავიდა, მაგრამ თვენ მაინც დარჩით, ნუ გადააშენებთ უბიხების მოდგმას.

-ეი, აჰმეთ, ბარაკასი ძე, შენ რომ ჩვენი სიკეთე გინდოდეს, განა შენ ხალხს ჩამორჩებოდი? განა მათთან ერთად არ წახვიდოდი?

-ნუთუ თქვენში ვინმე ვაჟკაცი არ არის, რომ მომკლას და ჩემი თვალით არ ვუყურო, როგორ იღუპება ჩემი ხალხი? - ერთნი ნაბიჯითაც არ იხევდა უკან აჰმეთი, ბარაკის ძე.

ხალხმა ქალები და ბავშვები წაიმძლოლა წინ, აჰმეთმა ახლა კი დაიხია უკან; ვერ შეეხო მათ. ხალხი მიაწვა და ნელა დაიძრა. ისე ჩაუარეს, ზედაც არ შეუხედავთ აჰმეთისთვის, ბარაკის ძისთვის.

რაც უფრო ვუახლოვდებოდით ზღვას, მით უფრო იზრდებოდა ჩვენი რიცხვი. ჩვენს ახლოს ბრმა საკუტს შვილიშვილები შედგომოდნენ მხრებში და ისე მოჰყავდათ. რაც თავი მახსოვს, დღესასწაულს არ ჩაუვლია ისე, რომ საკუტს არ დაეკრას თავის აფხიარცაზე. პირველად ვერ შევნიშნე იგი, მაგრამ ზღვას რომ მივუახლოვდით, ქამრიდან აფხიარცა ჩამოიხსნა, ააწყო, და ქამანი გაუსვა. ჯერ მხოლოდ უკრავდა, შემდეგ კი სიმღერაც წამოიწყო.

მიდიოდა და ფეხებს ძლივს მიათრევდა, ხმა კი ძველებურად ისეთი სუფთა და ძლიერი ჰქონდა, ვერც დაიჯერებდი, მოხუცი თუ მღეროდა.

ღმერთო, რა მწარე ხვედრი გავრგუნე!

ღმერთო, რა მწარე ხვედრი გავრგუნე!

შავი ზღვა ჩვენი დარდის ხელაა,

ჩვენი სამშობლო კი ერთი მუჰა.

მიუსაფარი და მარტოდმარტო

გაიყინება ხეზე გუგული

და ვინ რამდენ წელს ვიცოცხლებთ კიდეც,

ვის უმკითხაოს, არავინ ვრჩემით.

ძმებო, მკვდრებს უნდა გამოვეთხოვოთ,
დავემშვიდობოთ ძვირფას საფლავებს
და გამოვუტყდეთ, მათ მათ სანახავად
ველარასოდეს ვერ დავბრუნდებით.
ცოცხლებო, მკვდრები არ მოვატყუოთ,
სიმართლე ვუთხრათ, მწარე სიმართლე!

ყველას ესმოდა საკუტას სიმღერა და აფხიარცის ხმა, ყველას, ვინც წინ იყო თუ უკან.

შეგჩერდეთ, ძმებო, და მთებს მივხედოთ,
მათ არ იციან, საიტ მივდივართ.
გამოვეთხოვოთ და დავუტოვოთ
ჩვენი სიმღერა და ჩვენი სუნთქვა.
როცა შვილები დედას ტოვებენ,
განა მშობელი დამნაშავეა?
განა ეს მიწა დამნაშავეა?
დამნაშავეა განა ეს ზეცა?
ჩემო შვილებო, რატომ მიდიხართ,
რა დაგიშავეთ, ჩემო შვილებო? –
მოთქვამს, მოგვტირის მშობელი მიწა
და გვივარდება ფეხქვეშ ქვითინით.
ო, გვაპატიე, მიწავ ტანჯულო,
გზააბნეულებს და უბედურებს.
ველარ დავრჩებით, ბედით დევნილნი,

ჩვენს სამუდამოდ გტოვებთ, გშორდებით,
გტოვებთ, გშორდებით და სულს გიტოვებთ,
ის სამუდამოდ დარჩება შენთან.

ო, ალაჰ, რამდენმა წელიწადმა გაიარა მას შემდეგ და მე კი ისევ ყურებში
მიდვას ის ტანჯული სიმღერა. ბევრჯერ მინახავს, მიწაში ჩაგდებული მარცვლისგან
როგორ ამოიზრდება ხოლმე ღერო, ბევრჯერ მინახავს სიცოცხლის დაბადება,
სიმღერის დაბადება კი ჩემს სიცოცხლეში პირველად ვნახე. ის იმ საშინელ დღეს
დაიბადა, ზღვისკენ რომ ვედექით გზას და სამარადისოდ დარჩა ჩვენთან. როცა ჩვენი
მხრები ნალველს ველარ ზიდავდა, წრეს შევკრავდით და ჩავიყენებდით შუაში, ვინც
ყველაზე უკეთესად იცოდა ეს სიმღერა და ვმღეროდით, ვმღეროდით სანამ არაქათი
არ გამოგვეცლებოდა. და თუ დაიჯერებ, ძვირფასო შარახ, ეს დაღლილობას, დარდს
გვიქარვებდა.

სანაპიროზე რომ მივედით, ფეხის დასადგმელი ადგილი არსად იყო.
ერთმანეთში არულიყო ადამიანი და პირუტყვი. შარდინმა, ალოუს ძემ წინასწარ
გაგვაფრთხილა რისი წაღება შეიძლებოდა და რისი არა, მაგრამ ზოგიერთებს მაინც
ჰქონდათ იმედი, რომ პირუტყვის წაყვანასაც მოახერხებდნენ და სანაპიროზე
მოერეკათ.

ზღვაში კლდოვანი სანაპიროს მოშორებით, ხომალდები და აფრიანი გემები
იდგნენ, ნავები აქეთ-იქით მიდი-მოდიოდნენ და ნაპირიდან ხალხი გადაყავდათ
გემებზე.

ჩვენს ძუძუმტეს, შარდინ ალოუს ძეს თავისი ოჯახიცა და ბარგი-ბარხანაც ერთ
აფრიან გემზე მოეთავსებინა. გვპირდებოდა, თქვენც დიდი ხომალდით
იმგზავრებთო, მაგრამ არ გამართლდა. თვითონ ნაპრზე მობრუნებულიყო, ბოლო
წუთებში ქვეშევრდომთაგან ვინმე რომ არ მოეპარათ. გვიცდიდა და თან, კრიალოსანს
მარცვლავდა. თავზე უკვე ბოხოხი კი არა, თურქული ფესი ეხურა და მე მართალია,
ხმამაღლა ვერ ვუთხარი, მაგრამ გულში კი გავივლე: „აქვე თუ გვიჭირს შენი ცნობა, იქ
როგორღა უნდა გიცნოთ?“

ნავებში ჩასხედითო, გვითხრა შარდინმა, ალოუს ძემ.

-ცოცხალი არაფერი წამოიყვანოთ ადამიანის გარდა, - ისევ გაგვიმეორა
ნათქვამი.

ჩვენც საქმეს შევუდექით. ერთიმეორეს მიჰყვებოდა ხალხით გაჭედული ნავეები და უკან ცარიელი ბრუნდებოდნენ, ისევ მიდიოდნენ და ისევ ბრუნდებოდნენ. თურქები გვიყვიროდნენ და გვაჩქარებდნენ. ეჰ, ძვირფასო შარახ, ხომ გახსოვს, როგორ ამბობენ თქვენში, აფხაზეთში: „ამყოლს აჰყევი და დამყოლს დაჰყევიო“, მარტო ლანძღვა-გინებას კი არა, პანდურსაც უსიტყვოდ ვიტანდით.

მზე რომ ჩავიდა, ნაპირზე უკვე კაციშვილი აღარ იყო, მიტოვებული, მშვიერი პირუტყვი ბლალდა მხოლოდ. მე და რამდენიმე ახლაგაზრდა უკანასკნელები წავედით. სანაპიროს ქვებს ვემთხვიეთ, ნავეებში ჩავხტით და ზღვაში შევედით. რატომ მაშინ არ მოვკვდი, რატომ მაშინ არ გამისკდა გული, როცა ცალი ფეხი ისევ მშობლიურ მიწაზე მედგა და ცალი ნავის ქიმზე! რამდენ უბედურებას ავცდებოდი ჩემი ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე!

ჩვენი უკანასკნელი ნავი ქანაობდა და უფრო და უფრო შორდებოდა ნაპირს. უცბად ნაპირთან თეთრცხენიანი მხედარი მოიჭრა, მაშინვე ვიცანი, აჰმეთი იყო, ბარაკაის ძე. ცხენიდან ჩამოხტა და აღვირი მიუშვა, თვითონ კი ზღვაზე გადაკიდებულ კლდის ქიმზე შედგა. ხელებს გვიქნევდა და რაღაცას ხმამაღლა გვეძახა, მაგრამ ქარს ჩვენამდე არ მოჰქონდა მისი სიტყვები

-მოდით დავბდუნდეთ და წამოვიყვანოთ, მარტო ხომ არ უნდა დავტოვოთ ეს კაცი, - ვთქვი მე.

თანამგზავრები სდუმდნენ, მერყეობდნენ, მაგრამ თვითონ აჰმეთმა გამოუტანა თავის თავს განაჩენი. ნაგანის გასროლის ხმა გავიგონეთ, მაგრამ აჰმეთი. ის კი არადა თითქოს პატატარა ნაცრისფერი ბოლიც დავინახეთ. სროლის ხმა კი გავიგონეთ, მაგრამ ბარაკაის ძე ისევ იდგა კლდის შვერილზე, მერე შექანდა და ზღვაში გადაეშვა. დამფრთხალი ცხენი კი უკაცრიელ ნაპირზე მიჰქროდა. ჩვენ აღელვებულები ვიყავით. გზა რომ გადგვიღობა, მაშინ არც კი მოვუსმინეთ, ახლა კი მისმა სიკვდილმა შეგვაშფოთა და აგვაფორიაქა. „რაკი ასე მოიქცა, ეტყობა ისეთი რამ იცოდა, რაც ჩვენ არ ვიცოდით“. - გავიფიქრეთ ჩვენ, მაგრამ ფიქრი უკვე გვიანდა იყო. უბიხების მიწა უკაცრიელი დარჩა, აჰმეთის, ბარაკაის მის საბრალე სხეულს კი აქეთ-იქით ახეთქებდნენ ტალღები, თითქოს აქეთ ზღვა და იქით ნაპირი ექაჩებოდა.

ხალხით გატენილი ჩვენი აფრიანი გემი ცალ მხარეს გადაიხარა, შემობრუნდა და გეზი ზღვისკენ აიღო, რაც უფრო ვშორდებოდით ნაპირს, მით უფრო მკაფიოდ ისახებოდა მშობლიური მთების კონტურები ჰორიზონტზე. რა შეჩვეული ვიყავი ამ მთებს, მე ხომ მათ გულზე გავიზარდე. დღემდე ისე მახსოვს თითოეული მწვერვალ, როგორც იმ წუთებში ვიხილე.

რაც უფრო ღრმად შევდიოდით ზღვაში, მით უფრო სქლად ეფარებოდა მთებს საღამოს ცისფერი ბინდი. ცოტა კიდევ და სავსებით მიეფარნენ თვალს.

უსინათლო საკუტმა სიევ დაუკრა აფხიაცა. ახლა აღარ მდეროდა, მხოლოდ უკრავდა. აფხიარცის ხმას ხან ზღვის ხმაური ახშობდა და ხან ანძის ჭრიალი, მაგრამ მე მყისვე ვიგრძენი მისი დადუმება, აფხიარცა გაჩუმდა და მეც რატომღაც გული გამეყინა. მოხუცთან მივედი. შვილიშვილებს აქეთ-იქით დაედოთ თავი პაპის მუხლებზე და ეძინათ. „ალბათ თვითონაც ჩაეძინა“ - გავიფიქრე მე, მაგრამ უფრო მივუახლოვდი და... არ ეძინა, ღაპალუპით ცვიოდა ცრემლები, ჭაღარა წვერს უსველებდა და მშობლიური მიწის ნაგლეჯივით გულში ჩაკრულს აფხიარცასაც ეწვეთებოდა.

„ო, ალაჰ, - გავიფიქრე მე - ნუთუ ის თავისი ჩინდაკარგული თვალებით ზღვის ნისლით დაფარულ მშობლიური მიწის ბუნდოვან გამოსახულებას ხედავს, სადაც აღარასოდეს გვიწერია დაბრუნება?“

სად არის აღთქმული სამოთხის მიწა?

ღამე არ მიძინია და დილაადრიან უბის წიგნაკითა და ფანქრით ხელში უკვე გარეთ ვიჯექი და მოხუცს ველოდებოდი. ნეტა რას მიაშობს დღეს?

ცა მთელი დღე ღრუბლებითაა დაფარული დაბლობია, ისეთი ჩუმი, თითქოს მასაც ჩემსავით სწყუროდეს უკანასკნელი უბიხის ნაამბობის მოსმენა, გაიგოს, რა ბედი ეწიათ უცხო მხარეს გადახვეწილებს.

რას წარმოვიდგენდი, რომ სადღაც თურქეთის განაპირას შევხვდებოდი უბიხურ ენაზე მოლაპარაკე ერთადერთ კაცს. კიდევ კაგი, რომ დედა აფხაზი ჰყავდა; ჩემი მშობლიური ენა ის წვრილი ძაფი გამოდგა, რომელმაც ერთმანეთს დაგვაკავშირა. რაკი უბიხური ენა სუსტადა ვიცოდი, ისევ თურქულისთვის უნდა მიგვემართა, სხვა რა გზა გვქონდა. აქაც მწარედ დაგვცინოდა ბედი.

ო, ეს მუჰაჯირობა, მუჰაჯირობა! ბავშვობიდანვე მესმოდა ეს სიტყვა, მაგრამ მაშინ ჯერ კიდევ არ ვიცოდი მისი მნიშვნელობა.

ამ წყეულმა სიტყვამ სამჯერ გაატიალა აფხაზეთი. როცა ჩვენი მოხუცები წარსულის რაიმე საკითხზე კამათობენ, ერთი ამტკიცებს, ეს პირველი მუჰაჯირობის დროს იყო, მეორე ამტკიცებს - მეორე მუჰაჯირობის დროსო. მამაჩემს ლუმანს რომ

ჰკითხო, როდის დაიბადეო, უსათუოდ გიპასუხებთ, მესამე მუჰაჯირობის მეორე წელსო.

ჰო, მაგრად გაგვიჯდა ეს სიტყვა მეხსიერებაში! ხალხი მუჰაჯირობაში მოჰყვაო რომ ამბობდნენ, ჩემი ბავშვური გონება ასე წარმოიდგენდა მას: ვითომც რაღაც საშინელი მღვრიე წყალი მოვარდა, ხალხი გაიტაცა...

ამ მღვრიე წყალმა მართლა შთანთქა ათიათასობით აფხაზი, მაგრამ ჩვენი ხალხის ბედი ბოლოს და ბოლოს მაინც სხვაგვარად აეწყო. კი არ ჩამქრალა, უფრო და უფრო გიზგიზებს სამშობლოში დარჩენილი აფხაზების კერა. მაგრამ ხომ შეიძლებოდა, სხვანაირადაც მომხდარიყო. ხომ შეიძლებოდა, ჩვენი ხალხიც, ვინ თავისი ნება-სურვილით და ვინ ძალდატანებით, უბიხების დამლუპველ გზას დადგომოდა.

საკითხავია, ვინ მოვიდოდა მაშინ ამ სისხლიან ნაკვალევზე უბიხური თუ აფხაზური ენების შესასწავლად? ვინ იქნებოდა ის კაცი? ყოველ შემთხვევაში მე არ ვიქნებოდი. ის კი არადა მე საერთოდ არც გავჩნდებოდი, ალბათ, ქვეყანაზე.

ყოველივე, რაც დღეს გამაჩნია - განათლება, პროფესია, ჩემი სამშობლო, ჩემი მასწავლებლები და მოსწავლეები უბრალოდ არ იარსებებდნენ და მეტი არაფერი.

რაც ამ მარტო შთენილი მოხუცისგან მოვისმინე, ამ უკანასკნელი ცოცხალი უბიხისგან, თითქოს მეუბნება, რომ უბიხების დამლუპველი გზა განსაზღვრული იყო, რომ მათ არ ძალუძდათ არჩევანი. მეც ხომ მრავალტანჯული ხალხის შვილი ვარ, უბიხების მსგავსი წარსულის მქონე ხალხისა, მაგრამ სხვა ბედი გავრგუნა განგებამ. ისეთი ქვეყნიდან ვარ აქ მოსული, რომლის წარსულიც ღადადებს: დიახ, თითქოს ჩვენც ისეთივე ბედი უნდა გვწვეოდა, როგორიც უბიხებს ერგოთ. შეიძლებოდა, მომხდარიყო, მაგრამ არ მოხდა! და რაკი ეს ასეა, მაშინ ლოგიკა, რომელიც უბიხების გადაშენების აუცილებლობას ამტკიცებს, უაზრობას, ჩემთვის მიუღებელ რაღაც შეუსაბამობას შეიცავს.

მეხსიერებაში ვქექავ ყველაფერს ჩვენი ისტორიიდან, რაც უბიხების ისტორიის მსგავსია და არა და არა, არ შემიძლია რომ დავიჯერო, რომ უბიხებსაც არ ჰქონდნეთ სხვა არჩევანის საშუალება. ისიც კი, რომ მე - აფხაზი აქ ვზივარ, ამ უიმედო ლოგიკის უარყოფელია.

-რამ ჩაგაფიქრა?

მივტრიალდი და ზაურყანი დავინახე.

წამოვხტი, მივესალმე და კეთილსა და მშვიდ კითხვებზე ვუპასუხე: როგორ გეძინაო, მოხერხებულად თუ იწექიო, ხომ არ მოგშივდაო.

შემდეგ ნელა დაეშვა თვის ნახელავ სკამზე და ხელს მიეყრდნო. მისმა მზერამ მაშინვე გადაინაცვლა შორეთში. არც ერთი სიტყვა აღარ დაუხარჯავს არც ჩემზე და არც არაფერზე, რაც ჩვენს გარშემო იყო, იქ დაბრუნდა, გასულ საუკუნეში, სადაც ისევ განაგრძობდნენ სიცოცხლეს მისი ფიქრები.

ტალღები მთელი გზა მონდომებით ერეკებოდნენ თურქეთის ხომალდებს, სამშობლოს საზღვრებს გვაშორებდნენ. არ დაგიმაღავ, შარახ, და შიშთან ერთად იმედიც გქვონდა გულში ჩადებული. უკან მოვიტოვეთ ზღვა და ყველამ, ვინც ასეთი ბედი ავირჩიეთ, დიდმა და პატარამ, ქალმა და კაცმა უცნობ მიწაზე დავაბიჯეთ ფეხი. წარმოიდგინე და კაციშვილი არ დაგვხვედრია, თითქოს მოულოდნელად მოვსულიყავით სულთნის თბილი მოწვევის გარეშე. მთელ სანაპიროს მოვედეთ უბიხები. გზააბნეული ფრინველების გუნდს ვგავდით, ქარიშხლით გაწამებულნი, არაქათგამოცლილნი რომ დაშვებულან უცხო მიწაზე.

შარდინის, ალოუს ძის შინაყმებში ჩვენი ოჯახიც შედიოდა. გემიდან გამოვედით თუ არა, ყურის მახლობლად დავბანაკდით, ქალაქ სამსუნის განაპირას. ვცდილობდით, ჯგუფ-ჯგუფად ვყოფილიყავით, იმ ცხენების მსგავსად, საფრთხე რომ უყნოსავთ. ჩვენი ბარგი-ბარხანა ბევრს არაფერს წარმოადგენდა, აუცილებელი საგნებისგან შედგებოდა. ამის შემხედვარეს სახლ-კარ დამწვარი ვეგონებოდით, ცეცხლიდან გამოვარდნილებს მხოლოდ ის რომ გამოგვეტანა გარეთ, რისი მოხელთებაც მოგვესწრო.

ო, ღმერთო ჩემო, რა უბედური და განწირულია კაცი, როცა განგება უცხო მიწაზე სიცოცხლესა და სიკვდილს მიუსჯის.

გახაფხულის პირველი თვე ის-ის იყო იწყებოდა. მიწა, რომელზეც ფეხი დავდგით, უკაცრიელი და გაუდაბურებული იყო, თითქოს ჰაერი არ გვეოფნისო, ისე გვიჭირდა სუნთქვა. იქნებ იმის ბრალიც იყო, რომ გულზე ლოდივით გვაწვა ნადველი. როგროც კი ღრუბელს მიეფარებოდა მზე, სუსხავდა, გამოჩნდებოდა თუ არა- პაპანაქება იდგა. ცას ავხედავდი და ისე გამოთეთქვილი იყო, თითქოს გახუნებულაო.

ო, ძვირფასო შარახ, ჩვენი დაღუპვა იმ საბედისწერო ნაბიჯიდან დაიწყო, მწვანე ნახევარმთვარით შემკულ გემთან რომ მიგვიყვანა. წყეულიც იყვნენ ეს გემები!

მე უკვე გითხარი, რომ ჩვენიგემით - „ნესრედ-ბახრით“ მივდიოდით. იმ დროისთვის ის დიდ გემად ითვლებოდა. ასეთი სამმილიანი გემები ცოტა იყო. რამდენი წელი გავიდა და მათი სახელები ისევ მახსოვს: „მაჰმედიე“, „ასსარი-შეფქეთი“, „ოსმანიე“, გემის კაპიტნებს გადაყვანისთვის სულადობის მიხედვით ვუხდიდით, როგორც პირუტყვის გადაყვანისას. ტყუილად კი არ ამბობენ: ძუნწი კაცი ქვასაც კი გაადენსო წყალს. გემები ცოცხალი ტვირთით იჭედებოდა. ჩვენმა კაპიტანმა სინანული გამოთქვა: „ჩამივრის რომ არ მეშინოდეს, მეტს წავიყვანდიო“. დიდხანს ვცურავდით, წყლისა და სურსათის მარაგი გაგვითავდა. ზღვის ღელვა დაიწყო. ხალხი ზღვის ავადმყოფობამ გააწამა. მამაცებიც კი შიშმა მოიცვა. ლოცვას წყევლა-კრულვა ცვლიდა, წყევლა-კრულვას - ლოცვა. დახმარება კი არსაიდან ჩანდა. თუ ამტანი არ იყავი, უნდა მომკვდარიყავი, მე შენ გეტყვი და დამარხვას დაჭირდებოდა ხლაფორთი. საფლავიც გათხრაც არ იყო საჭირო.

ქარი ისე როდი ქრის, როგროც შენ გინდა. აფრიანი გემებითაც მოემგზავრებოდნენ უბიხები აქეთკენ. ერთი ასეთი გემი ქარიშხალმა შორს გაიტაცა, დასავლეთისკენ. დიდხანს იყო გემი ზღვაში; წყლის მარაგი გამოეღიათ, სიბინძურეც დაგროვდა ზედ და მუცლის ტიფმაც იფეთქა. სიკვდილი ცელავდა ხალხს. როცა გემი სამსუნის ნავსადგურს მიუახლოვდა, ერთი მუჟა ცოცხალი ადამიანებიდა იყო ზედ. ნაპირზე ჩამოსვლის ნება არავის მისცეს, იმის შიშით, რომ სენმა ქალაქში არ შეაღწიოსო, გემმა ღუზა ჩაუშვა. საწყალი მუჟაჯირები! ნაპირზე ჩოხიანი ხალხი რომ დაინახეს, საშველად უხმოვდნენ. რა უნდა გვექნა? მივცურდებოდით გემით და ჩამოშვებულ თოკებზე წყლიან სურებს მივაბამდით, ეს იყო და ეს. სანაპირო დაცვა ამისთვის გვაგინებდა, ტყვიის დაშენით გვემუქებოდა.

ადამიანი ყველგან ადამიანად რჩება, შარახ. საზღვის პატარა სოფელი ჩვენს კვალს გამოჰყვა თეთრი იალქნიანი გემით. ამოვარდნილი ქარიშხალი პატარა გემის კაკლის ნაჭუჭივით ისროდა აქეთ-იქით. აზვირთებული ტალღები ხმელეთთან მიახლოების საშუალებას არ აძლევდნენ. წყურვილისგან გონდაკარგული ხალხი ზღვის წყალს დაეწაფა. პირველად ბავშვებს დაერიას სიკვდილი. ისე იხოცებოდნენ, როგორც ფარვანები ავდრიან ღამეში. მეზღვაურები პირდაპირ ზღვაში ყრიდნენ პაწია გვამებს. გემზე ერთი ქვრივი ქალი იყო. დედამიწი ზურგზე არაფერი გაჩნდა ერთი პატარა ბიჭის გარდა. ამ საცოდავის ბიჭიც ავად გახდა და მალე სულიც განუტევა. დედას კი ისევ გულში ჰყავდა ჩაკრული და უნანავებდა. მეზღვაურები რომ მიუახლოვდებოდნენ, იავნანას სიმღერას იწყებდა: „დაიძინე ჩემო ბიჭო, იავ ნანინაო“.

დაშორდებოდნენ თუ არა მეზღვაურები, სიმღერა გოდება იქცეოდა. ხალხამ ყველაფერი იცოდა, მაგრამ ხმას არ იღებდა. მესამე დღეს მეზღვაურებმა ცხედრის სუნი იცნოსეს, ხელიდან გამოგლიჯეს დედას მკვდარი ბავში და ზღვაში მოისროლეს. გონდაკარგული დედის შეჩერება ვერავინ მოასწრო და ის საცოდავიც ზღვაში გადაეშვა.

ცოცხალი კაცი გუგულივით გულმავიწყი როდია. ვინც ზღვაში სიკვდილს გადავურჩით, უკაცრიელ ნაპირზე აღმოვჩნდით და ჩვენდა საუბედუროდ მივხვდით, რომ ეს მიწა ღვთისგან დავიწყებული იყო, საჭურისის სახესავით დანაოჭებულ სანაპიროზე მცენარის ნიშანწყალიც არ ჩანდა.

არაფრით წააგავდა ეს მიწა ჩვენგან მიტოვებულ მარადმწვანე სანაპიროებს. ჭეშმარიტად მაშინ გაიგებ კაცი შენი ქონების ფასს, ჩემო შარახ, როცა დაკარგავ. აბა როგორ არ გაგვხსენებოდა ექოიანი ხეობების ხელშეუხებელი ტყეები, სადაც თითოეული ჭადრის ფოთოლიც კი კვერნის ტყავივით ბზინავს, სადაც ყინულივით ცივი ნაკადულები მირაკრაკებენ, ტყინს ნაპირებზე და მინდვრებზე კი, ინებე, რამდენიც გინდა, სურნელოვანი მარწყვი, მოგვიანებით კი ეკლიან ბარდებზე მომწიფებული ჟოლო და მაყვალი. შემოდგომის პირს ხომ ნულარ იკითხავ, რას აღარ გვამლევს ჩვენი მადლიანი მიწა: ველური ლეღვი გინდა თუ კაკალი და ლაპლაპა წაბლი. ხის ფულურობაში თეთრი სარაჭებიდან ველური თაფლი მოწვეთავს, კაცის ძალისა და ღონის შემმატებელი. ყველაფერი შენია, აილე და პირი ჩაიტკბარუნე, ღმერთმა შეგარგოს! ახლა იარაღს თუ ატარებ და ხაფანგის დადება შეგიძლია, ნადირობისთვის უკეთეს ადგილს დუნიაზე ვერ იშოვი. რა გინდა, სულო და გულო, იქ რომ არ იყოს: ჯეირანი და შველი, გარეული ღორი და დომბდა. ჭაობის ფრინველს მართლა ვერ აუხვალ კაცი, საითაც გინდა იქით გაიხედე. თუ არ გინდა და ძალას ვინ დაგატანს. წყლის პირას კოცონი დაანთე და ხელით დაიჭერ ოქროსფრად დაწინწკლულ კალმახს. მზის ქვეშეთში არ მოიძებნება მსგავსი სამოთხე, მაგრამ კაცი თვითონ თუ გარბის სამოთხიდან, მაშინ ყველა გზა ჯოჯოხეთში მიიყვანს მას. ეს აქ ჩამოსვლის მერე გავიგეთ, ძვირფასო შარახ, გავიგეთ და გონსაც მოვეგეთ, მაგრამ გვიანდა იყო. ჯოჯოხეთის კარი შეხვალ თუ არა, მაგრად მოგეკეტება ზურგს უკან.

ღმერთმა ერთნაირი გააჩინა ადამიანები, ოღონდ ქისები მისცა სხვადასხვანაირი. ჩვენმა ბატონმა შარდინმა, ჩამოვედით თუ არა, ადვილად იპოვა თავისი ნაცნობი მცირე აზილელი ვაჭარი და თბილი თავშესაფარიც იშოვა მის სახლში სამსუნის ახლოს. ჩვენ კი უბრალო მოკვდავებს რა უნდა გვექნა? სად უნდა შეგვეფარებინა თავი ავდარში? გაჭირვება მიჩვენე და გაქცევას გიჩვენებო, ნათქვამია. შორიახლოს რიყის ქვით ნაშენები ფარდულები დავლანდეთ, ერთი ათამდე

იქნებოდა, კავკასიის სანაპიროდან მოტანილ სიმინდს ინახავდნენ შიგ თურმე თურქი ვაწრები, ერთი ფარდულის გარდა ყველა ცარიელი იყო. კუთხეებში იმსისქე აბლაბუდების ქსელი იყო გაბმული, რომ კაცის სიმძიმეს გაუძლებდა. სიბნელეში კედლებსა და ჭერზე კალიის მსგავსი პეპლები დაბობლავდნენ და დაბორილებდნენ. ყოველგვარი ნებართვის გარეშე დავიკავეთ ეს პირქუში შენობები და ესეც კი ბედის გაღიმებად ჩავთვალეთ. წვიმისა და ქარისაგან მაინც დავიფარავდით თავს. ჩვენი ბატონი კი, შარდინ ალოუს ძე, გაოგნებული იყო ასე გაჭირვებულები რომ გვნახა.

-ეტყობა რაღაც გაუგებრობაა, - გაგვამხნევა მან, - გავიგებ რა ხდება და ვეცდები, ყველაფერი მოვაგვარო. თქვენ კი გამაგრდით და ჩემს ჩამოსვლამდე მოთმინება იქონიეთ.

იმედის ნაპერწკალი ჩაგვისახა და სტამბულს გასამგზავრებლად მოემზადა. მოგეხსენება, ქონებას უპატრონოდ არ ტოვებენ და შარდინმაც გამგზავრების წინ მკაცრად დაუბარა ცოლს: თვალყური გეჭიროს ჩემს მზეთუნახავ დაზეო, ალაჰის ქვეყანაში ქალი ძვირფასი საქონელია. ვინმემ თუ აცდუნა ან მოიპარა, ცოტა ფულს როდი იშოვის. შანდას რომ რამე შეემთხვას, იცოდე, პასუხს აგებ...

შარდინს არ გაემტყუნებოდა: ჯერ კიდევ უბიხის ქვეყანაში მთასა და ბარს იყო მოდებული შანდას არნახული სილამაზის ამბავი. ბევრი აფხაზი, ადიღელი თუ ყაზარდოელი ვაჟკაცი უგზავნიდა შუამავლებს. ზოგიერთი მოსწონდა კიდევ შანდას, მაგრამ ძმის სიტყვას ვერ გადავიდოდა, ამიტომაც ზრდილობიანი უარით ბრუნდებოდნენ უკან დარბაისელი შუამავლები. ზედმიწევნით ამაყი და პატივმოყვარე იყო შარდინი, ალოუს ძე. დის ბედს წყვეტდა და თავის ინტერესებსაც ვერ უვლიდა გვერდს. ყოვლისშემძლე სიძე ეზმანებოდა, ვისი დიდებულების ანარეკლსაც ვერცხლზე ამოტვიფრული საკუთარი სახელით ატარბდა. ბავშვობიდანვე განებივრებულ მომაჯადოვებელ შანდას უყვარდა უბიხი თავადების წრეში კეკლუცობა. კოპწია იყო და სამკაულებს აღმერთებდა. თავისი ფასი კარგად იცოდა, მაგრამ თავყვანისმცემელი მამაკაცების მიმართ საოცარი მიმბდობი იყო. ეს კი ძალზე აშფოთებდა რძალს, რომელსაც მთელი პასუხისმგებლობა დააკისრა ქმარმა.

შანდას სახელი კარგად დაიხსომე, ძვირფასო შარახ. მალე გიამბობ, როგორ უმტყუნა ბედმა. ბედნიერება და უბედურება ძმები არიან. ეჰ, შანდა, შანდა, მომაჯადოებელი შანდა! ვინ იფიქრებდა, რომ ის გახდებოდა თავისი ღვიძლი ძმის დალუპვის მიზეზი და ჩვენს ისედაც გამოუვალ მდგომარეობას კიდევ უფრო უსაშველოს გახდიდა.

სადაც სიცოცხლეა, იქ უკეთესის რწმენაცაა. წავიდა შარდინი, ალოუს ძე სტამბულში, ველოდებით ერთი კვირაა, ორი, ის კი არა და არ ჩანს...

შიმშილი ქვასაც დაღეჭავსო, - ამბობენ... რაც შინიდან გვექონდა წამოღებული პირველ დღეებშივე გაქრა. კიდეც კარგი, ცოტაოდენი ფული გაგვაჩნდა და ახლომახლო ფურნეებში პურს ვყიდულობდით. ჯიბეები რომ ამოვიფხიკეთ, ოჯახის ძვირფასეულობას მივადექით. ცოტა ისიც მოგვეძებნებოდა. გროშებზე ვყიდდით, მოგეხსენება, მშვირები არ ვაჭრობენ. შეშინებულმა ნოქრებმა და მედუქნეებმა სავაჭროები დაკეტეს; კარგად იცოდნენ, რომ შიმშილი მგლებსაც კი ერეკება ტყიდან.

სულთნის მთავრობა რომ დარწმუნდა, მუჰაჯირები შეიარაღებულნი არიანო, დაიბნა და უარი თქვა დაპირებაზე - თქვენი სურვილით აირჩიეთ საცხოვრებელი ადგილებიო. შიმში გადაწყვეტილებაც უკარნახათ: დავექსაქსეთ და ქვეყნის სხვადასხვა მხარეს დავესახლებინეთ. ადგილები კი შორიშორ იყო, უკაცრიელი, უნაყოფო დაგამოფიტული. სწრაფად გადახმა დაპირებული სამოთხის ბუჩქები, სწრაფად აორთქლდა დაპირებული რძის მდინარეები. არც დაპირებული პირუტყვი მოუციათ და არც რაიმე დახმარება გაუწევიათ.

უბიხები ღელავდნენ: შეასრულეთ პირობა! შეთანხმებაში ნათქვამი იყო, რომ ხუთი წლის განმავლობაში თავისუფალი ვიქნებოდით მიწის გადასახადისგან, თქვენ კი მოითხოვთ! ლამის ყურანზე იფიცებდით, რომ ჩვენს შვილებს ჯარში არ გაიწვევდით, თქვენ კი ასკერებად მიგყავთ! ასე როგორ შეიძლება, ვის მოვთხოვოთ პასუხი! „სულთნის ხელმოწერილი ქაღალდი სადა გაქვს? სიტყვა მოგვცეს“. „სიტყვას ბაჟს არ ადებენ. სიტყვა საბუთი როდია“.

ერთი კი იგრძნობოდა, ეშინოდათ ჩვენი, მოდი და ნუ შეეშინდებოდათ, გამწარებული კაცი რას არ ჩაიდენს.

იქნებ ამის განო იყო, რომ პირველ ხანებში თავი მიგვანებეს; იფიქრეს, გაუვლით გაცოფება, დადუღდებიან და დაწყნარდებიანო. ჩვენი სულიერად დაცემის იმედი ჰქონდათ, ეგონათ თასმასავით დაგვიხვევდნენ.

ერთ-ერთი ფარული, როგორც გითხარით, სიმინდის მარცვლით იყო სავსე: ეჰ, ძაღლიც არ ინატრებდა ჩვენს ბედს. კარს ურდულები მოვაგლიჯეთ და საცავი დავაცარიელეთ. ვისაც რამდენი შეგვეძლო, იმდენი წავიღეთ. ახლომახლო წისქვილი არ იყო, შიმშილი კი ყველაზე უკეთესი მზარეულია. ზოგი ქვიტ ნაყავდა მარცვალს,

ზოგი კი უფრო იოლუბდა საქმეს - პირდაპირ ღომს ხარშავდა. მაგრამ ნადავლი მალე გამოგველია და ახლომახლო სოფლებს მოვედერთ. რაც მართალია, მართალია, თურქი გლეხები, როგორც შეედლოთ ხელს გვიმართავდნენ. მონძებში გახვეულ აცახცახებულ კაცს რომ დაინახავდნენ, ნახმარ ტანსაცმელს აძლევდნენ. პურსაც გვამლევდნენ, მაგრამ ისე კი არა, როგორც მათხოვარს, უბრალო გვიწილადებდნენ. მშვიერი ხალხის ბრბო ადიდებულ წყალს ჰავს, კალაპოტში რომ ვერ ეტევა. ჩვენს უნებურად მძარცველებად ვიქცით. თვითონ ჩამოდონძილები ვიყავით, იარაღი კი მოვრცხილი გქვონდა. ახალგაზრდები ყაჩაღებს უერთდებოდნენ, წინამძღოლად შიმშილი ჰყავდათ. პირუტყვს იპარავდნენ და ხორცს თვისტომებს უნაწილებდნენ. ქალაქებში დათარეშობდნენ და ქსოვილებისა და ფეხსაცმლი ფარდულებს მარცვავდნენ. რა დასამალია, შარახ და, ორივე მხარეს სისხლი იღვრებოდა. ცუდი ხმა დაგვივარდა, ყაჩაღებად მოგვნათლეს. ბავშვებსაც კი აშინებდნენ ჩვენით. მათხოვ ებივით დაძრწოდნენ მთიელები სამსუნის ქუჩებში. დაფხრეწილი ჩოხებიდან გაძვალტყავებული მხრები და ლავიწები მოგვიჩანდა, დაგლეჯილი ქალამნებიდან კი ჩაბინძურებული თითები. შეშლილებივით აცეცებდნენ თვალებს სასაუზმეებსა და კაფეებში შესულები და შიმშის ზარს სცემდნენ მეპატრონეებსა და სტუმრებს. ავადმყოფები და მოხუცები ღონეგამოლეულნი, დაუძლურებულნი და განწირულნი ხეების ჩრდილში იწვნენ დაგლეჯილსა და მტვრიან აბდებზე. სახეები დაგრძელებოდათ, ყბები ჩაცვენოდათ და ბუზებსაც ძლივს იგერიებდნენ.

გადაფრენის დროს ერთი ფრინველი რომ დაკარგავს მეორეს, ისე დაკვარვე ფელდიში. ვინ იცის, იქნებ ზღვაზეც მოკვდა, უცხო ქვეყნისკენ რომ მიდიოდა გემით, ვინ იცის, იქნებ... მწუხარე სურათები ერთმანეთს ცვლიდა ჩემს გავრვარებულ გონებაში. აშოლტილი იყო ფელდიში, ნაწნავები კოჭებამდე სცემდა, თვალები ნუშივით წაგრძელებოდა და ასეთ მომხიზლავს აბა ვინ არ შენიშნავდა თურქეთის სანაპიროზე.

თურქი ფაშების და ვაჭრების ჰარამხანები უმეტესად უცხო ქვეყნების შვილებით იყო სავსე. ფელდიში უბიხი ქალწული იყო და ეს ბევრს ნიშნავდა. უბიხი გოგონების მიმზიდველობისა და ღირსების ამბავმა ჩვენს ჩამოსვლამდე გაცილებით ადრე მოაღწია თურქეთის ნაპირებს. ვინ იცის, იქნებ შიმშილისგან გაწამებული, ჩამოდონძილი ფელდიში აქვე, ჩემს ახლოს დაფარფატებს და ეშმა არ მამლევს მისი ხილვის საშუალებას.

„ფელდიში, ჩემო საყვარელო, ხმა გამეცი, გამომეხმაურე“ - ვყვიროდი მე გუნებაში.

ვის ვკითხო, ვისგან გავიგო, ვის ეცოდინება მისი ამბავი - ვფიქრობდი მე. ჩამოვედი თუ არა, იმ დღიდანვე, იმ დღიდანვე კი არა, იმ საათიდანვე მხოლოდ ერთზე ვფიქრობდი, გამეგო საით გაემგზავრა უბიხების წინამძღოლი ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი. ჯანდაბას კერანტიხის თავი, მისი ამბავი სულაც არ მადარდება, მე ფელდიშის ბედი მაღელვებდა. იგი თავის დედ-მამასთან ერთად კერანტიხის ხალხში უნდა ყოფილიყო. ხმებს თუ დავუჯერებდი, გემი რომლითაც ჰაჯი კერანტიხი მოვიდა თავისი ყმა-გლეხებით, ცოტა ხანს სამსუნის ყურეში მდგარა, შემდეგ კი სტამბულისკენ აუღია გეზი. ხშირად ვიდექი ხოლმე დაღონებული ზღვის სანაპიროზე. ერთხელ ნაპირს ფელუკა მოუახლოვდა, ბორტიდან ყვირილი მომესმა და დავინახე, ოთხმა თურქმა მეზღვაურმა როგორ გადმოაგდო გათოკილი ჩოხიანი კაცი.

-ადლია! - ყვიროდა ის და თან მაგარ გინებასაც აყოლებდა ზედ.

ფელუკა ნაპირს მოშორდა. მივედი კაცთან და ადგომაში მივეშველე. რა უსაზღვრო იყო ჩემი გაოცება, როცა ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხის ძიძიშვილი საიდ დაშანი ვიცანი.

-რა ამბავია საიდ, რატომ გადოგადეს ნაპრზე გათოკილი? რა დაგემართა?

-რა დამემართა? - ექოსავით გამომეპაუხა ის, სიბრაზეს კიდეც არ გაევლო, - ის დამემართა, რაც ყველას დაემართა, ზაურყან, საშინელება.

ერთ დროს გოლიათი იყო საიდი; ხელის ერთი გაქნევით გაწყვეტდა ბაგირს, რქაში წაავლებდა ხელს და მიწაზე დაახეთქებდა ხარს. ახლაკი ძველი საიდ დაშანის აჩრდილიდა იყო და ფეხზე ძილვს იდგა.

-ყელი გამიშრა, - ენა მოისვა დაფიცებულ ტუჩებზე, - თუ კაცი ხარ, ერთი ყლუპი წყალი მაინც მიშოვე.

-ახლავე, საიდ, ახლავე, - ვამხნევებდი და თან ხანჯლით თოკს ვჭრიდი, რითაც ხელები ჰქონდა გაკოჭილი. სანაპიროს გავუყევით. საიდი მეყრდნობოდა და ისე მოდიოდა. მზე ჩავიდა. ბინდებოდა. ქალაქი უკან მოვიტოვეთ. საიდი უფრო და უფრო მძიმედ მაწვებოდა მხარზე. მივხვდი, სულ მთლად გამოეცალა არაქათი და ფეხებს ძლივს მოათრევდა. მწირ ჩირგვნარში მივაწინე და წლის საძებნელად წავედი. რის ვაივარაღიან ვიშოვე პურის ნატეხი და ერთი ბოთლი წყალი. ყოველ ყლუპზე აუდ-ჩაუდიოდა ხვინჩი, წყლის ბუებუეც ისმოდა გამშრალი ხორხიდან. წყურვილი

რომ მოიკლა და სოლიც მოითქვა, ჰაჯი კერანტიხის მიძიშვილმა ნაღვლიანი თვალები მომაპყრო და ცრემლები აუკიაფდა.

-ჩვენი აღსასრული მოვიდა, ზაურყან, ყველა უბიხის აღსასრული. თვითმკვლელები ვართ, ყველანი, - ჩაიცქურჩულა მან.

საიდის სიტყვები ქამანდივით წამეჭრა გულზე. მერედა ვინ მეუბნებოდა ამას, ერთ დროს უმამაცესი კაცი, არარა მდგომარეობაში რომ არ კარგავდა იმედს.

შორს, ზღვის და ცის შესართავთან მეწამურად ღვიადა უკანასკნელი სხივი. და წამით ჩვენებასავით გამომეცხადა ფელდიში, მაგრამ მისი ხატება მაშინვე გაქრა და სივრცეს შეუერთდა. გამოვერკვით, იმედის უწვრილესი ძაფი მეპყრა ხელთ და ამ ძაფს მოვეჭიდე.

-საიდ, ვერ მეტყვი, სად იმყოფება ახლა შენი ძუძუმტე ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი?

-ამ კეთილი ქვეყნის სტუმართმოყვარე ხელიუფლებამ კუნძულს როდოსზე მისცეს მიწა. ჩვენი ოჯახის გარდა, მთელი მისი შინა ყმები მასთან არიან, - მწარე ღიმილით მითხრა მან.

სისხლი მომაწვა საფეთქლებში, სული ამიფორიაქდა, თითქოს მეშინოდა არ გაწყდესო, ისე ფრთხილად მოვწიე იმედის ძაფი.

-საიდ, ერთი ეს მითხარი გენაცვალე, კერანტიხის ხალხსი ვინმე აბიჯ ვარდენი ხომ არ ყოფილა?

-რა შენი ძმობილია?

-ჰო, - გამიხარდა მე.

საიდმა ყურადღებით შემომხედა და თითქოს ჭრილობას მიხვევსო, აუჩქარებლად თქვა:

-მე რომ წამოვედი, აბიჯი ოჯახის წევრებიანად ცოცხალი და ჯანმრთელი იყო. ძალიან ლამაზი ქალი ჰყავს აბიჯს, ძალიან ლამაზია... ისინიც კუნძულზე გაემგზავრნენ... - მერე თავი ჩაღუნდა და დაუმატა: - ლამაზი...

მაგრამ მე მისი უკანასკნელი სიტყვები არ გამიგონია. მხრებიდან სიმძიმე მომშორდა. გაჭირვებაში ჩავარდნილი კაცი დღევანდელი დღით ცხოვრობს, პატარა ნაპერწკალიც კი სიხარულით ანთებს. იმ სიბოროტესა და საშინელებას კი, რაც ხვალ

უნდა შეემთხვას, ვერ შეიგნებს, ან უბრალოდ არ უნდა, რომ შეიგნოს, რადგან სულის მოთქმა უნდა, გუშინდელს განცდილსა და იმას შორის, რაც ხვალ უნდა განიცადოს.

„ფელდიში, ჩემი საყვარელი ფელდიში ცოცხალია! ახლა ვიპოვი, ვიპოვი, თუნდაც ცურვით რომ დამჭირდეს კუნძულამდე მისვლა“ - სიმტკიცეს ვგრძნობდი და გახარებული ვიყავი.

საიდს თავი ჩაელუნდა და ისევ ისე იჯდა ჩემს წინ, ეტყობა ჩემი მოულოდნელი საბრალო სიხარული ვერც კი შენიშნა. გამხმარ პურს ნამცეცს აფშვნიდა და უაზროდ იყრიდა პირში. შევხედე და საკუთარი თავის შემრცხვა, არც კი მიკითვას, რატომ გადმოაგდეს თურქმა მეზღვაურებმა გაკოჭილი აქ, როცა ჰაჯი ებრზევ კერანტიხის მთელი ხალხი სხვაგან იმყოფებოდა. ამის შესახებ რომ ვკითხე, საიდმა პურის ნამცეცების პირში ჩაყრას თავი ანება, დაჭრილი შევარდენივით აიფხორა და შორიდან დაიწყო:

-ხომ არ დაგავიწყდა, ზაურყან, ერთხელ ხანჯლები რომ ვიშიშვლეთ და თითქოს მოსისხლენი ვყოფილიყავით, კინაღამ რომ დავხოცეთ ერთმანეთი. ჩხუბის მიზეზი ჩემი გაბრაზება იყო. - საიდი მოხერხებულად დაჯდა, ისე რომ ზურგით ბრეკს მიყრდნობოდა, ჩამავალი მზის მიმქრაკლ ნათელს მიაჩერდა და განაგრძო: - პატივი დაგდეს და უბიხების წინამძღოლის, და ჩემი ძუძუმტის ჰაჯი კერანტიხის ერთ-ერთ პირად მცველად აგირჩიეს, შენ კი უარი თქვი. შენი უარი შეურაცხყოფას უდრიდა. სისხლი ამივარდა თავში და ძალით რომ არ დავეშორებინეთ ერთმანეთეს, არ ვიცი რითი დამთავრებოდა ყოველივე.

მე შევახსენე:

-შენ ხომ იცი, საიდ, რომ სიყრმიდანვე პატივს ვცემდი ჰაჯი კერანტიხს. ის ჩემი ღმერთი იყო. არც კი დავფიქრებოდი, ისე გავწირავდი მისთვის სიცოცხლეს, მაგრამ არ შეიძლება, საიდ, ერთსა და იმავე დროს ცად აღავლენდე ლოცვას და ფეხით თელავდე მიწაზე ყოველივე წმინდას. როცა ჰაჯინ კერანტიხმა იარაღი დაჰყარა და თურქეთში გადასახლებას დათანხმდა, მისმა სიცოცხლემ ჩემთვის ფასი დაკარგა. ამიტომ ვთქვი უარი მის დაცვაზე. გვირგვინით თავს იმკობენს და არა ფეხებს. მაპატიე და ეგ შენი ძუძუმტე გაქცევის წინამძღოლია.

მაშინვე მოვეგე გონს, საიდი რა შუაში იყო, ის სულაც არ აგებდა პასხუს მათ ოჯახში გაზრდილ თავადიშვილზე, ვისაც აღმერთებდა. ასეთი სიტყვებით შეიძლება მარტო გული კი არ მოუკლა, საერთოდ მოკლა უდანაშაულო ადამიანი. მაგრამ

საიდმა გაქვავებული სახით მოისმინა ჩემი აგებული ნათქამი ჰაჯი კერანტიხზე, მხოლოდ ერთი წამით დაუღრიჯა სახე მწუხარებამ.

-ჩემთვის კერანტიხი მოკვდა, - დავუმატე მე და ჩემი ხმა შემრიგებლურად გაისმა. - ღმერთი იყოს მისი მსაჯლი, ჩვენ კი წარსულს ნუღარ ავაფორიაქებთ, - მაგრამ მოულოდნელად საიდმაც დამიკრა კვერი.

-ის ყველა უბიხისთვის მოკვდა. საფალავის პირას აგვეხილა ბრმებს თვალები!...

მე დავიბენი კიდეც, ეს ვინე ვიგინდარამ კი არ თქვა, არამედ საიდმა, ვისთვისაც ჰაჯი კერანტიხი ყველა ნათესავზე უფრო ახლობელი იყო.

-მომისმინე, ზაურყან, - წყნარად თქვა მან. - ამას შენს გარდა ალბათ არავის ვეტყვი...

და თითოქოსმათრახი გადამიჭირაო:

-მე ვიცი, რომ ჩვენ ყველანი სარფიანად გაგვყიდეს ცხვრებივი. უნდა გადავსახლდეთო და ყურები დავცქვიტეთ, სადაც წინამძღოლები, ჩვენც იქ... უგუნური ვირები ვიყავით და მეტი არაფერი! ... იმათი, ვინც გვარიანად მოიგო, ჩემი ძუძუმტე ჰაჯი კერანტიხიც იყო, ჭირსაც წაუღია მისი თავი.

-გეყოფა საიდ, სიბერემდე სიქაჩლეს ელოდაო, ესაა. ნატკენ გულს გაცეცხლება ვერაფერს უშველის, - მეშინოდა, არ დამაჯეროს-მეთქი და გაჩერე საიდი.

ის არ დამნებდა:

-წმინდა ბითხას ვფიცავ, სიმართლეს ვამბობ. ბევრ ჩახლართულ ამბავს აეხდება შენთვის ფარდა. შენ გგონია ამქვეყნიური გაჭირვება მაღაპარაკებს? არა, ზაურყან, არა. ვაჟკაცობა მოიკრიბე და მისმინე. რა მოგივიდოდა, მამაცო მთიელო, რომ გაგეგო, რუსმა გენერლებმა უბიხების წინამძღოლი მოისყიდესო, ა?

შემრწუნებული ვიყავი და მინდოდა ეჭვი გამომეთქვა, მაგრამ საიდმა ხმა არა ამომადებინა:

-გაჩუმდი, გაჩუმდი! რუსებმა ასეთი რამ შესთავაზეს ჰაჯი კერანტიხს: „სისხლისღვრა რომ შეწყდება და შენს ხალხს თურქეთში გადასახლებაზე დაიყოლიებ, ჩვენი ხელმწიფისგან იმდენს მიიღებ, რომ შენს შვილთაშვილებსაც კი

მთელი ცხოვრების მაძილზე ეყოფათ. ომის შეწყვეტა ორივე მხარისთვის სიკეთეა და ყველაფერი ისე მოეწყობა, უკეთესს ვერ ინატრებ.“

-ეს ვარაუდია, მაგრამ საბუთი სადა გაქვს? - ველარ მოვითმინე მე.

-პირდაპირი საბუთი არ გამაჩნია, მაგრამ არც არაპირდაპირია ნაკლები. მე ჩემი ცნობილი ძუძუმტის პირადი მცველი ვიყავი და ერთი ნაბიჯითაც არ ვშორდებოდი არასოდეს. იმ დღეს გემში რომ ვსხდებოდით, რუსების შტაბიდან ორი ოფიცერი მოვიდა ჰაჯი კერანტიხთან და ჩემი თვალთ დავინახე მეგობრული საუბრის შემდეგ როგორ გადასცეს ძვირფასი ყუთი. იმის მტკიცება არ შემძლია, გინდა თუ არა, იმ ყუთში ოქრო იყო-მეთქი, მაგრამ ვერც შენ მეტყვი, ცხვრის კურკლი იქნებოდაო შიგ. გარდა ამისა, ჩემი ყურით გავიგონე, ჩვენმა წინამძღოლმა როგორ სთხოვა მათ მადლობა გადაეცათ მათ მეფის ნაცვლისთვის. იქნებ არც ეს გეჩვენება უცნაურად?...

ისეთი შეგრძნება მქონდა, შარახ, თითქოს მთის ბილიკზე ზვავმა დამიტანაო, ჯერ ერთმა ქვამ გადამიარა თავზე და მერე, წამოვიდა და წამოვიდა, საიდს უნდოდა ბოლო მოეღო ჩემთვის. კერანტიხის დანაშაული საიდის ყოველი სიტყვის შემდეგ უფრო და უფრო დამაჯერებელი ხდებოდა და მოვლენათა შემთხვევითი მსველობით უკვე აღარ აიხსნებოდა.

-ჩვენს გემს, - განაგრძო საიდმა, - როგორც ყველ დანარჩენს, პირველად სამსუნისკენ ჰქონდა გეზი აღებული. როცა რამდენიმე ვერსილა გვქონდა დარჩენილი სანაპირომდე, გემზე თურქი ამოვიდა ფელუკიდან, პორტის ჩინოვნიკს გავდა. ის სულთნის წარმომადგენელი აღმოჩნდა. მანვე შესთავაზა ჰაჯი კერანტიხს, მთელი თავისი ხალხით სტამბულისკენ გამგზავრებულიყო. „იქ გელოდება დიდ ვეზირი“ - აცნობა თურქმა. ბედი თუ არ გწყალობს, ხმელეთზეც დაიხრჩობა კაცი. ბოსფორი გავიარეთ და ქალაქს მივადექით, რომლის თავზეც ცისფერი მეჩეთის გუმბათი აღმართულიყო. ნაპირზე გადასვლის ნება მხოლოდ წინამძღოლს დართეს, მაგრამ ჩვენ მოვითხოვეთ, პირადი მცველებიც რომ ხლებოდნენ მათ. პირადი მცველები კი ჩვენ ვიყავით - სამივე მმა, ვისმა დედამაც შვილივით აწოვა ოდესღაც ძუძუ ჰაჯი კერანტიხს.

დიდი ვეზირის მისაღები „არაზ ადასი“ მომრგვალო ფანჯრებიანი მდიდრული სახლი იყო. კარებთან მცველები იდგნენ. მაყშებიანი ხალიჩებით მოფენილ მოსასვენებელში მიგვიყვანეს... ნაბიჯების ხმაც კი არ ისმოდა, თითქოს ფრინველები მიფრინავდნენ. რბილ, წითელ ტახტზე ფეხმორთხმული იჯდა შავწვერა მოხუცი. თავზე წოწოლა ფესი ეხურა. ჩვენ წინ დიდი ვეზირი იყო! არც ამდგარა, არც ხელი ჩამოურთმევია ჰაჯი კერანტიხისთვის. ხელისგულები მკერდის წინ ერთმანეთს

მიატყუპა და ოდნავ დახარა თავი. საიდანღაც ჩრდილივით გამოვიდა მოხრილი მსახური, ინჯნით ყავა შემოიტანა და დიდ ვეზირს დაუდგა წინ პატარა მაგიდაზე. ერთი ყლუპი მოსვა დიდმა ვეზირმა, ქუთუთოები ნახევრად მოჭუტა და ჰაჯი კერანტიხს მიუბრუნდა. ჰაჯი კერანტიხს თექვსმეტქილიანი ჩოხა ეცვა, ხელისგული ვერცხლისტარიან ხანჯალზე ედო.

-დიდი ალაჰის მოციქული მიწაზე, ყველა მართლმორწმუნე მუსლიმანის წიმნდა მამა, გულმოწყალე სულთანი და ჩვენი ხალიფი თავის უდიდეს კმაყოფილებას გამოხატავს, რომ შენ გიაურების ზიზღი და ჯოჯოხეთის ცეცხლი აარიდე ხალხს და ჩვენი შეუდარებელი ბრძანებლის სამოთხეში მოიყვანე, მიიღე მისი მფარველობა და ქვეშევრდომობა...

დიდმა ვეზირმა სიტყვა შეწყვიტა და თვალები დახუჭა.

ჰაჯი კერანტიხმა შუბლზე ხელი მიიღო და თაყვანი სცა დიდ ვეზირს, რომელმაც მელიასავით ოდნავ შესამჩნევად გაიღიმა და განაგრძო:

-რუსეთის ელჩმა თხოვნით მოგვმართა, რომ შენ - კეთილშობილი ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი განსაკუთრებული პატივით მიგვედეთ. ყოვლისშემძლე სულთანმა, მპყრობელმა ნახევარი მსოფლიოს, სულგრძელობა გამოიჩინა და თხოვნა შეასრულა. გარდა ამისა, მხედველობაში მიიღო რა შენი დამსახურება, ნახევარი მსოფლიოს მპყრობელმა, ალაჰისა და მოციქულის მაჰმადის სადიდებლად, გამოამყდავანა შენი პიროვნებისადმი კეთილგანწყობა და თურქების ფაშის წოდება მოგანიჭა. ხელფასს მაღალი ჩინის შესაფერისად ხაზინიდან მიიღებ. გარდა ამისა, გასაჩუქრებს მამულით კუნძულ როდოსზე. შენი გლეხებიდან ოთხას სულს წაიყვან თან და გაემგზავრები, რათა სიხარულითა და ნეტარებით აღავლინო ლოცვა დიდი სულთნის სიკეთისა და სულგრძელობის პატივსაცემად.

ჰაჯი კერანტიხმა მადლობა გადაუხადა დიდ ვეზირს, ჩემმა უფროსმა ძმამ, როგორც მრჩეველმა, ჩურჩულით გააფრთხილა ჰაჯი კერანტიხი:

-თანამემამულის უფლებით გევედრები დაფიქრდი. ცოტა გასაჭირი როდი გადაგიტანია ხალხის გულისთვის, ყოველთვის აბრეშუმის დროშასავით მიგვიძლოდი წინ და ასეთ დროს გულხელის დაკრეფა არ შეგშვენის. უბიხები იმედის თვალით შემოგცქერიან და მათი იმედის წარკვეთა დიდი ცოდავა იქნება. შენ უფლება არა გაქვს, პირადი კეთილდღეობისთვის თანამემამულენი რომ გაწირო.

კერანტიხი გაბრაზდა, არ გამოუმჟღავნებია, მასსა და ჩემს ძმას შორის განხეთქილება რომ ჩამოვარდა და ღიმილით გამოსცრა:

-მოეშვი ჭკუის სწავლებას. აქ მაგის ადგილი არაა! მკვდარს უფრო ადვილად გააცოცხლებ, ვიდრე მე წინამძღოლობას დამიბრუნებ. ის ჯერ კიდევ იქ, ზღვის იქით დაიწვა მეჯლისთასნ ერთად. რაღა სხვისი ღმერთი და რაღა შენი ეშმაკი, ორივეს ერთი ფასი აქვს.

და თითქოს ჩემი ძმა მიახვედრა, რომ ვეფხს თუ ეთამაშები, არც ნაკაწრების უნდა გეშინოდესო. ჰაჯი ბერზე კერანტიხი მოწიწებით მიუახლოვდა დიდ ვეზირს, ცალი ხელი შუბლზე მიიღო, მეორე - გულზე და მდაბლად დაუკრა თავი.

-განუზომელია სულთნის წყალობა! ამ ღვთით კურთეულ ჭერქვეშ მინდა დაგარწმუნოთ, დიდო ვეზირო, რომ ჩემი რწმენითა და სიმართლით, აღმოსავლეთის პირველი ვარსკვლავის, დიდებული სულთნისა და თქვენი მსახური ვიქნები.

დიდი ვეზირი გამოცოცხლდა, შავი თვალები გაუბრწყინდა.

-დიდებული სულთნის ფაშობა დიდი პატივია, - წარმოთქვა ვეზირმა, - ნახევარი მსოფლიოს მპყრობელის ნდობა და სტუმართმოყვარეობა რომ გაამართლო, ორი პირობა უნდა შეასრულო... - ტახტიდან იქვე მდგარ სავარძელში გადაჯდა და განაგრძო, - ისინი ჩვენს რწმენას შეესატყვისება.

კერანტიხმა ყურადღების ნიშნად თავი დახარა, მაგრამ არ უკითხავს რა პირობებია...

ჭკვიანმა ვეზირმა უბიხების მეთაურის სიფრთხილე შეაფასა და წარმოთქვა:

-არა არს ღმერთი თვინიეტ ერთიანი ღმრთისა და მისი მოციქულის მაჰმედისა. ვისაც ფაშის წოდება აქვს ბოძებული, მან ყურანის შესაბამისი სახელი უნდა ატაროს, ჩვენ ქრისტიანისგან განსხვავებით, გვარი არა გვაქვს. დღეიდან შენ ჰაჯი ბერზე კერანტიხის ნაცვლად, ჰაჯი სულეიმან ფაშა დაგერქმევა. სახელმწიფოს ფაშების წიგნში შენი სახელი ოქროს ასოებით ჩაიწერება. ეს ერთი! ყოველ ფაშას იმის წოდების სამოსი უნდა ეცვას, ამიტომ თქვენებურ ტანსაცმელთან განშორება მოგიწევს, ეს მეორე!

ჰაჯი ბერზე კერანტიხი გაფითრდა. იგრძნობოდა, რომ უბიხების წინამძღოლის სულში ქარიშხალი ბოზოქრობა. წინ ვეზირი ედგა და უკან ჩვენ - მშობლიური ხალხის სამი ვაჟიშვილი. ჩვენგან უფროსმა ვეღარ მოითმინა:

-სიძველითა და დიდებულებით ვერც ერთი თავადის გვარი ვერ შეედრება შენს გვარს და მისი რაღაც ზედმეტი სახელით შეცვლას გთავაზობენ? გონს მოდი! მოახსენე მაგას, რომ შენ არც მონა ხარ და არც ტყვე...

-გაჩუმდი! - ძლივს გასაგონად გამოსცრა ჰაჯი კერანტიხმა.

ჩემი უფროსი ძმა არ დაემორჩილა

-გაიხსენე, როგორ გიბოძა მეფემ პოლკოვნიკის წოდება, მაგრამ შენ გეყო სიამაყე, უარყავი ასეთი პატივი და ცეცხლში მოისროლე ასეთი ეპოლეტები. ახლა კი მებრძოლი შევარდენი ბატად უნდა გადააქცინ, ვაი, სირცხვილო! შენ ჰარამხანის მძევალი კი არ ხარ, თურქული შარვალი რომ ატარო. მაგათ თუ დაუთმე, ჩადრსაც დაგახურავენ. უთხარი მაგ შავწვერას, რომ მამაკაცისთვის ჩოხაზე უკეთესი ჩასაცმელი არ არსებობს.

დიდ ვეხირს უბიხური არ ესმოდა, მაგრამ ალბათ ჩემი ძმის სახემ მიახვედრა, რომ მისი სიტყვები თოფის წამლით სავსე კასრთან მიტანილ ცეცხლს ჰგავდა. სულთნის პირველი მინისტრი ბებერი მელა იყო და შემწოთება დაფარა, პირიქით, არხეინად მარცვლავდა ქარვის კრიალოსანს.

-მე ვუცდი შენს გადაწყვეტილებას, - წარმოთქვა ვეზირმა.

მაგრამ ვისაც ეს კითხვა ეხებოდა, მან არაფერი უპასუხა, თითქოს ვერ გაიგონა ნათქვამი.

ვეზირმა თვალები მოწკურა:

-წინსწარმეტყველის წმინდა წიგნში ნათქვამია: „შესძელ სამაგიერო გადაუხადო მას, ვინც ბედნიერება გარგუნა“. - და უცბად მისმა ხმამ სიმკაცრე შეიძინა, - მე მინდა ვიცოდე, შენს ხალხთან დათათბირების შემდეგ, - ვეზირმა გამანადგურებელი მზერა გვესროლა, - ღებულობ თუ არა ყოვლადმოწყალე სულთნის წინადადებას. თუ მაგათ უნდა გადაწყვიტონ, როგორ მოიქცე.

ჰაჯი კერანტიხმა სიბრაზის კოპები შეჰყარა, მაგრამ თავს მოერიდა და დიდ ვეხირს მიუახლოვდა:

-მე მინდა, თვით სულთანი ვნახო, ვისი ქვეშევრდომობაც მივიღწე ჩემს ხალხთან ერთად.

-ახლა მუსულმანური კალენდრის მეცხრე თვეა, რამაზანი, დიდებული დღესასწაული. ალაჰის მოციქული, ბრწყინვალე სულთანი, ამ დროს მიწიერ საქმეებზე ხელს იღებს, ლოცვებს ადავლენს მხოლოდ. ლოცვები განწმენდს ადამიანს. ლა ილლაჰა, ილალაჰი ვა მუჰამედ რასულლაჰი!

ვეზირის ხაფანგს რომ დაძვრომოდა, ჰაჯი კერანტიხმა გაახსენა:

-დიდებული სულტნის დედა წარმოშობით ადიღელია, სისხლითაა ახლოს უბიხებთან, ის უფრო ადვილად გაიგებს ჩვენს დარდსა და ადათებს. დიდ ვეზირს შეუძლია მოახერხოს, რომ ამ წმინდა ქალმა ერთი წუთით მაინც მიმიღოს.

დიდმა ვეზირმა ხელისგულები შეაწება ერთმანეთს და თითქოს ნამაზს ასრულებსო, ისე ქარმოტქვა:

-დადექით ლოცვად და განიწმინდებით და თაყვანი ეცით ალაჰს. როცა მთელი მუსულმანების მბრძანებელი ალაჰთან საუბრობს, მისი ახლობლების თავს ანებებენ ამქვეყნიურ საზრუნავს და მთელი გონება ცისკენ აქვთ მიმართული!

დიდმა ვეზირმა ისევ დახუჭა თვალები. თითქოს ჩასთვლიდაო.

ჰაჯი კერანტიხი მიხვდა რომ მოხუცი არ დაუთმოდა, სიჯიუტე კი, და ისიც ჩვენი თანდასწრებით, წინდაუხედაობა იქნებოდა.

-თქვენ წადით, პირისპირ რომ დავრჩებით, უფრო მოვდრეკ ამ მელას, - გვითხრა ჰაჯი კერანტიხმა.

-გულისწყრომას აღვირი ამოსდე, ნუ აიწყვიტეთ! - განრისხება ვერაფერიშვილი მრჩეველია, - გაგაფრთხილეთ ჩვენ.

-ნუ გეშინიათ, მე თავს არ წავაგებ და მხოლოდ ღირსეულ პირობებზე დავთანხმდები, - დაგვამშვიდა ჰაჯი კერანტიხმა.

წავედით და მთავრის ამოსვლამდე ვუცდიდით ნავსადგურში. დამიჯერე, ზაურყან, ეს ყველაზე უფრო შავბნელი დღე იყო ჩემს ცხოვრებაში.

შენი აზრით როგორ მოიქცეოდა ჰაჯი კერანტიხი, კაცი, რომელიც ასეთ ვაჟკაცს უძლოდა წინ, გენერალ ევდოკიმოვის მთელ არმიასაც რომ არ უხრიდნენ ქედს, ვისის სახელიც ამდენ ხანს პირზე ეკერა ყველა უბიხს, ვისზეც უმღეროდნენ დედები აკვანში ჩაკრულ ბიჭუნებს. გვიღალატა! მლიქვნელურად შეიცვალა სახელი თურქეთის ფაშა გახადა და თურქული შარვალი ჩაიცვა. დედაჩემს რომ ეს ღალატი

გაეგო, ზღვაში გადახტებოდა გემიდან, თავის თავს დააბრალებდა, ღირსეულად ვერ გამიზრდია შვილობილიო.

მეორე დღეს, ნაშუადღევს გემი სტამბულის სანაპიროს გაშორდა და კუნძულ როდოსისკენ აიღო გეზი. გემზე, რომელსაც დიდი ვეზირის ქათაქთა აფრებიანი ხომალდი მიაცილებდა, ყველანი იყვნენ ჩვენი ოჯახის გარდა. საწყალი დედაჩემი წინასწა გადავიყვანეთ ნაპირზე, როდოსისკენ გამგზავრებულ უბიხებს ეგონათ, რომ უკან დიდებულ ხომალდზე მათი აბრეშუმის დროშა - ჰაჯი კერანტიხი მოჰყვებოდათ. არავინ უწყოდა, რომ მის ნაცვლად ახლაგამომცხარი ფაშა ჰაჯი სულეიმანი მიდიოდ როდოსზე. დედაჩემმა არაფერი იცოდა ამის შესახებ, ვერ გავხედეთ თქმა: წარამარა ერთს გვებნებოდა, საბრალო:

-შვილებო, ნუ მიატოვებთ ჰაჯი კერანტიხს. როცა მოვკვდები, ის მიმაბარებს მიწას პატივით.

ყოველივე ამის შემდეგ ერთი აზრი მიბურღავდა ტვინს - სამშობლოში დაბრუნება. ამას თუ ვერ მოვახერხებ, თავს მოვიკლავ-მეთქი. განზე გავიხმე ძმები და ვთხოვე თადარიგი დაეჭირათ, არ დამეთანხმნენ.

-თუ სიკვდილია, ერთად მოვკვდეთ, - ასე მიპასუხეს ძმებმა.

მაშინ ჩუმად მივატოვე ისინი. სამსუნიისკენ მიმავალ გემზე ასვლა მოვახერხე, ერთი მეზღვაურისგან შევიტყვე, რომ სამსუნიდან მეორე დღეს უნდა გასულიყო რომელიღაც გემი ადლერისკენ. ერთი მუჟა ახჩიფსელები უნდა გადმოეყვანა იქიდან. მზად ვიყავი, თუნდაც თოკებით მივბმოდი ამ გემის ანძას, ოღონდ შინ დავბრუნებულიყავი. მაგრამ თურქმა ჩაფრებმა იყნოსეს, ოქროს რქიდან გასულ გემზე რომ ავძვერი, გამკოჭეს და ნაპირზე გადმომაგდეს. მრგვალი მთვარე მოჭრილი თავივით იწრიტებოდა სისხლისგან და უფრო და უფრო მაღლა იწევდა.

საიდინს ნაამბობს ყრუ ღმუილით უკრავდნენ კვერს ტალღები.

-იცოდე, ტყუილუბრალოდ დაიღუპავ თავს, ისევ თუ იფიქრებ გემზე ამვრომას. ჩვენ შემოგვიერთდი, ღვთის წყალობით, უკეთესი დრო დაგვიდგეს იქნებ, - ვეუბნებოდი საიდს, მაგრამ მას ჩემი დარიგება არ ესმოდა. ყაბალახი შემოიხვია, წამოდა და მითხრა:

-აჰმეთი, ბარაკაის ძე ვაჟკაცურად მოიქცა. სწორად განჭვრიტა მომავალი. მშვიდობით, ზაურყან, იქნებ კიდევ შევხვდეთ ერთმანეთს... - და მოგვიანებით დაუმატა, - სამშობლოში, უბიხების მიწაწყალზე....

საკუთარ ჩრდილში გამდნარი ჰაჯი კერანტიხის ძუძუმტე ნავსადგურისკენ წავიდა.

დიდი ხნის შემდეგ, ჩემს უნებურად ჩემი ხელით დაიღუპა საიდი. მთელი სიცოცხლე სულს მიმძიმებს ეს უნებური ცოდვა. ამასაც გაიგებ, როგორ მოხდა...

მთები იწვის

მცირე აზიის შავი ზღვის სანაპიროზე ტრაპიზონიდან სტამბულამდე ყველა სოფელში იყვნენ დაბანაკებული შიმშილისაგან თვალეზანთებული, ჩამოძვრილი მუჰაჯირები. სანაპიროს ქარქვეტასავით მოდებულ ამ ხალხში უბიძგის გარდა ნათუხაელებიც იყვნენ, ბჟეთუხაელებიც, შაფსილებიცა და ყაზარდოელებიც, მართალია, ოდესღაც დამოყვრებოდნენ რუსეთის მეფეს, მაგრამ მაინც კარგა ბლომად მოეყარათ აქ თავი. აფხაზების მონათესავე საზნებო და ახჩიფსები პირწმინდად გადმოსახლებულიყვნენ.

ჩრდილოეთიდან გადმოსულების თვალს ვეღარ აუვიდნენ თურქები და აფორიაქდნენ. ხალხის შემოსევის შეჩერებაც კი სცადეს, მაგრამ გვიანი იყო, ვისაც ჩვენი გაჭირვება არ ეწვნი, არ იცოდა რა უბედურება ტრიალებდა იქ. სიკვდილმა მოცდა არ იცის... მშვიერი კაცი ავადმყოფობასთან ისევე უძლურია, როგორც უიარაღო – მტრის წინააღმდეგ. ტიფი და ქოლერა სამართალს არ დაგიდევდათ, შავი ღრეობა ჰქონდათ გამართული. ხანდახან იმდენ ხალხს ცელავდნენ, რომ დამტირებელი და დამმარხველი აღარ იყო. და განა გასაკვირია, რომ ამ უცხო მიწაზე უპატრონო ძალღივით განწირულებს მშობლიურ მიწაზე მიბარებული ადამიანებისა შურდათ? სიკვდილს ვერავინ გაექცევა, მაგრამ სიკვდილი ... სიკვდილს გააჩნია. ბრძოლის ველზე დაცემული ვაჟკაცი სახელს ტოვებს ქვეყანაზე – ტყუილად კი არ მდეროდა სასიკვდილოდ დაჭრილი უბიძგი ვაჟკაცურ სიმღერას. მშობლიური კერის ახლოს სიკვდილი კი, როცა ახლობლებს ემშვიდობები და ხანგრძლივდა და ბედნიერ სიცოცხლეს უსურვებ, ჭეშმარიტად ბედნიერებაა, შარახ!

საცოდავ მუჰაჯირებს ოცნებაც არ შეეძლოთ სიცოცხლის ასეთ დასასრულზე. ერთსდა ფიქრობდნენ საცოდავები – მიწისთვის მიეზარებინათ და ტურებისა და ყვავების საჯიჯგნი არ გამხდარიყო მათი ძვლები. ქვის ფარდულში განწირულად შეჭუჭკულებმა სხვებზე ადრე აღმოვაჩინეთ საბედისწერო სენი. მოხუცების აზრით, ქოლერა თავის ცურცლით დაბინძურებულმა, დაოხებულმა სიმინდმა გავიჩინა. სასწაული მეგონა, მსახვრალი სენი ჩვენს ოჯახს რომ არ ეხებოდა. დედა, მამა, მატა და

ორივე და ჯერჯერობით ჯანმრთელები იყვნენ. ეს იყო, რომ ცრემლი არ უშრებოდა დედაჩემს, სანთელივით დნებოდა ჩემი უფროსი დის აიშას დარდით. „ვაი ჩემი ბრალი, _ შიშისაგან დაფეთებული გაიძახდა იგი. _ გული მიგრძნობს, რომ საბრალო აიშა ჩვენს თავზე დატეხილ უბედურებას ვერ გადაიტანს. ნეტავი იქ მოვმკვდარიყავი, ჩემს სახლში და შვილის უბედურებას არ მოვსწრებოდი. ფეხმძიმე მაინც არ იყოს“.

მართლაც, აიშა ბავშვს ელოდა. აბა იფიქრე, შარახ, გარშემო სიკვდილი და უბედურება ტრიალებს და ქალი დღე-დღეზე მოსალოგინებელია. ამაზე მძიმე ხვედრს თვით ეშმაკიც ვერ მოისაზრებდა. აიშა და მისი ქმარი ჩვენსავით სამსუნი ახლოს ჩამოვიდნენ, მაგრამ შემდეგ ფეხით გაუყვნენ სანაპიროს დასავლეთისკენ. სად დაბინავდა, სად იყო ახლა ჩვენი ძვირფასი წყვილი, არ ვიცოდით.

სანამ სიცოცხლეა, იმედიც ცოცხლობს. დედაჩემის ცრემლებს ვეღარ გავუძელი და გადავწყვიტე აიშას საძებნელად წავსულიყავი. მამაჩენსა და ჩემს ძმას ასე შევუთანხმდი: თუ აიშასა და მის ქმარს ვიპოვიდი, ვეცდებოდი ჩვენთან მომეყვანა. გავუდექი გზას ზღვის სანაპიროს გასწვრივ. მზე ჩემს ზურგსუკან იწვერებოდა.

რაც გზაში ვნახე, მისი აღწერა შეუძლებელია, ძვირფასო შარახ! პურის მადლს გეფიცები რაც არ უნდა სანდო ბაგეთაგან გამეგო ასეთი ამბავი, არ დავიჯერებდი. არც ისე დიდი ხნით ვიყავ წასული და ჭაღარა დავბრუნდი უკან. საწყალი მუჰაჯირები, მიმნდობი მუჰაჯირები. ყველა უბედურებაზე უფრო მწარე იყო ის ხვედრი, რაც იმათ არგუნა განგებამ. მომაკვდინებელი სენი, საჭმელსა და წყალთან ერთად რომ აღწევდა ადამიანის სხეულში, ბოხოქრობდა. მთებში შობილი უბიხები მდინარის წყალსაც ზიზღით არიდებდნენ ხოლმე თვალს, მხოლოდ წყაროებით იკლავდნენ ხოლმე წყურვილს, ღომს არ შეაზელდნენ ხოლმე ფქვილს, ორჯერ თუ არ იქნებოდა გაცრილი. გაფუჭებულად თვლიდნენ, გოგრას ყუნწი თუ ექნებოდა მომძვრალი. ახლა კი მაწანწალა ძაღლებივით დაძრწოდნენ აყროლებულ ნაყარ-ნუყარებთან. ჩამოძენძილი გოგონები და ქალები თვალს რომ მომკრავდნენ, ზურგს მაქცევდნენ და თვალებზე ხელს იფარებდნენ, თავიანთი სიშიშვლისა და უმწეობის რცხვენოდათ. ფეხშიშველა და ჭუჭყიანი ბავშვები _ ცოცხალი ჩონჩხები ჩემს შესახვედრად მორბოდნენ და ხელს მიწვდიდნენ:

_ პური მოგვეცი, პური.

ქვის კაციც კი ვერ გაუძლებდა ამ ბავშვების ცოდვას, მასაც კი გული შეუქანდებოდა. ერთხელ ჩემი დისა და სიძის ძებნაში ბაზარში აღმოვჩნდიმ არ დამიჯერებ, შარახ და იქ ადამიანებს ჰყიდნენ. ჩემი ძველი ნაცნობის კაზირჰანის

ქვრივი დასიებული ფეხებს ძლივს მიათრევდა, ხელი ორი მოზარდი შვილისთვის ჩაევლო და გაჰყვიროდა:

– ბიჭებს ვყიდი, ბიჭებს!

შეძრწუნებულმა ხელი ხანჯლის ტარს ჩავავლე და მივვარდი:

– ღმერთმა დაწყევლოს შენი სიბერე, შვილების გაყიდვას როგორ ბედავ...

მან მწუხარებით აღსავსე ჩალურჯებული თვალებით ამომხედა და თითქოს მაპატია ჩემი გაცეცხლება, თავი გადააქნია:

– სიბერეს ვინ ეღირსება, ზაურყან? რას ამბობ! – ბავშვზე მიმითითა და დაუმატა: – ნეტავ იყიდდეს და გამოკვებადეს ვინმე. ეს არ ჯობია, ჩემ თვალწინ შიმშილით სიკვდილს?

ხანჯლის ტარზე ჩაბლუჯული ხელი დარცხენილი გაიშალა.

– მეხი დაეცეს. ქოლერამ მოუღოს ბოლო ჰაჯი კერანტიხს, უბიხების მოდგმის დამღუპველს! – მესროლა ქვრივმა გამომშვიდობებისას და ბავშვებიანად გამშორდა.

– ბიჭებს ვყიდი, ბიჭებს, ბიჭი ვის უნდა!

სული არ ენანებოდა თავისი ბიჭებისთვის საწყალს და ერთ დღესაც ვერ იცოცხლებდა უიმათოდ, ალბათ. აყაყანებულ ბაზარში ბაჯბაჯით შემოვიდა გასიებული ტყირპირვით ჩალურჯებული დონდროხა ბეი. უკან კაფანდარა, თაყვანისცემის ნიშნად წელში მოხრილი მსახური მოჰყვებოდა. ბეი კაზირჰანს მიუახლოვდა, ანიშნა, გაჩერდიო და ბიჭებს დაუწყო სინჯვა. მერე თითებით ფასი აჩვენა. კაზირჰანი არ ევაჭრებოდა, ამიტომ ჯიბიდან ფული ამოიღო და ფეხებთან მიუგდო ქალს. კაზირჰანს მიწისფერი ტურები აუცახცახდა. აკანკალებული ხელით აკრიფა ფული და მხოლოდ ერთხელ შეხედა თავის სანუკვარ ბიჭებს სამუდამო განშორების წინ. მაგრამ ნუ იტყვი, რა გამოხედვა იყო ეს, შარახ! მხოლოდ დედას შეუძლია, ასეთ სატანჯველში ჩაიგდოს თავი შვილების გულისთვის. ბეის მსახურმა ბიჭები წაიყვანა და თითო-თითო ნაჭერი პური მიაჩეჩა ხელში. თვალებზე იდაყვში მოხრილი ხელი ავიფარე და ისეთი ტკივილი და დარდი მეტაკა გულში, თითქოს შიგ თურქული იატაგანი გამიყარესო.

თავისუფალი უბიხები, ამაყი უბიხები! ოჯახში ბიჭი რომ დაიბადებოდა, ბედნირი მამა მთებს, მზესა და ყველა მეზობელს ატყობინებდა, რომ მემკვიდრე შეეძინა. ექოსავით გაისმოდა პასუხად: „ღმერთმა ამრვალოს უბიხთა მოდგმა“.

დაჭრილივით ბარბაცით გამოვედი ბაზრიდან, სამგზის წყეულიც იყოს იგი. ოტომანთა პროტა ცოცხალი საქონლით ვაჭრობდა და იმ წყეულ დროში ყველაზე უფრო ღამაზი მთიელი ასულის ფასიც კი არაფრით აღემატებოდა ცხვრის ფასს. გაყიდულ ასულებს გაყიდვა ელოდათ სტამბულის, ანგორის, ტრაპიზონისა და სხვა ქალაქების ჰარამხანებში. ბიჭების ფასი კიდევ უფრო დაბალი იყო. ოჰ, ნეტავ არც გაჩენილიყვნენ ეს უბედური უბიხი ბიჭები. გული მებჯინებოდა ყელში, როცა მახსენდებოდა, როგორ ექცეოდნენ მათ. არამზადა ჩარჩები კოდავდნენ ბავშვებს და შემდეგ იმათი ხვედრი საჭურისობადა იყო ამ ქვეყნის დიდი თუ პატარა მპყრობელის ჰარამხანებში.

გზაზე შეხვედრილი თანამემამულენი ჩრდილებსდა ჰგავდნენ. ზოგიერთს იმისი თავიც აღარ ჰქონდა, ჩემს სალამზე რომ ეპასუხა. უსახლკაროდ შთენილები ფაციფუცით იშენებდნენ კარვებს, ქარისა და წვიმისაგან რომ დაეფარათ თავი. ცოცხლების ტირილი და გოდება, მომაკვდავების სიცხიანი ბოდვა ისმოდა ყველაგან. იქაურობა მოღიავებულ ჯოჯოხეთს ჰგავდა, სადაც უამრავი ხალხი შთავარდნილიყო. ზოგიერთი ნაცნობი მირჩევდა შინ დავბრუნებული: „შენი სიკვდილი დედაშენს არაფერს შემატებს და სანამ სიარული შეგიძლია, უკან დაბრუნდი“.

ყურს არ ვათხოვებდი მათ გაფრთხილებას. ჩემი დისა და მისი ქმრის ბედი მაღელვებდა. სიკვდილი მუსრს ავლებდა ჩემს თანამემამულეებს. შიშისაგან დამფრთხალი თურქები ცდილობდნენ, რაც შეიძლება შორს დაეჭირათ თავი მათგან და სავაწროებს კეტავდნენ, მაგრამ ხარბებს ყველაფერი ფეხზეზე ჰკიდიათ. მუცელი კია მამდარი, მაგრამ თვალები მშიერია. კაფეების, დუქნებისა და ქარავნის ფარდულების მეპატრონეებმა წამსვე იცნოსეს, რომ გაჭირვებაშიც შეიძლება ხელის მოთბობა. ყველაზე უფრო ბინძური სამუშაოებისთვის ქირაობდნენ ისინი ერთ დროს ამაყსა და ქედმოუხრელ კავკასიელებს და მხოლოდ წყალწყალა შეჭამანდით უხდიდნენ საფასურს. არაქათგამოცლილი მშიერი ხალხი მზად იყო დილიდან დაღამებამდე ემუშავა ამ უბადრუკი კერძისთვის. მადლობასაც უხდიდნენ დამქირავებლებს, როგორც მწყალობლებს. სიმდიდრე მადას აღვიძებს, ჩემო შარახ! მაზრის მარჯვე უფროსები ბაზრიდან ბაზარში დაეხეტებოდნენ და ჯიბეს ისქელებდნენ უბიხი გოგონების ყიდვა-გაყიდვით. მუეძინი კი დღეში ხუთჯერ ადიოდა მეჩეთის მინარეთზე და ნამაზის შესასრულებლად მოუწოდებდა მართლმორწმუნე მუსლიმებს: „დიდად მოწყალე და მწყალობელი ალაჰისთვის“.

მუეძინის ომახიან ხმას არ ძალუძდა მოტყუებული და განკიცხული უბიხების კვნესისა და წყევლა-კრულვის დახშობა. ასე მეგონა, შარახ, რომ ქალების ოხვრა

დრუბლებად ქცეულიყო და ზღვაზე მიცურავდა დაობლებული სამშობლოსაკენ, რათა ცხარე ცრემლებით დაეტირა თითოეული ჩამქრალი კერა.

რაც უფრო მეტად ვშორდებოდი ქალაქ სამსუნს, მით უფრო აუტანელი ხდებოდა ჩემი ხალხის უბედურების სურათები. უკვე გზადაგზა ჩემი თანამემამულეების გახრწნილი გვამებიც მხვდებოდა. ჰაერში მყრალი სუნი ტრიალებდა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ აქ დაბანაკებული მუჰაჯირები ერთიანად ამოწყვეტილიყვნენ. ავისმაუწყებელი წინათგრძნობა უფრო და უფრო ცხადად მეპარებოდა გულში. კენჭებით დაფარული მაღლობი გადავიარე, დაბლობზე დავეშვი და მღვრიე მდინარესთან გავედი. დაღლილობისგან ისე დამიმძიმდა ფეხები, თითქოს ფუთიანი გირები მეკიდა ზედ. მანძილი კი არც ისე დიდი მქონდა გავლილი. სხვა დროს ასეთი მანძილის გავლას არად მივიჩნევდი, ისეთი მყესები მქონდა, ქურციკსაც კი შეშურდებოდა. ჩავიმუხლე, ხელები დავიბანე, პირზეც შევისხი წყალი და მაინც და მაინც არ მწყუროდა, მაგრამ მაინც შევახე ტუჩები მდინარის თვბილ ნაკადს. ყველა წყალი ერთნაირი არ არის, შარახ! სადაც ჩვენ წინათ ვცხოვრობდით საუკუნოვანი ჭადრების ქვეშ, ცუდად თუ გახდებოდა ვინმე, თიხის დოქით ყინულივით ცივ ანკარა წყაროს წყალს მიურბენინებდნენ და მორჩა, უკვე ფეხზე იდგა მთიელი. და ასეთი სასწაული სასწაულად არ ითვლებოდა. ყაბალახში გახვეული გამხმარი კვერის ნატეხი ამოვიღე, წყალში დავასველე და წავიხემსე. ხანმოკლე იყო ჩემი ჩაფერხება. ყაბალახი ზურგზე მოვიგდე და დამძიმებული გულით განვაგრძე გზა. მალე მოშორებით უბადრუკი ქოხი გამოჩნდა. ეტყობოდა მეთევზის ქოხი იყო – ზღურბლთან ბადეები შრებოდა. ქოხისკენ გავემართე და უცბად ბილიკის პირას პირქვე დაწოლილი ქალი დავინახე, გულში ბავშვი ჰყავდა ჩაკრული. იქვე ჯერ კიდევ ამოუშმრალ გუბებში დოქი ეგდო. ადვილი მისახვედრი იყო, ქალს მდინარის წყლით აევსო დოქი და უკან რომ ბრუნდებოდა, წაქცეულიყო. თავქუდმოგლეჯილი მივვარდი, წამოდგომაში რომ შევშეველებოდი და მოულოდნელობისაგან შევეყვირე. ჩენ წინ აიშა იყო, ჩემი და.

—ო, ღმერთო ჩემო, რა დაგემართა, თვალი გაახილე, ხმა ამოიღე.

ხელში ავიტატე აიშა და გამაცივა, მივხვდი ცოცხალი აღარ იყო. ეტყობა ახალი ამოსული ჰქონდა სული, ისევ თბილი იყო. ბავშვი ცოცხალი იყო, არ ტიროდა და ხარბად წოვდა მიცვალებულის ძუძუს. ერთი წამით სულიერად დავეცი, არ ვიცოდი რა მექნა. შუბლი ტყვიასავით მძიმე ოფლით დამეცვარა და ხელები უღონოდ ჩამომცვივდა დამზლადაცემულივით. როგორც იქნა თავს მოვერიე და ფრთხილად მოვწყვიტე ბავშვი დედის მკერდს. ტუჩებზე თეთრად უბრწყინავდა რძის წვეთი. ო, შარახ, მას შემდეგ მგონი საუკუნე გავიდა, მაგრამ ჩვილის ტირილი, დედის რძის

უკანასკნელი წვეთი რომ არ შეშრობია ტუჩებზე, დღემდე მიდგას ყურებში. იცი, ძვირფასო, დღეს ვიფიქრე, რომ აზრი ჰქონია ჩემს ასე ხანგრძლივ სიცოცხლეს. ვიღაცას უნდა გაეძლო შენს მოსვლამდე, რომ უბიხების დაღუპვის ამბავმა იცოცხლოს დედამიწაზე. გემი ნაპირამდე აღწევს, სიმართლე კი ადამიანამდე.

ეტყობა სენი ყმაწვილსაც გადასდებოდა, სიცხით იყო გათანგული. მომუშტული პაწია თითები ორ კაკალს მიუგავდა და ისე ტიროდა, საცაა გაიგუდებოდა. ბავშვი გულში ჩავიკარი და თითქმის გავიქეცი თიხით ნაშენები ქოხისკენ. ზღურბლთან არ ვიყავი მისული, რომ შველა ვითხოვე:

– გამომხედეთ ვინმემ!

მაგრამ არც არავინ გამომხმაურებია და არც ვინმე გამოსულა გარეთ. ზღურბლს რომ გადავაბიჯე და დაქონილ თავშესაფარში შევიხედე, გატანჯული კვნესა მომესმა. ფეხი გადავდგი და სწორედ გაღებული კარიდან შესული შუქის პირდაპირ კედელზე მიყრდნობილი და წელში სამად მოკეცილი ჩემი სიძე გარუნი დავინახე. ხელები გადაეჯვარედინებინა და მაგრად იჭერდა მუცელზე. თვალები ანთებული ჰქონდა და ქუთუთოები ჩანახშირებული. კეხიანი ცხვირი წაწვეტებოდა და გაუპარსავი ღაწვები ჩასცვენოდა. შუბლზე სიკვდილის ჩრდილი ედგა. ოდესღაც მთელს უბიხეთში ცხნობილი ცხენოსანი. სწრაფი, ღონიერი, ნახევრად ველური ცხენების გამხედნელი, იღბლიანი და ჩაუქი ჭაბუკი იყო გარუნი. ახლა კი ნაკლულ, მომჩვარულ ტომარას დამსგავსებოდა.

ძლივძლივობით მიცნო და წამოდგომას შეეცადა.

– ო, ზაურყან, მაპატიე, წამოდგომის თავიც არ მაქვს, რომ მოგესალმო. აიშა წყალზე წავიდა, საცაა მობრუნდება, – დახშული კვნესა ლაპარაკს აწყვეტინებდა, მაფზე ეკიდა მისი სიცოცხლე. დაბინდული გონება პირველად ვერ მისწვდა, ხელში მისი ბიჭი რომ მეჭირა, შემდეგ ყველაფერს მიხვდა და ამოიხრიალა:

– ვაჟკაცი თუ ხარ, ზაურყან, გამათავე! სიკეთე ჰქენი და გამათავე! აიშა აღარ არის და მეც გახვითქული ცხენივით გავიგუდები. ცოცხალი რომ გადავრჩე... არა, არ მინდა... მე შენზე უფროსი ვარ... და გიბრძანებ, გამათავე... მესროლე.

სახე მოეკრუნჩხა, ფეხები დაეჭიმა, ტუჩებზე კი სისხლი აუქაფდა... მაპატიე, შარახ, ალბათ დაგღალე ჩემი მწუხარე ნაამბობით, მაგრამ ბოლომდე თუ აპირებ ჩემს მოსმენას, მაშინ ნუ დამემდურები და ჩემი მონათხრობი სისხლიან ჭრილობასავით

იქნება, ბოროტი ხელი მარილს რომ აყრის ზედ. ძველ დროში ამბობდნენ ხოლმე: წამალი მწარეაო.

მოკლედ, ჩემი სიძე გარუნი მოკვდა და ხელში ავადმყოფი და მშვიერი ჩვილი შენჩა.

ბავშვი ტახტზე დავაწვინე, სიძეს თვალები დავუხუჭე და აიშასკენ წავედი. ფრთხილად ავიყვანე ხელში, კუპრივით შავი ნაწნავები ფეხებამდე ჩამწვდა. გახსენებაც კი შემზარავია. ნამცეცა დისშვილი, ვისი სახელიც კი არ ვიცოდი, სულ ცოტა ხნის წინ რომ ჩხაოდა და ტირილით იფხრიწებოდა, უცბად ჩაჩუმდა. საცოდავი, უგუნური პაწია, ვისი სიცოცხლე სანთლის ალივით ფარფატებდა ქარში, გაყურდა. სიცხისაგან გავარვარებულ სახეზე ხვითქი გადასდიოდა. ჩემი მზერა ბავშვის თვალებს წააწყდა და გამაჟრჟოლა. აზრიანად იხედებოდა და თითქოს შველას მთხოვდა. აიშას რომ დავარდნოდა, იმ დოქით მდინარის წყალი მოვიტანე, ბიჭს დავალევი, მერე რაღაც ჩვარი დავასველე და სახე მოვწმინდე. ხელისგული გახურებული ლოყის ქვეშ ამოიდო და დაიძინა.

—რა ვქნა? — ვფიქრობდი მიცვალებულის თავთან გაჩერებული. იქნებ მსახვრაკნა ბედმა ეს ახალშობილი მაინც შეიბრალოს და მიძის შოვნა მოვახერხო სადმე, მაგრამ სად? მანამდე კი, მიცვალებულები უნდა მივაბარო მიწას — წესი მოითხოვდა, რომ დამარხულიყვნენ და ახლობლებს დაეტირათ. სად მომეძებნა მაცნე, აიშასა და გარუნის სიკვდილის რომ შეეტყობინებინა ნათესავებისთვის? ნუთუ კაციშვილს ვერ ვნახავ ახლომახლო? ქოხის კარს ჯოხი გავუყარე, ძაღლები რომ არ შესულიყვნენ და ზღვის ნაპირისკენ წავედი. ცოტა რომ გავიარე, დავიძახე, მერე სამჯერ დავცალე ჰაერში ნაგანი.

— ჰოუ, — მომესმა პასუხი ცოტა ხნის შემდეგ და დამტკერილ ბუჩქნარიდან სამი კაცი და ხანშიშესული ქალი გამოვიდა. ყველანი გატანჯული იყვნენ და ფეხებს ძლივს მოათრევდნენ. კაცებს ბარები გაედოთ მხარზე, ქალი კი თავიდან ფეხებამდე შავებში იყო გახვეული და თმა გაშლილი ჰქონდა. მაშინვე მივხვდი, რომ ესენი მორწმუნენი იყვნენ და თავისი ნებასურვილით ეტვირთათ მძიმე მოვალეობა — მიწისთვის მიეზარებინათ უპატრონო მიცვალებულები. ვუამბე ჩემი დისა და სიძის სიკვდილი, სიცხისაგან ერთიანად გათანგულ ბავშვზეც მოვუყევი.

— ეჰ, ჩემო ძვირფასო. — თანამიგრძნო ქალმა, — შენი კეთილი ნათესავების ბედი ბევრს არგუნა განგრბამ. — თითო ცისკენ აიშვირა და თქვა, — ჩვენ, უბიხებს, ღმერთმა ზურგი შეგვაქცია. სამშობლოს მიტოვება დიდი ცოდვაა და აი, გვიწია კიდევ ამ ცოდვამ.

– ვიზიარებთ შენს მწუხარებას, გენაცვალე, მიცვალებულების დაკრძაკვაში დაგეხმარებით, სხვა კი არაფერი შეგვიძლია. – და ბარი დაჰკრეს მიწას კაცებმა.

ქოხთან მივედი, ბავშვი ისევ ტიროდა, ტუჩებს აწლავუნებდა და სუნთქვა ეკვროდა. ქალმა აიყვანა, გულში ჩაიკრა და მწუხარედ გადააქნია თავი:

– არც ამას აქვს სასიცოცხლო პირი.

ქალი ბავშვის ნანაობით გავიდა გარეთ. კაცებმა მოხერხებულად დააწვინეს მიცვალებულები. მე ყაბალახი მოვიხადე, გულში მჯიღს ვიცემდი და ვტიროდი. ჩემი, დედაჩემის, მამაჩემის და ჩემი დების სახელით დავიტირე საცოდავები, უბიხების დაობლებული სამშობლოს სახელით დავიტირე. მზე ჩადიოდა, შუბის ტარზედა იყო, ბორცვის ძირას რომ მივიყვანეთ მიცვალებულები. იმათ დამარხვამდე ბავშვმაც დალია სული, თითქოს უდედმამოდ დარჩენა არ უნდოდა ამ ეშმაკსაგან გამორჩეულ მიწაზე. ბიჭიც იქვე დავმარხეთ, მშობლების გვერდით.

– მშვიდობით, ზაურყან, – მითხრეს კეთილმა ადამიანებმა, – ღმერთმა გაშოროს ასეთი უბედურება, რაც დღეს დაგატყდა თავს უკანასკნელი იყოს. მეტი ვერაფრით დაგეხმარებით, ჩვენ თვითონაც განწირულები ვართ. ვერსად გავექცევით სიკვდილის ცელს. – ახალ საფლავებზე მიმითითეს და თითქოს შურით მითრეს – ბედნიერები! ჩვენ უფრო მწარე ხვედრი გველის, დამმარცველიც კი არავინ გვეყოლება და ყვავები ამოგვკორტნიან თვალებს, წათრევენ ჩვენს ძვლებს. ჩვენი სულების სახსენებლად ილოცე, ზაურყან!

ყველანი წავიდნენ და მარტოდმარტო დავრჩი სამარისებურ სიჩუმეში. მზემ ჰორიზონტი სისხლისფრად შეღება და ჩაესვენა. ცა დაიბინდა. ჩრდილები დაგრძელდა. გადავწყვიტე პირველი ღამე გამეთია, როგორც ჩემმა წინაპრებმა იცოდნენ, რომელიმე მხეცს საფლავები რომ არ წაებოდა.

რომ დაღამდა, კოცონი დავანთე მიცვალებულების თავთან. მალე მცხრალი მთვარე ამოვიდა. მიწაზე უფრო ნათელ ცაზე სავანებივით მიცურავდნენ ღრუბლები. დაღლილობისგან თითოეული კუნთი მიბრუნდა, ფიქრები მერეოდა და თვალები თავისთავად მეხუჭებოდა. ყაბალახი თავქვეშ ამოვიდე და მაშინვე დამეძინა. ბაბუაჩემი დამესიზმრა. ბაბუა ცოცხალი არ მინახავს, ჩემს დაბადებამდე მოკვდა, მაგრამ მამაჩემი ხშირად მიაშობდა ხოლმე მასზე და ვიცანი, ბაბუა იყო. თეთრი ჩოხა ეცვა, ისეთი ქათქათა, თითქოს პირველი თოვლისგან შეუკერავთო. თავიც თეთრი ჰქონდა ბაბუას. ხელში უზარმაზარი შავი ქვაბი ეჭირა. ქვაბი წლით იყო პირამდე სავსე.

– ზაურყან, – საყვედურით მითხრა მან, – ვინ მოგცა ნებივრობის უფლება, როცა მთელი ხალხი ფეხზეა, რათა ხიფათი აიცილოს.

– რა ამბავია? – ვკითხე მე.

– შენ რა, დაბრმავდი? მიიხედ-მოიხედე, მთები წივის, – ხელი მწვერვალებისკენ გაიშვირა და ჰაერში რკალი შემოხაზა.

მის შემოხაზულ სივრცეს გავხედე და დავინახე, მთები იწვოდა. გაწეწილი ცეცხლი ცოცხლად გატყავებული დომბების ნახირით მიუყვებოდა ფერდობებს. მისი შუქი მარად თოვლიან მწვერვალებსაც წვდებოდა უკვე და ანათებდა. ღრუბლები წითლად იღებებოდა და ცა ხმელი ფიჩხივით ტკაცუნობდა, არნახული სიდიდის იალქნიანი გემები ნაპერწკლებს აფრქვევდნენ.

– რა ხდება, რა ამბავია? – ჩავიჩურჩულე შეძრწუნებულმა.

– ღვთის წყრომაა. ღმერთმა ხელი აიღო ჩვენზე და გადაწყვიტა პირისაგან მიწისა აღგვავოს უბიხების მოდგმა. მთელი ღამე თექის თოვლი მოდიოდა. იმდენი მოთოვა, რომ მთები დაიფარა. მერე ღმერთმა უწყოს საიდან და მეხიც გავარდა და ცეცხლმაც იფეთქა. გაიქეცი ზაურყან, გაიქეცი ჩემო ბადიშო, გადაარჩინე მთები.

მოხუცს უზარმაზარი ქვაბი გამოვტაცე და ცეცხლის ჩასაწრობად გავიქეცი. ამ დროს გამომელვინა კიდეც. უცბად ვერ გამოვერკვით სად ვიყავი, შემდეგ დილის ბინდბუნდში ახალი საფლავები დავინახე და ყველაფერი გამახსენდა. ზურგსუკან რაღაცამ დაიწკმუტუნა. მივიხედე და ძალღი დავინახე, ნეკნებს დაუთვლიდა კაცი. ბირკებით იყო გაბურძღნული, კუდი დაეშვა და წკავწკავებდა.

– მოშორდი აქედან! – დავუსტვინე და ხელიც ავუქნიე. თითქოს ქვას ვესროდი. შეშინებული ძალღი იქით გაიქცა, ჩაცუცქდა და ყმუილი დაიწყო. რამდენჯერ არ ვცადე მისი გაგდება, მაგრამ ამაოდ. ძალღი რამდენიმე ნაბიჯით გაიქცეოდა და ისევ გაბმით ყმუოდა. „იქნებ მეთევზის ქობის პატრონების ძალღი – გავიფიქრე მე. – მაშინ ესაა აქ მასპინძელი და მე – სტუმარი“.

ჩემი ახლობლების დასაფლავება, საშინელი სიზმარი, ძალღის ყმუილი, ყველაფერი ამერდამერია თავში. „ნეტავ ისინი მაინც თუ არიან ცოცხლები, ვინც შინ დავტოვე? რომ აღარ დამხვდნენ?“

თვალები დავხუჭე და თითქოს მზეს ვუყურებდი: ყველაფერი სისხლივით წითელი იყო. წამოვდექი და ჩქარა გავბრუნდი უკან.

“არა არს ღმერთი თვინიერ ალაჰისა“

ჩვენს ბინას რომ მივუახლოვდი, შორიდანვე შევნიშნე მუჰაჯირების რუქი გროვა. ყაყანიც შემომესმა, თავყრილობისკენ მიმავალ მოხუცს დავეწიე და ვკითხე:

-რა ყრილობაა, რატომ არიან შეგროვილი?

-სამსუნიის გუბერნატორი ომერ-ფაშა უნდა მობრძანდეს, ჩვენთან ლაპარაკი განუზრახავს, - კვერთხით გაქვავებულ მიწას ჩიჩქნიდა და ისე მპასუხობდა მოხუცი, ბრბოს გავუსწორდით. შარდინის, ალოუს მის ხალხის გარდა, იქ უცნობი მთიელებიც იყვნენ. აღელვებული ლაპარაკობდნენ, კამათობდნენ, ხელებს იქნევდნენ. ზოგი უიმედოდ იყო განწყობილი, ზოგი - იმედიანად. თვალები კი ყველას კოცონის ნაპერწკლებივით უელავდა, ცეცხლში ქვის ჩაგდებით რომ ამოჩინჩხლულან. კაცების გვერდით შაოსანი ქალები იდგნენ. მოუცებს პირი თალხი თავსაფრების ბოლოებით დაეფარათ და წამდაუწუმ ოხრავდნენ. ხალხს თვალი მოვავლე და მამაჩემი დავინახე, ბზის ჯოხს დაყრდნობოდა. ჩვენი თვალები ერთმანეთს წააწყდნენ. „ყველაფერს მიხვდება ჩემი შემხედვარე“, - გავიფიქრე მე.

-ჰამირზა! - დაუძახა ვიღაცამ მამაჩემს და იმანაც იქით მიატრიალა თავი. ქოშინით მოვარდა ჩემთან მატა.

-მადლობა ღმერთს ცოცხალი და ჯანმრთელი რომ დაბრუნდი, - წამოიძახა მოსალმების ნაცვლად. მხარზე ამეკრა, თვალებში ჩამხედა და მკითხა:

-აიშა ნახე?

პირდაპირსა და დაფარულ შეკითხვაში ცუდად დაფარული შიში იმალებოდა. ვაითუ იმედი მოვუკლა?

-ვნახე, ვნახე, - კეთილად ვიცრუე, - ყველაფერი რიგზეა. - და ახალი შეკითხვა რომ არ მოეცა, თვითონ დავასწარი:

-თვენ როგორ ხართ?

-არა გვიშავს, ზაურყან. დედა ძალიან წუხდა, რომ დაიკარგე. სამი დღე ლოგინიდან არ ამდგარა. დღეს წამოდგა მხოლოდ. თითქოს გულმა უგრძნო, რომ დაბრუნდებოდი.

ხალხი ჭადარაშერეულმა, მაგრამ მაინც ახალგაზრდა, მხარბეჭიანმა, დაბეზვილ ჩოხიანმა მთიელმა გაარღვია და გესლიანად იკითხა:

-ერთი ეს მითხარით, სად დაიკარგა ჩვენი სულიერი მოძღვარი, ღვთისმოსავი საჰატქერი? - ყველას ერთად მიმართავდა მთიელი, - გადმოსახლებამდე ჯერ კიდევ დიდი ხნით ადრე ეს წმინდა მამა სოფელ-სოფელ დადიოდა და ჩვენ, სულელებს ლამაზ ზღაპრებს გვიყვებოდა, წამოსასვლელად გვაქეზებდა. - საჰატქერის ხმას მიბაძა და ნეტარებითა და ტკბილად წარმოთქვა: - გაიგეთ კეთილო ხალხო, თურქეთი, ეს მწვანე გიულისტანია, წმინდათა სამოთხის ბაღია. ამ სურნელოვან ბაღში, არც სიცხე იცის და არც სიცივე. ბაგეთაგან არავის დასცდება იქ წყევლა-კრულვა, მხოლოდ სამადლობელ ლოცვებს წარმოთქვამენ, სად არის ახლა ეს საზიზღარი მატყუარა? ხელში თუ ჩავიგდე, წამში ამოვხდი სულს! - და გოლიათმა ისე გაიქნია ჰარეში მომუშტული ხელები, თითქოს უხილავი საჰატქერი უჭირავსო.

-მიდი და სდიე ქარს მინდორში!

-ჩამოვიდა თუ არა გემიდან ისე გაქრა, მისი ალი-კვალი არავინ იცის.

-ამბობენ მექას წავიდა მოსალოცადო.

შავი ქვა დაეცეს იმას! - მოხუცმა ჰამიდამაც შეაწია ხმა კაცების ყაყანს და თავსაფრის წვერით ცრემლები მოიწმინდა.

-თურქეთი დიდი ქვეყანაა... იქნებ სამსუნითან გადმომსხდარნი ქათამივით ჩვენი საკუთარი ქანდარის გარდა ვერაფერს ვხედავთ? ვინ იცის, იქნებ, საჰატქერი მართლა წავიდა ჩვენთვის აღთქმული ქვეყნის საძებნელად? ჩვენი წინამძღოლი შარდინი, ალოუს ძეც ხომ არ ჩანს, - ხავსს ჩაეჭიდა კეთილი საზი შრინი.

-ვისაც ფული აქვს, იმისთვის ჯოჯოხეთიც სამოთხე იქნება. ჩვენ სულს ვღაფავთ კეთილო შრინ, შენ კი იმედოვნებ, რომ მოვლენ ჩვენი კეთილისმყოფელები და სამოთხის ბაღში წაგვიყვანენ. თავს ნუ იბრმავებ! - მათრახით გადაჰკრა შრინის იმედის ვარდისფერ ტოტს გაცეცხლებულმა მთიელმა, გაიძვერა საჰატქერზე რომ ლაპარაკობდა.

აქეთ იხედებოდა, თითქოს ვიღაცას ეძებსო, და ხალხს მიაჩნდებოდა ძიაჰაჰ ნაურიზი, ბარაკაის ძე. ის ყოველთვის ფიცხი იყო, ფეხზე შეყენებულ ნაგანს გავდა. ძიაჰაჰ ნაურიზი ფეხზე კი არ დგებოდა, წამოხტებოდა ხოლმე და ისე აწყვეტინებდა სიტყვს მოსაუბრეს.

-ლოგინიდან ადგა,- მითხრა მატამ. ბარაკაის ძე მართლა მომაკვდავივით ფერწასული იყო და ისე იკაკვებოდა, სიბრაღულის გარეშე ვერ შეხედავდა კაცი.

-იმაზე დავა, თუ ვინაა ჩვენი უბედურების მიზეზი, ხეირს ვერ მოგვიტანს, - დაიწყო მან ჩახლეჩილი, თითქოს გაცივებული ხმით, - ერთი რამ კი ცხადია, ცხვრებივით ვართ მოტყუებული და გაყიდული. სად გაქრა ჰაჯი კერანტიხი? არ იცით, არა? დავიფიცებ, რომ ის ახლა განცხრომაშია. ასეთი კაცისთვის უცხო ქვეყანაც სამშობლოა. აქ მეჯლისი არაა, სადაც ენას იფხანენ და ხარის შუბლს უჯახუნებენ ერთმანეთს. მოკლედ გეტყვით: ნათესავენს, ძიძიშვილებსა და მეზობლებს განვუცხადე, რომ მზად ვარ სათავეში ჩავუდგე იმათ, ვისაც სამშობლოში დაბრუნება სურს. ამ საქმეს მშვიდობიანად თუ ვერ მოვაგვარებთ, იარაღს მოვკიდებთ ხელს. მე მგონია ჯობია ისე დავეცეთ, რომ სამშობლოსკენ გვექონდეს პირი, ვიდრე აქ, უცხო მხარეში შიმშილით ამოვწყდეთ. დროა, ვიმოქმედოთ! - ხელი ზღვისკენ გაიქნია და დაიძახა - ხვალ გზას გავუდგებით!

უმრავლესობისთვის ნაურიზის, ბარაკაის ძის სიტყვები მოულოდნელი იყო, და თუმცა მიჩვეულნი იყვნენ ნაურიზის ნაჩქარევ გადაწყვეტილებებს, „ხვალ გზას გავუდგებითო“ - ამ სიტყვებმა მაინც ჩააფიქრა ისინი. ყველას ჰყავდა ქალები, მოხუცები და ბავშვები. ადვილი სათქმელია, მთელი ოჯახი წამოიყვანო, ბედის ანაბარა კი ვინ მიატოვებდა ჯალაბს უცხო მხარეში? ძიაპშუ ნაურიზმა იცოდა ეს.

ხალხი ყოყმანობდა, მაგრამ ნაურიზმა ისიც კარგად იცოდა, რომ პური მანამ უნდა მიაკრა თონეს, სანამ ცხელია.

-თქვენშიც იყვნენ წესიერები და მამაცები, რომლებიც გვაფრთხილებდნენ, ხაფანგში არ გავებათო, მაგრამ ვინ დაუჯერათ. ცხვრებივით გამოვყევით გზააბნეულ კაცს ამ ქოლერიან სოროში ცოლებითა და შვილებით.

-რაც მართალი, მართალია, ძვირფასო ნაურიზ, - ვერ მოითმინდა მოხუცმა სიტმა და ყაბალახი უკან გადააგდო, - შენი ძმა აჰმეთი ცდილობდა შეეჩერებინა ხალხი, უშლიდა დამღუპველი ნაბიჯის გადადგმას, მაგრამ მაშინ ხომ შენც...

-ფაშა მოდის, ფაშა!

-ამ ყვირილმა აღარ დაამთვრებინა მოხუც სიტს სათქმელი.

სამსახურიდან მომავალ გზაზე ათი ასკერისაგან შემდგარი ბადრაგის თანხლებით მხედარი გამოჩნდა. მალე ხალხს გაუსწორდა. შეჯგუფებულები გაიყვნენ და ფაშა ხალხის შუაგულში გაჩერდა. უზარმაზარი კაცი იყო, შავგვრემანი. ასპიდის

ფოჩვიანი ფესი ეხურა. ზეთისხილივით მოლურჯო თვალებით შეგვათვალიერა. ზორბა სისვ მეთაურზე იჯდა. უზანგები ბოლომდე ჰქონდა ჩაშვებული და გრძელფეხება მხედარი თითქმის მიწას სწვდებოდა ფეხის წვრებებით. ბევრმა უბიხმა იცოდა თურქული, დად შარახ, ჩვეულებრივად კი თავადებმა, მათმა შინაყმებმა, ვაჭრებმა და კონტრაბანდისტებმა. ჩვენნაირ უბრალო ხალხთან ლაპარაკი არ შეეძლო ომარ-ფაშას. ამიტომ მარცხენა უზნგთან გონიერი ახალგაზრდა, წერა-კითხვის მცოდნე მზაუჩ აბხუბა დაუდგა ფაშას თარჯიმნად. იგი საზ-აფხაზი იყო, გაგრიდან.

მოსალმების შემდეგ ფაშამ იკითხა:

-აქ ყველანი მუსულმანები ხართ?

-ყველანი მუსულმანები ვართ, გუბერნატორო! - უპასუხა მოხუცმა სიტმა.

-თუ მუსულმანები ხართ, რატომ მეჩეთში არ დადიხართ? რატომ არ ასრულებთ ხუთ ნამაზს, როგორც მართლმორწმუნეთა წესია?

საუბრის საყვედურით დაწყება, ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, უბრალოდ თავაზიანი საქციელი არ იყო.

-პატივცემულო ფაშა, ნება მიბოძეთ, აღვნიშნო, რომ რომ ალაჰმა შიშველი კაცი საცვლების რეცხვის აუცილებლობისგან გაათავისუფლა. მეჩეთში კი წავიდოდით, მაგრამ აქ პური არ არის, შიმშილით რომ მოვიკლათ, წამალი არ არის, სახადის ცეცხლი რომ ჩავაქროთ, რომელც ასე უწყალოდ გვფერფლავს.

მე თვითონ გამიკვირდა ჩემი ხმა, ფოლადივით ჟღერდა, მარჯვენა ხელი კი ხანჯლის ტარს ბლუჯავდა. თითქოს ბურანში ვიყავი, ისე იდღაბნებოდა ჩემ წინ ფაშას სახე. ზედ მოჩვენების ჩრდილივით მიცურავდა მკვდარი აიშა, მკერდზე მიკრული ჯერ კიდევ ცოცხალი ბავშვი ძუძუს სწოვდა, აიშას კუპრივით შავი ნაწნავები ცხენის ფეხებს სცემდა, რომელზეც ფაშა იყო ამხედრებული. მატა მყისვე წინ ამეფარა, თარჯიმანმა გამხეცებული ხარი თვინიერ ცხვრად აქცია:

-ჩვენ გვშია, ბატონო ფაშა - ასე გადასცა მან ჩემი ნათქვამის შინაარსი.

-ხვალიდან თითოეული ოჯახი ერთ გოდორ პურს მიიღებს. - ისე დიდის ამბით გამოაცხადა ომერ-ფაშამ, თითქოს ხვალიდან სამოთხის კარს გვიღებდა.

ვერ გაიგონა ფაშამ მხიარული შემახილები. პირიქით, ავადმყოფი ფრინველივით მიხანხალდა მასთან მოხუცი ჰამიდა და ჩაიჩიფჩიფა:

-მარტო გამხმარი პური რას გვიშველის, ბავშვები გვეხოცება ურძეოდ.

„უმაღურები“ - უკმაყოფილებამ გაიელვა ფაშას თვალებში.

-ეს მუსლიმანური წესი არ არის. სადაც მამაკაცები იკრიბებიან, იქ ქალებს არაფერი ესაქმებათ და ისიც უჩადროდ. დროა, დაივიწყოთ გიაურების ადათები. აქ რუსეთი არ გეგონოთ. აბა, ახლავე წავიდნენ ქალები აქედან!

-მოიღეთ მოწყალეობა და მომისმინეთ, ბატონო, - ჭაღარა წვეროსანმა საულაჰმა ხელისგულები ერთმანეთს მიადო და თაყვანი სცა ზორზროხა მხედარს. - ჩვენ, უბიხებს გვაქვს ყოვლისშემძლე ბითხა. მე პატივი მაქვს, მისი ქურუმი ვიყო. ჩვენი წმიდათაწმიდას სადიდებლად რომ ვლოცულობთ ხოლმე, ქალებიც ჩვენ გვერდით არიან. ასეთია ჩვენი ადათი. წინაპრებისგან გვაქვს ეს ნაანდერძევი.

როცა მზაუფ აბხუამ სიტყვა-სიტყვით უთარგმა ქურუმის ნათქვამი, ფაშამ მათრახი უნაგირზე გადადო, ხელები ცისკენ აღაპყრო და ლოცვა აღავლინა:

-ლა ილლაჰა, ილლა-ლ-ლლაჰი! - შემდეგ ლოცვა შეწყვიდა და მუქარით დაუყვირა ხალხს: მეჩეთში წადით უწმინდურებო, ყველანი მეჩეთში წადით! ლოცვით გამოისყიდეთ თქვენი ცოდვები. სხვანაირად სამოთხის ნახვას ვერ ეღირსებით.

ბრაზი მომაწვა ყელში.

-ამ მიწაზე ადამიანური ცხოვრების საშუალება მოგვეცით და სამოთხე თქვენთვის დაგვითმია.

მატა ისევ დაიძაგრა და ისევ ამეფარა, მამაჩემის უკმაყოფილო მზერაც დავინახე: „სად არის შენი თავდაჭერა, შვილო?!“

ომერ-ფაშამ, ვისი მჭევრმეტყველებაც მე შევწყვიტე, მოიხედა. ასკერმა მათრახის ტარით ჩემკენ მიუთითა.

-შაითან!... - შიეგინა სამსუნის გუბერნატორმა, ქველმოქმედის ნიღაბი მოიშორა და გამოაცხადა: - დედამიწაზე ალაჰის ერთადერთი ნაცვლის სულთნის სახელით ვბრძანე, სიაში შეეტანათ ახალგაზრდები, ვისაც სამხედრო სამსახური შეუძლიათ. სიაში მოხვედრილებს, ჯარში გაიწვევენ, ვინც მოხალისედ წავა, ჯილდოს მიიღებს, მისი ოჯახი კი - მთავრობის მფარველობას.

სიჩუმე გამეფდა. პირველმა მამაჩემმა დაარღვია იგი:

-ჩვენი შვილების წაყვანას აპირებენ, ყოველგვარი იმედი და საყრდენი უნდა გამოგვაცალონ.

-ეჰ, ჰამირზა, - სულმოკლეობა გამოიჩინა ვიღაცამ - დღეს თუ შენი ნებით არ მიეცი, ხვალ ძალით წაგართმევენ. ძალა აღმართსა ხნავს...

ხალხი გაოგნებული იყო, მაგრამ ამ დროს ომერ-ფაშას წინ ნაურიზი აღიმართა. მოკლე კვერთხი მიწაში ჩაარჭო, ზედ ქუდი ჩამოჰკიდა და პირდაპირ, გადაკრულ-გადმოკრულის გარეშე ჩაუჭიკჭიკა თურქულად:

-მომისმინე, უფროსო, ჩვენ თქვენი სამოთხის მიწის ღირსნი არა ვართ, ან თქვენი მიწა არაა ჩვენი ღირსი. აქ ჩამოსულების ნახევარი უკვე მიწაში წევს. დანარჩენებსაც ეს ბედი ელით. იცი რა, უფროსო, ჩვენ სამშობლოში დაბრუნება გადაწყვიტეთ. მოგვეცით გემები! თუ არადა... ფეხით წავალთ, ოღონდ საზღვარი გაგვიხსენი. გამოიჩინეთ ასეთი მოწყალება და მთელი საუკუნე თქვენი სულთნის ჯანმრთელობისთვის ვილოცებთ.

ხალხი გაისუსა. მაგრამ ნაურიზის, ბარაკაის ძის სიტყვებმა ომერ ფაშა არ შეაშფოთა. ეტყობა მზად იყო მუჰაჯირების ასეთი მოთხოვნისთვის და არც დაფიქრებულსა ისე მოახსენა:

-ეს შეუძლებელია, ჩემი ნება რომ იყოს, კი ბატონო, მაგრამ განა მე შემიძლია ორი დიდი სახელმწიფოს - თურქეთისა და რუსეთის შეთანხმების პირობების შეცვლა? ნუ გეშინიათ, ჩვენი ნახევარი მთვარის ქვეშ არ გაგიჭირდებათ. ლა ილლაჰა, ილა-ლ-ლლაჰი! არ დაგავიწყდეთ, ყოველ პარასკევს მეჩეთში იარეთ, განიწმინდეთ თქვენი სულები... - ასეთი დალოცვის შემდეგ ცოტა გაინავარდა ჩვენ წინ, მერე მათრახი უცხუნა ცხენს და თოხარიკით გაგვმორდა. ბადრაგიც უკან მიჰყვა. მტვრის კორიანტელმა დაფარა მხედრები. დაღონებული ხალხი დაიშალა. მალე მე, მამაჩემი და ჩემი ძმა პირისპირ აღმოვჩნდით. მამამ პირდაპირ შემომხედა, ვერ გავუძელი და თავი დავღუნე.

-თვალებზე გატყობ, რომ აიშას თავს უბედურებაა... - ხელი მატას დაადო მხარზე და დაუმატა, - სანამ მარტო კაცები ვართ, ყველაფერი ისე მითხარი, როგორც არის.

და მეც ყველაფერი დაუფარავად ვუამბე. მამაჩემს ყბა აუცახცახდა, ეს იყო და ეს. ამ საშინელმა ამბავმა გული რომ გაუგმირა, სხვა რაიმეთი არ გამოუხატავს. ის კი არადა ხელიც კი მოაშორა მატას მხარს და მხოლოდ ბზის კვერთხზედა იყო

დაყრდნობილი. ჩემი საცოდავი ძმაც კი, ცხადია, სიყმაწვილის გამო, პატარა ბიჭივით აღრიალდა. ვაცალეთ ცრემლის ღვრა და შემდეგ მამამ, უბედურება გადატანილი კაცის ხმით გვითხრა:

-კბილი კბილს დააჭირეთ და ეს საშინელი დარდი საიდუმლოდ შეინახეთ. არც დედათქვენმა და არც თქვენმა დებმა არაფერი გაიგონ. თუ გაიგეს, იცოდეთ, ეს გახდება მათი დაღუპვის მიზეზი. შენ კი, ზაურყან წადი და ეცადე იმედის ნაპერწკალი გაუღვივო მათ, წადით, ჩემო ბიჭებო!

მამამ დაგვტოვა მე და მატა. ის ჩემს უკან მოლოდიალობდა. აღარ სლუკუნებდა, ოხრავდა მხოლოდ. ჯერ კიდევ ადრე, სანამ აიშას სამეზნელად წავიდოდი, შევნიშნე, რომ მატა გახდა, სიმშვიდე დაკარგა და ხშირად წამოიყვირებდა ხოლმე ძილში. ვხვდებოდი, რომ მას ხორცი კი არა, სული ტკიოდა... ჩვენი მთები, ჩვენი ეზო, ჩვენი მიწა, - მხოლოდ ეს ეკერა პირზე.

-ბოლო დროს, - გამომიტყდა მატა, - ცუდი სიზმრები მაქვს. წუხელ მესიზმრა, გამთენიისას სიმინდით სავსე ტომრით მივედი ჩვენს ძველ წისქვილში. ვხედავ კარი ღიაა, ზღურბლთან კი ვიღაცის რუხი ძაღლია. საცაა დამეტაკება და ყელში მწვდება. ყეფს წყეული, მაგრამ ხმა არ ისმის, მუნჯია. ქვას ვტაცე ხელი და ძაღლს ვესროლე, ძაღლი გვერდზე გახტა. წისქვილში შევედი და გავოცდი: ქვედა ბორბალი გამწარებული ბრუნავს, დოლაბები კუ უძრავადაა და სამი თითის დადება მტვერი ადევს ზედ. ხის გობის ნაცვლად სადაც ფქვილი უნდა იყრებოდეს, შავი კუბო დგას, შიშმა ამიტანა და გარეთ გამოვვარდი. გარეთ კი ბნელა, თუმცა წუთის წინ მზე ჩახჩახებდა. თოფის წამალივით შავ ცაზე მზის ნაცვლად შებოლილი წითელი ყველის მსგავსი დაბინდული წრე ჩანს... ალბათ ვყვიროდი ძილში და მამამ გამაღვიძა...

„ერთს ბრძოლაში ხელი წააცალეს, იმას კი ეჩვენებოდა, თითები მოძრაობსო და ტკიოდა კიდევ“. - გავიფიქრე მე.

-მოითმინე მატა, იქნებ ყველაფერი გამოსწორდეს.

-ზაურყან, - მითრა მან, ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ, - იცოდე, სამშობლოში დაბრუნება თუ ვერ მოვახერხე, მოვკვდები.

სიცივემ დამიარა, ვიცოდი, ეს ლიტონი სიტყვები არ იყო.

-ნუ სულელობ და მოეშვი სულთათნას, - შევარცხვინე მე, მაგრამ მატამ ჩემს ნათქვამს ყური არ ათხოვა:

-ნაურიზი და მისი მეგობრები უკვე ემზადებიან სამშობლოში დასაბრუნებლად, ვიცი, დედა და მამა სიკვდილს ამჯობინებენ ჩემს გაშვებას, მაგრამ გეხვეწები, ზაურყან, მიშუამდგომლე! ამბობენ, ეს სარისკო საქმეაო. შეიძლება ტყუილუბრალოდ წავაგოთ თავი, მაგრამ გაჭირვებამ კანონი არ იცის. ყველაფერი იღბლის საქმეა, ძმაო, მართალია, ცოდონი არიან დედა, მამა, დები, მაგრამ თუ დავიღუპე, შენ ხომ მაინც იქნები მათთან. თუ გამიმართლა და ჩვენს მიტოვებულ სახლამდე მივაღწიე, გაცივებულ კერას გავაჩაღებ, მეურნეობას მოვკიდებ ხელს, დავხნავ, დავთესავ, მოსავალს მოვიწევ; შეჩვეული ვარ შრომას. პირუტყვს მოვამრავლებ, ვინადირებ, შემდეგ კი რაღაც არ უნდა დამიჯდეს, სანდალს დავიქირავებ და თქვენს წასაყვანად ჩამოვალ.

ჩემ წინ შევარდნის მსგავსი მთიელი ჭაბუკი იდგა, ვისაც თავისუფლება წაართვეს, მაგრამ ცაში ასვლის ოცნება კი - ვერა.

-სულ ახლა მოგისპო ომერ ფაშამ ეგ შენი იმედი. მისი ბაგით თურქეთის ხელისუფლება ღაღადებდა. მერედა, რომ დაბრუნდეთ კიდეც ჩვენს მიწა-წყალზე, მოგცემენ კი იქ ცხოვრების უფლებას? ასჯერ უნდა გაზომო. მე კი ხელს არ შეგიშლი, შენი ნებაა... - ამ დროს მე თვითონ ვგრძნობდი უსაზღვრო სურვილს, ნაურიზის, ბარაკაის ძის გულად ბიჭებში ვყოფილიყავი და ჩემი წარმოსახვა ნაირ-ნაირ წარმტაც სურათებს ხატავდა: ჩვენს კერიაზე ცეცხლი წითელი მამალივით აფათქუნბს ფრთებს, კარი სტუმართმოყვრულადაა მოღიაღებული. მაგრამ ჩემი გრძნობები არ გამომიმუდგენებია, ერთი კუნთიც კი არ შემრხევია სახეზე. სამსუნის გუბერნატორმა ალბათ სწორი თქვა ორი სახელმწიფოს შეთანხმების შესახებ და ეს დასაღუპავად სწირავდა მათ, ვინც ნაურიზს მიჰყვებოდა დაიმათაც, ვინც აქ რჩებოდა. როგორ უნდა დაგვეღწია თავი ამ ჯადოსნური წრისთვის? ვის, რომელ ადამიანს შეეძლო იძულებული გაეხადა რუსეთის მეფე და სულთანი, ეს ძველისძველი მტრები, მუჰაჯირების საქმისთვის რომ გადაეხედათ. თავი სკას მიმიგავდა, საიდანაც ფიქრები ფუტკრებივით გამოდიოდნენ, მაგრამ თავი არ მოჰქონდათ. სინამდვილე ძალზე მწარე იყო. როდესაც ჩვენს ბინას ვუახლოვდებოდით, აკლდამას რომ წაგავდა, მატა შემეხო მხარზე:

-მოიცა, ზაურყან, ნუ ჩქარობ...

-რა იყო, დაიღალე?

მან თავი გააქნია და მთხოვა:

-წამოდი, მოხუც საკუტს მოვუსმინოთ, ცოტა ხნით წამოდი...

-კი მაგრამ, დედაზე და დებზე ხომ უნდა იფიქრო....

-მეოსწრები ლამაზი ზღაპრის მოყოლას. თანაც მე კიდევ ვერ მოვსულვარ გონს, შემატყობენ...

-ახლა ჩენ მუსიკის მოსასმენად არ გვცალია მატა!

-არა, ზაურყან, სწორედ ახლა საჭირო. მხოლოდ აფხიარცა თუ გაგვიქარწყლებს ნაღველს, ოდნავ მაინც დაგვამშვიდებს. წამოდი, ძალიან გთხოვ.

ზღვისპირად მარტოდ მარტო მდგარ ხისკენ გავემართეთ. ჭადარაწვერიანი საკუტი ხეს მიყრდნობოდა და უსინათლო თვალები თეთრფაფარიან ტალღებისთვის მიეშტერებინა.

საკუტს გარშემო თავყრილობიდან დაბრუნებული ხალხი შემოხვეოდა. ერთი თხუთმეტი კაცი იქნებოდა. ბრმა მომღერლის გვერდით გახუნებულ ასალზე აფხიარცა და ქამანი იდო. ჩემთვის ახალი ამბავი არ იყო, რომ ყოველ დღე მზის ჩასვლისას ასტანს თავისი ბაბუა ამ ერთადერთ ხესთან მოჰყავდა ხოლმე. მალე შეგროვდა ხალხი აშუღის სიმღერის მოსასმენად, ჩუმად რომ დაედვარათ ცრემლი და ოდნავ მაინც გაექარვებინათ გულზე მოწოლილი ნაღველი. საკუტი თავის სიმღერას ორჯერ არასოდეს იმღერებდა. ყოველთვის ახალ სიმღერას მღეროდა მხოლოდ. თითქოს ხალხს ასაჩუქრებდა და ერთსა და იგივე საჩუქარს, მოგეხსენებათ, ორჯერ არავის უძღვნიან. მოხუცი საკუტი თვალის ჩინის დაკარგვის შემდეგ ადამიანებს ხმით ცნობდა, ვინც არ უნდა მისალმებოდა, საკუტი სალმითვე უპასუხებდა და სახელითაც მიმართავდა...

-დღე მშვიდობისა საკუტ, - მივუახლოვდი მე.

-ო, ზაურყან, ღმერთმა გაუმარჯოს ჰამირზას უფროს ვაჟიშვილს. დიდხანს სიცოცხლეს გისურვებ, დად! კარგი ქენი, რომ მოხვედი, რაღაც უნდა დაგაგალო. ჩემი შვილიშვილი ასტანი ძალზე ყმაწვილი და გამოუცდელია, დანარჩენი ნათესავები კი დაიხოცნენ. სიკეთე ქენი და ჩემი სიკვდილის შემდეგ ჭკუა დაარიგე ხოლმე. უფროს მმასავით უძმე. მე ცოდვილი კი ამ ხის ქვეშ დამმარხეთ. უკვე სხვებსაც ვუთხარი. პირი მშობლიური მთებისკენ მაქნევინეთ. ამ ქისაში, - მან ქამარზე გამობმულ ტყავის ქისაზე მიმითითა, - ერთი მუჭა მშობლიური მიწა მაქვს, სამარეში რომ ჩამიშვებთ, გულზე დამაყარეთ. ჩემი აფხიარცა კი, ამ ხეზე ჩამოვიდეთ. ხანდახან ქარი ჩამოჰკრავს ხოლმე სიმებს და ჩემამდეც მოაღწევს ხმა. შენი ძმა სადღაა, ზაურყან?

-გამარჯობა ბაბუა, - წყნარად გამოეხმაურა მატა.

-აბა ჩემკენ მოიწი! მოიხარე, მოიხარე.

მატა დაიხარა და მგრძნობიარე თითები სახეზე მიუსვ-მოუსვა.

-იტირე, ბიჭო?

-ჰო.

-არა უშავს, ნუ გრცხვენია, ცრემლები სირცხვილი არაა. ღმერთმა ვაჟკაცობით შეგიცვალოს ეგ ცრემლები.

საკუტმა ხელები მოაფათურა და აფხიარცა და ქამანი აიღო. ჩვეულებისამებრ საკრავი მკერდზე მიიღო და რამდენჯერმე შეეხო ცხენის ძუისგან გაკეთებულ სიმებს საწყალობლად. საკუტი არ ჩქარობდა. თვალები ცისთვის მიებჯინა, თითქოს შუქსაც ხედავდა, ღრუბლებსაც, მონავარდე ფრინველებსაც და უძირო და უსაზღვო სიმაღლესაც.

-დღევანდელ დღესაც თავისი სიმღერა აქვს, - გამოაცხადა მან.

ხალხი გაირინდა. საკუტის ხელს დამორჩილებული ქამანი ჯერ რბილად დაეშვა სიმებზე, შემდეგ კი ასხლტა...

ურაიდა...გაზაფხულზე

ყურს დავუგდებ მოლალურებს,

აფხიარცავ, ეგ იმედი

ნაბადივით მომახურე;

ფრთებს დაჰკრავდე ჩემს საფლავზე,

როგორც ჩიტი მგალობელი,

ჩემს სამშობლოს მახსენებდეს

ყველა გამვლელ-გამომვლელი.

-დედა, დედა, წყურვილი მკლავს

და უხემსოდ დავიმშევი

-შვილო, ცოტა მოითმინე,

წყაროზეა დაი შენი

-დედა, დედა, წყურვილი მკლავს

პურის ყუა მომაშველე.

-შვილო, ცოტა მოითმინე,

წისკვილშია მამაშენი.

.....

აფხიარცავ, ეგ სიმღერა

ნაბადივით მომახურე,

ურიადა... გაზაფხულზე,

მეც ყურს ვუგებ მოლალურებს.

უკან, უბიხების ქვეყნისკენ

რუსეთის კონსული ტრაპზონში იმყოფებოდა. გვარად მოშნინი გახლდათ. ვიცოდი, რომ ამ კაცმა დიდი გულმოდგინება გამოიჩინა უბიხების თურქეთში გადმოსახლებისთვის. მოშნინისა და მისთანანის ვარაუდი მარტივი იყო: შეიარაღებულ მთიელებს თავიანთი ცის ქვეშ შეყუჟული მიწიდან თუ აუკრავდნენ გუდა-ნაბადს, მაშინ კავკასიის სისხლისდაუღვრელად დამორჩილება აცხადდებოდა. ამ ოდითგან შფოთიან მიწაზე კი ფეხის მოკიდება კი, თეთრი მეფის დიდი ხნის ოცნება იყო. როდესაც მეფისნაცვალი და მისი დაახლოებული პირები მუჰაჯირების გადასაცვანი გემების სიმცირემ გააოგნა, ისევ მოხერხებული და გაბედული მოშნინი მოელაპარაკა პორტის ხელისუფალთ დამატებითი იალქნიანი გემების მოცემაზე. მოშნინი ცილობდა სხვის მიერ მოწოდებული ცნობებით არ ესარგებლა, პირადად დარწმუნებულიყო იმ მოვლენათა უტყუარობაში, რაც აინტერესებდა. მუჰაჯირების სიდუხჭირის ამბავი რომ გაიგო, რამდენიმე ხელწვეითის თანხლებით ფეხით გაუყვა სანაპიროს. საკუთარი თვალთ ნანახმა დაადარდიანა და სინდისმა ქენჯნა დაუწყო. გარდა ამისა, როგორც გინდა თქვი და მუჰაჯირები მაინც რუსეთის იმპერიიდან

იყვნენ. და აი მოშინმა, ღმერთმა აკურთხოს მისი სახელი, მიღება სთხოვა გუბერნატორ ომერ-ფაშას. მან უკმაყოფილება გამოთვა თურქ ხელისუფალთა მიერ სულთნის მფარველობაში გადმოსული ათასობით კავკასიელის მიმართ არაადამიანური დამოკიდებულების გამო.

-ისინი ავადმყოფობისა და შიმშილისაგან იხოცებიან, თქვენი მდიდარი თანამემამულენი კი, ჩალისფასად ყიდულობენ მათ შვილებს, განსაკუთრებით ლამზ გოგონებს, - უთხრა მან ომერ-ფაშას. - თქვენ სტუმართმოყვარე მასპინძლობას ჰპირდებით უბიხ წინამძღოლებს. სულთნის სიტყვა თქვენს ქვეყანაში კანონივითაა, გულმოწყალება კი განგებამ მოგანიჭათ...

-ბოდიშს ვიხდი ბატონო კონსულო, მაგრამ ჩემდა სამწუხაროდ დღეს არა მაქვს საკმარისი დრო, საფუძვლიანად რომ ვისაუბროთ მუჰაჯირებზე, - ბრაზი დაიოკა და ისე უპასუხა ომერ-ფაშამ. - მე შევხვდი მუჰაჯირებს, თქვენო ბრწყინვალეზავ, უმადური და ჯიუტი ხალხია. იმ ქვეყნის კანონებსაც კი არ სცემენ პატივს, რომელმაც ისინი შეიფარა... ახლა მათ უმრავლესობას სამშობლოში დაბრუნების უსაზღვო სურვილი გაუჩნდა. არ ვიცი, როგორ შეხვდება ამას თქვენი მთავრობა? - ომერ-ფაშამ გამარჯვებულად გაიღიმა.

მოშინის შეხვედრამ გუბერნატორთან არაფრით შეცვალა მუჰაჯირების ბედი. სხვანაირად არც შეიძლებოდა მომხდარიყო, ჩემო ძვირფასო შარახ. ამბობენ თვითონ ომერ-ფაშას ჰყავდა ოცდაათამდე იაფად ნაყიდი მთიელი ქალწული. ზოგი მსახურად ჰყავდა და ზოგი ხარჭად. და მაინც რუსეთის კონსულის ჩვენდამი თანაგრძნობა ცოტას როდი ნიშნავდა, სამშობლოში დაბრუნების მცირე იმედს მაინც გვაძლევდა. მზაუჩ აბხუბა სამჯერ იყო ტრაპიზონში მოშინთან შესახვედრად იმ უბიხების დავალებით, სამშობლოში დაბრუნება რომ სურდათ. მახსოვს, უკანასკნელად რომ დაბრუნდა ტრაპიზონიდან, ყველა შევიკრიბეთ. შეხვედრას უბიხების გარდა სხვა ხალხის წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ. იცი, შარახ, სიბერეში უფრო შორსმჭვრეტელი ხდება ადამიანი. ღმერთო ჩემო, რამდენი წელი გავიდა და თითქოს ყველაფერი გუშინ მომხდარიყოს, ისე ცოცხალივით მიდგას თვალწინ მზაუჩ აბხუბა - მხარბეჭიანი, შავულვაშებიანი. მისი სახლი და ყანა გაგრის ციხე-სიმაგრის ახლოს დარჩა. ისიც ჩვენსავით ნანობდა თურქეთში საბედისწერო გადმოსახლებას და ერთადერთი იმედიდა ასულდგმულებდა - სამშობლოში დაბრუნება. ნაურიზი, ბარაკაის ძე მზად იყო თუ საჭირო გახდებოდა, იარაღისთვის მოეკიდა ხელი, მზაუჩი კი ორივე ქვეყნის ხელმწიფესთან მშვიდობიანი მოლაპარაკების მომხრე იყო. შეკრებილთ გვიმტკიცებდა, რუსეთის კონსულის, გავლენიანი და კეთილშობილი იგნატიევის დახმარებით უნდა ვიმოქმედოთ.

-მას თვით მეფე უწევს ანგარიშს. ეს თურქებსაც კარგად მოეხსენებათ. მოდი, მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის სახელზე არზა დავწეროთ და მოვახსენოთ, რა უბედურებაც დაგვატყდა თავს. არზას თქვენი ამორჩეული სამი კაცი წაიღებს სტამბულში რუსეთის კონსულთან. ასე გვირჩია კონსულმა მოშინმა. ღმერთმა ადღეგრძელოს, თავისი პირადი წერილიც გადმომცა, რომელიც ჩვენს თხოვნას უნდა დაერთოს, რათა საკონსულოში მიიღონ... ნუღარ დავკარგავთ ძვირფას დროს...

წუთით სიჩუმე ჩამოვარდა და მერმე ომახიანი ხმა გაისმა:

-ნებას თუ მომცემთ, გაგახსენებთ, რომ ჯერ კიდევ გუშინ თქვენ თვითონ უღოზადით გზას რუს ჯარისკაცებს და გაიძახოდით: „სიკვდილი გიაურებს!“ - წარმოთვა საზმა თავადმა, უბიხების ყოფილი მეჯლისის წევრმა უახსით რიდბამ. მისი წვრილი ვერცხლისფერი წვერი ფერდობიდან დაქანებულ ნაკადულს ჰგავდა, ხმელ-ხმელი რიდბაც უფრო მაღალი ჩანდა. მის კეთილშობილურ წარმოშობაზე მისივე გარეგნობა მეტყველებდა. ბოლო დროს ცნობილი გახდა, რომ თავადი სამშობლოში დაბრუნების მსურველებს არ ეთანხმებოდა, იმასაც ამტკიცებდნენ, იმათ წინამძღოლობს, ვისაც სამშობლოში დაბრუნება არ უნდათო.

-ჩვენ თვითონ ვარჩიეთ თურქეთი კავკასიის ველებს. ხან მეფეს ვაქცევთ ზურგს და ხან სულთანს. აბა ვინდა გვცემს პატივს? რომ დავბრუნდეთ კიდევ, რაღა დავგვხდება სამშობლოში? ჩემს მამულში თურმე კაზაკები დასახლებულან... იქნებ გინდათ, წკეპლით ხელში კაზაკების ბატები ვმწყემსოთ? - წვრილი თითები მოკლე წვერზე ჩამოისვა და თავადმა ამაყად მოავლო თვალი შეკრებილთ.

თავადის ზურგს უკან ბოროტი ხითხითი გაისმა.

-ერთი ამ სულთნის წყალობათა ერთგულ კაცს დამიხედეთ. დიდად პატივცემულო უახსით, შენ რაღა მიიღე ამ ალაჰის კურთხეულ ქვეყნიდან, სამოთხის მიწა? მშვიდობა?

-დიახ, მშვიდობა, უკან თუ დავბრუნდებით, კვლავ იარაღის ხელში აღება მოგვიწევს. ომი კი მაშინაა კარგი, სეირივით თუ უყურებ შორიდან. აქ ტყვიების ზუზუნნი მაინც არ გვესმის, - უპასუხა რიდბამ.

-მოიცა, მოიცა, თავადო, ვინ გითხრა აქ ტყვიები არ ზუზუნებსო, ზმა არ ისმის, თორემ დღეში ორას კაცს მაინც ასალმებენ სიცოცხლეს. ცოცხლებს იმის ძალა აღარ შესწევთ, მკვდრები რომ დამარხონ. ეს ომზე უარესია, ეს მკვლელობაა... - ნაურიზს

სუდარასავით გათეთრებოდა სახე. დაახველა, მზაუჭმა ისარგებლა ამით და შეახსენა, რომ კონსულმა მოშინმა თხოვნის დაწერა ურჩიათ და ჭკვიანური იქნებოდა, საქმეს თუ შეუდგებოდნენ.

-ეჰ, ნაურიზ, სადაა თავადიშვილური თავმოყვარეობა, ვინც გუშინ ცხვრებს მწყემსავდა, დღეს მოლაპარაკებებს აწარმოებს, ნეტა ხვალ რაღა იქნება? - დაცინვით იკითხა თავადმა.

თითქოს მათრახი გადაუჭირესო, ისე შეკრთა ზაუჩი, მაგრამ თავი შეიკავა.

მოულოდნელად ქალების ჯგუფს მოხუცი ჰამიდა გამოეყო, მგლოვიარე იყო და თავიდან ფეხებამდე ძაძა ემოსა. ნაღვლიანი თვალები ამოშავებოდა. შავი თავსაფარი მოიგლიჯა, თავი მაღლა ასწია, ჭადარა თმა მხრებზე ჩამოუცვივდა და დაიძახა:

-რა დაგემართათ? ყველანი მკვდრები ხართ და გვარიშვილობასა და დაკარგულ სიმდიდრეზე სალაპარაკოდ გცალიათ? საფლავები მაინც დაითვალეთ სანაპიროზე. გვაპატიონ თავადებმა, მაგრამ ეს საფლავები მათს სინდისზეა, სად ჰქონდათ ჭკუა ჩვენს გაზრდილებსა და წინამძღოლებს? სად ჰქონდათ-მეთქი, გეკითხებით. თქვენ უნდა აგოთ პასუხი პატივცემულო თავადებო! ისევ ყოყოჩობთ და დაკარგულ მამულებზე ზრუნავთ. ბატების მწყემსვა არ გინდათ, ჩვენთვის კი ეს უცხო არ არის. ნეტავ ჩვენს შვილიშვილებს ემწყემსათ ბატები, ოღონდ სამშობლოში ყოფილიყვნენ. ოთხიდან ერთიღა დამრჩა. სამი შვილიშვილი მომიკვდა. - ჰამიდას ხმა ჩაუწყდა, მაგრამ ყელში მოწოლილი ბურთი გადაყლაპა და განაგრძო, - უკანასკნელი შვილიშვილის, სანუკვარი ტაჰირის გულისთვის ვებღაუჭები სიცოცხლეს. რას არ ვიზამდი, იმას მაინც რომ ეღირსებოდეს სამშობლოში დაბრუნება, - ისევ გაუმკაცრდა ხმა ჰამიდას. - მე მთიელ ვაჟკაცებს ველარ ვცნობ, თითქოს თავსაფრები დაგეხუროთ. იქნებ მე მოვიხადო თავსაფარი და სამშობლოში წაგიძღვეთ? გეყოფათ ლაპარაკი, საქმეს მოჰკიდეთ ხელი. არზა თუ უნდა დაიწეროს, დაწერეთ! მე პირველი მოვაწერ ხელს. თხოვნაა საჭირო? ვითხოვთ. მე პირველი დავუწოქებ მეფეს, ახლა დიდგულობისა და ყოყოჩობის დრო არა გვაქვს. ახლა მხოლოდ ერთი საზრუნავი გვაქვს - სამშობლოში დაბრუნება.

ჰამიდას შემდეგ არავის აღარ უნდოდა ლაპარაკი. ჩამოწოლილი ღუმილი სითმა დაარღვია:

-ძვირფასო მზაუჩ, მწერალი ტიფმა მოგვიკლა და წერილს ვინღა დაგვიწერს? განსვენებულმა რუსული წერა-კითხვა იცოდა, მეორე ვინაა ჩვენში ასეთი. არც აქ დაგვინდო ბედმა.

-არის ასეთი კაცი! - უპასუხა მზაუჩმა და ვიღაცას ანიშნა.

ხალხს ქალაქურ ტანსაცმელში გამოწყობილი შეუხედავი მოხუცი გამოეყო. ცხვირზე უნაგირივით ედგა სათვალე. უკან გადავარცხნილი ჭაღარა თმა მხრებამდე სცემდა. გულის ჯიბიდან ოქროს საათის ძეწკვი მოუჩანდა.

-ეს პატივცემული ბატონი წარმოშობით ბერძენია. თავის დროზე თარჯიმნად იყო და მთელი რუსეთი აქვს შემოვლილი ვაჭრებთან ერთად, ამჟამად მთარგმნელად მუშაობს რუსეთის საკონსულოში. ჩვენ თურქულად ვუთხრათ ყველაფერი, რაც გვაწუხებს და ის რუსული სიტყვებით ჩაწერს. - ასე წარმოგვიდგინა მოხუცი მზაუჩმა. მოხუცმა გაქექილი ტყავის ჩანთიდან ქაღალდი, კალმისტარი და მელანი ამოიღო და ღმერთმა უწყის საიდან გაჩენილ მაგიდაზე დააწყო. სათვალე ცხვირსახოცის კიდით გაწმინდა, მაგიდის წინ დაიჩოქა და ისე შეხედა მზაუჩს, თითქოს ეუბნებოდა - „მე მზად ვარო!“

თავადმა უახსით რიდბამ გაიცინა:

-ჩვენს მუსლიმანურ სადარდებელზე რა უნდა დაჩხაპნოს ქრისტიანულმა ხალხმა? ეს საქმე ხეირს ვერ მოგვითქმნის.

-რას დაგვჩხავი, თავადო! - მოუჭრა ჰამილამ.

მოხუცი კაცები და ხნიერი ქალები გარშემოუსხდნენ მწერალს, ახალგაზრდები კი ოდნავ მოშორებით ვიდექით. არზის პირველი სიტყვები სითმა წარმოთქვა. ზოგმა რაღაც დაუმატა, ზოგმა რაღაც მოაკლო და რაც გამოვიდა, მზაუჩმა თურქულად თარგმნა. ბერძენმა კალამი ჩაბლუჯა და რუსულად დაწერა. რაკი ბერძენი წერდა, ისეთი სიჩუმე ჩამოვარდა, რომ კალმის წრიპინიც ისმოდა. მერე მეორე მთიელმა უთხრა თავისი მოსაზრება მთიელებს. ამ მოსაზრებაზეც იმსჯელეს, თარგმნეს და ჩაწერეს. ასე გამეორდა რამდენჯერმე. როგორც ნაკადულები უერთდებიან ერთმანეთს, ისე შეერთდნენ ჩვენი ფიქრები ერთ იმედად და არზის სტრიქონებად ჩამოწიკვიკდნენ. აიღებდა თუ არა ბერძენი კალამს ხელში, ხალხი სუნთქვასაც კი აჩერებდა, კისრებს იმაგრავდნენ და მზით გაჩახჩახებულ ფურცლებს ჩასცქეროდნენ. ამ ფურცელზე ეკიდა ახლა იმათი ბედი.

შავი ზღვა რომ მელნად გადაიქცეს, მისი ორივე სანაპიროს ხეები კალმებად და მთელი დედამიწა ქაღალდის გრაგნილად, მაინც არ გვეყოფოდა არც მელანი, არც კალმები და არც ქაღალდი მუჰაჯირების უბედურების აღსაწერად, - ჩავჩერებოდი არზას და ასე ვფიქრობდი, - მაგრამ რატომ არ უნდა გვჯეროდეს სასწაულის, -

ვინუგეშები თავს, - განა ცოტა სასწაული მომხდარა ქვეყანაზე? ვინ იცის, იქნებ, ეს ქალაქი თეთრი მტრედივით აუფრინდეს ხელისგულიდან ელჩს, გადალახოს ზღვები, რუსეთის ველები და ტყეები და მეფის სასახლემდე მიაღწიოს პეტერბურგში. რატომ არ შეიძლება სასწაული მოხდეს, რატომ? ბევრი ფანჯარა აქვს თეთრი ქვით ნაგებ სასახლეს, მაგრამ ფრთათეთრა მტრედად გადაქცეული ფურცელი საჭირო სარკმელს ამოარჩევს და ზუსტად იმპერატორის მაგიდაზე დაეშვება. ვინ იცის, იქნებ, ნახევარი მსოფლიოს მბრძანებელმა იმ დილით ხალისით, სიკეთითა და სულგრძელობით აღვსილმა გაიღვიძოს, ხელში აიღოს ჩაჭიკჭიკებული ხელით ნაწერი ჩვენი თხოვნა, ადიუტანტი გამოიძახოს და ჰკითოს:

-რა არის ეს?

-უბიხების არზაა, თქვენო უდიდებულესობავ, - ღიმილით უპასუხებს ოფიცერი, მასაც სხვებივით რომ გადასდებია მეფის შესანიშნავი გუნება და ხასიათი.

„აჰ უბიხები? მამაცი ხალხია, მამაცი, - გაიხსენებს იმპერატორი და პატივისცემით წარმოთქვამს: ისინი ხომ შავი ზღვის სანაპიროზე ცხოვრობდნენ და კავკასიასი მეფის ნაცვლის მოხსენების მიხედვით ქედუხრელები იყვნენ.“ „სწორია, თქვენო აღმატებულება!“ - ქუსლს ქუსლზე მიარტყამს ადიუტანტი - „გმირულად გვებრძოდნენ, ჩვენგან შეთავაზებული პირობები არ მიიღეს და თურქეთში გადასახლდნენ. ღირსეული მოწინააღმდეგენი იყვნენ, ღირსეული. რას იტყვით გენერალო, პატივისცემის ღირსია თუ არა ასეთი მოწინააღმდეგე?“ „უსათუოდ, თქვენო აღმატებულება!“ უპასუხებს ადიუტანტი, მედალი რომ უმშვენებს მკერდს, „ოჰ, უბედურები! - თანაგრძნობას არ მაღავეს მეფე, - ვერც კი წარმოვიდგენდი ასეთ გასაჭირში თუ ჩავარდებოდნენ. მუჰაჯირებში ხომ ბევრი მოხუცი, ქალი და ბავშვია. მართალია, დამნაშავენი კი არიან, მაგრამ ჩემს მოწყალებას მაინც ვერ მოვაკლებ“. თეთრი ხელით კალამს აიღებს მეფე და ჩვენს არზას ორად ორ სიტყვას წააწერს - „თხოვნა დაკმაყოფილდეს“. ჰოდა, სამართალი იზეიმებს. გემები მოგვაკითხავენ და ჩვენც სამშობლოში დავბრუნდებით, უბიხების მიწაზე.

გაიღება ჩვენი მიტოვებული სახლი კარები. ისევ გავა მინდვრად მხვნელი და მთესველი, სიხარული და მხიარულება გამეფდება ირგვლივ, ისევ გაჩარდება ქორწილები, ისევ გაჩნდებიან ბავშვები.

ჰო, მაგრამ ყველაფერი პირიქით რომ მოხდეს? მეფე ცუდ ხასიათზე გაიღვიძებს, მოქუშული და გაბრაზებული იქნება. უბიხებზე რომ ჩამოვარდება ლაპარაკი, ადიუტანტიც ცუდ რჩევას მისცემს მეფეს: „ამ ყაჩაღების დანდობა გონივრული საქციელი არ იქნება, თქვენო უმაღლესობავ, გარდა ამისა, ჩვენ

თურქეთთან ვართ შეთანხმებული“. თვითმპყრობელი თეთრი ხელით კალამს აიღებს და არზას ასე წააწერს: „საკითი გადაჭრილია, გადახედვას არ საჭიროებს“.

დავიღუპებით უბიხები, დედაბუდიანად ამოვწყდებით. ჩვენი ბედი მეფის კალმის წვერზე ჰკიდია, მთელი ხალხის სიცოცხლე თუ სიკვდილი ახლა შემთხვევითობაზეა დამოკიდებული, მეფის ხასიათზე, ერთი ხელის განკარგულებაშია, მეფური კალამი რომ აქვს ჩაბღუჯული.

სანამ უბიხების თხოვნასად და მის ქვეშ დასმულ მეფის ხელმოწერაზე ვფიქრობდი, მწერალმა და თარჯიმანმა - მოხუცმა ბერძენმა მოამთავრა კიდეც თავისი საქმე.

მას მერე მგონი სუკუნე გავიდა, შარახ, მეკი დღემდე სიტყვასიტყვით მახსოვს მეფესთან გაგზავნილი ჩვენი თხოვნის შინაარსი. თითქოს ჩემი მეხსიერება სამარის ქვა იყოს, არზის სიტყვები კი ზედ ამოკვეთილი სულის სახსენებელი. ნათქვამი იყო, რომ თურქეთის მთავრობამ არც ერთი დაპირება არ შეასრულა. ვიმყოფებით რა გარდაუვალი დაღუპვის პირას, გულწრფელად ვინანიებთ და ვაღიარებთ ჩვენს შეცდომას. ყველა უბიხი, ვინც კი ცოცხალი დავრჩენილვართ, ქალი თუ კაცი, მოხუცი თუ ახალგაზრდა, თავს ვხრით თქვენი იმპერატორობის უდიდებულესობის წინაშე და ცრემლის ფრქვევით გვედრებით, ნება დაგვართოთ დავუბრუნდეთ ჩვენს სამშობლოს, ჩვენს დაობლებულ კერას. ფიცსა ვდებთ, რომ თუ სამშობლოში დაბრუნების ნებას გვიწყალობებთ, არა მარტო ჩვენ, არამედ ჩვენი შთამომავლებიც სამარადჟამოდ დაიხსომებენ თქვენს მეფურ წყალობას და რწმენითა და სიმართლით ვემსახურებით რუსეთის სახელმწიფოს. მუხლზე დაჩოქილი ვიეჯებით თქვენს უდიდებულესობას: ნუ დაუშვებთ უბიხების აღგვას პირისაგან მიწისა. აი, ეს სიტყვები იყო, დად შარახ, იმ თხოვნაში. თხოვნის ტექსტი რომ წაიკითხეს, მზაუჩ აბხუბამ ყველანი ხელის მოსაწერად მიიწვია. პირველად თვითონ მოაწერა ხელი. მოხუცმა ჰამიდამ ერთი ასოც კი არ იცოდა და მეღანში დასველებული ცერი დააჭირა ქაღალდს. მოხუცი ჰამიდა კი არადა, ჩვენი პატივცემული ქურუმი საულაჰიც წერა-კითხვის უცოდინარი იყო. ჰოდა, მანაც ჰამიდას მიბაძა. უნდა გითხრა დად, რომ ძალიან ცოტანი იყვნენ, ვისაც ხელის მოწერა შეეძლო, ალბათ, ერთი-ორი კაცი, ეგ არის და ეგ. ყველა, ვინც ხელი მოაწერა ქაღალდს თუ თითის ანაბეჭდი დაუსვა, კარგ ხასიათზე დადგა, თითქოს უკვე სასიხარულო ამბავი გაიგესო. მამაჩემის - ჰამირზაც ჯერმაც მოაღწია, ის კი მერყეობდა.

-ჰამირზა, შენ რაღა გაყოყმანებს? -გაუკვირდა სითს.

-რაც ხალხის თანხმობით გადაწყდა, ჩემთვისაც კანონია, მაგრამ აქ ჩემი გაზრდილი და ბატონი შარდინი, ალოუს მე არ ესწრება, მის გარეშე კი ანაბეჭდს ვერ დავუსვამ ქაღალდს.

მე და მატამ ერთმანეთს გადავხედეთ და ორივენი ერთად მივედით მაგიდასთან.

-მამჩემის ნაცვლად ჩვენ მოვაწერთ ხელს.

როგორც უფროსმა ჯერ მე და მერე მატამ ცერის ანაბეჭდი დავსვით ქაღალდზე.

-შენ რაღაც ელოდები ნაურიზ, თუ რიდბას მხარეს ხარ? - ჰკითხა მზაუჩმა.

ნაურიზმა ჩაქინდრული თავი ასწია და ჩვეულებისამებრ, მოკლე კვერთხის მიწაზე კაკუნით დაიწყო:

-სულ პატარა იმედი მაინც რომ მქონდეს, აქედან რამე გამოდნება, დამიჯერე, ათჯერ მაინც მოვაწერდი ხელს, მაგრამ ეს წამოწყება არც რაიმე სარგებლობის მომტანია და არც ზიანის. გვეყოფა ღრუბლებით ციხე-კოშკების შენება! აი ხვალ საულაჰი დაგვლოცავს წმინდა ბითხასთან და მაშინ მეცოდინება რა უნდა გავაკეთო, დღეს კი რაკი თქვენი სურვილია... - და ნაურიზმა, ბარაკაის მემ თავისი გვარიც მიაწერა ჩვენი თითების ანაბეჭდების გვერდით.

სიმართლე რომ გითხრა, თავად უახსით რიდბას მომხრეები საკმაოდ აღმოჩნდა. ისინი ცალკე იდგნენ, მაგრამ ყრილობის დატოვებასაც ვერ ბედავდნენ. ეს უკვე ჩვენი უმრავლესობის გამოწვევა იქნებოდა. მეფის ელჩის იგნატიევის თხოვნის გადაცემა სამ კაცს დაავალეს მზაუჩ აბხუბას მეთაურობით. ისინი დაუყოვნებლივ უნდა გამგზავრებულიყვნენ სტამბულს.

სალოცავი ადგილი ჩვენი წმინდა ბითხასთვის თურქეთში ვერ მოვიძიეთ. ხალხი წუხდა, რომ ის ქურუმის ღატაკურ ბინაში იყო შენახული, თითქოს ერთი უბრალო სურა თუ თითისტარი ყოფილიყო. ქოლერა რომ გაჩნდა, ზოგიერთი შიშმა აიტანა, გამწყრალი ბითხა აღარ გვმფარველობსო. ხალხი რომ სრულიად არ დაცემულიყო, ქურუმი საულაჰი ბითხით ხელში მიდიოდა ყველასთან, ვინც კი ამ საშინელ სენს წაექცოდა და მათი გამოჯანსაღებისთვის ლოცულობდა. ხალხს სწამდა ბითხის სასწაულმოქმედი ძალა და ბევრი სძლევდა კიდევ ამ საშინელ დაავადებას. ადამიანებს რაღაცის უნდა სწამდეთ, შარახ...

ყველა მუჰაჯირი, ავადმყოფების გარდა, ზღვის ნაპირთან შეგროვდა მარტოხესთან, სადაც ცოტა ხნის წინათ საკუტი იჯდა. ყველამ კარგად იცოდა, რომ დღევანდელი ლოცვა საგანგებო იყო. თვით ბითხას უნდა ეკურთხებინა ისინი, ვინც ნაურიზის, ბარაკაის ძის წინამძღოლობით სამშობლოში მიემგზავრებოდნენ, უბიხების მიწაზე. თეთრებში შემოსილმა საულაჰმა ლოცვა მოათავა, ტყავის შალითიდან ბითხა ამოიღო და ხის ძირზე მიაყუდა. ყველამ დავიჩოქეთ.

-ო, ყოვლისშემძლე და ყოვლად ძლიერო ბითხა! გვაკურთხე!

ქურუმის ლოცვა სიტბოს ასხივებდა და ჩვენს გულში იჭრებოდა. თითქოს ჩვენი მიტოვებული კერების ტკბილი კვამლი იცნოსეს ნესტოებმა. სანატრელი ჩვენებები დაგვიდგა თვალწინ. ვიხსენებდით სამშობლოს, ვიხსენებდით ჩვენგან საუკუნოდ წასულებს, და მამაკაცებსაც კი გვისვლებდა ცრემლი ღაწვებს. საულაჰს ხელები ცისკენ აღეპყრო და განაგრძობდა:

-ო, ყოვლად მოწყალო ბითხა! ახლა ბევრი ჩვენგანი სამშობლოში მიემგზავრება. აშორე მათ ცუდი გზა, ხიდეები გაუდე უფსკრულზე, ზურგის ქარი ამოუყვანე ზღვაზე. დაიფარე ისინი, მწედ ეყავ, გაამხნევე სულიერად.

-ამინ, ამინ! - შევძახეთ დაჩოქილებმა.

ლოცვის შემდეგ ხალხი საოცრად გამხნევებული იყო. მამაკაცებმა ხანჯლები შეიბეს, ნაგანები და შაშხანები აიღეს ხელში, ლოცვის დროს გვერდით რომ მოეწყოთ.

-აბა, ღვთიით კურთხეულნო, კეთილი მგზავრობა გვქონდეს, ღმერთი იყოს ჩვენი შემწე, - დაიძახა ნაურიზმა, ბარაკაის ძემ.

ხალხს წინასწარ დაეჭირა თადარიგი: თან წამოეღოთ ბოხჩები, ჯიბის ფული და დოქები. კაცები და ქალები გუნდად გაყვნენ უკან ნაურიზს. მოხუც ჰამიდას პატარა შვილიშვილისთვის, ტაჰირისთვის ჩაევლო ხელი, ისე მიდიოდა, უკან არც იხედებოდა. ლტოლვილები ტრაპიზონის მხარეს გაემართნენ, იმედი ჰქონდათ, რომ გემს იშოვიდნენ და სოხუმ-ვალეს მიმართულებით გაემგზავრებოდნენ. თუ არადა, მაშინ ფეხით უნდა მისულიყვნენ საზღვრამდე. ღმერთის, იარაღის და ბედის წყალობით ფიქრობდნენ უბიხების ქვეყნამდე მიღწევას. მთელი ჩვენი ოჯახი სანაპიროზე იყო გამოფენილი. გამოვეშვიდობეთ მატას. მისი ბარგი-ბარხანა მოვიკიდე და კარგა ხანს მივყვებოდი გვერდით. მერე ერთხელ კიდევ გადავხვიეთ ერთმანეთს და ხრამის პირას გაჩერებული დიდხანს გავცქეროდი სამშობლოსკენ მიმავალებს, ღვიძლი ძმის შური რა საკადრისია, მაგრამ მატასი მშურდა. რა

ბედნიერია, სამშობლოში მიდის, მე კი... ღმერთია მოწმე, გავიქცეოდი და დავეწეოდი კიდეც იმათ, დედა, მამა და დები რომ არა. და განა მარტო ისინი? თვალწინ იდუმალი კუნძული როდოსი დამიდგა. ამ კუნძულზე იყო ჩემი საყვარელი ფელდიში. ნაკუწ-ნაკუწ მეფლითებოდა გული დარდისგან.

შრომას შეჩვეული კაცისთვის იძულებითი უსაქმურობა სენივითაა. აბა რა უნდა ექნა ჩვენს ოჯახს? მიწის ნასახი არ გაგვაჩნდა, სულ პატარა ბოსტანი მაინც რომ გაგვეკეთებინა. ძროხა კი არა, ერთი ქეციათი თხაც არ გვყავდა, რომ მოგვეწველა. რისთვის უნდა მოგვეკიდა ხელი? მადლობა ღმერთს, რომ მამაჩემმა ბადე წამოიღო თან შინიდან. მთელი დღეები ზღვაზე იყო დაკარგული. თევზილა იყო ჩვენი ერთადერთი საჭმელი. მე ხომ პირველ ხანებში პირდაპი მკლავდა უსაქმურობა. შემდეგ კი სოფლებსა და ქალაქებში ხეტიალს შევეჩვიე. რას არ ვაკეთებდი, ერთი გოგორა პური რომ მიმეტანა შინ: ტვირთს ვეზიდებოდი პორტში, ხან შეშას ვუჩეხავდი რომელიმე მდიდარ თურქს, ხან კიდეც ბოსელ ვუსუფთავებდი. არაფერს ვთაკილობდი, მაგრამ რა უნდა მეშოვნა, როცა ასე გაუფასურებული იყო მუშახელი? შენ, ალბათ, არ იცი, შარახ, რა არის შიმშილი. როცა მარტო შენა გაქვს ცარიელი მუცელი, ეს ნახევარი უბედურებაა, მაგრამ როცა მთელი შენი ოჯახი შიმშილობს, ეს უკვე უბედურებაა. მაშინ, გინდა თუ არა, ყველაფერს ჩაიდენ კაცი. გინდა დამსაჯე და გინდა შემიწყალე, მაგრამ იცოდე, მეც ვიტვირთე ცოდვა ჩემს უნებურად, როცა ორმოცდაათამდე შეიარაღებული ჭაბუკი „სანადიროდ“ წავიდა, მეც გავყვევი. როგროც უკვე გითხარი, მუჰაჯირებზე ცუდი ხმები დადიოდა მთელს თურქეთში. ჩოხიან კაცს რომ დაინახავდნენ, ცხვირწინ მიუკეტავდნენ ხოლმე კარს. ბევრჯერ შეეჯახნენ ერთმანეთს პოლიცია და შეიარაღებული მთიელები. ის კი არადა, თუ პოლიცია ვერაფერს გახდებოდა, ჯარი იყო მზად, ვცდილობდით შორს, უზგო-უკვლო ადგილებში გვემოქმედა, სადაც ჯერ არ ჰყავდათ შენიშნული ჩვენი თანამოძმენი. გლეხებს არაფერს ვუშვრებოდით, ან რას წავილებდით მათგან, ისინიც ჩვენსავით ღატაკები იყვნენ. ჩამოსულ ვაჭრებასა და ნოქრებს კი ვატყავებდით გვარიანად. პირწმინდად ვართმევდით ფულს, ქსოვილებსა და ფეხსაცმელს. ცხენებსაც მივრეკვდით ხოლმე. შენ თვითონ წარმოიდგინე, უცხენოდ როგრ გავიდოდით იოლად. რა დასამალია და პოლიციასთან შეტაკების დროს ორივე მხარეს იყო მსხვერპლი. ცოცხლად თუ ვინმეს ჩაიგდებდა პოლიცია ხელში, საშინლად აწამებდნენ.

ამ გულად ბიჭებს სწორედ მაშინ შევუერთდი, მატას რომ ვაცილებდი. ყველა თარეში როდი იყო იღბლიანი. ერთხელ პოლიციელებმა გადაწყვიტეს ალყა შემოერთყათ ჩვენთვის. ბევრნი იყვნენ ის წყეულები. ორ-ორმა და სამ-სამმა ძილვს დავადწიეთ თავი მათ ხაფანგს, ღამდამობით ჩრდილებივით მივძვრებოდით უღრან ტყეებში, კლდე-ღრეებში მივბლოტილობდით და სანაპიროსკენ შეშვებოდით. ჩვენი არყოფნის დროს სამსუნის ახლოს დაბინავებულ მუჰაჯირებთან შარდინი დაბრუნდა, ალოუს ძე. ბევრი ელოდებოდა შარდინს, ალოუს ძეს სულმოუთქმელად, მათ შორის მამაჩემიც. ჩვენი ბატონი მხიარულად აციმციმებდა თვალებს, ნაღვლის პაწია ღრუბელიც კი არ უჩრდილავდა შუბლს. ჩოხის ნაცვლად თურქული სამოსი ემოსა. თავზე შავფოჩიანი წითელი ფესი ეხურა. ქარვის კრიალოსანას მარცვლავდა. შარდინის სიარულსა და ხმას ქედმაღლობა და თვითკმაყოფილება შეეძინა, მოძრაობას კი სიზანტე. იკითხა: როგორ ცხოვრობდით უჩემოდო, რა ამბები იყო და ხალხმაც, ჩველი ჩვეულებისამებრ, უსაყვედუროდ უამბო რა საშინელი ბედი არგუნდა განგებამ.

-ომში არ გაწყვეტილა ამდენი ხალხი, ნახევარ წელიწადში რომ იმსხვერპლა უცხო ქვეყანამ.

ამ ცნობას არც მაინცდამაინც დაუნადვლებია ჩვენი ძუძუმტე, იმან უფრო გაუფუჩა ხასიათი, რომ გაიგო თხოვნა გაუგზავნეთ მეფესო. არც ის მოეწონა, ნაურიუს, ბარაკაის ძეს რომ გაჰყვა ბევრი ჩვენგანი.

-სადაა თქვენი გამძლეობა? - იძახდა შარდინი, - წარღვნა დაიწყო თუ მიწისძვრა? ეჰ, თქვე უგუნურებო! თითქოს პატარა ბაღლები იყოთ, ერთი წუთითაც არ შეიძება თქვენი უმეტვალყუროდ დატოვება. ვინ ოხერმა ჩაგაგონათ მეფესთან თხოვნის დაწერა? თუ დაგავიწყდათ, როგორ გიშენდნენ რუსები ტყვიებს? გიაურების მონობა მოგენატრათ? ვაი სირცხვილო! ერთი რამ გახსოვდეთ, უპირველეს ყოვლისა, ჩვენ მუსულმანები ვართ და მართლმორწმუნეთა მიწაზე ვიმყოფებით! თვით ალაჰის მოციქულია, უკეთილშობილესი სულთანი ამ ქვეყნის პირველი ქვეშევრდომია. როცა ასეთ პატივზე ფიქრობ, გულს შევარდენივით მაღლა აჭრა სურს სიამაყისგან. არ დაგიმაღავთ და მე დიდი სულთნის აბდულაზიზის დედასთან წარმადგინეს. თქვენც კარგად მოგეხსენებათ, რომ ის ადიღეელია. მისი და ჩემი წინაპრები ნათესავები იყვნენ. ერთი სისხლი გვიდგას ძარღვებში! სულთნის დედამ ჩემი ბედი და, მაშასადამე თქვენიც, ისეთ კაცს მიანდო, ვინც ქვეყნის მმართველის მარჯვენა ხელად ითვლება. ახლა ტყეებით, მინდვრებითა და წყლით მდიდარ ნაყოფიერ მიწებს გვაძლევენ. იქ ეს გადატანილი უბედურება აღარც გაგახსენდებათ, გასამგზავრებლად მოემზადეთ, სანამ აცივდება, იქ უნდა ვიყოთ.

შარდინის, ალოუს ძის დაბრუნებას სხვისი ნაამბობის მიხედვით გიყვები, დად. მე ხომ ამ დროს ეჭვადაც კი არაფერი ვიცოდი. უიღბლო თარეშის შემდეგ სანაპიროსკენ ვიკვლევდით გზას. გზის უმეტესი ნაწილი გავლილი გქვონდა, აღმოსავლეთიდან ჩვენკენ მომავალი მუჰაჯირების ჯგუფი რომ შევნიშნეთ. ფეხებს ძლივს მოათრევდნენ, უკან კი შაშხანიანი ჯარისკაცები მოჰყვებოდნენ. ხომ წარმოგიდგენია, შარახ, რა დაგვემართებოდა, თვალნათლივ რომ დავინახეთ და დავრწმუნდით, რომ ეს გატანჯული, არაქათგამოცლილი, ფეხშიშველი უბიხები იმათი მცირე ნაწილი იყო, ვინც სამშობლოსკენ გაემგზავრა.

-მატა, - შეშლილივით ვიყვირე და ხალხში გადავეშვი.

მატა მოხრილი მოდიოდა, ჯოხს ეყრდნობოდა და მკერდზე პატარა ბიჭს იკრავდა. ბიჭი ხელად ვიცანი, ჰამიდას შვილიშვილი იყო - ტაჰირი. ჯარისკაცების ყვირილისთვის ყური არ გვითხოვებია. საჭმლის მსგავსი თუ რაიმე გვებადა, ხურჯინებიდან ამოვფერთეთ და შიმშილისგან ღონეგამოცლილ და სულიერად დაცემულ ხალხს გავუნაწილეთ. ჩვენ თავიდან ფეხებამდე შეიარაღებული ვიყავით და ჯარისკაცებს კარგა გვარიანად შეეშინდათ. ამიტომაც მისცეს ჩაფერხების ნება მუჰაჯირებს. შესვენების შემდეგ დაჭრილი და ილაჯგაწყვეტილი ლტოლვილები ცხენებზე შეესვით და ჩვენც მათ შევერიეთ.

მატა და ტაჰერი ჩემს ცხენზე შეესვი. მატამ მიაჩნო, როგორ მიაღწიეს ტრაპიზონადმე. რომელიღაც გემის პატრონი დაპირებული იყო კარგა მოზრდილი თანხით კავკასიის სანაპიროზე გადაყვანას, მაგრამ ბოლოს შეშინდა და ისე გავიდა ზღვაში, კაციშვილი არ წაუყვანია. მაშინ, როგორც გადაწყვეტილი ჰქონდათ, ფეხით გაემართნენ საზღვრებისკენ. მდინარე ჩურუკ-სუზე თურქმა მესაზღვრეებმა ხიშტები შეაგებეს. ორი კვირა ეძებდნენ მთიელები ფონს მეორე ნაპირზე გადასასვლელად, მაგრამ ამაოდ: საზღვარს ფხიზლად იცავდნენ. თავზეხელაღებულიებმა გადაწყვიტეს ბრძოლით გაეკაფათ გზა. დაიწყეს სროლა. პირველი ნაურიზი დაეცა, ბარაკაის მე, გული გაუხვრიტა ტყვიამ.

-მშურს მისი, - ჩაიჩურჩულა მატამ, - ეჰ, რატომ იმ ბიჭებში არა ვარ, იქ რომ დაეცნენ სამშობლოდან ნახევარი ვერსის დაშორებით! - მატამ საბერველივით ამოიქშინა და დაუმატა, - უბედური ჰამიდი კი მდინარეში გადავარდა, თვისი პატარა შვილიშვილიც არ შეიბრალა. ჯერ კიდევ გზაში მიშვილა ჰამიდამ და ბიჭის ბედიც ჩამაბარა. ტაჰირი ახლა ჩემი და შენი ძმაა, ზაურყან. მე თუ რაიმე შემემთხვა, შენ უნდა იზრუნო მასზე.

კარგ ამბავს ყველა გვიან გეზულობს ხოლმე, ცუდი კი ქარსაც გაასწრებს და ქვეყანას მოედება. სამსუნის მიდამოებში დარჩენილმა უბიხებმა, ღმერთმა უწყის საიდან და უკვე იცოდნენ, რომ ნაურიზთან ერთად წასულმა თანამემამულეებმა საზღვარი ვერ გადალახეს და ბევრი მათგანი დაიღუპა. მოჩვენების მსგავსი მუჰაჯირების ჯგუფი რომ დაბრუნდა, ნაპირზე გულგამგირავი წივილკივილი ატყდა. ერთმა დაბრუნებულები ძმა ვეღარ დაინახა, მეორემ - შვილი და მესამემ - ახლო ნათესავი. სწორედ ამის ბრალი იყო ალბათ, მზაურ აბხუბა იმედგაცრუებული რომ დაბრუნდა ტრაპიზონიდან, მხოლოდ მწუხარე დუმილით შეხვდა ხალხი. პასუხი უმკაცრესი იყო: ჩვენს თხოვნაზე მეფეს თავისი ხელით წაეწერა: „უბიხების საკითხი გადაჭრილია, გადასინჯვას არ საჭიროებს.“

-ხომ გეუბნებოდით, ასე იქნება-მეთქი, - მხიარული ნიშნის მოგებით იძახდა შარდინი, ალოუს ძე, მეფის გადაწყვეტილება რომ გაიგო. მან იცოდა, რომ უნდოდათ თუ არა, ახლა ხალხი მის ნება-სურვილს დაემორჩილებოდა. ერთადერთი, რაც ჩვენს წინამძღოლს ხასიათს უწამლავდა, ჰაჯი კერანტიხი იყო, - ეშმაკსაც წაუღია მისი თავი! - წამოიძახა შარდინმა. „მე ვარ უბიხების ერთადერთი მთავარი მგზავრი.“ - ეს გამოსჭვიოდა მისი სიტყვებიდან.

მალე მოადგნენ ნაპირს გემები, იმ კურთხეულ მიწაზე რომ გადავეყვანეთ, შარდინი, ალოუს ძე რომ გვეუბნებოდა. ორი დღის შემდეგ სამსუნის მიდამოებში აღარც ერთი უბიხი არ დარჩენილა, იმათ გარდა, ვინც მიწაში იწვა უკვე.

ორი გრძნობა შეეჯახა ჩემს სულში ერთმანეთს. ერთი მათგანი ნაღვლიანი იყო - ჩვენ ხომ კიდევ უფრო ვშორდებოდით უბიხების მიწას. მეორე კი ნათელი გრძნობა იყო - ჩვენი გემები ხომ კუნძულ როდოსს მიაღებოდნენ და ღვთის წყალობით, იქნებ, ფელდიშისთვის მომეკრა თვალი. გებანზე ვიდექი და სანაპიროს გავცქეროდი, სადაც ერთადერთი ხე მოჩანდა მხოლოდ. ხის წინ საკუტის სამარის თეთრი ქვა ლაპლაპებდა, სამარის თავზე კი ხის ტოტზე გამოზმული აფხიარცა ქანაობდა, სულ ცოტა ხნის წინ გულებს რომ გვითრთოლდებდა ხოლმე. უცბად მომეჩვენა, თითქოს აფხიარცის სიმებმა გაიწკრიალა და ბრმა მომღერლის უკანასკნელი სიმღერის სიტყვებიც მომესმა:

ჰეი, ძმებო, სად მყავს ცხენი,

ჩემი ფიცხი ბედაური?

გულმოკლული ცხენზე მჯდარი

ვიშიშებდა მეთაური

თვალზე ცრემლი შევიწურე,

ცხენს ლაგამი ამოვდეო...

ვაი, ჩემო სამშობლო,

დაკარგული სამოთხეო.

გემებს კურსი სტამბულისკენ ჰქონდათ აღებული. მესამე დღეს სტამბულის რეიდზე ჩაუშვეს ღუზები, მაგრამ ნაპირზე არავინ გადაუშვეს, რადგან პორტის ხელისუფალთ ეშინოდათ ტიფი ან ქოლერა არ შეგვეტანა ქალაქში. გემებთან მდუღარესავით კვარჩხალებდა წყალი, ტალღებიც გამწარებული ეხეთქებოდა გემბანს. თურქმა მეზღვაურმა ათუხთუხებულ წყალს გადახედა და თქვა:

-შაითან აქინთასი!

ცრუმორწმუნეებს ეს ცუდად ენიშნათ. სტამბულიდან გემებმა იზმიდისკენ გასწიეს, მაგრამ არც იქ დაგვრთეს ნაპირზე გადასვლის ნება. ერთადერთი, ვისაც ეს არ ეკრძალოდა, შარდინი იყო, ალოუს ძე. მან კარგა ხანს დაჰყო ქალაქში და რომ დაბრუნდა, ღიმილით წაიტრაბახა:

-პატივცემულებო, აქ ჩემი მეგობარი, თქვენი მხსნელი სელიმ-ფაშა ცხოვრობს, სანამ მისი მფარველობის ქვეშ ვართ, ნურაფრის შიში გექნებათ.

გემებმა ბანდირმის მხარეს გაუხვიეს. გემები გემსაბმელებით მიაბეს თუ არა, ჩამოვედით და ფეხით გავუყევით გზას ოსმან-ქოისაკენ, უკან მივყევოდით ფორანს, რომელზეც შარდინის ჯალაბოზა იყო მოთავსებული.

შემდეგში ადგილობრივი მცხოვრებნი გვიამბობდნენ, თქვენს ჩამოსვლამდე კარგა ხნით ადრე ერთი უბიხი ჩამოვიდა, სახელად ოსმანი ერქვაო. დადიოდა, აქაურობას ათვალერებდა და რაღაცებს ინიშნავდაო. მერე კი ისევე მოულოდნელად გაქრა, როგორც გამოჩნდაო. შეიძლება ეს უბრალოდ მოგონილი ამბავია და მეტი არაფერი, ან ვინ იცის, იქნებ ის ოსმანი შარდინი იყო, ალოუს ძე?

ოსმან-ქოი

საღამო ხანი იყო, მხარზე სიმიწდით სავსე ტომარა გადებული რომ შევედი ეზოში. მოცისფრო კვამლი მსუბუქად იჩეჩებოდა ალიზის ქოხის თავზე. ჩვენი წითელფორაჯებიანი თეთრი ძაღლი გამოიქცა და ფეხებში დამიწყო ლაქუცი. აკრიახებული ქათმები ქანდარაზე შეფერენას აპირებდნენ. დედაჩემი ნასი ტაპირს ტუქსავდა, კუდზე ნუ ეპროწიალები ხბოსო. მისი ალერსიანი და თბილი ხმა მაღამოდ მომედო გულზე. მამაჩემი პატარა სკამზე ჩამომჯდარიყო და ჩვენს ურქო ძროხას წველიდა. მოგუდული ჩხრიალით ჩადიოდა რძე ხის დერგში. კუნას მწვანე ხახვის კონა ჩაებლუჯა და ბოსტნიდან მოიჩქაროდა, ეშინოდა ღომისთვის დადგმული წყალი არ გადმოსულიყო ქვაბიდან. უმცროსი და ჯუნა კი გამზეურებულ ლეიბებს ბერტყავდა. „ღმერთო, შენი სახელის ჭირიმე, - გავიფიქრე მე, - იქნებ შენი წყალობით წინანდელივით აეწყოს ჩვენი ცხოვრება“.

ყველა თავის საქმეს აკეთებდა. ვახშმად რომ დავჯექი, მატა მოვიდა, რაღაც ვერ იყო ხასიათზე.

-ხომ არაფერი მომხდარა, შვილო? - ჰკითხა მამამ ნავახშმევს.

-ბატონის მამულში აღარ წავალ, - უპასუხა მატამ და სუფრიდან ადგა. - იქიდან რომ მოვდიოდი, ჩემს თავს სიტყვა მივეცი: მორჩა აქ მომსვლელი აღარ ვარ-მეთქი.

-აჩქარებულხარ, დად, - ამშვიდებდა მამა.

-საკუთარი ყანა ვერ გაგვითოხნია დროზე. რა ხანია დავაგვიანეთ, სარეველამ სიმიწდი გამოახრჩო. აქეთ კიდევ თამბაქო გვიღპება, მარტო დები ვერ აუდიან კრეფას.

-ეგ მეც ვიცი, მაგრამ რას ვიზამთ. ეს ჩვენი კი არა, ჩვენი წინაპრების დადგენილია - თითოეული ოჯახიდან ერთმა კაცმა თავადის მამულში უნდა იმუშაოს ორ დღეს. გარდა ამისა, შარდინი, ალოუს მე ჩვენი ყველაზე უფრო ძვირფასი და ახლო ნათესავია.

მამამ სანთელი აანთო და ქალამნების ამოსასხმელად დაჯდა.

-მარტო მე კი არა, ვინც იქ მუშაობდა, ყველამ დაიფიცა, ხვალ არ მოვალთო, - წამოიძახა მატამ.

-ყველამ ასე თუ გადაწყვიტა, მაშინ, ალბათ, მართალი ხართ, - ვთქვი მე.

-როგორც ვხედავ, შენ ცეცხლზე ნავთის დასხმა გეხერხება. მაგას ტვინში ისედაც შექანებული აქვს, - მამამ მატასკენ გააქნია თაავი, - და კიდევ შენი ბიძგი უნდა? თუ დაგავიწყდათ, რომ შარდინი ჩემი ძუძუმტეა? სინდისი უნდა გქონდეთ, სინდისი! მარტო ჩვენ კი არადა ოსმან-ქოიში დასახლებული ყველა უბიხი მაღლობელი უნდა იყოს იმ სიკეთისთვის, რაც შარდინმა გაგვიკეთა. იქნებ დაგავიწყდათ, რა დღესი ვიყავით სამსუნის ახლომახლო? ასეთი უმადურობა ცოდვაა, იცოდეთ!

-როგორ გგონია შენი ძუძუმტე თავის კეთილდღეობაზე არ ფიქრობდა, აქ რომ გადმოვყავდით? ასე რომ არ მოქცეულიყო, ვინ იმუშავებდა მის მამულში? თანაც უგლეხებო თავადიშვილი ვერაფერიშვილი თავადია. ახლა კი არხეინად ცხოვრობს. გუშინ საღამოდან სელიმ-ფაშა ჰყავს სტუმრად... გუშინდელი ნაქეიფრები ამ დილას მზის ამოსვლის მერე ადგნენ და მაშინვე ნარდს მიუსხდნენ. ფულის გრობა წააგო შარდინმა, ალოუს ძემ. თვალებს არ ვუჯერებდით, ღირებს რომ ითვლიდა. მთელი სიცოცხლის მანძილზე ვერ ვიშოვი იმდენს. ჩვენ მარილის საყიდელ გახვრეტილი კაპიკიანი არ გაგვაჩნია და ეს უქნარა კი ჩვენი ოფლით მოგებულ ფულს უბრალო ქაღალდით აზნევს აქეთ-იქით. ჩემი ყურით გავიგონე რა სიტყვებით ლაპარაკობდა თავის ძმაკაცთან ქალბატონთან მოსაკითხით მოსულ გოგოებზე.

-შენ ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ხარ შვილო და არვინ გეკითხება, ვის რისი უფლება აქვს. ერთნი იმიტომ გაჩენილან, რომ სხვებს უბრძანონ, მეორენი კი იმიტომ რომ - დაემორჩილონ. ეს კაცის სურვილი კი არაა, ალაჰის ნებაა. და ორივემ დაიმახსოვრეთ: - მამა თითოთ დაგვემქურა, - ჩვენ უცხო მხარეში ვართ და ღმერთმა დაგვიფაროს, მაგრამ რაიმე რომ გაგვიჭირდეს, შარდინის, ალოუს ძის გარდა პატრონი არა გვყავს, ისაა ჩვენი მფარველი.

მამამ საკერავი გვერდზე გადადო, სანთელს სული შეუბერა და დაუმატა:

-ზეგ პარასკევია, მეჩეთში წასვლა არ დაგავიწყდეთ.

-უჩვენოდაც იოლად წავლენ, - თავი ვერ შევიკავე მე.

-ალაჰმა შეგინდოს, - ჩაიჩურჩულა შეშინებულმა დედამ.

დაღლილები ვიყავით და ადრე დავწექით, მაგრამ ძილი არ მეკარებოდა. თვალეზახელილი ვიწექი და მამაჩემისა და მატას საუბარზე ვფიქრობდი.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ მართლა მივიღეთ მიწის პატარა ნაკვეთი და ბინაც ავიშენეთ, რიგიანად მაინც ვერ ვცხოვრობდით; გვიჭირდა. თუ უბიხების

მიწაზე ერთი ბატონი გვყავდა და მარტო მას ვუხდიდით გადასახადს, აქ ორი ბატონისთვის უნდა გადაგვეხადა. ერთი შარდინი იყო, ალოუს ძე, მეორე კი მიწის მფლობელი სელიმ-ფაშა. ჩვენ მხოლოდ მოსავლის მესამედილა გვრჩებოდა. მერედა განა ისეთი ყანა გვქონდა როგორც უბიხეთში? აქაურ მიწის ნაკვეთს ხარის ტყავი გადაწვდებოდა. აბა მიდი და მთელი ოჯახი ამ მესამედით არჩინე. არც სახელმწიფო გადასახადიდან ვიყავით თავისუფალი. იმ ღამეს გვიან დამეძინა და ცუდი სიზმარიც ვნახე.

მეორე დღეს შუადღისას დედა სადილისთვის რომ შლიდა სუფრას, გაცეცხლებულმა შარდინმა ეზოში არაბული ბედაური შემოაგელვა. ცხენი გაქაფებული იყო, ეტყობა, მხედარი დაუზოგავად მოაჭენებდა. ცხენი ლაგამს ღრღნიდა, ცერად იხედებოდა და უფლით შენამულ წვრილ ფეხებზე ტრიალებდა.

მხედარი არც ჩამოქვეითებულა და არც მოგვსალმებია, გაბრაზებულმა დაიღრიალა:

-ეი, ჰამირზა, გამაგებინე, რატომ ამომიძულე ასე?

-რა მოხდა, ჩემო ძვირფასო ძმაო? - შეშინდა მამაჩემი.

-იქნებ არ იცი, რომ შენი დიდგული ბიჭი, - შარდინმა ხელში ჩაბლუჯული მათრახი მატასკენ გაიშვირა, - ბუნტს მიწყობს? მაგის მიზაძვით დღეს კაციშვილი არ მოვიდა ჩემს ყანაში სამუშაოდ. აი, შენი გაზრდილი შვილი, ჰამირზა. - შარდინმა მათრახი აიქნია და ცხენი გაფითრებულ მატასკენ დაძრა.

-არ გაბედო! - გზა გადავუჭერი და ცხენს აღვირში ვტაცე ხელი.

გაცეცხლებულ შარდინს, ალოუს ძეს უნდოდა ჩემთვის გადაეწნა მათრახი, მაგრამ როგორც ჩანს ჩემმა გამოხედვამ შეაჩერა, მათრახი ხელზე ჩამოეკიდა.

ორივენი ვქოშინებდით.

-მომისმინე, შარდინ, ალოუს ძე, - სული რომ მოვითქვი პირველმა ამოვიღე ხმა, - სამგზის ნათესავიც რომ იყო, მაინც არა გაქვს ჩვენზე მათრახის აღმართვის უფლება. ფრთხილად იყავი! - ცხენს აღვირში ჩავკიდე ხელი და ჭიშკრისკენ წავიყვანე, - მშვიდობით, შარდინ, ალოუს ძე!

-ჩემს სიცოცხლეში არ დავივიწყებ ამას, - ამოიხრიალა მან, ცხენი გაახურა და გააჭენა.

-ეს რა ჩაიდინე, - აცახცახებული ტუჩებით ბუტბუტებდა მამაჩემი, - როგორ გაბედე იმ კაცის ეზოდან გაგდება, ვინც ბებიაშენის რძითაა გაზრდილი?

ერთ საღამოს სამჭედლოსკენ გავეშურე. გასალესად მიბარებული თოხები მქონდა წამოსადები. თან ჩემს მეგობართან, მჭედლის შვილთან დურსუნასთან მინდოდა წასაუბრება. სამჭედლო ახლოს იყო ჩვენთან, რაღაც ერთი ვერსით თუ იქნებოდა დაშორებული. წვიმდა და ბევრს ვადაზე ადრე დაემთავრებინა სამუშაო. რამდენიმე გლეხს სამჭედლოს წინ ფარდულისთვის შეეფარებინა თავი. მიეთმოეთებოდნენ, ახალ ამბებს უყვებოდნენ ერთმანეთს, ზოგი თავის მოსაზრებებს გამოთქვამდა, ზოგი ვიღაცას ქირდავა. ღმერთმა უწყის, რა გზით მოდის ხოლმე ახალი ამბავი ხალხამდე. არ ვიცი საიდან და ყველას გაეგო ჩვენი შარდინთან წაკინკლავება, ბევრსაც მოჰფონებოდა გულზე.

-გამარჯობა, ზაურყან, - შემომეგება კეთილი ომარი, - მარჯვედ დახვედრიხარ იმ თქვენს ნათესავს.

-ახია იმაზე, - ამოიღრინდა მოხუცმა რაშიდმა, ტარს რომ უგებდა თოხს, ცეცხლზე ნავთის დასხმა აღარ მინდოდა და სხვა რამე ვკითხე.

-დურსუნი არ გამოჩენილა?

მჭედელი დავითი წარმოშობით ქართველი იყო. მისი წინაპრებისთვის ოდესღაც იძულებით მიუღებინებიათ მუსლიმანობა და რაკი საქართველოს სამხრეთი ნაწილი თურქებს დაუპყრიათ, აქეთ გადმოუსახლებიათ. დავითი თურქეთში დაბადებულა. ცოლი ადრე მოჰკვდომია. ერთი ვაჟიშვილი დაუტოვებია ქმრისთვის - დურსუნი. ბიჭი გაიზარდა და მამას ამოუდგა მხარში. ორივენი გულისხმიერი და მშრომელი ადამიანები იყვნენ. ვინ მოთვლის ოსმან-ქოიში ჩამოსულ რამდენ მუჰაჯირს გაუწია დახმარება მამა-შვილმა. უფასოდ უჭედავდნენ თოხებსა და ნაჯახებს, პურს უწილადებდნენ, ავადმყოფი ბავშვებისთვის კი რძე მოჰქონდათ. არ ვიცი როგორ და, მჭედელი და ჩვენი ოჯახი საგანგებოდ დავმეგობრდით ერთმანეთთან. რით აღარ გვეხმარებოდნენ. გადასახადის გასასტუმრებელი ფული რომ არ ჰქონდა, დავითი დაუზარელად აძლევდა ხოლმე მამას სესხს. მე და დურსუნი კი განუყრელი ძმაკაცები გავხდით. ერთი დღე რაა, ერთი დღეც არ გაივლიდა, ერთმანეთს რომ არ შევხვედროდით. დურსუნის მამას მოსწონდა ჩვენი მეგობრობა.

-თქვენ ორივენი იმ ხალხის ნაშვიერები ხართ, ჩოხას რომ ატარებენ, - გვითხრა მან ერთხელ, - ამიტომ ისე განუყოფელი უნდა იყოთ, როგროც ერთი ხანჯლის ორივე პირი.

დურსუნი მოხერხებული ბიჭი იყო. ასეთებისთვის ცეცხლიდან თავის დაღწევაც არაფერია. მიუხედავად სიყმაწვილისა დავითის ბიჭს მთელი თურქეთი ჰქონდა შემოვლილი. „მარტო ეშმაკის რქებზე არ ვყოფილვარო“, უყვარდა ხოლმე თქმა. ერთხელ გულღია საუბრის დროს ფელდიშზე ვუამბე. თანამიგრძნო და ჩემი იმედის პაწია გემზე აფრაც აღმართა.

-კუნძულ როდოსზე წაიყვანესო, ამბობ? - მან ხელი ზღვისკენ გაიშვირა, - ეს აქედან არც ისე შორია... ნუ დარდობ, მოვიფიქრებთ რამეს... „იცოდე დღეიდან შენი ერთგული თანამონაწილე ვარ“, - ამას ნიშნავდა მისი სიტყვები მეგობრობის ენაზე.

ბინდდებოდა. წვიმამ იკლო. სამჭედლოს წინ ჩამომსხდარი, ლაპარაკით გულმოჯერებული გლეხები უკვე სახლისკენ აპირებდნენ წასვლას, წვიმით გალუმპული ქანტემირი რომ მოვიდა ქალაქიდან.

-აბა, რა ამბები მოგვიტანე ბერიკაცო! - ჰკითხა ომარმა

-ცუდი. სულთანი ბალკანეთის ომში ჩაება. დღეს თუ არა, ხვალ სოფლის თავებო სახლებში დაიწყებენ წანწალს და ვისაც იარაღის ტარება შეუძლია, ჯარში გაიწვევენ.

გაგონილმა შემფოთებული დუმილი ჩამოაგდო გლეხებში, ფარდულის სახურავიდან ჩამოვარდნილი წვეთების წკარუნიც კი ისმოდა.

-ჩვენი შვილები თუ წაიყვანეს, ყველაფერი დაგველუპება, - თქვა მწუხარედ ჩაფიქრებულმა საატმა.

-ისე ხომ ცოტა რამ დაგვატყდა თავს და ესღა გვაკლდა.

-ხელმწიფეები მიწას იყოფენ ერთმანეთში და სხვისმა შვილებმა სიცოცხლე უნდა გასწირონ ამისთვის.

აფორიაქებული იყვნენ მეზობლები. ამ ამბავმა მეც ადგილზე გამაშეშა, თითქოს ურო დამარტყესო ზურგში. ჩემი პირველი ფიქრი ისევ ფელდიშს მისწვდა: „ჯარში თუ წამიყვანეს, გათავდა, ფელდიშს ვეღარასოდეს ვნახავ“. მეგობარი ჭირში უფრო საჭიროა, ვინემ ლხინში. ერთად იმსჯელებთ, ასწონ-დასწონით საქმეს და გამოსავალსაც იპოვი კაცი. სწორედ იმ ღამეს დურსუნი შინ არ დაბრუნდა.

უძირო ცაზე სავსე მთვარე ეკიდა. ციაგობდა მომწვანო ვარსკვლავები. ნიავის წამოქროლებაზე შრილებდა ფოთლები. ჩემმა აფორიაქებულმა სულმა და დაუმცხრალმა სიყვარულმა იმ ზომამდე მიმიყვანა, რომ გამხელა მრცხვენოდა და, ნიავექარს დავუყე ლაპარაკი: „სიკეთე მიყავ, ქარო და კუნძულ როდოსისკენ გაიქროლე. მომეზნე იმ კუნძულზე ჩემი სატრფო და ისე მიელამუნე, რომ არ გააღვიძო. თუ ცხელა, მხურვალე შუბლი გაუგრილე, ხოლო ღაწვები, ცრემლით თუ აქვს დანამული, შეუმშრალე. სიკეთე მიყავ, ქარო, კუნძულ როდოსისკენ გაიქროლე! როცა ცისკარზე ჩემი თვალისჩინი გაიღვიძებს და წაბლისფერი აბრეშუმის მის დაწვნას დაიწყებს, ყურში ჩასჩურჩულე: იმედს ნუ გადაიწყვეტ, ზაურყანი შენკენ მოდის და ვერც მთა და ვერც ზღვა ვერ დაუდგება წინ. ელოდე...“

აწრიალებული დავეხეტებოდი აქეთ-იქით, თავზე კი ისევ დამნათოდა მცხრალი მთვარე, რამდენჯერ მივედი ჩვენი ეზოს ჭიშკართან, მაგრამ ვერ იქნა და ზღურბლს ვერ გადავაბიჯე. ძილი მაინც მომრეოდა, ლოგინში ჩავწვებოდი, მაგრამ იმ ღამეს ძილიც გამირბოდა.

მალე მამაჩემი შარდინთან, ალოუს ძესთან გაემართა, ისე რომ ჩვენთვის არაფერი გაუმხელა. დამნაშავესავით ჩაუვარდა იგი თავის ძუძუმტეს ფეხებში:

-გევედრები დად, აპატიე ჩემს უგუნურ ბიჭებს. მართალია, გაწყენინეს, მაგრამ სამაგიერო მიიღეს ჩემგან. იყავი მოწყალე, ნუ გაგვირისხდები, ჯერ იმათ ქარი უქრით თავში.

-ისინი პატიების ღირსი არ არიან, ჰამირზა, მაგრამ შენდამი პატივისცემის გამო ვეცდები დავივიწყო მათი დანაშაული, - უპასუხა შარდინმა, ალოუს ძემ.

-ჩემი ბიჭები ნამდვილი უბიხები არიან, ბრძოლის ველი სახნავ-სათესი მინდორივით მიაჩნიათ. ზაურყანმა საქმით დაამტკიცა ეს. არც მატაა მხდალი... ხმა დადის, მალე ახალგაზრდა უბიხებს ჯარში გაიწვევონ...

-ასეთი მამაცი ბიჭების ადგილი სწორედ იქაა...

-ეგ მართალია, მაგრამ მე აღარ შემიძლია, დავუძღურდი, ცოლიც ავადმყოფობს. ამ უცხო მიწაზე ბიჭები თუ აღარ მეყოლა გვერდში, უსაკვებოდ დარჩენილი ბებერი ცხენებივით დავიხოცებით. დედაჩემის ხსოვნას გაფიცებ, ორივე ერთი ძუძუთი რომ გაგვზარდა, დამეხმარე, ერთი შვილი მაინც დამიტოვონ.

-მე რა, ჯადოსანი ხომ არ გგონივარ? შენ ადვილი გგონია, ჰამირზა, რეკრუტის დახსნა გაწვევისგან?

-განა არ ვიცი ძნელი რომაა, მაგრამ შენ...

-გარდა ამისა, ჩემი ძუძუმტის შვილები ასეთ მფარველობას არ იმსახურებენ.

-ცეცხლს ნავთით ვერ ჩააქრობ, წყენას რისხვით ვერ გააქარწყლებ, დად.

-გეყოფა ჭკუის სწავლება. ნათესაობა მაინც ნათესაობაა, მის პატივსაცემად მოვიფიქრებ რამეს, შენს თავზედ ბიჭებს ომში თუ გაიწვევენ.

მამაჩემი ცუდ დახვედრას ელოდა, შარდინ ალოუს ძე კი, პირიქით, თავაზიანად და სტუმართმოყვრულად შეხვდა. გაუმასპინძლდა, ნარდი ეთამაშა და ბოხოხიც კი აჩუქა, გამომშვიდობებისას მასპინძელმა ვითომ შემთხვევით უთხრა:

-შენი ბიჭები ჩემს მამულში მუშაობისგან გამითავისუფლები, თავის კარმიდამოს მიხედონ. სამაგიეროდ, შენ იარე, ძმაო, ჩემთან უფრო ხშირად და მოსამსახურეებს ადევენ თვალი. ჩემიანი ხარ და ვიცი, ჩემი ერთგულიც ხარ. ჰო, მართლა, კინალამ დამავიწყდა, ქალბატონმა გთხოვა, კვირაშო ორჯერ რიგრიგობით გამოუშვას ჩემთან ქალიშვილებიო. თავისი ოთახის დალაგენა და თეთრეულის რეცხვა ახლობლებს უნდა ჩააბაროს.

აბა, ასეთ სიკეთეზე უარს როგორ ეტყოდა მამაჩემი? თითქოს გაახალგაზრდავებული დაბრუნდა შინ. ეგონა მთელი ოჯახი გააბედნიერა. რა იცოდა საბრალომ, რომ შარდინის მოჩვენებით გულკეთილობაში შაზნელი ერაგობა იმალებოდა.

ამ დღიდან მოყოლებული ჩემი დები კუნდა და ჯუნა კვირაში ორჯერ, რიგრიგობით, დადიოდნენ თავადის სახლში და დილიდან საღამომდე ქალბატონს ემსახურებოდნენ. ახლა მამაჩემის ბატონების მამულში ატარებდა დროს უმეტესად. თავადის ყოველი სიტყვა კანონი იყო მისთვის.

კუნა და ჯუნა კარგი გოგონები იყვნენ, გულლიები და გულკეთილები. კუნა თეთრი იყო, ოქროსფერნაწნავებიანი. დიდი ნარისფერი თვალები დღენიადაგ ჩაფიქრიანებული ჰქონდა, დინჯად და ნაღვლიანად იცქირებოდა. იშვიათად თუ გაიცინებდა ხოლმე. ჩუმი და საბრალო იყო, ყველაფერი გულთან მიჰქონდა, სულ პატარა საწყენიც კი ცრემს ჰგვრიდა. მტრედით დაგოგმანებდა. ჯუნა კი პირიქით, შავგვრემანი იყო, ყორნისფერი ხვეული თმა ჰქონდა, თანაც ისეთი სქელი რომ წვიმაც ვერ გაატანდა შიგ. თვალები მაყვალავით შავი ჰქონდა. მხიარული გოგო იყო, სულ კისკისებდა და ცეკვავდა. სადუმლოს შენახვა არ ეხერხებოდა და თუ რაიმეზე წყდებოდა გული, მაშინვე იტყოდა. ორივე და წარმოსადგეობითა და სიმაღლით

გამოირჩეოდა. თუ არ იცნობდი, ვერ იტყოდი დები არიანო. ჩვენი ოჯახის მთელი სიხარული ეს გოგონები იყვნენ.

ერთხელ ჯუნა დათქმულ დროზე არ დაბრუნდა ბატონის სახლიდან. გვიანობამდე სხვა დროსაც რჩებოდა ხოლმე, მაგრამ ღამეს ყოველთვის შინ ათევდა. მთელი ღამე თვალი არ მოგვიხუჭავს. მოგეხსენება, მდიდრების სახლი დიდი პატიოსნებით არ გამოირჩევა. ქალიშვილი კი, როგორც აფხაზებს გიყვართ თქმა, ჭიქასა ჰგავს, ხელიდან თუ გაგივარდა, მორჩა...

ის-ის იყო ჯუნას ამბის საკითხად წასვლა გადვწყვიტე, რომ ჩვენს ჭიშკარს წითელი ფაეტონი მოადგა ეჭვნების ჟღარუნით. შიგ სამი ჩალისფერი ცხენი იყო შებდმული. „ნეტა ვინ არიან, იქნებ გზა აებნათ და საკითხავად მოვიდნენ?“ - გაიკვირვა დედამ. და აი, საშინელებაც, ფაეტონიდან ჯუნა გადმოვიდა...

-რა ამბავია შვილო? - შესძახა დედამ და შესახვედრად გაიქცა.

-არაფერი, რა ამბავი უნდა იყოს. შარდინს, ალოუს ძეს ძალზე პატივსაცემი სტუმრები ეწვივნენ და მთელი ღამე ქეიფობდნენ. მომსახურება ხომ უნდოდათ სტუმრებს და მე დამტოვეს. ძალიან დავიღალე და ქალბატონმა სტუმრების ფაეტონით გამომიშვა.

საღამოს, ვახშმად რომ დავხსედით, შევნიშნე, რომ ჯუნა მოწყენილი იყო და ხმას არ იღებდა. იქნებ მართლა ფეხზე ძლივს დგას დაღლილობისგან? - გავიფიქრეთ ყველამ ერთნაირად.

მეორე დღეს, გაგანია შუადღისას, სადილად რომ ვაპირებდით დასხდომას, ეზოში არაბული ცხენი შემოიყვანა შარდინმა ნავარდ-ნავარდით და აუჩქარებლად ჩამოქვეითდა. რაც ეს საჩინო მხედარი მივაბრძანე ჩვენი ეზოდან, ფეხი აღარ გადმოუბიჯებია ზღურბლისთვის. ახლა კი ისე იქცეოდა, ვითომც არც ახსოვდა ის წყენა, ვითომ არც არაფერი მომხდარიყოს. შარდინი, ალოუს ძე, გულდიად იღიმოდა, ყველანი გადაგვკოცნა, მეგობრულად დამკრა ხელი მხარზე და - აფერუმ, აფერუმო, - თქვა.

„უცნაურია, - გავიფიქრე მე, - რითი დავიმსახურეთ ასეთი ყურადღება? არც ის გამომპარვია, რომ ჯუნა, როგორც კი სახელოვანი სტუმარი გვეწვია, შინ შეიყუჟა. „არა აქ რაღაც ვერაა საქმე კარგად“, - ყურები ვცქვიტე მე.

-ალაჰს მადლობა შესწირე, ჰამირზა, ალაჰს მადლობა, შესწირე! -ნამალადევი სიხარულით თქვა შარდინმა, ალოუს ძემ, დედაჩემის მირთმეულ ტყავის ბალიშზე რომ ჯდებოდა.

-მადლობის თქმა ძნელი არ არის, მაგრამ გამაგებინე, რისთვის?

-შენს გოგოს, ჯუნას ისეთი ბედი ეწვია, რომ მთელი მისი ცხოვრება ოქროს სხივებით იქნება ნაფერები, ის კი არადა, თქვენც, ჩვენც, - მისი ნათესავებიც და იქნებ მთელი უბიხებიც ბედნიერი ვიყოთ.

-კეთილი სტუმრისგან კეთილ ამბებს ელოდებიან მხოლოდ

-მაშ მომისმინეთ. სამი დღე იყო ჩემთან სტუმრად პატივცემული ვალი სელიმ-ფაშა. აი, ვინც ეს მიწა გვიწყალობა. ის რომ არა, გაფიქრებაც მიჭირს, რა დღეში ვიქნებოდით ახლა. სულთანივით შევხვდი. დაინახა თუ არა, ვალი სელიმ-ფაშამ ჩვენი ჯუნა, თავბრუ დაეხვა, შეიყვარა და ინდომა...

დედაჩემი გაფითრდა, შარდინი კი განაგრძობდა ლაპარაკს, თითქოს დიდი სამამულო საქმე გაეკეთებინოს.

-აბა, დაფიქრდით, თვით სულთნის მეგობარმა, აურაცხელი სიმდიდრის პატრონმა წკლა დაკარგა ჩვენი ჯუნასთვის. ლამის დაჩოქილი მევედრებოდა, გადმომეცა შენთვის, ჰამირზა, რომ შენი მზეთუნახავი ჯუნას ცოლად შერთვა სწადია. დაე, სახლის ყველა ქალი მისი მორჩილი იყოს, მთელი ჩემი განძეულობის გასაღები მაგას ეპყრას ხელთ, ოღონდ ჩემი სიცოცხლის დაისი გამიცისკროვნოსო. არც თქვენ დავიწყნიხართ. ბედნიერ ვარსკვლავზე დაბადებულხართ, იზმიდში გადმოვიდნენ საცხოვრებლადო. თუ ურჩევნიათ სადაც არიან იქ დარჩნენ, დღეიდან მაგათზე ზრუნვა ჩემი ვალიაო

შარდინის, ალოუს ძის გარდა არავის შეტყობია სიხარული.

-რას გაჩუმებულხარ ჰამირზა, სიხარულმა წაგართვა ენა?

მამაჩემს გადავხედე, სახე მოქუფროდა, ტუჩები ჩათეთქვოდა. ხმისთვის არ აუწევია, ისე თქვა ნაღვლიანად და მტკიცედ:

-არა, ჩემო ერთადერთო, შენს რჩევას ვერ მივიღებ, სიმართლე გითხრა, გაფიქრებაც მიჭირს - რამ მოგასაზრა საკუთარი ძმისშვილის გაყიდვა ბებერი თურქის ჰარამხანაში? არა, ამისთვის არ გავგიზრდია ჩვენ შვილი. ის სასახლეცა და

განძეულობაც მისი იყოს, ნურც თავის ცოლების გაშორდება. ჩვენი შვილი კი ჩვენს ღარიბულ ქოხში დარჩება.

შარდინი, ალოუს ძე ნერვიულად იწიწკნიდა ულვაშს. სხვა დროს აფეთქდებოდა, მაგრამ ახლა თავს იკავებდა.

-შენი ნებაა, ჰამირზა, მეგონა გაგახარებდი და გაწყენინე, მაგრამ ამბის მომტანს პასუხს არ აგებინებენ. ერთი კი გახსოვდეს - ქლმა თუ ვინმე შეიყვარა, დილეგშიც რომ გამოამწყვდიო, მაინც ვერ შეაკავებ. ასე თუ მოხდა, ჩემი ბრალი არ იყოს.

ესა თქვა შარდინმა, ალოუს ძემ, ცხენზე შეხტა და წავიდა.

მეორე დღეს მარტო დედაჩემი იყო სახლში. ჭიშკარს ისევ მოადგა ის დასაწვავი ფაეტონი. ორმა კაცმა მძიმე სკივრი და მდიდრული ზარდახშა ჩამოიტანა ფაეტონიდან, დედას დაუდგეს წინ, თაყვანი სცედ და უთხრეს

-ეს სელიმ-ფაშამ მოგართვათ.

დედამ უარი თქვა საჩუქარზე, მოითხოვა უკან წაეღოთ ყველაფერი, მაგრამ მათ ისევ თაყვანი სცეს, ჩასხდნენ იმ წყეულ ფაეტონსი და თვალს მიეფარნენ.

პატარა ტაპირი თოხარიკით მოვარდა ყანაში:

-ბებომ დამაბარა, - ყელანი ახლავე წამოდითო შინ, - ძლივს ამოიქშინა ტაპირმა.

ცუდად გვენიშნა ეს. მოვვარდით შინ. დედა თავზე დადგომოდა სკივრს და ზარდახშას და თვალებს იწმენდდა. გავხსენით სკივრი და მდიდარი დუქანივით რაღა არ ვნახეთ შიგ: მაუდი გინდა, ხავერდი თუ ფარშავანგივით მოხატული აბრეშუმი. სკივრის ძირას კი თეთრი ქურქი იყო ჯუნასთვის. ყუთშიც ჩავიხედეთ და ღმერთო გვიხსენი, უამრავი ძვირფასეულობა იყო: ბაჯაღლო ოქროს ბეჭედი და სამაჯურები, მარგალიტის საყურეები, მეშხეთის ფირუზის ყელსაბამი. ეს რომ ჯუნამ დაინახა, ჯერ გაშეშდა, მერე კი იყვირა: „მომეცით, ჩემიაო“, - ყუთს ხელი დასტაცა და ოთახში შეიმაღა. ჯუნას საქციელმა ყველა გაგვაოცა. მალე ჩვენი მეზობელი უაზამატი შემოვიდა, საკუთარ ყურებს არ დავუჯერეთ, რაც იმან გვითხრა:

-ჯუნა მორცხვი გოგოა, როგორც ყველა უბიხი ქალი. გაბედულება არ ყოფნის დედასა და მამას თავისი ხვაშიადი რომ გაუშვილოს, - სელიმ-ფაშას უნდა ცოლად გაჰყვეს. ჰოდა, აი მე ამომირჩია შუამავლად, რომ შეგატყობინოთ, - არა, ვინ აიძულებს სელიმ-ფაშას ცოლობას, ეს თავისი სურვილია და ხვალ ნიშნობაც იქნება.

ფეხები მომეკეცა.

-რა ნახა ამ ავხორც ბებერში, იმდენი თითიც კი რომ არ აქვს ხელებზე, რამდენიც ცოლი ჰყავს? - ვიკითხე ნაღვლიანად.

-ეჰ, სიყვარულისას რას გაიგებ, - თითქოს მამშვიდებსო, ისე შენიშნა უაზამამა. - ჩემი ბებრუხანა რომ შემიყვარდა, ამხანაგები დამცინოდნენ, თვალები სად გაქვს, სულელოო. მაგას ზედაც არ შეეხედავთო, მაგრამ ჩემი თვალები რომ მეთხოვებინა მათთვის, გეფიცები მეტოქეებად გადამექცეოდა ყველა. შენ შენი მინარეთიდან ნუ იყურები. სელიმ-ფაშა, მართალია ხანდაზმულია, მაგრამ ჯერ ისევ მხნედაა. ისე, კაცმა რომ თქვას, არც ფულია ცხოვრებაში ზემდეტი რამ. სადაც მდიდარს ცოტა გაუჭირდება, იქ ღარიბი სულს დაღვეს. ჯუნას კი ნუ უსაყვედრებთ, ვინ იცის, იქნებ მარტო თავის თავზეც არ ფიქრობდა, ქორწინებას რომ დათანხმდა.

გაშეშებული ვისხედით და ხმას არ ვიღებდით. ერთმანეთს თვალს ვარიდებდით, დედა თავს აქნევდა, სლკუნებდა და შავი თავსაფრის წვერით ცრემლს იწმენდდა.

-ძალა აღმართს ხნავს. თვითონ გადაწყვიტა და გადათქმევინება უკვე გვიანია. - წამოდგა მამა, ცელი აიღო და მინდვრისკენ წალასლასდა.

„იქნებ ბატონების სახლში სიმდიდრით მოხიბლეს? ან მოსაფერებელი სიტყვებით აუზნიეს თავგზა? ერთი პირისპირ, გულლიად უნდა ველაპარაკო,“ - გავიფიქრე და დისკენ გავემართე. კარი გამოვალე და რას ვხედავ: ჯუნას მორთმეული კაბა აცვია, სარკის წინ ზის და ბრჭყვიალა საყურეებს ისინჯავს. თითებზე ოქროს ბეჭდები უბრწყინავს. ისე გაბანგულა თავისი საქმიანობით, რომ კარის ჭრიალზეც არ მოუხედავს. საქციელწამხდარს ერთი სიტყვაც არ მიუთქვამს დისთვის, ისე გავცილდი იქაურობას.

შარდინი, ალოუს ძე სწორი იყო. მეორე დღეს მზის ჩასვლისას ფაეტონები და ღია ეტლები მოგრიალდა ჩემს სახლთან მხედრიონის თანხლებით. უაზამატი სახლში შემოვიდა, ჯუნა უკვე ელოდებოდა. გამოპრანჭული და მომღიმარე გაჰყვა იგი უაზამატს ქუჩაში, ჩაჯდა წითელ ფაეტონში და თვალის დახამხამებაში გაუჩინარდა მტვრის კორიანტელში

ღრმად დამწუხრებულებმა თავები ჩავქინდრეთ. თითქოს აიშას ჩრდილი შემოდგა ზღურბლზე...

მალე ნათესავები, ყონალები და მეზობლები შემოვიდნენ მოსალოცად. მათი მხიარული შემახილები ისე უადგილოდ მეჩვენებოდა, როგორც სიცილია ხოლმე სასაფლაოზე.

-გვიხარია, ძალიან გვიხარია!

-ყოჩად, ჯუნდა, კარგად გათხოვდა, კარგად!

-ისე იცხოვრებს, როგორც სამოთხეში. მდიდარი და სახელგანთქმულია სელიმ-ფაშა.

-ბედნიერი!

„ღმერთო ჩემო, - მიკვრიდა მე, - ჩემი და ერთი ბებერი ავხორცის ხარჭა გახდა და ესენი კიდეც გვილოცავენ. ბევრს, ალბათ შურის კიდეც ჩვენი“. რატომღაც ძველი აფხაზური სიმღერის სტრიქონები ამეკვიატა:

ძერამ თუ ყვავილი წაიღო ცაში,

რალა გაახარებს იმ ყვავილს მაშინ.

სწორედ იმ დროს გამოჩდა ოსმან-ქოიში საჰატქერი. უკვე დიდი ხანია უგზო-უკვლოდ დაკარგულად ვთვლიდით, გვეგონა უცხო მხარეში დაიღუპა და ალაჰს მიაბარა სული. ის კი უცბად არ აღსდგა მთელი თავისი ჯალაბით?! თანაც მაწანწალასავით ჩამოდონძილი კი არ გამოეცადა თავის თანამემამულეებს, მოხეტიალე დერვიშად კი არ მოგვევლინა, მდიდარი ჰაჯის სამოსი ეცვა და თავიც ქათქათა ჩალმით ჰქონდა შემკული.

-მექას მოვილოცე, პატივცემულნო, წააბის შავი ქვის წინ დავიჩოქე და თქვენს გადასარჩენად ლოცვა აღვავლინე. როგორც ჩანს, მისმინა უზენაესმა და მშვიდობიანი ცხოვრება მოგივლინათ ან სამოთხის კუთხეში, იდიდოს მისმა სახლმა. არა არს ღმერთმა თვინიერ ალაჰისა, მაჰმადია მისი წინასწარმეტყველი!

მალე ოსმან-ქოიში ახალი მეჩეთი გაიხსნა და მთავარ მოლად საჰატქერი მოგვევლინა. მიუხედავად იმისა, რომ ხელფასს ხაზინა უხდიდა, მან თვითნებურად დააკისრა თითოეულ ოჯახს „მეჩეთის ბეგარა“. ძნელადღა იცნობდა ვინმე მთავარ მოლაში ძველ საჰატქერის. გაიბღინდა, გაყოყოდა და გადიდგულდა, ხალხი გულლიად კი არადა, საერთოდ აღარ ელაპარაკებოდა.

...

საპატქერის დაბრუნებას ორთაბრძოლის მსგავსი ამბავი მოჰყვა. ახლად მოვლენილ იმამსა და ქურუმ საულაჰს შორის სამკვდრო-სასიცოცხლო შეჯახება მოხდა. თითოეული მათგანი ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ მეტოქეს აღემატებოდა. საქმე იქამდე მივიდა, ძვირფასო შარახ, რომ ორივენი ნაგანებით შეიარაღდნენ ჩუმად. თითოეულის ოცნება იყო, სადმე, მოწმის გარეშე გეხვრიტა ტყვიით შუბლი მეტოქისთვის. იარაღის ტარება კი, როგორც მოგეხსენება, სასულიერო პირსათვის მიუღებელია, მაგრამ ორივე ფიქრობდა, წმინდანად გახდომას იმ ქვეყანადაც მოვესწრებო. განხეთქილება უფრო და უფრო იზრდებოდა, ფარულიდან სააშკარაოზე გადავიდა და ნებისთი თუ უნებლიეთ ოსმან-ქოიში დასახლებული თითქმის ყველა უბიხი ჩაითრია.

როცა სამსუნის მიდამოებიდან ოსმან-ქოიში გადმოვსახლდით, გვეგონა, როგორც იქნა, ღმერთმა კეთილი თვალთ გადმოგვხედა-თქო. საკუთარ თავზე კი ვფიქრობდით, მაგრამ არ წიმნდათაწმინდა ბითხა დაგვვიწყებია. მწვანე ბორცვი შევარჩიეთ მისთვის, გვირგვინით რომ ედგა თავზე ტოტეგაშლილი რცხილა. თხა შევწირეთ და საზეიმო ლოცვაც აღვაველინეთ. სალოცავი მიტოვებულ სამშობლოზე მოგონებებით გვაერთიანებდა, გვაკავშირებდა თანამემამულეებს, ამქვეყნიურ საზრუნავს გვავიწყებდა. უბიხეთში ბითხას წინ სალოცავად დაჩოქილებს გვეცხადებოდა ხოლმე.

საპატქერის, ალაგის ქვეყანაში, ალაჰის გარდა რაიმესადმი თაყვანისცემა დიდ ცოდვად მიაჩნდა. მან მეჩეთის მიიწვია ქურუმი საულაჰი და უბოდიშოდ მოახსენა:

-რას სჩადიხარ თუ იცი, თხაწვერაგ, კერპთაყვანისმცემლობისკენ მიგყავს ხალხი?

-ჭეშმარიტებას ღაღადებ, მაგრამ...

-არავითარი მაგრამ, - შეაყვებინა იმამმა, - მიწაში ჩამარხე ეგ შენი ქორისმაგვარი ქვა - შენი ბითხა და იმ ბორცვზე აღმართული ხეც მოჰქერი.

ქურუმი შეძრწუნდა:

-აბა რას ამბობ, საპატქერი, წმიდათაწმიდას ნუწაში ჩამარხვა როგორ შეიძლება, როცა წინაპრებმა გვიანდერძეს, საკუთარ სიცოცხლეზე უფრო მეტად გაუფრთხილდით. იცოდე, მისი რისხვა არ აგცდება.

-ნუ მაშინებ!

-რამ გათქმევინა: სალოცავი მიწაში ჩამარხეო, - არ ცხრებოდა საულაპი, - საკუთარ გულს უფრო ადვილად ამოიგლეჯენ უბიხები, ვინემ ბითხას მიაბარებენ მიწას.

-დიდი უგუნური ვინმე კი ხარ, მოხუცო, - არ უთმოზდა იმამი, - წინაპრების ძვლები ზღვის იქით დარჩა, სხვა მიწაში, აქ კი ყველასთვის ერთი კანონი არსებობს - მუსულმანური კანონი და მას უნდა დაემორჩილოს ყველას.

-შენი განზრახვა რომ ჩვენმა თანამემამულეებმა გაიგონ, იცოდე, კარგი დღე არ დაგადგება.

-ეგ არადა, ალაპის ნაცვლის, დიდი სულთნის ყურამდე თუ მიაღწია ხმამ, რომ უბიხები მეჩეთზე უფრო რაღაც ქვას სცემენო თაყვანს, ცუდად წაგივათ საქმე, საულაპ!

სწორედ ამ დღიდან დაიწყო მათ შორის ბრძოლა.

იმამი საჰატქერი არაფრის წინა არ იხევდა, ოღონდ უბიხების ერთადერთი სულეირი წინამძღვარი გამხდარიყო. რამდენჯერ გაემგზავრა იზმიდის სელიმ-ფაშასთან და ამბები მიუტანა თანამემამულეებზე. მრავალი ღირსეული მთიელის სახლი მოხვდა მისი წყალობით საშიშ პირთა შავ სიაში. პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, ქურუმი იყო მოხსენებული.

როცა უბიხებმა, შარდინ ალოუს ძეს მოახსენეს, რომ საჰატქერი მეჩეთის გადასახადს უკანონოდ გვახდევინებსო, მან ერთ ყურში შეუშვა ეს და მეორედან გამოუშვა.

მაგრამ არც ქურუმ საულაპს ეძინა: არ დაუმალა ხალხს, რომ იმამმა წმინდა ბითხას მიწაში ჩამარხვა და სალოცავზე აღმართული ერთადერთი ხის მოჭრა მოითხოვა. თითქოს თოფის წამლის საწყობის ახლოს ხელ თივაში ნაპერწკალი ჩააგდო ქურუმმა. უბიხების სულსი კვლავ აგიზგიზდა ქედუხრელობის ცეცხლი.

-მაგათი წყალობით სამშობლო დავკარდეთ, ათასობით კაცი სახადისგან დაიღუპა და ახლა ჩვენი მფარველი და მოწყალე წმინდა ბითხა უნდა ჩავმარხოთ მიწაში? ამას არ დავუშვებთ.

-სალოცავის შეხებას თუ გაბედავენ, მეჩეთს გადავწვავთ!

ასე გაიძახოდნენ უბიხი ჭაბუკები, რომელთა თანდაყოლილმა სიამაყემ და მეომრულმა სულმა სიფრთხილე არ იცოდა, ისე გასწირავდნენ თავს, რომ შედეგებზე არც დაფიქრდებოდნენ. „მეჩეთის გადაწვა ადვილი საქმეა, მაგრამ მერე იცით რა მოჰყვება ამას?“ - აფრთხილებდნენ ახალგაზრდებს ამ საბედისწერო ამბით ჩაფიქრებული საღად მოაზროვნე ადამიანები.

საჰატქერი რომ სულიან-ხორციანად თურქებმა მოისყუდეს, ეს ჩემთვის დღესავით ნათელი იყო. მე სხვა რამე მოცეზდა: როგორ ბედავდა იგი უბიხების თავმოყვარეობის შელახვას? ბოლოს და ბოლოს, თვითონაც ხომ უბიხი იყო? რატომ გვიბიძგებდა იმ განწირული ნაბიჯისკენ, რომელიც მუსულმანთა ქვეყანაში ბევრ ჩვენს თანამემამულეს დაღუპავდა? და მე სურვილი გამიჩნდა, პირისპირ შევრყოდი იმამს.

...

მეჩეთის კარს ღვთისმსახურების დასასრულს მივადექი. დაველოდე, სანამ უკანასკნელი მლოცველიც არ წავიდა და როცა დავრწმუნდი, რომ საჰატქერის გარდა არავინ იყო, ჩუმად, მალულად შევიპარე მეჩეთში.

საჰატქერი ორ ანთელს სანთელს შორის იდგა და ფულს ითვლიდა. უცბად იგრძნო, ვიღაც რომ უახლოვდებოდა, ფული ჯიბეში ჩაიტენა და ყურანზე დაიხარა. მე პირდაპირ ზედ მივადექი და თვალი თვალში გავუყარეთ ერთმანეთს.

-დაიგვიანე, მსახურება დამთავრებულია, - მითხრა მან ნაძალადევი საყვედურით, სანთლების მოფარფატე შუქზე კი დამფრთხალი თვალები დააცეცა, - ხანჯალი რატომ გარტყია წელზე, თუ არ იცი, რომ ალაჰის სავანეში იარაღით შესვლა აკრძალულია? - მკაცრად მკითხა საჰატქერიმ, თვალები კი ისევ აქეთ-იქით გაურბოდა შიშისგან.

-მე კი შეიარაღებული ვაპირებ სამოთხეში გამგზავრებას, ისე, ყოველი შემთხვევისათვის, - აგდებულად ვუთხარი და კიდევ უფრო ახლოს მივიწიე მისკენ

-რა გინდა ჩემგან?

-აი, რა მინდა! ქარქაშიდან ხანჯალი დავაძრე და გულზე მივაბჯინე იმამს

-ჭკუაზე არ ხარ? ყაჩაღო! ვი, ვინა ხართ მანდ, მიშველეთ, - ამოიკნავლა მკვდარივით გაფითრებულმა.

-ნუ ღრიალებ, კაციშვილი არ არის აქ, ყოვლისშემძლე კი ძალზე შორსაა და ვერ გაიგონებს. - მე ოდნავ მივაწევი ხანჯალს.

საჰატქერიმ უკან დაიხია და რაღაც დაუნაწევრებელი ამოიზმუვლა.

-მორჩი ზმუილს, შენ არც ალაჰი გწამს, და არც შაითანი, ძაღლო!
თანამემამულეებს ჰყიდი, არა? მოღალატე!

-იმამი უკან-უკან იწევდა და გაიძხდა:

-გონდ მოდი! რა გინდა ჩემგან, მიშველეთ ხალხნო!

-რატომ უნდა გიშველონ, რომ მოატყუე? აქ გადმოსახლებას რომ ურჩევდი?
სად არის ის მუსლიმანური გიულისტანი, სადაც არც მტრობა, არც გაჭირვება, არც
სიციხე, არც სიცივე, არც სიღარიბე და არც შიმშილია? სად არის-მეთქი, გეკითხები,
სამსუნის სანაპიროზე რომ გადმოვსედი, სად დაიკარგე, სად წახვედი, საკუთარი
ტყავის გადსარჩენად, არა? - ხანჯლის წვერი კიდევ უფრო მივაბჯინე მკერდზე.

-რისთვის მკლავ, მე ხომ მამაშენის მეგობარი ვარ, - კბილების კაწკაწითა და
ბლუკუნით მკითხა მოლამ.

ის თითო ნაბიჯით უკან იხევდა, მე კი თითო ნაბიჯით მივიწევდი წინ.

მალე კედელს მიაწვა ზურგით, ხანჯალმაც ტანსაცმელს გაატანა და წვერი
მარცხენა ძუძუს ქვეშ მიეჭირა.

საჰატქერის ფეხი მოეცელა.

-გამოტყდი, - ვუბრძანე მე, - იცოდე, შენი აღსასრული მოვიდა, ბებერო
მატყუარა, გამოტყდი, სად და ვისთანაა შენი სია. - ცოტა კიდევ მივაწევი იმამის
მკერდზე მიბჯენილ ხანჯალს.

შიშისა და ტკივილისგან გაფითრებულმა საჰატქერიმ ძლივს ამოიბლუკუნა:

-სია სელიმ-ფაშას აქვს. მე მიბრძანეს და... მე თვითონ... მე არაფერ შუაში ვარ.
ერთიც იცოდე, მე თუ მომკლავ, სხვას დანიშნავენ.

გულწრფელობისთვის შევიწყნარე და ხანჯალი ქარქაშში ჩავაგე. საჰატქერის
ფეხები მოეკეცა და ჩაჯდა. ყურანი მივუტანე.

-მისმინე იმამო, რა გითხარი: დღეს წმინდა ბითხასთან თავს მოვიყრიტ და
იმედი გვაქვს, შენც მოხვალ.

-სხვა რაღა დამრჩენია, - ჯერ შიშს არ გაეცლო და ისევ კანკალით მიჰასუხა იმამმა.

-მოხვალ და მოინანიბ. რაც იყო, იყო, რაღაც გაუგებრობა მოხდა, თორემ მეცა თქვენც ერთი სისხლისანი ვართ, თქვენ უბიხები ხართ და მეც-თქო. არავითარ მოთხოვნებს აღარ წამოგიყენებთ, როცა გინდათ მაშინ ილოცეთ თქვენს ბითხაზე, დაე, მწედ გეყოთ-თქო იგი!

-როგორც შენ იტყვი, ზაურყან, -დამეთანხმა იგი.

-სამწუხაროა, რომ შენი შავი ია სელიმ-ფაშას ჩაუვარდა ხელთ და ვეღარაფრით დაიბრუნებ.

-სამწუხაროა, - კვერი დამიკრა მან, - ვეღარ დაიბრუნებ.

-ყურანზე დაიფიცე, რომ რასაც დამპირდი, შეასრულებ.

-გევედრები, ზაურყან, ყურანზე ნუ დამაფიცებ, - ფეხზე წამოდგა მოხუცი, დაწვებზე ღვარად ჩამოსდიოდა ცრემლები.

-მშვიდობით, საჰატქერი, ვნახო როგორ შეასრულებ სიტყვას! მინდა მჯეროდეს, რომ შენში ისევ ჩქეფს უბიხური სისხლი. ესეც დაიხსომე: მე მეჩეთში არ ვყოფილვარ და არც არაფერი მომხდარა.

ხელი ხანჯლის ტარს დავადე და მოლა მარტოდმარტო მივატოვე.

მალე საჰატქერიმ ავადმყოფობა მოიმიზეზა, იმამის მოვალეობა მოიხსნა და იზმიდს გადასახლდა. მას მერე აღარ შევხვედრივარ და არც არაფერი გამიგონია მასზე.

მესამე დღე იყო, რაც ქალაქ იზმიდიდან ჩამოსული ოფიცერი ახლომახლო სოფლებში დადიოდა და მოედნებზე შეგროვილ ხალხს ომახიანი ხმით უკითხავდა სულთნის ბრძანებას. ოფიცერს ზეპირად ჰქონდა დამახსოვრებული ბრძანების სიტყვები, მაგრამ მაინც მედიდურად ატრიალებდა აქეთ-იქით ქაღალდებს და მაცნესავით გაიძახოდა:

-ალაჰის ნაცვალს დედამიწაზე, დიდ სულთანს მიზნად აქვს დასახული დაიცვას მუსულმანების წმინდა უფლებები მთელ ქვეყანაზე! გიაურების ვერაგობის გამო, ის იძულებულია, ჯიხადუში გაიწვიოს მართლმორწმუნენი. სულთნის ყველა ქვეშევრდომი, ვისაც კი იარაღის ტარება შეუძლია, ალაჰის წინაშე ვალდებულია,

თავისი წმინდა ვალი მოიხადოს - აღსდგეს ისლამის დასაცავად და გაანადგუროს მისი მტრები!... - ოფიცერს ხახა გაშრობოდა და ხრინწიანი ხმით ლაპარაკობდა. ბრძანების მიხედვით ყველა იქ მოხსენებული პირი დილით მოედანზე უნდა გამცხადებულიყო შესაფერისი ტანსაცმლითა და საგზლით. ომში გაწვეულების ოჯახებს მთავრობა დახმარებასა და სახელმწიფო გადასახადებისგან გათავისუფლებას ჰპირდებოდა. იუწყებოდა, რომ ვინ სამხედრო სამსახურზე უარს იტყოდა, სიკვდილით დაისჯებოდა, ჩამოახრჩობდნენ. დიდება ალაჰს, ქვეყნის მეუფეს!

დადგა მეორე დღე. ცვარმა კი არადა დედების ცრემლმა დანამა მიწა. იმ დღეს ბევრი სამუდამოდ ეთხოვებოდა თავის ახლობელს, ბრძანებაში არც ჩემი და არც მატას სახელი არ ყოფილა მოხსენებული.

სინდისი მქენჯნიდა ომში მიმავალთა წინაშე, მაგრამ ამავე დროს ისეთმა საოცარმა სიხარულმა ამიტანა, როგორიც დიდი ხანია აღარ განმეცადა. თვალწინ კუნძული როდოსი მედგა. ჩემი ერთგული დურსნი ემზადებოდა ამ კუნძულზე გასაყოლად, მაგრამ აი, დაგვაშორეს ერთმანეთს. აფრიანი ნავის პატრონთან გავეშურე, დურსუნმა რომ გამაცნო. მეთევზემ საკუთარი ხუთი თითივით იცოდა გზა აღთქმული კუნძულისკენ, ჩვენ ხელი მივეცით ერთმანეთს.

სწორედ იმ წელიწად, ღვთის წყალობით, კარგი თამბრაქო გვქონდა. უდანაკარგოდ თუ ავიღებთ, - ვფიქრობდი მე, - გადასახადებსაც გადავიხდით და იმდენი კიდეც დამრჩება, რომ მენავე გავისტუმრო. დავიწყე დიდი ხნის ნანატრი მეზავრობისთვის მზადება. აბა იფიქრე, ოთხი წელი გავიდა, რაც სხვადასხვა მხარეს გაგვრიცა ბედმა მე და ჩემი საყვარელი ფელდიში და ამ ხნის განმავლობაში მხოლოდ ერთი სურვილი მასულდგმულებდა, მხოლოდ ერთი რამ მქონდა ოცნებად გადაქცეული - ფელდიშთან შეხვედრა. ნათელიც ბნელი იყო ჩემთვის უმისოდ.

მთელი ქალის ბედი

სამი თვე გავიდა ჯუნას წასვლიდან. წავიდა და წავიდა, თითქოს მიწამ ჩაყლაპა. ეს იყო, რომ ხანდახან შარდინი, ალოუს ძე გადმოგვცემდა ხოლმე მის მოკითხვას, რასაც სელიმ-ფაშა გვითვლიდა ვითომ შარდინთან გაგზავნილ მეგობრულ წერილებში. და აი, ერთ მშვენიერ დღეს ფოსტალიონმა წერილი მოგვიტანა. ჩვენ გვარში წერა არავინ იცოდა და მაშინვე მივხვდით, ეს ჯუნას წერილი იქებოდა. არც ჯუნამ იცოდა წერა, მაგრამ ვიფიქრეთ, ალბათ ვინმეს დააწერინა-თქო.

კითხვაც არ ვიცოდით, მითუმეტეს რომ თურქულად იყო ნაწერი. ნასწავლ მოხუცს მზაუჭ აბზუბას მივმართეთ დასახმარებლად. ჯუნა გვატყობინებდა, ჯანმრთელადა ვარ და ბედის კმაყოფილი ვარო, ოღონდ ესაა ყველა ძლიერ მენატრებით და განსაკუთრებით კი ჩემი საყვარელი კუნა. „რა კარგი იქნებოდა, რომ კუნა ჩამოსულიყო იზმიდში?! - არ ფარავდა სურვილს ჩემი და, - ერთი-ორი კვირა დარჩებოდა, თვითონაც გაერთობოდა და მეც გამახარებდა“. წერილი ზაფხულის ღამესავით მოკლე იყო, მაგრამ ჩვენ კი დიდი სიხარული მოგვიტანა და დაგვამშვიდა.

მალე ჭიშკარს მდიდრულად მორთული ეტლი მოადგა. შიგ ორი შაოსანი მანდილოსანი იჯდა. სახეზე ჩადრი ეფარათ. შინ შემოვიდნენ და მოგვესალმნენ.

-მშვიდობა თქვენს სახლს!

შემდეგ კი თავიანთი თავი წარმოგვიდგინეს.

-ჩვენ თქვენი ქალიშვილის ჯუნას მსახურნი გახლავართ. ჩვენი კეთილისმყოფელი ხანუმა სიყვარულით მოგიკთხავთ და სიკეთეს გისურვებთ. ალაჰის წყალობით ქალბატონი განცხრომაშია და მისი სილამაზე, თქვენდა საბედნიეროდ მთელს სასახლეს ასხივოსნებს. ერთი რამ ადარდებს, მხოლოდ, თქვენგან განშორება! თუ არ გინდათ, რომ მისი რისხვის მსხვერპლი გავხდეთ, გევედრებით, კუნა მაინც გაგვატანეთ მის მოსანახულებლად. ჩვენი მშვენიერი ქალბატონი ნამდვილადაა ასეთი სიხარულის ღირსი.

ეს თქვეს და მეეტლემაც შემოიტანა მოზრდილი ყუთი.

-ეს კი ქალბატონის მორთმეული საჩუქრებია.

ჯუნას შინამოსამსახურეების მოულოდნელმა გამოჩენამ და მათმა ნათქვამმა ძალზე გაგვახარა, კუნამ კი თვითონ დაგვიწყო ხვეწნა: ჯუნასთან წასვლის ნება დამრთეთო.

დედა და მამა გულისკანკალით დათანხმდნენ და გამოპრანჭული კუნა, ჯუნას შინამოსამსახურეების თანხლებით გაემგზავრა. რას ვიფიქრებდით, რომ ეს გამგზავრება საბედისწერო იქნებოდა.

გადიოდა დღეები, კვირები, კუნა კი არა და არ ჩანდა. ჩვენს მწუხარებას საზღვარი არ ჰქონდა.

-ღმერთო ჩემო, ვინ იცის რა უბედურება გვჭირს, თქვენ კი, სამ მამაკაცს გულხელი დაგიკრეფიათ და ზიხართ. ანჩხლობდა დედაჩემი.

შემფოთებული მამაჩემი შარდინს ეცა, ალოუს ძეს. მან კი საყვედურებით აავსო:

-ატეხე რა ალიაქოთი, ბებერო მამალო! თითქოს ზღვაში იხრჩობოდნენ შენი ქალიშვილები, ან უღრან ტყეში აზნეოდეთ გზა. ისინი თეთრ მარმარილოს სასახლეში ატარებენ დროს. მზიარული არიან და ბედნიერი, რა გინდა ინატრონ და არ აუსრულონ. შენ კი, არიქა, მიშველეთო - იძახი. თურმე ნუ იტყვი და რა მომხდარა - კუნას რამდენიმე დღე დაუგვიანია, დიდი ამბავი! როგორ არ დაიგვიანებდა, როცა დები ისე ერთობიან, რომ გათენებას და დაღამებას ვერ გეზულობენ. იცი რა გითხრა? ეგ კი არადა, ყოველ ცისკარზე ილოცე და ალაჰს მადლი შესწირე, სელიმ-ფაშა რომ მოგვივლინა. აბა შეხედე რა საჩუქრები გამოუგზავნა ამას წინათ ჩემს ცოლს: აი, ის ხალიჩაც ზედ რომ ზიხარ, მისი მოძღვნილია. აი ის ლარნაკიც თავის ოქროს ლანგრით ფასდაუდებელი რამ არის. ახლა კი დამშვიდებული დაბრუნდი შინ. ამ დღეებში სტუმრად ვეწვევი ჩვენს ნათესავ სელიმ-ფაშას და ჩემი ხელით ჩაგაბარებ შენს სანუკვარ კუნას. შენი ბიჭები კი ნუ დაივიწყებენ, რომ სელიმ-ფაშას დახმარებით გავათავისუფლე ისინი ჯარიდან, ჰო, წადი, წადი!

■ ■ ■

შარდინი, ალოუს ძე ყოველნაირად ცდილობდა ხაზი გაესვა სელიმ-ფაშასთან ახლობლობაზე. ეს ხელს აძლევდა, რადგან ზოგიერთები პიროვნებებით ეძებდნენ უბიხების ბელადის მფარველობას, ზოგიერთებს კი უბრალოდ ეშინოდათ მისი და უსიტყვოდ ემორჩილებოდნენ. ასეთ კაცს ვერც ეუჩები და ვერც უჩივლებ სადმე.

თვითონ შარდინს კი, ალოუს ძეს მიუწვდომელი სურვილი ჰქონდა, თვით სელიმ-ფაშაზე მაღლა აჭრილიყო. მას შემდეგ, რაც ჰაჯი კერანტიხი თითქოს ჩრდილში მოექცა, უბიხების სახელით სიტყვა ყოველთვის შარდინ ალოუს ძეს ეძლეოდა ხოლმე. მდიდარი იყო შარდინი, ალოუს ძე, მაგრამ აბა რას წარმოადგენდა მისი ქონება სელიმ-ფაშას აურაცხელ განძეულობასთან? ვერც მისი ძალაუფლება მივიდოდა იზმიდის გუბერნატორის ძალაუფლებასთან.

და აი, დიდგვაროვანმა მუჰაჯირმა ფრთხილად დაიწყო დიდების მწყვერვალისკენ მიმავალი შორი, მაგრამ საიმედო გზის ძებნა. გადასახლების პირველსავე წელს მოახეხრა მან სულთნის დედის სასუფეველში შეღწევა. მე უკვე გითხარი, შარახ, რომ სულთნის დედა ადიღელი იყო. რაც მართალია, მართალია, შარდინმა მოახერხა ამ ქალის კეთილგანწყობა ჩვენდამი: მისი მეშვეობით მივიღეთ უბიხებმა მიწა ოსმან-ქოიში. შარდინს, ალოუს ძეს უტყუარი ყნოსვა ჰქონდა, მყისვე

უღებდა ალღოს სახლის კარზე ყოველგვარ აღზევებასა და დაცემას და ექოსავიტ სწრაფად ეპასუხებოდა ხოლმე. სულთნის დაახლოებული პირებივით ანგარებასა და ხრიკებს მიმართავდა და შურით აღავსებდა მათ. თვალსაც არ დაახამხამებდა, ისე დააგირავებდა ყველა მუჰაჯირს, ოღონდ 153თვითონ თუნდაც ერთი საფეხურით მაღლა აეწია.

სელიმ-ფაშამ კარგად იცოდა თავისი კავკასიელი ყონაღის პატივმოყვარეობა, მაგრამ იმას კი ვერ წარმოიდგენდა, რომ შარდინი, ალოუს ძე, თავს არ დაიზოგავდა, ოღონდ სელიმ-ფაშასთვის გაესწრო დიდებაში. შარდინმა უფრო და უფრო მოუხშირა სტამბულში სიარულს. ხანდახან თვეობით რჩებოდა თურქეთის დედაქალაქში და სულთნის დედის მონახულებას ახერხებდა. ის სმენას უტკბობდა წარჩინებულ მანდილოსნებს, ვისი სილამაზე დრო-ჟამსაც კი ვერ წარეხოცა. შარდინმა, ალოუს ძემ თავისი ცოლი და შანდა წარუდგინა სულთნის დედას. დაწყება მნელი თორემ... იმ დღიდან მოყოლებული არც ერთი მიღება არ ყოფილა სასახლეში ქალბატონსა და მის მულს მოსაწვევი ბარათი რომ არ მოსვლოდეს. პირველად რომ ნახა შანდა, სულთნის დედა ქალწულის საოცარმა სახიერებამ მოხიბლა, უსაყვედურა შარდინს, ალოუს ძეს:

-რაო, პატივცემულო, განა ასე უნდა დაგემალა ჩვენთვის შენი დის მშვენიერება?

მოგეხსენება: ერთი ქალი ხმამაღლა თუ აფასებს მეორის მშვენიერებას, თუნდაც ის ასაკით უმცროსი იყოს, ეს უკვე რაღაცას ნიშნავს.

თურქეთის მბრძანებლის დედა მიესალმა შანდას, მოეფერა, თავისი ბეჭედი აჩუქა და „კავკასიის ალმასიც“ შეარქვა მოწონების ნიშნად. შანდა მარტო ციური სილამაზით როდი ბრწყინავდა. მიწიერ ჩვევებსაც შესანიშნავად ფლობდა. არ შეეშლებოდა სად და როდის უნდა გამოემჟღავნებინა თავმდაბლობა, თვინიერება და ღვთისმოსაობა. ახლა შარდინის და სასახლის ხშირი სტუმარი შეიქნა. თან ახლდა ხოლმე სულთნის დედას სეირნობის დროს, გულდასმით უსმენდა მის საუბარს ქარგვაზე, უმღეროდა უბიხურ სიმღერებს.

ავიდა თუ არა ტახტზე აბდულ-აზიზი, ადვილად დაამარცხა შეთქმული მოწინააღმდეგენი - „ახალი ოსმანები“ და ომის მიუხედავად, ისეცხოვრობდა, როგორც ესამოვნებოდა. განსვენებულ მამისაგან განსხვავებით, ქვეყნის ახალ მმართველს დაახლოებულ პირებთან საქვეყნო ამბებზე ქაქანი არ უყვარდა, წიგნებში ჩახევა ჭირივით ეზარებოდა და მრჩევლების ზემდეტი ლაპარაკი ღლიდა. შესაძლებელი რომ ყოფილიყო, ყველა სახელმწიფო საქმეს, მინისტრებს

გადააბარებდა და თვითონ მამლების ჩხუბითა და ცხენოსნობით გაერთობოდა, ინადირებდა დაქ ალებთან ყოფნით ინეტარებდა.

შანდა ღირსეულად შეაფასა სულთანმა და მალე მესამე ცოლადაც შეირთო. შარდინს სიზმარში ეგონა თავი. თვით სულთნის ცოლისძმა რომ გახდა, ისეთ მიყრუებულ ადგილას ცხოვრება, როგორც ოსმან-ქოი იყო, იუკადრისა. ბედის ნებიერი მთელი ჯალაბითა და ერთგული ხალხით სტამბულს გადავიდა საცხოვრებლად. რკინა მანამ უნდა გამოიკვეროს, სანამ ცხელია.

აბდულ-აზიზი ახალ ცოლთან სიამტკბილობდა და ნეტარებდა, ცნობილია, რომ ქმრები არასოდეს არ არიან ისეთი დამთმობნი, დამჯერნი და გულუხვნი, როგორც თავლობის თვეს. ჰოდა, შანდასაც არ გასჭირვებია, ოფიცრის წოდება და მაღალი ხელფასი რომ ებოძებინათ მისი ძმისთვის. სიზმრის მსგავსი სინამდვილე გრძელდებოდა. დიდმა ვეზირმა თვითონ წაიკითხა სულთნის ბრძანებულება შარდინისთვის, ალოუს ძისთვის ოფიცრის ჩინის ბოძების შესახებ. რაც ჰქონდა, იმას როგორ დავუკარგავ მამაჩემის ძუძუმტეს: მოხერხებული იყო, ეშმაკი და ბაქია. მან ცალი ხელი შუბლზე მიიდო, მეორე გულზე და მადლობა მოახსენა ალაჰის ნაცვალს დედამიწაზე და იქვე, ყველას გასაგონად გამოთვა ომში წასვლის სურვილი.

-საქეზარი და მისაბადი საქციელია, - მიესალმა მის გადაწყვეტილებას დიდი ვეზირი.

-შარდინს, ალოუს ძეს კარგად ესმოდა, რომ მხოლოდ შანდას მომხიბვლელობით შორს ვერ წავიდოდა, მით უმეტეს, რომ აბდულ-აზიზი მარადიული სიყვარულით არ გამოირჩეოდა. გარდა ამისა შურიანი კარისკაცები ენას კბილს დააჭერდნენ და აღარ ილაპარაკებდნენ: შარდინის წარმატება შანდას მოპოვებულია საქორწინო სარეცელზე. სისხლის დაღვრა ან სულთნისთვის თავის დადება კარგი კოზირი იყო ამ დიდ თამაშში და შარდინიც არმიაში წავიდა, მაგრამ ბედი არ გინდა? სწორედ ბრძოლის წინა დღეს მოხვდა წინახაზზე და სწორედ ამ ბრძოლაში დაიფრინეს რუსებმა წითელთავა თურქები დიდი ქალაქიდან.

შტაბის ხელმძღვანელები თავს იმტვრევდნენ, როგორ ეცნობებინათ სტამბულში ეს უსიამოვნო ამბავი. ბრძოლაში იატაგანით გადაშვება უფრო ადვილია, ვიდრე სულთანთან ცუდი ამბის მიტანა. ამას მხოლოდ ისე, სიტყვის მასალად ამბობენ ხოლმე: ცუდი ამბის მაცნე პასუხს არ აგებსო. შავი ამბის მიმტანი შეიძლება ცოცხალი არ გამოსულიყო სასახლიდან. სწორედ ამ დროს ვიღაცამ შარდინი, ალოუს ძე ახსენა. მოფიქრებაც ამას ჰქვია: შარდინი ხომ თვით სულთნის ცოლისძმაა! შარდინმა, ალოუს ძემ თავის დაძვრენა სცადა, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა. რას იზამ,

ფრონტია, უარს იტყვი და გადაგიხდიან. საკუთარი დანით გამოიჭრი ყელს. „რაც იქნება, იქნება“, გაიფიქრა მან და სტამბულისკენ გააჭენა ცხენი.

სტამბულში ჩასული შარდინი მაშინვე როდი გამოცხადდა სასახლეში. თავისი ყონადის - კაფეს პატრონის სახლში დაიმალა და მისივე მეშვეობით შანდა დაიბარა. ქალი შეჰპირდა, რომ მოძებნიდა სამსხვერპლოს, ვინც შარდინს დაასწრებდა სასახლეში ბალკანეთზე მომხდარი უბედურების ამბის მიტანას. სისხლით მოსვრილმა ცრუ მაცნემ ძლივს გამოათრია ფეხები სასახლიდან. შარსინმა კი, ალოუს ძემ რბილი ხალიჩა გაიარა და მანუგეშებლად მოევლინა სულთანს, მაღამო წასცხო მის ჭრილობას. ბევრ კარისკაცს ეგონა, რომ სასახლიდან თავმოკვეთილ უბიხს გამოათრევდნენ, მაგრამ იმედი გაუცრუვდათ. ალაჰის ნაცვალს ნაღვლიანი, მაგრამ ნათელგადაკრული სახით მოევლინა დარბაზს. ხელი საბრძოლო აბჯრით შემოსილი ცოლისძმისთვის ჩაეჭიდა. წელში მოხრილ დიდებულებს მიუბრუნდა და წარმოთქვა:

-რაკი დიდებული შარდინი, ალოუს ძე მძიმე ბრძოლის შემდეგ ცოცხალი და უვნებელი გადარჩა, გმირობის ნიშნით ვაჯილდოვებ...

სულ ცოტა ხნის წინათ კარისკაცები მეტიჩარას, მაწანწალასა და გადამთიელს უწოდებდნენ შარდინს, ახლა ზურგს უკანაც კი ემინოდათ მისი უდიერად ხსენება. მით უმეტეს, რომ პოლიციის მინისტრმა თავის ადიუტანტად დანიშნა. ყველაფერი ზუსტად ასე მოხდა თუ არა, ვერ გეტყვი, დად შარახ, იმას გიყვები, რაც გამიგონია შარდინზე, ალოუს ძეზე. მოკლედ, როგორც მომყიდეს, ისე მომყიდეს.

ოსმან-ქოიში დარჩენილი უბიხები სხვადასხვანაირად მსჯელობდნენ შარდინის სულთანთან სიახლოვეზე. აერთნი ამბობდნენ, უბიხებისთვის ეს პატარა ამბავი არ არისო:

-თუ რაიმე გაგვიჭირდება, შეიძლება პირდაპირ შარდინს მივმართოთ, ალოუს ძეს. ჩვენს თავს არავის დააჩაგვრინებს. - ამბობდნენ ისინი.

-შეარქვეს რაღაც ქორს არწივი. მან საკუთარუ დედ-მამა მიატოვა და სხვისთვის აიტკივებს აუტკივარ თავს? ჯობია ვილოცოთ და ღემრთს ვევედროთ, რომ შარდინის გულისთვის ყველა არ დავიღუპოთ, - ფრთხილობდნენ სხვები.

მამაჩემი ნაღვლობდა თავის ძუძუმტეზე, ენატრებოდა იგი. მე კი მიხაროდა, სტამბულს რომ გადავიდა საცხოვრებლად - ნეტა ჩემს სიცოცხლეში არ მენახა!

■ ■ ■

დილდილობით მოხუცის დახმარებით უბიხურ ენას ვსწავლობდი, ნაშუადღევს კი მის ნაამბობს ვწერდი. დასაწყისში ასე აეწყო ჩვენი მუშაობა, მაგრამ მალე დაირღვა ეს წესრიგი. ზაურყან ზოლაკი ისე გაიტაცა თავისსავე თხრობამ, რომ ზოგჯერ დილიდანვე ამბების თხრობას იწყებდა.

სანთლით რომ მეძებნა, ზაურყან ზოლაკისნაირ მასწავლებელს მაინც ვერ ვიპოვიდი, მაგრამ რაც არ უნდა საინტერესო ყოფილიყო მისი ნაამბობი, მაინც ვნახულობდი დროს ჩემი უბიხური ლექსიკონის შესავსებად, რომლის შედგენაც ჩამოსვლის პირველივე დღიდან დავიწყე. გუშინ და გუშინწინ ნათესაობის აღმნიშვნელი სახელები ჩავიწერე, დღეს კი, - საოჯახო ჭურჭლისა და იარაღების სახელები, რაც გაცილებით მეტი აღმოჩნდა, ვიდრე ადრე მეგონა. აღმოვაჩინე უბიხური და ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის სხვა ენების სიტყვათა საერთო ფუძეები.

დღეს დილიდანვე ცუდ ხასიათზეა ზაურყანი, რაღაცით აღელვებულია და გაუთავებლად ეწევა. დილას, შუა საუზმის დროს ტყუილუბრალოდ გამოლანძღა ბირამი და ჭამასაც თავი მიანება. არც მოსასვენებლად დაწვა შუადღისას, წინ და უკან დადის ეზოში. გავიფიქრე თუ არა: „დღეს ამის შეწუხება არ ღირს-მეთქი“, უცებ დაჯდა და მეც მომიხმო.

გვერდით მივუჯექი და ჩასაწერად მოვემზადე. ზაურყანმა დიდხანს ვერ დაიწყო თხრობა. ხელისგულით ისრესდა ნაოჭებით დასერილ შუბლს, თითქოს მეხსიერებაში ყველაფრისთვის ერთად უნდა მოეყარა თავი.

თხრობის დროსაც უღალატა ჩვეულებას - ერთი ამბიდან მეორეზე ხტებოდა. რაღაც შინაგანად აწუხებდა, შფოთავდა, ამიტომაც მოხვდა ბირამს ტყუილუბრალოდ.

დღესაც მოვახერხე რაღაცების ჩაწერა. ზაურყანმა მიაშო, როცა იმამი საჰატქერი ოსმან-ქოიდან წავიდა, მის ნაცვლად ახალი მოლა გამოგვიგზავნესო. სახელად ორხანი ერქვა, თურქი იყო. პირველ ხანებში ორხანმა თითქოს გამონახა ხალხთან საერთო ენა, იმასაც ამბობდნენ, ეს ალაჰის ჭეშმარიტი მსახურიო. მაგრამ თანდათანობით ფრთხილად და ეშმაკურად დაიწყო თავისი ხაზის გატარება. ქორწილი და ტირილი ისე კი აღარ უნდა გადაეხადათ, როგორც უხსოვარი დროიდან იყვნენ ჩვეულნი უბიხები, არამედ მუსულმანური მკაცრი წესების მიხედვით. მოლა უფრო და უფრო ხშირად იწვევდა ხალხს მეჩეთში და ასწავლიდა როგორ უნდა შეესრულებინათ აზკიოი, რომელიც ღაღადებდა „ალაჰს ესმის ხმა, ვინც მას ადიდებს“. ბავშვი რომ დაიბადებოდა, ორხანის ნებათვის გაეშე სახელს ვერ დაარქმევდნენ. ქალებს მკაცრად აკრძალათ უჩადროდ სიარული. ერთხელაც რომ არ

წასულიყო ვინმე მეჩეთში, ჯარიმა უნდა გადაეხადა. მეჩეთში შესვლამდე მთიელებს გარეთ უნდა ჩამოეკიდათ თავიანთი იარაღი.

საპატქერის სახელს რომ ახსენებდა, ზაურყანს ცახცახი იტანდა ხოლმე ზიზღისგან. სხვა მოლებს აგდებულად და გულგრილად უყურებდა. მუსულმანურ ზნე-ჩვეულებებზე ცოტას ლაპარაკობდა და ეტყობა ცუდად იცნობა მათ.

-არავისი არ მჯერა, ვინც ალაჰის სახელით უდარდელად ცხოვრობს და წვეთი რა არის, წვეთ ოფლსაც არ ღვრის. ეჰ, საყვარელო შარახ, ლოცვებს რომ მართლა რაიმე მოჰქონდეს ხალხისთვის, ყველაზე ადრე მამაჩემი გამდიდრდებოდა. თუ ლოცულობდა, ის ლოცულობდა, მაგრამ იმაზე უბედური კაციშვილი არ იყო დედამიწაზე.

მამა რომ გაიხსენა, მოხუცმა თავი ჩაქინდრა, დიდხანს სდუმდა. მერე კი უცბად ალაპარაკდა იმ სიძნელეებზე, ახალ, შეუმჩნეველ ადგილებში რომ წააწყდნენ უბიხები. მისი სიტყვით, მიწა ბევრად უფრო პატარა ჰქონდათ, ვიდრე სამშობლოში, გადასახადები კი, ბევრად მეტი. ჩიოდა: აქ ზაფხულობით მაგარი სიცხეები იცის, ზამთარში კი ისე ცივა, რომ უბიხებმაც სხვა გლეხებივით თიხითა და ნაკელით შეთითხნეს სახლები. ეს კი სამშობლოში თავის მოჭრა იყო.

ყველაზე მეტად ის აწუხებდა, რომ თურმე აქ ვაზის გახარება შეიძლებოდა, მოჰკიდეს კიდევ ამას ხელი უბიხებმა, მაგრამ ყურანი მხოლოდ ქიშმიშის მომზადების ნებას აძლევდათ, ღვინო კი სასტიკად იკრძალებოდა. ვინმესთვის ოჯახში ღვინო რომ აღმოეჩინათ, სოფლიდან გააძევებდნენ.

-აბა, წინათ უბიხი და უღვინოდ ვის გაეგონა? ვინ გადაიხდიდა მეობას უღვინოდ? ის კი არადა, კაცი რომ მოკვდებოდა, მაშინაც ღვინით სავსე ჭიქებს ავწევდით და ისე მივაცილებდით უკანასკნელ გზაზე. თუ დამიჯერებ, ძვირფასო შარახ, ახლა ღვინით სავსე ჯიხვის ყანწი რომ მომაწოდო, სადღეგრძელოსაც ვერ ვიტყვი. სადღეგრძელოც ისევე დამავიწყდა, როგორც ღვინის გემო.

დღეს ამით დაამთავრა ზაურყანმა და დილამდე დავშორდით ერთმანეთს.

პარასკევი იყო, ჩვენს კაცებს იარაღი მეჩეთის წინ ჩამოეკიდათ და ნამაზს ასრულებდნენ. ახალი მოლა ორხანი ღაღადებდა:

-არა არს ღმერთი თვინიერ ალაჰისა! შეგვიწყალე, უფალო! გვატარე სწორი გზით! ნუ აგვაღებ ხელს!

-ამინ, ამინ! - ეხმიანებოდნენ მლოცველები.

-ჭეშმარიტ მართლმორწმუნეს უზენაესის იმედი უნდა ჰქონდეს! ვისაც სწამს, საკმარისია თქვას „იყავნ“ და წმინდა საქმე აღსრულდება.

-ამინ, ამინ!

მეჩეთის ღია კარიდან ზღურბლთან ვიღაც ფაფახიანი ახალგაზრდა შევნიშნე. „რაკი მეჩეთში არ შემოვიდა, აქაური არ უნდა იყოს“. - გავიფიქრე მე. სახე კი მეცნაურა. ლოცვა დამთავრდა, ხანჯალს ვირტყამდი წელზე, ხმა რომ შემომესმა:

-გამარჯობა, ზაურყან!

-სუფთა ადილეური იყო. მოვიხედე და...

-მაჰმად! საიდან სადაო?

ჩემ წინ ბებიაჩემის ერთ-ერთი ძმიშვილი იდგა. მე ხომ გითხარი, ბებიაჩემი ადილეული იყო-მეთქი. რაც მუჰაჯირობაში მოვხვდი, მე და მაჰმადს ერთმანეთი არ გვენახა. ყური კი მქონდა მოკრული, სადღაც იზმიდის ახლოს დასახლდაო. მამა და მატაც მოვიდნენ, გაუხარდათ მაჰმადის ნახვა, გადაეხვივნენ, გადაკოცნეს.

-რას გავჩერებულვართ, აბა სახლისკენ, ჩქარა! - აფუსფუსდა მამაჩემი.

-არ მცალია, ამაღამვე უნდა დავბრუნდე... იქნევ ჯობია კიდეც მარტონი რომ ვართ. ჩემს ნათქვამს მამაკაცები თუ გაუძლებენ...

მივხვდით, რომ მაჰმადს ავის მაუწყებელის ხვედრი რგებოდა.

-გეხვეწებით, გამაგრდით.

-რა მოხდა? - ჩაიჩურჩულა მამჩემმა ჩატეტკვილი ტუჩებით.

-კუნა სელიმ-ფაშამ შეირთო ცოლად.

ჩვენ განზე გავხტით. თითქოს წინ ყუმბარა გამსკდარიყოს. მაჰმადი კი დამწუხრებული განაგრძობდა:

-მე იმ დაწყევლილი ფაშას სასახლის დარაჯი ვარ. ერთხელ დებმა ჩუმიად დამიძახეს და ცრემლების ყლაპვით მითხრე: „თავის გაწირვაც რომ დაგჭირდეს, ჩვენი ძვირფასო ნათესავო, როგორმე ჩვენს ძმებს უნდა შეატყობინო, რომ ვიღუპებით. უთხარით, არ დაიჯერონ, რომ ბედნიერად ვცხოვრობთ. მოგვატყუეს, ნამუსი

აგვხადეს. თუ ჩვენი გამოხსნა არ შეუძლიათ ამ ცოდვილი სასახლიდან, გამოგვეშვიდობონ მაინც“.

„ალაჰი თუ არსებობს ასეთი საშინელება როგორ დაუშვა“ - გავიფიქრე გაცეცხლებულმა და მეჩეთს შევხედე.

-ჩემი იმედი გქონდეთ!

მაჰმადმა აგვიხსნა, როგორ უნდა მოგვეძებნა იზმიდში და წავიდა. თვალებში სისხლი ჩამიდგა. ო, როგორ მინდოდა ელვის სისწრაფით გადამეწვა მეჩეთი, რაკი ჩემთვის ალაჰი უკვე აღარ არსებობდა.

შინ დაბრუნებულებმა ნათესავები მოვიწვიეთ და ყველაფერი გავანდეთ, რაც ვიცოდით. ჩვენს დარდსა და წუხილს ნათესავებიც იზიარებდნენ. დედაჩემმა კი შვილების კაბები საწოლზე გაშალა და მწარედ მოთქვამდა. მე და მატამ ასე გადავწვიტეთ: „სიკვდილი გვიჯობს თავსლავის დასხმას, ხალხში ვერ გამოვჩნდებით, ჩვენს შემარცხვენელზე შური თუ არ ვიძიეთ“.

მამაჩემმა ისევ შარდინთან, ალოუს ძესთან და შანდასთან გადაწყვიტა ნუგეშის ძებნა. მაგრამ ტყუილად კი არაა ნათქვამი - უბედურ კაცს ქვა აღმართში დაეწევაო. პირში ჩალაგამოვლებული დაბრუნდა მამაჩემი შარდინის სახლიდან. მისი ძუძუმტე სწორედ მაშინ იმყოფებოდა ბალკანეთის ფრონტზე. ცოლი და ვაჟიშვილი კი საფრანგეთში მოგზაურობდნენ. შანდა თვეში იდგა და არავის ეჩვენებოდა. მამაჩემს ყველა იმედი გადაუწყდა. ერთადერთი გზაა გვრჩებოდა: ჩვენ თვითონ უნდა მოგვევლო ჩვენი საქმისთვის. რაც მთავარია, გულხელდაკრეფილი დგომის დრო არ იყო. მე და მატა გზას გავუდექით. ინათა თუ არა, სახლიდან გავედით. მოსახვევამდე სულ უკან ვიხედებოდით, ერთხელ კიდეც რომ მოგვეკრა თვალი დედაჩემისა და მამაჩემისთვის. დედაჩემი შავ თავშალში იყო გახვეული და კვერთხს ეყრდნობოდა. დანის პირივით იყო საწყალი გათხელებული. მამაჩემს გულხელი დაეკრიფა და ჭიშკარს მიყუდებოდა, ფეხზე ვეღარ იდგა უბედური. ნაღველი მიწიწკნიდა გულს: „ნუთუ ვედარასოდეს ვნახავ ამათ?“ სახურავის თავზე კვამლის ბოლქვი ერთ ადგილზე გაყინულიყო, თითქოს გრძნობდა რომ ჩვენი კერა სამუდამოდ ჩაქრებოდა მალე. ჩექმები, ტანსაცმელი და სახეები ერთნაირად გვქონდა გადათეთრებული ჩვენი ნაბიჯებით ამდგარი მტკრის ბუღისგან. ეჰ, - სინანულით გავიხსენე ჩემი ფიცხი ბზოუ, - აი, ცხენი ის იყო! ნახევრად ველური სამი წლის კვიცი, მერე რა გახედნილი! ქარივით მიმაქროლებდა ახლა იზმიდამდე. ერთს დავუსტვენდი და ელვასავით გადაევლებოდა სელიმ-ფაშას ბაღის ზღუდეს.

იმ ნეტარ დროში სამშობლოში რომ ვცხოვრობდი, უკანასკნელი ღატაკიც კი არ დადიოდა გზაზე ფეხით. ლხინი იყო თუ ჭირი, ან ცხენზე ამხედრებულნი მოდიოდნენ, ან კიდევ ოთხთვალებით. პატარძლები ფაიტონებით მოჰყავდათ, ექვსი ერთნაირი ჯიშის ცხენი რომ იყო შებმული. ბიჭი დაიბადებოდა თუ არა, მის სახელზე კვიცს ზრდიდნენ ოჯახში, მხედარი რომ გამოსულიყო ბავშვი. გარდაცვლილი მთიელის წინ მის ცხენს გააჩერებდნენ. ზედ მისსავე იარაღს გადაჰკიდებდნენ და ისე მოსთქვამდნენ. ტყუილად კი არ ამბობდნენ, ძირფასო შარახ, ჩვენი წინაპრების ცხენის ძარღვებში ადამიანის სისხლი ჩქეფსო. ასეც მღეროდნენ:

ცხენი და კაცი დასაბამიდან

არ ვარგებულა უერთმანეთოდ.

უცხო ქვეყანაში კი უცხენებოდ დავრჩით. ცხენის ადგილი ვირმა დაიკავა. ვისაც ვირი ჰყავდა, მდიდარიც ის იყო.

■ ■ ■

იზმიდის გარეუბანში, ბაზრის მახლობლად უკვე მთელი კვირა ვცხოვრობდით ადიღელი მაჰმადის სახლში. ყოველ დღე წყეული სელიმ-ფაშას სასახლის წინ ვწრიალებდით, მაგრამ ვერ იქნა და დებს ხმა ვერ მივაწვდინეთ. სწორედ ჩვენი ჩამოსვლის წინა დღეებში ჰარამხანა გაუძარცვავთ, ამიტომ დაცვა გაძლიერებული იყო და ქალებს სეირნობა ეკრძალებოდათ. შეწუხებულმა მატამ მითხრა:

-მივიდეთ ფაშასთან და ვთხოვოთ თავისი ნებით დაგვიბრუნოს დები.

-რა ჭკვიანი ხარ! - ნაღვლიანად გაიცინა მაჰმადმა, - კუზიან სამარეც ვერ გაასწორებს! ნახა რა, ვის მოსთხოვოს სამართალი!

მე კი ერთი რამე ვერ მიპატიებია საკუთარი თავისთვის - ყელი როგორ არ გამოვლადრე შარდინს, ალოუს ძეს. სანამ აქ, ოსმან-ქოიში იყო. ვერარა მტერი ვერ გვიზამდა იმას, რაც ჩვენმა ნათესავმა გვიქნა. თანდათან ვრწმუნდებოდი რომ ჩვენი დები რაღაც სამსახურის საფასურად მიჰყიდა შარდინმა სელიმ-ფაშას. აბა, ამას გაბედავდა უბიხეთში? იქნებ სამშობლოს დამკარგავი ხალხი თანდაყოლილ ღირსებასაც ჰკარგავს? მთელი სამყარო სიცრუესა და ორპირობაში ჩაფლულიყო, სისხლი არეულიყო და გულმოწყალებისთვის აღარავის ეცალა.

უმოქმედობა გვტანჯავდა. დღეები გადიოდა, ჩვენ კი ჯერ მისხლის ოდენაც არაფერი გვექონდა გაკეთებული. და აი, მაჰმადმა დრო იხელთა და ჩვენს დებს

გააგებნა, რომ იზმიდში ვიყავით. დებმა კი შემოგვითვალეს, რომ ჯუნას არავითარი წერილი არ გამოუგზავნია ჩვენთვის და არც ის ქალები მოსულან მისი დავალებით კუნა რომ წაიყვანეს.

ისიც გავიგეთ, რომ ჯუნა თავის თავს აბრალებდა კუნას უბედურებას და მინის ნატეხით ყელის გამოჭრა უცდია.

მაჰმადმა შეგვატყობინა: ხვალ ხარჭებს ბაღში გასეირნების ნება დართესო. საქმე ჩვენს სასარგებლოდ ეწყობოდა - მაჰმადი დილით დადგა დარაჯად. ისიც ვიცოდით, რომ შუადღისას სელიმ-ფაშა შადრევნის ახლოს დაბრძანდებოდა სავარძელში მაგნოლიების ჩრდილში და ჰარამხანის მხევლები გაართობდნენ.

ასე გადაწყვეტით: მე შუადღისას ბაღში გადავძვრებოდი, მატა კი ეტლს დაიქირავებდა და მახლობელ მოსახვევში დამელოდებოდა. მთავარი იყო ეზოდან გამომეყვანა დები, მერე ყველაფერს მოვახერხებდით. შეუმჩნევლად თუ ვერ მოვახერხებდი მათ გაპარებას, მაშინ იარაღით ხელში გადავუდგებოდი მდევარს. მაჰმადიც იმათ უნდა გაჰყოლოდა. იზმიდში მისი დარჩენა უკვე შეუძლებელი იქნებოდა. ნაპირზე ერთი ყოფილი კონტრაბანდისტი გვიცდიდა ნავით. იზმიდიდან ერთი ათიოდე ვერსს გავცურავდით და მთებში დავიმალეობდით. ასე გქვონდა განზრახული. მე და მატა სისხლის მამიებლებს ვგავდით, ვისთვისაც შურისძიების საათს დაეკრა უკვე.

გაზაფხულის ბაღი თითქოს ღრუბლის პატარ-პატარა ქულებში იყო გახვეული. ყველაფერი ყვავდა ირგვლივ. „ნეტა როგორ უნდა უხაროდეს გაზაფხულის მოსვლა ამ ბაღს, როცა იქ ცრემლად იღვრებიან ჩემი დები? ან ბულბული როგორ უნდა გალობდეს, ნუთუ ისე სმენადახშულია, რომ ჩემი დების კვენსა არ ესმის, ან მეხმა რატომ არ დაიტანა ამდენ ხანს თვით სელიმ-ფაშა?“ - ვჩიოდი ბუნების გულგრილობით შემრწუნებული და თან ბაღის კედელს ვეპარებოდი.

მაჰმადმა რკინის ჭიშკარი გამიღო და ბაღში შევძვერი.

-აი, ამ ბილიკისკენ წადი, - ჩურჩულით დამილოცა მან გზა. მონადირესავით ფრთხილად მივაბიჯებდი. თითქმის სუნთქვაც შეჩერებული მქონდა. აქეთ-იქით ვაცეცებდი თვალებს. ბაღის სიღრმეში სამსართულიანი შენობა ქათქათებდა თეთრად. სასახლე დაცარიელებული მეჩვენა. არც ფანჯრებიდან ისმოდა ხმები და არც კარებიდან გამოსულა ვინმე. უფრო ახლოს მივედი სასახლესთან და ბუჩქებს მოვეფარე. მარჯვნიდან წყლის ჩქაფუნი მესმოდა. ძნელი მისახვედრი არ იყო, რომ იქვე, ახლოს შადრევანი ჩქეფდა. უცბად განაპირა კარი გაიღო და ორი ხანდაზმული

კაცი გამოვიდა. ტანსაცმლის მიხედვით ერთი ყიზლარ-აღა უნდა ყოფილიყო. ერთმანეთს რაღაც გადაულაპარაკეს და აქეთ-იქით წავიდნენ. თვალს მიეფარნენ თუ არა, ქალიშვილებიც გამოჩნდნენ. თითო-თითო ან წყვილ-წყვილად ჩამოდიოდნენ მარმარილოს კიბეზე და დაბურულ ბაღში უჩინარდებოდნენ. თქმა არ უნდა, რომ ისინი ფაშას ხარჭები იყვნენ. ყველა ახალგაზრდა და ლამაზი იყო. ისე კი სახის ფერით მღვიმეში ამოსულ მცენარეს მოგაგონებდნენ. ჩემს დებს ვერსად მოვკარი თვალი. ორმა მათგანმა გვერდით ჩამიარა, ჩემთვის გაუგებარ ენაზე ლაპარაკობდნენ. უცბად მესამეც დავინახე, მარტოდმარტო მოყვებოდა უკან. დავინახე და თვალი დამიბნელდა, გულიც გამეყინა და თითქოს უფსკრულში ჩამიქანდა. ფელდიში იყო.

-ფელდიშ! - არაადამიანურად დავიყვირე მე.

ჩემმა მოულოდნელმა გამოჩენამ ისე გააოგნა, რომ სიტყვები ყელში გაეჩხირა, გაშეშებული და პირდაღებული შემომცქეროდა. ეს სულ ერთ წამს გაგრძელდა. მერე კი თითქოს ჩემი გამოჩენა არც გაჰკვირვებიაო, უსიხარულოდ მკითხა:

-შენ ხარ, ზაურყან!

-ნუ გემინია ფელდიშ, უსათუოდ დაგიხსნი!

-აღარ გემინია, ზაურყან, დიდი ხანია ყოველგვარ შიშს ვძლიე. შენ ალბათ დებს ეძებ, არა? ჯუნა ისევ სუსტადაა, მინის ნატეხი გამოისვა ყელში. კუნაც მასთანაა - მარტო არ დატოვა... ყველანი ერთი შაითნის მსხვერპლნი ვართ, ზაურყან!

-ო, ღმერთო ჩემო აქ საიდან გაჩნდი?

-ოთხი წელია აქა ვარ. ზღვის გაღმა ნაყიდ ხეს იქ როდი რგავენ, სადაც თვითონ უნდა.

ხელები მხრებში ჩავჭიდე, ახლოს მივიზიდე და სიმტკიცედაბრუნებული ხმით ვუთხარი:

-ჩემი მოვალეობა შენი და ჩემი დების აქედან გაყვანაა.

-შენს დებს ვეტყვი რომ გნახე. ჩემი გამოხსა უკვე გვიანაა... ფელდიშმა თავი ჩაჰკიდა და ტირილი დაიწყო.

-მე უკვე მკვდარი ვარ, ზაურყან... დაგაგვიანდა... ნუ მომეკარები, მე ახლა კეთროვანზე უარესი ვარ. მშვიდობით, ზაურყან!

სახეზე ხელები აიფარა, მიბრუნდა და ჩქარი ნაბიჯით გასწია იქვე მოსეირნე ქალებისკენ.

თითქოს მთელი ძვლები დამილბა და დამეშალა: თავგზააზნეული ტოტს ჩამოვეკიდე, ნელ-ნელა მხედველობდა დამეწმინდა და სასახლესა და შადრევანს შორის მორიალე მსახურები დავინახე. ხშირ ხეებში შევიძალე და ფერადი ქვებით მოკირწყლული აუზიდან ავარდნილი შადრევანიც დავინახე, აშხეფებულ წყალზე ცისარტყელა მორკალულიყო. შადრევნის ახლოს ფოთლოვანი კარვის ქვეშ ხაოიანი ხალიჩა გაშალეს და ბალიშებით მოფინეს. შუაში რბილი სავრძელი დადგეს. შემდეგ სანოვავით დახუნძლული დაბალი მაგიდები მოიტანეს. სუფრას ვერცხლის წერწეტა სურები ამშვენებდა.

მალე თვით სელიმ-ფაშაც მობრძანდა ორი მსახურით. შარდინის, ალოუს ძის მამულში მყავდა ერთხელ ნანახი და მაშინვე ვიცანი. მოკლე, კუნძივით კაცი იყო, მეჩხერი წვერი ჰქონდა. წარბები თითქოს არ აჩნდა და შესიეული ქუთუთოები კუეებს მიუგავდა. გოგრასავით მოტვლეპილ თავს წითელი ფესი უფარავდა. ხანდაზმული იყო, მაგრამ სხეული მაინც ძლიერი მოუჩანდა. ცქვიტად მიცუნცულდა სავარძელთან და შიგ ჩაეშვა. ორი, ალბათ ყველაზე უფრო სანდო მსახური, აქეთ-იქით ამოუდგა. ერთ-ერთმა ქაღალდიდან რაღაცის კითვა დაუწყო სავარძლის საზურგეზე მისვენებულ ფაშას. ცალ ხელი, კარვის კრიალოსანი რომ ჰქონდა ჩაბლუჯული, გაბერილ მუცელზე ედო, მეორეთი კი მეჩხერ წვერს იწიწკნიდა.

რაც უფრო დიდხანს ვუყურებდი ფაშას, მით უფრო მერეოდა ზიზღი.

მსახურმა ბოლომდე წაიკითხა ქაღალდი და დაიხარა. ფაშამ რაღაც სიტყვა მიუგდო და ხელი ჩაიქნია. მსახურმა ქაღალდი დაახვია და სასახლისკენ გაემართა. მეორე მსახურმა სურა აიღო, სირჩა შეავსო და ფაშას მიართვა. ის კი სავარძელში გადაწოლილიყო და ტკბილად თვლემდა. მსახურმა სირჩა მაგიდაზე დადგა. უგუნურმა გაბედულებამ თითქოს მიბიძგა და ისე მოულოდნელად გავჩნდი ფაშას წინ, როგორც ქუხილია ხოლმე მოულოდნელი კარგ ამინდში. შეიარაღებული კაცის გამოჩენამ გააოგნა ფაშა და სავარძელში აცქმუტდა, თვალები გადმოკარკლა და გაფითრებული სახე ოფლით დაეცვარა.

-აქ გამოჩენა როგორ გაბედე, ყაჩაღო! - ცუდად დაფარული შიშით იყვირა ფაშამ.

-მე ყაჩაღი არ გახლავარ, მე შენგან ნამუსახდილი ორი დის ძმა ვარ! სიკვდილი თუ არ გინდა, ახლავე გაათავისუფლე ჩემი დები!

ფაშა აქეთ-იქით აცეცებდა შიშით დამფრთხალ თვალებს. დაინახა ხელი ხანჯლის ტარს რომ ჩავჭიდე და დაიღრიალა:

-მიშველეთ!

გვერდით მდგარმა მსახურმა, თითქოს თავში ჩაარტყესო, ისე წამოიყვira რაღაც და კარს ეცა.

მივხვდი, ცოტაც და სასახლის მცველები მოცვივდებოდნენ. ფაშა გვერდულად ჩამოხობდა სავარძლიდან და კიბორჩხალასავით უკან-უკან გაფოფხდა აუზისკენ. მე ყანყრატოში წავავლე ხელი ფაშას და შიგ გულში ტარამდე გავუყარე ჩემი კავკასიური ხანჯალი. მოხუცმა ამოიხრიალა, ხელი ვკარი და აუზში გადავუძახე, სადაც ოქროსფერი თევზები დასრიალებდნენ. წყლის ზედაპირი მეწამული ნაყშებით დაიფარა და რატომღაც ზღვა, გადასახლების შავ-ბნელი დღეები და ნაპირთან გარიყული მუჰაჯირების გვამები გამახსენდა.

მსახურთა ყვირილი თანდათან ახლოვდებოდა.

ჩემთვის უკვე ყველაფერი სულერთი იყო. რაღაცნაირი გულგრილობა დამეუფლა. გასისხლიანებული ხანჯალი ხელიდან გამივარდა, არც მიცდია ალება. იქნებ მომეხერხებინა კიდეც მღევრებისგან თავის დაღწევა და მაჰდის დახმარებით გაქცევა, მე კი წინააღმდეგობაც არ გამიწევია. ხელებგაკოჭილმადა თოფის ლულეებმოშვერილმა გადავაბიჯე ციხის ზღურბლს

■ ■ ■

მესამე დღეა რაც ჩემს ჩანაწერებს ვაწესრიგებ. ზაურყანი კი ისვენებს, თუმცა მე მგონი დასვენების სურვილი არა აქვს. ის საერთოდ ძალზე დიდხანს დუმდა და თავისი ასწლიანი ცხოვრების ნახევარიც არა აქვს ნაამბობი. ორი კვირა ვარ მასთან და ხანდახან, მეჩვენება, რომ თითქოს ეშინია, არ მოკვდეს და უთქმელი არ დარჩეს, რაც მის მეხსიერებას შემოუნახავს. როცა გუნებაში მის ნაამბობს ხან ერთ და ხან მეორე ისტორიულ თარიღს ვუდარებ, ვხვდები, რომ რაღაცას ურევს მოხუცი, ძველსა და ახალ ამბებს ადგილებს უცვლის, მაგრამ მეხსიერება მაინც გასაოცარი აქვს, გონება

ცოცხალი, ვნებათა ღელვა კი ჯერაც არ ჩამქრალა მის ასწლოვან, ხანდაზმულ, მაგრამ კვლავ ღონიერ სხეულში.

ისეთი გრძნობა მაქვს, რომ მარტო ეს ორი კვირა კი არა, საოცრად დიდი ხანია ბირამის გარდა არავის გადმოუბიჯებია მისი სახლის ზღურბლისთვის. ასე მარტოდმარტო რომ ცხოვრობს, შეიძლება ამიტომაც არ არსებობს მისთვის არც ახალი დრო და არც ახალი სიტყვები. თითქოს სასაფლაოზე ცხოვრობს და თავის წარსულში დააბიჯებს, ვიწრო ბილიკებით დადის საფლავებს შორის. ერთადერთი ცოცხალი ადამიანია ამდენ გარდაცვლილს შორის.

დადლილობისგან ხელები მტეხავს, ვზივარ და დაბუჟებულ ხელებს ჰაერში ვამოძრავებ. ფიქრებით კი შორსა ვარ, შინ, აფხაზეთში. მისმა ნაამბობმა მთიელ ქალებზე მაიძულა განსაკუთრებული სიცხადით გამეხსენებინა ჩვენი უარდის სკოლა. ახლა, თეთრი, ქვის სამსართულიანი შენობაა, მაშინ კი, პირველ კლასში რომ შევედი, პატარა, ოროთახიანი ხის სახლი იყო, ისეთივე პაწია, როგორები ჩვენ თვითონ ვიყავით ჩვენი სკოლის ოცდაათი გოგო და ბიჭი.

ახლა ამ სკოლაში ხუთასი ბავშვი სწავლობს. მახსოვს, სკოლის დირექტორმა ქარბეი ბარჩანმა, ჩვენთან ერთად რომ იჯდა პირველ კლასში, ამაყად დამისახელა ეს რიცხვი. მაშინ სკოლის დამთავრების თხუთმეტი წლის თავის აღსანიშნად შევიკრიბეთ. ცხადია, ყველანი არა, მაგრამ მაინც საკმარისი ვიყავით. ორი აგრონომი, სამი მასწავლებელი, ერთი სამთო ოსტატი ტყვარჩელიდან, მე - ლინგვისტი და ჩვენი გამოშვების ყველაზე უფრო გამოჩენილი პიროვნება ნატაშა ლოუბა - მთელ აფხაზეთში პირველი მფრინავი ქალი. მფრინავი რომ გამხდარიყავი, რა თქმა უნდა, მტკიცე ხასიათი იყო საჭირო, მით უმეტეს, რომ ნატაშას მამა ისლამი, თითქოს ჯიბრზე, ჩვენი სოფლის სალოცავის - კიაჩის ყველაზე უფრო გულმოდგინე მლოცველი იყო. კიაჩი ჩვენთან ისევე სასწაულმოქმედად ითვლებოდა, როგორც უბიხეთში ბითხა. ისლამი ირწმუნებოდა: ჩემი თვალთა მაქვს ნანახი, როგორ დაფრინავს ღამდამოხმით კიაჩი განსაკუთრებით ღირსშესანიშნავი დღესასწაულების დროს და შემდეგ ისევ თავის ადგილს უბრუნდება. მაგრამ მფრინავი სალოცავი ერთია და მფრინავი ქალიშვილი - მეორე. მერე როგორი შვილი, ერთხელ კინაღამ რომ გამოაგდეს აერო-კლუბიდან, აქაოდა, დღისით მზისით, სოფლის თავყრილობის დროს, იქვე დიდ მინდორზე „უ-2“-ით დაშვება როგორ გახდებოდა. ბოროტი ენები კი დიდხანს ჭორაობდნენ: ისლამს თავისი ქალიშვილი მორიგი გაფრენიდან დაბრუნებული წმინდა კიაჩი ეგონაო. რა თქმა უნდა, მოხუცს ცილს სწამებდნენ, მაგრამ უარდელებს ხომ ქილიკში ბადალი არ ჰყავთ, მით უმეტეს ხუმრობა თვითონ რომ არ ჩერდება ენაზე. გამოჩნდებოდა თუ არა ცაში თვითმფრინავი, „არიქა, ჩქარა,

ჩქარა, შეხედე, წმინდა სალოცავი მფორინავსო“ - ეძახდნენ ისლამს. ნეტავ სად არის ახლა ნატაშა ლოუბა? აქედან ხმას ვერ მივაწვდენ, ძალზე შორს გადმომტყორცნა ბედმა უბიხური ენის ძეგნაში. ხანდახან გაოგნება მიჰყრობს - ეს რამსიმორეს ვარ...

უდაბნოს ყვითელი გზით

ჩვენი ოცდაათაქლემიანი და ოციოდცხენიანი ქარავანი უდაბნოში მიიზღაზნებოდა. ისმოდა ზანზალაკების განუწყვეტელი ჟღარუნი. ორმოცდაათამდე მექარავნე ვიყავით. მთელი თვე იყო გასული, რაც ხალხმრავალ და ხმაურიან კაიროდან გამოვედით და გზას დავადექით.

ახლაც ვხედავ, დად შარახ, ყველაზე წინ შავ არაბულზე ამხედრებული თეთრ ყაბალახსა და მოსასხამში გამოწყობილი ქარავან ბაში - ისმაილ საბახი მიდის. ხმელ-ხმელია, მჩატე და ამტანი. წარმოშობით ბედუინია და ბარქანებში ისე გრძნობს თავს, თითქოს შინ იყოს. ოდნავ მოშორებით, ორივე მხარეს მისი პირადი მცველები ირწევნიან უნაგირებზე. მათ უსიტყვოდ ესმით ქარავან ბაშის. საკმარისია ანიშნოს „მოკვდითო“, და არც დაფიქრდებიან, ისე მოკვდებიან.

უდაბნოში ისმაილ საბახი ჩვენთვის ღმერთიც არის და მეფეც. ყველას თვისი მბრძანებელი ჰყავს და ისმაილ საბახსაც ჰყავს ასეთი მბრძანებელი - ქერიმ-ეფენდი, კაიროელი სახელოვანი ვაჭარი, ცნობილი მდიდარი კაცი, ვისთვისაც შავი საქმეების კეთება უცხო არ არის. პირველად რომ შევხვდი ისმაილ საბახს, უკვე თავისი ცხოვრების მეორე ნახევარში იყო გადამდგარი. მაღალი იყო, შავგვრემანი, შავი მზინავი ულვაშები ჰქონდა - და ვეფხვივით მწვანე თვალები. მწვანე თვალები ჰქონდა-მეთქი ვთქვი, მაგრამ მთლად სწორი არ არის, რადგან მის თვალებს ერთი უცნაური თვისება ჰქონდათ - დღეში რამდენჯერმე იცვლიდნენ ფერს. მე პირადად ქარავნის წინამძღოლის გულდია და უდარდელი სიცილი არ გამიგია. სიცილის დროს ყვითელ კბილებს აკრაჭუნებდა და მხეცის ყმუილივით ხმას გამოსცემდა, სახეზე კი სიხარულის ნიშანწყალიც არ ეხატებოდა. „მოთმინება თუ დაკარგე, სიკვდილს იპოვია“ - ნათქვამია, დად შარახ. ეტყობა, განგებამ, ჩემდა საუბედუროდ საოცარი მოთმინება მარგუნა, რაკი აქამდე ცოცხალი ვარ. მთებში დაბადებული და გაზრდილი ჭაბუკი, სადაც მწვანედ ბიბინებს ყველაფერი, კაჟის ნამტვრევით მისროლა განგებამ უნაყოფო უდაბნოში. ჩაწერს ვერ ასწრებ არა, ძვირფასო. მაშინ უფრო დინჯად მოგიყვები. ან იქნებ მოგბეზრდა კიდევ ჩემი ლაქლაქი? თუ არადა მაშინ ისევ მომყვებს შენი ფანქარი...

კარაბურუნის კონცხის განაპირას ერთი ციხე იდგა, სადაც პირატებს ჰკიდებდნენ თოკზე. განაჩენი გამოტანილი მქონდა და ხუთ თვეს ველოდი მის სისრულეში მოყვანას. ეს კი იცი რას ნიშნავს? ყოველდღე ვკვდებოდი ამ ხუთი თვის განმავლობაში. „ოჰ ნეტავი მალე დამთავრდებოდეს ყველაფერი,“ - იხვეწებოდა ჩემი გაწამებული სული. სელიმ-ფაშას მოკვლით გამოწვეულ სინანულს კი არ ვგრძნობდი. ეს არც დილეგში გამომწყვდეულს მიგრძვნიდა და არც შემდეგ, მთელი ჩემი ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე. ბორკილებგაყრილი და სასიკვდილოდ განწირული, შავი კრიალოსანივით ვმარცვლავდი ბოლო წლებში მომხდარ ამბებს და ღმერთზე კი არა, ჩემს დებზე, ფელდიშზე, დედასა და მამაზე ვფიქრობდი. ნეტავ ცოცხლები არიან? მატასა და მაჰმადის ბედიც მალეღვებდა. ნეტა რა დაემართათ? ციხის კედლები კი მუნჯი იყო და აბა რას მეტყოდნენ? ხანდახან ზღვის ყრუ ხმაური მესმოდა ხოლმე. ტალღებისთვის მაინც მეკითხა რაიმე, მაგრამ იმათი ენა რომ არ ვიცოდი?

და აი, ერთხელ, შუალამისას, როცა სიზმრის ღრუბლებმა უბიხეთში გადამიყვანეს, ჭრიალით გაიღო რკინის კარი. ზღურბლზე ციხის ზედამხედველი იდგა და თან ვიღაცა უცნობი მეზღვაური ახლდა. ორივეს მოპარპალე სანთლები ეჭირათ ხელში.

-აბა, შეხედე, კაცი კი არა, კამეჩია. კარგად რომ გააძლო, უღელშიც შეაბამს კაცი.

-აბა, შემობრუნდი, ხელი მოხარე! კისერი მოდრიკე! - მსინჯავდა მეზღვაური. „მამოწმებენ, გამიძლებს თუ არა მარყუჟი“, - გავიფიქრე და გული გამეყინა, საიდანღაც შეიარაღებული ჩაფარიც მოვიდა და მიბრძანა:

-გამოდი!

ბორკილების ჩხარუნით გამოვაბიჯე ციხიდან. კოკისპირულად წვიმდა. ზღვაზე შემოჯარული ღრუბლები ბორგავდა.

ელვის შუქზე ჩახრამულ კლდოვან სანაპიროსთან აფრიანი გემი შევნიშნე. მალე მის ტრიუმში აღმოვჩნდო კიდეც. ის მეზღვაური, საკანში რომ მსინჯავდა, კაპიტანი გამოდგა. მაშინვე მივხვდი, რომ ციხის ზედამხედველმა პირუტყვივით მიმყიდა კაპიტანს. სიკვდილმისჯილის ჩამოწერას რა დიდი ამბავი უნდა: ვითომ თავი ჩამოიხრჩო და გვამი ზღვაში გადააგდეს. ასეთი რამ ხშირად ხდებოდა... თითქოს უნდა გამხარებოდა ბედის ასე უცებ შემოტრიალება, მაგრამ წინ ხომ მონბა მელოდა. მონა კი, მოგეხსენება, ადამიანი არ არის. როგორც მოეპრიანება ისე მოექცევა პატრონი. პატრონის სურვილი კანონია, სანამ ჯანი გაქვს და ხარივით მუშაობ - პურს

გაჭმევს, ღონე გამოგელევა და ტყვიით გაგიმასპინძლდება. ვინაა განმკითხავი. სანდალმა ფრთხილად აიღო გეზი ქაიროსკენ. კაპიტნისგან ვაჭარმა ქერიმ-ეფენდიმ მიყიდა. ქალაქგარეთ სახლის აივანზე იჯდა ქერიმ-ეფენდი. მოწკურული თვალებით შემათვალიერა და მითხრა:

-შენი წარსული დაწვრილებით ვიცი. ვიცი რომ შენთვის სულ ერთია, გინდ კაცი მოგიკლავს და გინდ მამლისთვის წაგიგდებინებია თავი. ოტომანის ფაშა ეტყობა პირველი არ არის შენთვის. რამდენი გყავს გამგზავრებული იმ ქვეყანაში არ გეკითხები. ეგ შენს სინდისზე იყოს. შენ მგონი კავკასიელი ხარ, არა?

მე პასუხად თავი დავუქნიე.

-ეგვიპტე იცნობს აფხაზებს. ოდესღაც, ძველად თორმეტი აფხაზი ქალი გამხდარა სახელგანთქმული კაიროელი ვაჭკაცების ცოლი. შეიძლება ითქვას, რომ ისინი განაგებდნენ ეგვიპტეს. მათმა შთამომავლობამ აბაზის გვარი მიიღო. ამ გვარის ხალხი ახლაცაა ეგვიპტეში. - ვაჭარმა ცბიერად გაიღიმა, - თუკი აფხაზ ქალებს სახელმწიფო საქმეების გონივრულად განსჯა შეეძლოთ, მათი თანამემამულე, ალბათ, კბილებით ამოიყვანს თევზს ზღვიდან. შენ ბედი გეწვია, ჭაბუკო, თავი უნდა მოეკვეთათ, ის კი ისევ ზედ გაბია; მე გიყიდე, მაგრამ თუ არ დამემორჩილები... არ გამოგადგება, იცოდე, შენთვის ვამბობ.

ქერიმ-ეფენდიმ ისმაილ საბახს ჩამაბარა. ასე გავხდი მექარავნე. იმ დღიდან „აბაზი“ დამერქვა, რაც არაბულად აფხაზს ნიშნავს. პირველ ხანებში აქლემების დარწყულება, გამოკვება მევალოებოდა, ტვირთის აკიდება და ჩამოხსნა. უბიხები ოდითგან ცხენებთან ვიყავით შეზრდილები, აქლემები კი ჩემს სიცოცხლეში არ მენახა. რა უნდა მექნა. შევუდექი უჩვეულო მოვალეობის შესრულებას. ჯერ ზიზღით ვუყურებდი ამ კუზიან სიმახინჯეებს, მაგრამ ყველაფერს ერევვა კაცი და მეც შევეჩვიე. ის კი არადა, პატივისცემითაც კი ვეზყრობოდი ამ თვინიერ, ჭკვიან და ამტან ცხოველებს. მათ არაერთხელ ვუხსნივართ უდაბნოს გრიგალისგან და სიკვდილსაც გადავურჩენივართ.

ღმერთო ჩემო, რა უმწეო, პატარა და სუსტია ადამიანი მდუმარე და უნაყოფო უდაბნოში, სადაც ქვიშის მეტს ვერაფერს იხილავს თვალი. ქარი სტვენს და ტალღებად გრავნის ქვიშას, ბასრი ხმალივით რომ გისერავს სხეულს. ვინ მოთვლის, რვა წლის განმავლობაში რამდენჯერ გადამივლია უდაბნო, სადაც უთვალავი ადამიანია ჩამარხული. დამარხავენ კაცს და ერთ საათში საფლავის ბორცვიც კი აღარ ჩანს; ერთნაირად გასწორებულია. აღმოსავლეთი დილიდანვე დააბჩენს ცეცხლოვან ხახას და დაღამებამდე ისეთი პაპანაქებაა, რომ იმის გამომცდელ კაცს ჯოჯოხეთის

აღარ შეეშინდება. ხარის ტყავის ტიკებში ჩასხმული წყლის თითოეული წვეთი აღრიცხულია. დამე კი ისე აცივდება, ძვალსა და რბილში ატანს. კოცონს კი ვერ გააჩაღებ. რისგან უნდა დაანთო?

უსიცოცხლო დაბლობი, სადაც მახრჩობელა გველები იცვლიან პერანგს, თავისი ხუთი თითივით იცოდა ისმაილ საბახმა. მას არაერთხელ გადაუკვეთავს ქვიშის ოქროს ურდოები კაიროდან აფრიკის სხვადასხვა კუთხეებისკენ. შენ გაინტერესებს, რა საქონელი გადაგვქონდა ბარდანებით? ზემოდან სხვის დასანახად, აბრეშუმი, ჭურჭლეულობა და ხალიჩები გვეწყო ნამაზის შესასრულებლად, მთავარი ტვირთი კი ფუთებსა და ხურჯინებში იყო დამალული. ეს ოპიუმი და თოფის წამალი გახლდა. ასეთი საქონლით ვაჭრობას კანონი კრძალავდა, მაგრამ ქერიმ-ეფენდისა და ისმაილ საბახისთვის ეს დაბრკოლება არაფერს ნიშნავდა. თუ ვინმე წაასწრებდათ, თავის გამოხსნაც შეეძლოთ. ერთხელ უკვე გითხარი, შარახ, რომ ქარავან-ბაშის თვალები დღეში რამდენჯერმე იცვლიდა ფერს. ეს კიდევ არაფერი, მთავარი ის იყო, რომ თვითონ ისმაილ საბახიც რამდენჯერმე იცვლებოდა დღეში, ხან მოღუღლუნე მტრედს ჰგავდა, ისე რომ უბეში ჩაისვამდი კაცი, ხან კი გააფთრებულ ჯიქს. მზად იყო საკუთარ ტყავში გამძვრალიყო, ოღონდ იაფად ეყიდა ძვირფასი ალმასი, ოქრო და ამბრა. უფრო თავაზიანი მყიდველი, ალბათ, მთელ აფრიკაში არ ეგულებოდათ.

-კარგ ფასს გაძლევ, ჩემო ბატონო, კარგ ფასს. შენი სატკივარი შემეყაროს, რაც ღირს იმაზე ნაკლებს თუ გაძლევდე! - იყოლიებდა ის გაჯიუტებულ გამყიდველს.

როცა ხელსაყრელ ფასად შეიძენდა ძვირფასეულობას, ისეთ ბედნიერებას განიცდიდა, რასაც, ალბათ, მისი გარდაცვლილი ახლობლების გაცოცხლებაც ვერ მიაწიებდა. მაგრამ თუ გაბრაზდებოდა, მტრისას, მხეცზე უარესი იყო, მით უმეტეს მისი რისხვის მიზეზი ვინმე დაბალი წარმოშობის კაცი თუ იყო.

ერთხელ ყავის მოსადუღებელი სპილენძის თუნგიანი ტყავის ჩანთა დაიკარგა. ისმაილმა ერთ მექარავნეზე მიიტანა ეჭვი:

-სად არის ჩანთა?

-არ ვიცი, მბრძანებელო.

-გაყიდე, არა, ძაღლო!

ჩვენ ვეხვეწებოდით ქარავან ბაის, უდანაშაულო კაცი რომ არ დაესაჯა. მუხლებზეც კი დავუწოქეთ.

-ერთი ჭუჭყიანი ღორი ყველას დასვრის, - დაიღრინა მან.

ქამრიდან თურქული დანა დაადრო და პირდაპირ გულში გაუყარა ბრალდებულს. საბრალო მონამ ერთი ამოიხრიალა და უსულოდ გაიშლართა თავისი მბრძანებლის ფეხებთან, ის კი იქვე გაშლილ ქეჩაზე დაჯდა და ცხვრის ბარკალს დაუწყო ღრღნა. გემრიელად ჭამდა და პირს აწკლავუნებდა, ტუჩები უბზინავდა, მოჭუტულ წითელ თვალებს კი უკვე ყვითელი ფერი გადაჰკვროდა.

ისმაილ საბახმა აუჩქარებლად გამოღრღნა ძვალი, მერე ადგა, მკერდიდან დანა ამოადრო მოკლულს და აქლემების წამოყენება გვიბრძანა.

-აბა, გზას გავუდგეთ!

ცაზე მესაფლავე არწივები გამოჩნდნენ.

გინახავს როდესმე, ძვირფასო შარახ, ნამდვილი სპილოს ძვალი? ის რომ მძიმე სენისგან კურნავდეს კაცს, ხვატიანი უდაბნოს გადავლაც არ დაგეზარებოდა, მაგრამ სპილოს ეშვი მხოლოს სამკაულია მდიდრებისთვის. ის ისე მაგარია, ტყვიითაც ვერ გახვრიტავ, ხერხსა და სალესავს კი ადვილად ემორჩილება.

სიმდიდრე ათასნაირ მოთხოვნილებებს ბადებს ხოლმე. ჭადრაკის ფიგურები, სიყვარულით რომ გადაჰქონდ-გადმოჰქონდა სანდალის თეთრ და შავ უჯრებიან დაფაზე ქერიმ-ეფენდის, სპილოს ძვლისა იყო, მის ხელჯოხსაც სპილოს ძვლის ტარი ჰქონდა და თოფის კონდახიც სპილოს ძვლით იყო მოჭედილი. ქერიმ-ეფენდიმ იცოდა ძვირფასი ნივთების ფასი და ამიტომაც შეუკვეთა სპილოს ძვლის სავარძელი და მაგიდა. რატომაც არა? მდიდრის ოჯახში მამალიც კი კვერცხს დებს. გაგონილი მქონდა, ქერიმ-ეფენდის კაბინეტში უზარმაზარი ეშვისგან გამოთლილი შიშველი ქალი დგასო. ქერიმ-ეფენდი უყურებდა, უყურებდა ამ ქანდაკებას და ამოიოხრებდა - ახალგაზრდობა ახსენდებოდა. ქალბატონსაც უნდოდა სპილოს ძვლის საპუდრე და ბრილიანტების შესანახი კოლოფი.

და აი, ჩვენ ციებ-ცხელებასავით ყვითელი უდაბნოდან, სიცხით, წყურვილითა და ქინქლებით გაწამებულნი გაუვალ ტყეში შევდიოდით, სადაც ჰაერი არ გვყოფნიდა და სული გვეხუთებოდა. ასე ვაღწევდით ნიანგებით გადავსებულ მდინარეების ნაპირებს, სადაც იაფად უნდა გვეყიდა შავკანიანებისგან სპილოს თეთრი ძვალი.

ყველაზე უფრო ძვირად მაინც ალმასი ფასობდა. სწორედ მისგან აკეთებდნენ ბრილიანტს, ოქროზე ძვირი რომ ღირს. ოღონდ აფრიკელებისგან ალმასი ჩაეგდო

ხელში ისმაილ საბახს და მექარავნეებიც და აქლემებიც თუნდაც ჭირს წავედეთ, არც თვითონ იზოგავდა თავს - ცხრა პირ ტყავს იძრობდა, ხარბი კაცის ყნოსვასთან ვერც ერთი ძაღლის ყნოსვა ვერ მოვა. ცხრა მთის იქიდან მოაწყდნენ თეთრკანიანი გადამთიელები უდაბურ ადგილებს, რომლის სიღრმეებში ალმასები ინახებოდა. მოაწყდნენ ჯარით, არაყითა და საკუთარი მღვდელმსახურებით. ჩემი თვალით ვნახე, ძირფასო შარახ, როგორ მუშაობდნენ ალმასის საბადოებში მონებად ქცეული შავკანიანი ადგილობრივი მცხოვრებლები. უარეს კატორღას ვერც მოიფიქრებს კაცი. სამუშაო დღის დამთავრების შემდეგ ზედამხედველები ჩხრეკდნენ მონებს: ყურებს, ნესტოებსა და პირს უთვალიერებდნენ. ვინმე თუ გადამალავდა ძვირფას ქვას, მტერს უარესი, უპოვნიდნენ და სიკვდილი არ ასცდებოდა. ზოგჯერ შავკანიანებს სული აუჯანყდებოდათ ხოლმე და მაშინ მშვილდისრებით შეიარაღებულნი შიშის ზარს სცემდნენ დამმონებლებს, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი შაშხანებით იყვნენ შეიარაღებულნი. დამფრთხალ ბატონებს ყალყზე უდგებოდათ ხოლმე კოროპის ჩაფხუტები.

გახსოვს, რომ მოგიყევი დეიდა ჰამიდას შვილიშვილი ვიშვილე-მეთქი? ჰამიდამ ხომ წყალში დაიხრჩო თავი. და აი, შარდინმა, ალოუს ძემ მოინდომა, რომ ეს გონიერი ბიჭი მის მემკვიდრეს ხლებოდა სტამბულში. ბიჭები წლის მოზიარენი იყვნენ. ჩემი აფრიკიდან დაბრუნების დროს ტაჰირი სწავლას ამთავრებდა და ისევ სულთნის ცოლისძმის სახლში ცხოვრობდა. ბევრი საიდუმლო ამბებიც იცოდა. სწორედ მისგან გავიგე, რომ როცა პოლიციის მინისტრმა დიდ ვეზირს ვალი სეილ-ფაშას სიკვდილი მოახსენა, ბებერმა მელამ პირველად თქვა ის, რასაც ფიქრობდა:

-ამ უბიხმა ბიჭმა თავადაც არ იცოდა, ისე გაგვიწია სამსახური.

არც დაუხანებია, მყისვე აცნობა სულთანს, იცოდა, რომ ეს მწარე ამბავი გულს დაუამებდა. არც შემცდარა. სკივრი ადვილად იხსენბოდა. სელიმ-ფაშა ახლოს იყო „ახლი ოსმანების“ შეთქმულებასთან, ვისაც სულთნის შეცვლა სურდათ. სულთანს საბუთი აკლდა, ღალატისთვის თავიდან რომ მოეშორებინა იზმიდის გუბერნატორი, ნდობით კი ვეღარ ენდობოდა და აი, სწორედ ამ დროს გავუტარე გულში შერისხულ ფაშას კავკასიური ხანჯალი. შეიძლება ამიტომაც აჭიანურებდა აბდულ-აზიზი სასიკვდილო განაჩენის სისრულეში მოყვანას. ამით თითქოს აფრთხილებდა ყველა თანამოაზრეს: „ვინც ჩემს წინააღმდეგ წავა, კანონგარეშედ ჩაითვლება, ჩემი მოწინააღმდეგეების მკვლელებს კი, მე მკაცრად არ ვსჯი.“

ტაჰირის აზრით, შარდინს, ალოუს ძეს ციხის ზედამხედველისა და სანდლის კაპიტნის საქმოსნობაში ერია ხელი. რაიმე მოგებას თუ ელოდა, არც ამ ამბავს

გაუშვებდა ხელიდან. ვითომ ისე შემთხვევით გააგებინებდა მის უმაღლესობას პორტის მბრძანებელს:

-ის უბიხი ყმაწვილი, ფაშა რომ მოკლა, ჩემი ძუძუმტის შვილია. საცოდავმა შერცხვენილი დებისთვის იძია შური.

შარდინს, ალოუს ძეს, ის არ უთქვამს სულთნისთვის, თვითონ რომ მიმართავდა ხელს, მაგრამ იმ სიტყვებში არც ეს იყო გამორიცხული.

ჩვენი ქარავნის ზანზალაკების ხმა მრავალტომოვანი აფრიკის რომელ კუთხეს აღარ მისწვდა! ერთხელ, ძლივს რომ გადავიარეთ ცოფიანი მგლის ხახასავით გავარვარებული უდაბნო, იმოხარების ტომის ხალხს წავაწყდით. კაცები მაღლები, ბეჭებგანიერნი და წვრილწელიანები იყვნენ. ქამარზე ხანჯლები ეკიდათ. ქალებს ხეთისხილისფერი სახე და თვალის ლამაზი ჭრილი ჰქონდათ და გულითადად გვხვდებოდნენ, თუმცა ოდითგან მოსდგამდათ თავდაჭერილობა და თავშეკავება.

ამჟადეს ხმა რომ გავიგონე, აფხიარცა გამახსენდა და კავკასია დამიდგა თვალწინ მეომარი ვაჟკაცებითა და უმშვენიერესი ქალებით. ხალხი ხალხისგან განსხვავდება, მაგრამ ტირილი და სიცილი ყველამ ერთნაირი იცის. ჩემი გლეხური გული მიდნებოდა, როცა ვხედავდი, როგორ წველიდნენ ძროხებს მავრები თუ ბერბერები. რძე ჩხრიალით ჩადიოდა უზარმაზარი გოგრებისგან გაკეთებულ ჯამებში. მე კი ჩვენი უბიხური ხის დერგები მახსენდებოდა, ოხშივრიანი რძის და ბოსლის სუნიც მშობლიურ მხარეს მახსენებდა. ძროხებიც ისე ზმუოდნენ, მამლებიც ისე ყიოდნენ და თხაც ისე ეპოტინებდოა ნეკერს, როგორც ჩვენში. საქროწილო თამთამების ხმა კი დოლის ბაგუნს მაგონებდა. ზოგი ტომი ალაჰისათვის აღავლენდა ლოცვას, ზოგი - ქრისტესთვის, წარმართები კი მზეს სცემდნენ თაყვანს.

ერთხელ საქარავნო გზის მახლობლად ადამიანების ძვლები შევნიშნე. ზოგიერთს ისევ ედო ზედ ჯაჭვიანი ბორკილები. ალაგ-ალაგ შავკანიანი მონების ძვლებიც ქათქათებდა. განა მე კი მონა არ ვიყავი? თეთრი მონა, რომელიც იგივე ისმაილ საბახს ძალლივით შეეძლო მოეკლა. არც დამცველი მეყოლებოდა და არც დამტირებელი სიკვდილის შემდეგ.

საპალნე აკიდებული აქლემების თანაბარ ნაბიჯსა და ზანზალაკების გულისგამაწვრილებელ ჟღარუნს ბოლო არ უჩანდა. ზოგჯერ საქარავნო გზები ჯვარედინდებოდა, ერთმანეთს ერწყმოდა, ისევ ცალკევდებოდა. დღეები ხან

ბარქანებივით უშფოთველად გადიოდა, ხან კი უდაბნოს ყვითელი ქარიშხალივით აღმუვლდებოდა.

მახსოვს, ერთხელ ღამის გასათევად გავჩერდით. აქლემებს ბარგი-ბარხანა ჩამოვხსენით, ღარიბულად ვივახშმეთ და დარაჯობის დრო გავინაწილეთ, ღმერთმა დაიფაროს და იოლი ცხოვრების მოყვარულები რომ დაგვსხმოდნენ თავს. ამ დროს ჯუთით თოკებით ერთმანეთზე გადაბმული შავი მონების ქარავანიც გამოჩნდა. ჩვენგან ოდნავ მოშორებით გაჩერდნენ. ბადრაგის უფროსი ისმაილ საბახის ძველი ნაცნობი გამოდგა. უმთვარი ღამე იყო. კუპრივით ჩაშავებული ცა კარგს არაფერს გვიქადდა. ბადრაგის უფროსმა ჩვენს ქარავან-ბაშს რამდენიმე კაცი სთხოვა ბადრაგის გასაძლიერებლად, რადგან შავკანიანი მონების გათავისუფლებას ხშირად ცდილობდნენ ხოლმე თანამემამულეები. გასამრჯელოსაც დაჰპირდა. ფული რომ უხსენეს, ისმაილ საბახს ჭოჭმანი აღარ დაუწყია, პირიქით, დიდი სიამოვნებით გამოჰყო ექვსი კაცი, მათ შორის მეც. მცველები სამ ნაწილად გავიყავით. მე და ჩემი მეწყვილე მეორე ცვლაში მოვხვდით. მესამე ცვლა ისმაილ საბახის ორ მუქთამჭამელს შეხვდა, წარამარა რომ მიჰქონდათ ხოლმე ამბები სხვა მექარავნებზე. შუა ღამეს ჩვენი წყვილი დავდექით სადარაჯოზე. მხოლოდ ერთს ვოცნებობდი, მალე მომეთავებინა ჩემი საქმე და სულ ცოტა ხნით მაინც მომეტყუებინა თვალი. ცოტა ხნის შემდეგ ქარმა დაუბერა და ღრუბლებიდან სავსე მთვარემ ამოჰყო თავი. მთვარის შუქზე ქვიშაზე მიფენილი მონები უძველესი და იდუმალი ტაძრის კოლონების შავი მარმარილოს ნატეხებს ჰგავდნენ. უცბად ჩემი თვალები ერთ-ერთი მათგანის თვალებს წააწყდა, სიძულვილის ცეცხლი მესროლეს, შემდეგ კი ჯიქურ მკითხეს:

„შენ დედა და მამა გყავს?“

„მყავს“ - თავი ვერ აარიდა პასუხს ჩემმა მზერამ.

„ძმა?“

„სად არიან?“ - მეკითხებოდნენ ნაღვლისაგან მოწყლიანებული თვალები.

„არ ვიცი, ბედმა დაგვაშორა ერთმანეთს“, - მწუხარედ აღიარეს ჩემმა თვალებმა

„იქნებ შენს ახლობლებსაც ჩვენსავით მონებად ერეკებიან და ჩემი ძმა კი დარაჯად ჰყავთ?“, ჯიუტად ჩამაგონებდნენ მისი თვალები, როგორც შავი მაგიის ქურუმები. მე თვალს ვხრიდი, მაგრამ რაღად იდუმალი ძალა მაცთუნებდა და ისევ მის სულში ჩამწვდომ, მოლაპარაკე თვალებს ვუსწორებდი მზერას.

„დამიჯერე, - იძახდნენ ის თვალები, - ჩემი ძმა შენს ახლობლებს თუ დარაჯობს, გაქცევაში დაეხმარება, იმიტომ რომ მან იცის თავისუფლებისა და სამშობლოს ფასი“.

მე ვუძალიანდებოდი მის მზერას, მაგრამ ის გარდაუვალი იყო, როგორ ბედისწერა და მიმზიდველი, როგორ თავისუფლება.

„ნუ მთხოვ! მეც შენსავით მონა ვარ და შენი დახმარება არ ძალმიძს!“ - დარცხვენილმა ვაქციე ზურგი, მაგრამ შევბრუნდი თუ არა, მამაჩემის, დედაჩემის, ჩემი ძმისა და დების ხმები მომესმა: „უშველე მაგ ბიჭს, უშველე!“ ცისკიდულს სინათლე ეპარებოდა, მალე მესამე ცვლა დაიკავებდა პოსტს და გავბედე, - ბიჭის წინ, თოკით რომ იყო გადაბმული სხვა მონებთან, უხმაუროდ დაეცა თურქული დანა. მე და ჩემი მეწყვილე შეგვცვალეს. აქლემებთან მივბრუნდით და ქეჩაზე მივეგდეთ. ამხანაგს მკვდარივით დაეძინა. მე კი ლოდინად ვიქეცი: „რა მოხდება?“ გამთენიისას სროლა და ზანგების საბრძოლო შემახილები გაისმა, მონები ნაცრისფერმა ბურუსმა შთანთქა. ქვიშაზე, სისხლის გუბეში სამი მცველი ეგდო: ორი ჩვენი მექარავნე და მესამე - მონებით მოვაჭრის დაქირავებული კაცი.

ვის არ მოსვლია, შვილო, რომ შეხვდება ვიღაცას, ან გარემოს მოავლებს თვალს და გაოცდება, ისე ჰგავს რომელიღაც ნაცნობს. ან დედამიწის იმ კუთხეს, გულს რომ ეფინება...

დიდი ჯვრის თანავარსკვლავედი ზედ თავზე გვედგა, როცა ღვთით შეჩვენებული საჰარის უდაბნო უკან მოვიტოვეთ და სამხრეთისკენ ვაქნევიანეთ პირი ქარავანს. მალე ჩვენს უკან მზემ ამოანათა და მალე მის აციაგებულ სხივებში მთები დავლანდე. სუნთქვა შემეკრა. მას შემდეგ, რაც უბიხეთი დავტოვეთ, ნამდვილი მთები აღარ მინახავს. ისე გამიხარდა, თითქოს ძვირფასი ნათესავი შემხვედროდეს. მთების ფერდობები ამწვანებულიყო, ქედი კი თეთრი იყო. ღმერთო ჩემო, ნუთუ ყოველივე ეს ცხადია? მომეჩვენა, ვითომ შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროზე ვიდექი და კავკასიის მთების ცქერით ვტკბებოდი. ხელში წინგაშვერილი თოფი მეჭირა და ჩაჩოქილი ვეწაფებოდი წყაროს წყალს. მერე მაყვლის ბარდებით გადაბურულ სამართებელივთ ვიწრო ბილიკს დავადექი. მივდივარ და ცისკენ მივიწევი. გარშემო ყველაფერი ჩიტების გალობითაა გაყრუებული. მახვილი თვალი ჯიხვისა და გარეული თხის ნაკვალევსაა შეამჩნევს. ხავსმოდებულ ლოდზე ჩამოვჯექი და სმენად ვიქეცი. ქარისაგან აშრიალეზულ ფოთლეულიდან გავიჭვრიტე და აი, ბედიც! მარადიული თოვლით დაფარულ მწვერვალთან, კლდის შვერილზე ჯიხვი გადმომდგარა...

ნეტავ ისმაილ საბახისთვის მეთხოვა, მთებში ნადირობის ნება რომ დაერთო. მაგრამ აბა რას ვამბობ, წინასწარ ვიცი, არ გამიშვებდა. ის კი არადა, თოფსაც ჩამომართმევდა. ჯერ ცვარი არ შეშრობოდა მიწას დ მე კი, რაც მოხდება მოხდეს-მეთქი და შაშხანით ხელში უკვე ქვიდან ქვაზე ვხტებოდი და მთებისკენ მივიწევდი. ცაში არწივები ბოინობდნენ: „ეჰ, იმათ სიმაღლეზე რომ ამიყვანა?! - გავიფქირე მე. - იქნებ უბიხეთის მწვერვალებისთვისაც მიმეწვდინა მზერა, რომელთა ხატებაც დღემდე დამაქვს გულით“. შხუოდა მთის მდინარე და ნაწნავებივით გრაგნიდა ტალღებს. მდინარის მაღალსა და ციცაბო ნაპირზე ორი არჩვი გადმოდგა. ქარი იმათ მხრიდან ქროდა და ხიფათი ვერ იყნოსეს. მონადირულმა ჟინმა ამცახცახა. ქვას ავეკარი, ცალ მუხლზე ჩავიჩოქე და დავუმიზნე. მთის ექომს სამგზის გაიმეორა სროლის ხმა. მთები ისე შეკრთნენ, თითქოს ჩემამდე არავის გაესროლოს თოფი. დაჭრილი არჩვი, შვერილის ქვებს ეხეთქებოდა და მდინარის ნაპირისკენ მოგორავდა. მეორე არჩვი თოფის ქუხილმა რომ დააფრთხო, თითქოს ცაში გადნა. ქვევითკენ დავეშვი ნადავლის გამოსაშიგნავად და უცბად შორიახლო მდგარი შავკანიანი ჭაბუკი შევნიშნე, მშვილდი ძირს დაეშვა. მეგობრულად მივესალმე. როგორც ჩანს ადგილობრივი მონადირე იყო და ჩემთან ერთად ამოელო მიზანში არჩვი, მაგრამ ჩემმა ტყვიამ გაუსწრო მის ისარს. ნადირთა მეფისაგან გამოგზავნილი ნადავლის წინ ჩავცუცქდი და თავი მოვაჭერი. თუ ერთი კაცი ჩაციებით მიაჩერდება მეორეს, ის უასთუოდ მოუხედავს. მეც ასე მომივიდა: მოვიხედე და მოშტერებული აფრიკელი დავინახე.

-მოდო აქ, - დავუძახე და ხელი დავუქნიე.

სწრაფად მომიახლოვდა და თავის ენაზე რაღაც მეგობრულად მითხრა, რაც ალბათ ამას ნიშნავდა: „ღმერთმა ხელი მოგიმართოს!“ დანა იშიშვლა და გამოშიგვნაში დამეხმარა. მე კი წინაპართა მონადირული წესი დავიცავი და ნანადირევი შუაზე გავყავი.

-ეს შენი წილია, წაილე, - და ნახევარი წინ დავუდე. ის მიმიხვდა, საჩუქარი მიიღო, ქათქათა კბილები გამოაჩინა და მადლობა გადამიხადა. მერე დაკუნთული კისრიდან აქატის მძივები შეიხსნა და კისერზე ჩამომაცვა.

-ნგუტი! ნგუტი! - ამბობდა და საჩვენებელ თითს მკერდზე იდებდა.

ახლა მე მივიდე თითი მკერდზე და ვთქვი:

-ზაურყან! ზაურყან!

შავკანიანმა ჭაბუკმა მხიარულად დამიქნია თავი და გაიმეორა:

-ზაურყან!

ხელად მოიტანა ხმელი ფიჩხი და თვალის დახამხამებაში ცეცხლი გააჩაღა. თავისი წილიდან ორი ნაჭერი ხორცი ჩამოჭრა, ქაშირიდან ტყავის ქისა ჩამოიხსნა, მარილი ამოიღო, ორივე მხრიდან მოაყარა ხორცს, რომელიდაც სურნელოვანი ხის ტოტი შამფურით გამოთალა, ზედ ხორცი ააგო და ცეცხლს მიუფიცხა. როცა შეიწვა, ხორცის დიდი ნაჭერი მომაწოდა, გემრიელად გეახლებოდით, თან ერთმანეთს ვაქებდით და სიტყვებს ხელებსაც ვაშველებდით. ნგუტი ჩემს თოფს არ აშორებდა თვალს, მივაწოდე. შემდეგ შიგ ვაზნა ჩავდე, საკეტი ჩავკეტე და გავისროლე. ნგუტიმ აღტაცებისაგან ცეკვა დაიწყო; ეტყობა, არასოდეს სჭეროდა ხელში ასეთი თოფი, ვატყობდი, მასაც უნდოდა ასეთი იარაღი. ვინ იცის, იქნებ სანადიროდ უნდოდა, ან თავის დასაცავად, ან იქნებ, სულაც, სამშობლოს დასაცავად? ჩემი დაბრუნების დროც მოვიდა. ნგუტიმ უმოკლესი გზით წამიყვანა. გამომშვიდობებისას შაშხანა მხრიდან მოვიხსენი და სავაზნესთან ერთად ნგუტის გავუწოდე.

-სამშობლოდაკარგული მუჰაჯირისგან გქონდეს სახსოვრად. სასიკეთო სამსახური გაგიწიოს ამ თოფმა! - ვუთხარი უბიხურად. ჩემი სიტყვები ვერ გაიგო, მაგრამ აზრს, დარწმუნებული ვარ, ჩასწვდა. ერთმანეთს გადავეხვიეთ. ნახევარი ვერსი რომ გავიარე, უკან მოვიხედე. ნაჩუქარ თოფს ლაპლაპი გაქჰონდა მზეზე, ნგუტის მაღლა აეწია ის და მადლობას მიხდიდა.

შენ ალბათ გიკვირს, არა დად, ასე რომ მოვიქეცი. მთების ბრალი იყო, დად, იმათ ამიფორიაქეს ისედაც აჯანყებული სული, დამავიწყებინეს, რომ თვითონ მეც მონა ვიყავი.

ქარავნის ადგილსამყოფელთან რომ დავბრუნდი, და მხრიდან ჯერ ისევ თბილი ხორცი ჩამოვიღე, ამხანაგები სიხარულით ცას ეწიენ. აბა რას იზამდნენ, როცა მთელი ორი დღე მხოლოდ შაშხით, გამხარი პურიტ და ბანაბეის ჩირით გვექონდა თავი გაბეზრებული. ისმაილ საბახს თვალეები ჩაუსისხლიანდა, ეს კი ცუდს მიშნავდა. თხელი ტუჩები გაჭიმა და კბილები გაახრჭიალა:

-შაშხანა და სავაზნე რა უყავი?

-ნადირობიდან რომ ვბრუნდებოდი, ყაჩაღები დამესხნენ თავს და წამართვეს, - მოუხერხებლად ვიცრუე მე.

-თოფი რატომ არ ისროლე?

-ისინი ბლომად იყვნენ, თანაც ყველას იარაღი ჰქონდა.

-ბრიყვი ნუ გგონივარ. შაშხანაცა და სავაზნეც სქელტუჩა ყაჩაღს მიჰყიდე ალბათ.

-გამჩხრიკე და ფულს თუ მიპოვნის, თავი მომაჭერი.

-ფული უკვე გადამალე ალბათ, გაიძვერავ! ახლა ღმერთმა იცის, ის შენი შაშხანა რომელს გაგვიხვრიტავს გულს. - და მექარავნეებს უბრძანა გათოკეთო.

ხელად დაივიწყეს ახალი ხორცი და ათი-თორმეტი ბედუინი მეცა, გამთოკეს და ქარავან-ბაშის ფეხებთან დამაგდეს, მიწაზე ვეგდე და განძრევის თავიც არ მქონდა, ისმაილ საბახი კი ქეჩაზე მოიკეცა და მორთმეულ ყავას გეახლებოდათ. ნება-ნება სვამდა, ერთხელაც არ შემოუხედავს ჩემთვის. ჭიქა გამოსცალა და უდაბნოს ვეფხვი ფეხზე წამოდგა. მათრახი აიღო და მომიახლოვდა.

-მათრახს ნუ დამკრავ, მირჩევნია მესროლო, - დავიკლაკნე და შევევედრე მე. მაგრამ გაიშხულია მათრახმა და დარტყმას დარტყმა მოჰყვა. ეჰ, უბიხების მიწაზე რომ ვყოფილიყავი, სხვაგვარად წავიდოდა საქმე. მე კი არადა, ჩემს ცხენს რომ შეხებოდა მისი მათრახი, საკუთარ ნაწლავებს დავათვლევივინებდი. პირველად მცემდნენ მათრახით, თანაც სხვების თვალწინ! სხეულის ტკივილს თითქოს აღარ ვგრძნობდი, მაგრამ ჩემი უმწეო სიბრაზე იყო აუტანელი. ეს მიბურღავდა ტვინს და სუნთქვას მიკარგავდა.

-გეყოფა! თორემ ცოცხალი თუ გადავრჩი იცოდე მოგკლავ! - ვხრიალებდი მე და გველივით ვიკლაკნებოდი. ისმაილ საბახი გაცოფებული იყო და შეშლილივით მცემდა. შენ არ დაიჯერებ, დად, და სწორედ მაშინ დავიძაგრე და თოკები გავწვითე. ფეხზე დავდექი თუ არა, ჯიქივით ვეცი ისმაილ საბახს, მათრახი გამოვტაცე, გადავუტეხე და თვითონაც არ ვიცი საით მოვისროლე, მექარავნეები რომ არა, ჩემი ხელით დავახრჩობდი ისმაილ საბახს. რამდენიმე კაცი მეცა და ხელახლა გამთოკეს. ახლა უკვე ყველაფერი სულ ერთი იყო ჩემთვის. ქარავან ბაშიც დაცხრა. ასე ხელ-ფეხ შეკრული ვეგდე დილამდე, მაგრამ არც ისმაილ საბახი და არც სხვა ვინმე მომკარებია. დილით ვითომცდა არაფერი მომხდარაო, ქარავანის წინამძღოლი ჩემკენ დაიხარა და ხორცში ჩამჯდარი თოკები შემაჭრა.

-ადექი, საჭმელი ჭამე და საქმეს მიხედე! - მეგობრულად მითხრა მან.

იმ დღიდან მოყოლებული ისმაილ საბახი უფრო ყურადღებიანად მექცეოდა, ჭუჭყიან საქმეს არ მავალებდა, ზოგჯერ რჩევასაც მეკითხებოდა, ხმის აუმაღლებლად იძლეოდა ბრძანებებს. მაგრამ კარგად ვიცოდი, როცა მოეპრიანებოდა, მაშინ გამიყრიდა სწორედ იმ დანას შიგ გულში, რომლითაც გათოკილი ხელ-ფეხი გამითავისუფლა...

ერთხელ ბირამმა დაიგვიანა, დათქმულ დროს არ მოიტანა სადილი. მზე უკვე დასავლეთისკენ იხრებოდა და ის არადა არ ჩანდა.

-რა დაემართა? ასეთი რამ ჯერ არ უქნია. მე რა მიშავს, მაგრამ შენ ისედაც სტუმრისთვის შეუფერებელ საჭმელს გაჭმევთ და... - ბუზღუნებდა ზაურყანი და ვატყობდი, რომ მიუხედავად ჩემი დამშვიდებისა, უფრო და უფრო ღელავდა.

რამდენჯერმე მოკიდა კვერთხს ხელი და ბოლოს წამოდგა კიდეც:

-წავალ და გავიგებ, რა დაემართა.

მაგრამ ჭიშკართან მივიდა თუ არა, ბირამიც გამოჩნდა ფუთით ხელში. მოხუცი მობრუნდა. ხმის ამოუღებლად დაჯდა და კვერთხს დაეყრდნო.

ბირამი ჩემთან მოვიდა.

-მაპატიე, ძვირფასო შარახ, - მითხრა მან, - ცოლი ავად გახდა და დროზე ვერ მოამზადა სადილი.

-რა დაემართა? - ვკითხე მე.

-გუშინ თავის ტკივილი დაეწყო და მთელი ღამე გააწამა. დღეს ცოტა უკეთაა.

ზაურყანი ისმენდა საუბარს და დუმდა, თითქოს პირი წყლითა აქვსო სავსე. ნასადილეც, ჭურჭელი რომ აალაგა ბირამმა, მივედი და ვუთხარი:

-ცოტა კიდეც რომ დაგეგვიანა ზაურყანი წამოვიდოდა შენთან, ძალიან ღელავდა.

-აფსუს! - თქვა ბირამმა, - ცოტას კიდეც დავიგვიანებდი განგებ.

-რატომ? - ვკითხე მე.

-ალბათ ათი წელი იქნება გასული, რაც მამა არ ყოფილა ჩვენთან

კიდევ უფრო ხმადაბლა თქვა ბირამმა, რომ მისი სიტყვები მოხუცს არ გაეგონა.

-რატომ?

-არც მეზობლებთან დადის და არც ჩემთან. ალბათ იმიტომ, რომ ჩემს ცოლზეა გაბრაზებული, აკი გითხარი, შვილი არ გვყავს-მეთქი. ჰოდა მეუბნება: „ვითომ ის არაფერია, მე რომ ვარ მარტოდმარტო, მაგის მიზეზით შენც ჩემსავით რომ დარჩეო“. არც კი ვიცი რა ვუპასუხო; ძალიან ძნელია მაგასთან ხასიათის შეყწობა, - ბირამმა ნაღვლიანად გადააქნია თავი და წავიდა.

მე და ზაურყანი კი ერთმანეთის პირისპირ დავსხედით და უკვე შეჩვეულ სამუშოს შევუდექით.

მზე ჩავიდა და ეზოში ჩამოხვდა. მე შინ შევედი და ჭრაქი ავანთე. დავსხედით და ზაურყანმა საუბარი განაგრძო.

ის მიაშობდა, რაც აფრიკაში მოგზაურობის დროს გადაიტანა. ცდილობდა აღედგინა მეხსიერებაში, სად იყო და რომელ ხალხს შეხვედრია. ზოგჯერ იმ უცხო სიტყვებსაც იხსენებდა, მოგზაურობის დროს რომ გაეგონა. უფრო მეტად უდაბნოზე მიაშობდა, მაგრამ ზოგჯერ აფრიკის ულრან ტყეებსა და წყალუბვ მდინარეებზეც მომითხრობდა, რომლებზეც გემები დადიოდნენ.

ხანდახან ყველაფერი აერეოდა ხოლმე და თავიდან იწყებდა. „მოიცა არ ჩაიწერო, მგონი ეს ასე არ იყო, - მაჩერებდა ხოლმე ზაურყანი - ეს ოხერი, ყველაფერი გაქრა ამ გოგრიდან?“ - შუბლზე ირტყამდა ხელს.

მაგრამ მიუხედავად ასეთი დაბრკოლებებისა, მაინც მივხვდი, რომ ასე რვა-ცხრა წელიწადი დაჰყვებოდა ქარავანს აფრიკის თვალუწვდენელ უდაბნოში...

ხუმრობაა? ცხრა წელიწადი ხომ მთელი სიცოცხლეა. დღეს რომ საწოვარს წოვს, იმ ბიჭს ცხრა წლის შემდეგ რომ გამოუდგე, ვერ დაეწევი!

საქონელი რომ გავყიდეთ და აქლემებს შეძენილი ავლადიდება რომ ავკიდეთ, რაშიც ოპიუმიც იყო დამალული, ჩვენი ქარავანი ისევ კაიროსკენ მიმავალ გზას დაადგა. უნდა გითხრა, დად შარახ, რომ ზოგიერთი ჩვენთაგანი, ვისაც ეგვიპტეში სახლი და ოჯახი ჰქონდა, გახარებული იყო, მე კი რა უნდა გამხარებოდა, რა მელოდა? ცოდვილი შრომის საფასურად აღებული ფული. ეს იყო და ეს. ის კი არადა, თავიც რომ გამომესყიდა და თურქეთში დავბრუნებულიყავი, სადაც ჩემი ახლობლები დავტოვე, ვიცი, სელიმ-ფაშას მკვლელობისთვის გამოტანილი განაჩენის

სისრულეში მოყვანა არ ამცდებოდა. ისმაილ საბახი ჩქარობდა. შესვენებები მოკლდებოდა და სავალი გზები გრძელდებოდა... უკან მოვიტოვეთ ქალაქი სივა. უდაბნოს ვეფხვი ყურდაცქვეტილი იყო. წარამარა გვახსენებდა, რომ დღედაღამ ფხიზლად ვყოფილიყავით და ოთხი თვალი გამოგვესხა. თვითონ კი თითქოს ჰაერს ყნოსავდა მეძებარვით.

-ამ გზაზე არაერთელ გაუძარცვავთ ყაჩაღებს ქარავანი, - გაგვაფრთხილა მან და ყველას ორმაგი რაოდენობით დაგვირიგა ვაზნები. უმთვარო ღამე იყო. ერთი ჭის მახლობლად დავბანაკდით და მცველების დაყენება ძლივს მოვასწარი, რომ მოულოდნელად, თითქოს უდაბნოში გრიგალი ამოვარდაო, უკუნი სიბნელიდან ცხენოსნები დაგვესხნენ თავს. სროლით შემოგვერტყნენ და ირგვლივ ტრუსის სუნი დააყენეს, წყვდიადი, ტყვიების სტვენა, დაჭრილი აქლემების ბლავილი, ცხენების ჭიყვინი და თავდამსხმელების ყიჟინი ერთმანეთში აირია. ერთი მხედარი ჩემკენ გამოქანდა, უნაგირიდან გადმოიწია და ხმალი ასწია, მაგრამ დავასწარი და ვესროლე... ქვიშაზე დაეხეთქა და სუფთა უბიხურ ენაზე ამოიგმინა:

-მომკლეს უთვისტომო და უჭირისუფლო!

თმა ყალყზე დამიდგა. ყველაფერს მოველოდი, სიკვდილსაც კი, მაგრამ მშობლიური ენის აქ გაგონება, ბარქანებში, სადაც შაითანიც კი ვერ გაძლებდა, საოცრად დაუჯერებელი და მოულოდნელი იყო. გარდა ამისა, დაჭრილის ხმა მეცნო. თავდამსხმელები კი, რაკი მარჯვედ დავხვდით, მიხვდნენ აქ ვერაფერს გამოვრჩებითო და ისევე ელვისებურად გაქრნენ, როგორც გამოჩნდნენ. მე დაჭრილთან მივირბინე. თავდებოდა კაცი. თავზარი დამეცა. საიდი იყო, ჰაჯი კერანტიხის ძუმუმტე. თავზე ვტაცე ხელები და ბლანტე სისხლი შევიგრძენი.

-საიდ, ღმერთო ჩემო, საიდ, ნუთუ ეს შენ ხარ? - გაოგნებული ვბუტბუტებდი მე.

თვალეში უკვე სიკვდილი ჩადგომოდა. როგორც ჩანს მიცნო, რაღაც გაუგებრად ჩაიჩურჩულა და ქუთუთოები დაუშვა. გარშემო ამხანაგები შემომერტყნენ, ხელში ანთებული მაშხალები ეჭირათ. ყველა გახარებული იყო, ცოცხლები რომ გადავრჩით, და გაოგნებული მიცქერდნენ მოკლულის გვამზე დამხობილი რომ ვქვითინებდი.

მე მთლად გადავირიე, სიკვდილი მინდოდა, სიცოცხლეს აზრი აღარ ჰქონდა ჩემთვის და არც არაფრად მჭირდებოდა. თოფის ლულა მკერდზე მივიბჯინე და ის

იყო ჩახმახისთვის თითი უნდა გამომეკრა, საიდანღაც გაჩენილმა ისმაილ საბახმა ფეხი გაჰკრა თოფს და ხელიდან გამაგდებინა. მერე ქარქაშიდან დანაც ამოაძრო.

-გათოკეთ ეს გადარეული! - დაუყვირა მან მექარავნებს, მაგრამ სანამ ისინი მაშხალებს ქვიშაში ამაგრებდნენ, დავუძვერი და უკუნ ღამეში გადავეშვი. ისე გავრბოდი, თითქოს ჩემი ხელით მოკლული საიდის სულის დაწევა და შეჩერება მინდოდა. ისე მივქროდი, საკუთარ ფეხებსაც ვეღარ ვგრძნობდი. მივრბოდი, სანამ მთლად არ გამომეღია ძალ-ღონე და მიწაზე არ დავენარცხე.

საწყალი საიდი!... სამსუნის ახლოს დავმორდით ერთმანეთს. სამშობლოში დაბრუნებას ოცნებობდა და მეგონა, სადღაც უბიხეთისკენ მიმავალ გზაზე დალია-მეთქი სული. საიდან გაჩნდა აფრიკაში? რომელმა ბოროტმა ძალამ შეგვახვედრა ერთმანეთს? რომელ ბოროტ სულს ეწადა, ჩემი ხელით მომეკლა თავისუფლების მოყვარე ჩემივე თანამემამულე?

დილამდე მკვდარივით ვეგდე ქვიშაში ამოგანგლული უკაცრიელ უდაბნოში. დილით თითქოს საფლავიდან წამოვდექი, სახიდან მტვერი ჩამოვიფერთხე და მივიხედ-მოვიხედე. ათიოდე ნაბიჯის მოშორებით ორი ტურა ჩაცუცქულიყო. ბანცალ-ბანცალით პირდაპირ მათკენ წავედი. განზე გახტნენ და წაცუნცულდნენ, თან წარამარა უკან იხედებოდნენ. ნეტამ ამ საზიზღარმა არსებებმა რატომ არ შემჭამეს მკვდარ-ცოცხალი, არაქათგამოცლილი და უიარაღო? ვინ იცის, იქნებ იმათაც ვეზიზღებოდი თანამოდმის მკვლელებს? ფეხქვეშ უდაბნო მერწეოდა, როგორც ბაქანი ზღვის ღელვის დროს. მთლად გამოფიტული ვიყავი, მზე კი უფრო და უფრო მაღლა იწევდა. მალე აქა-იქ ამოსული ხეები დავინახე, არა, ეს მირაჟი არ იყო, ოაზისს ვუახლოვდებოდი...

ამომშრალი კალაპოტები

რა უნდა მექნა? ავდექი და სხვა ქარავანს მივეკედლე. ქარავანი კაიროში მიდიოდა. მექარავნებმა მასპინძლობა გამიწიეს: მასმევდნენ, მაჭმევდნენ და მიუხედავად იმისა, რომ კანონი არ მმფარველობდა, ვინმე მონებით მოვაჭრისთვის ჩემი მიყიდვა და ფულის მოგება, არ უფიქრიათ, არც ძველი ქარავან ბაშუთის დაბრუნება მოსვლიათ აზრად. საქონელი, ქარავნით რომ მიჰქონდათ, სომეხ ვაჭარს ეკუთვნოდა, გზაშივე გავიგე რომ ტვირთი კაიორდან ზღვით გადაიგზავნებოდა სტამბულში. კაირო დიდი ქალაქია, მაგრამ მე მშიერ-მწყურვალს ერთი ახლობელიც კი არ გამაჩნდა. გული თურქეთისკენ მიმიწევდა, ნათესავებისა და თანამემამულეებისკენ. ერთი დღე მაინც გამეტარებინა ოჯახში, ერთ დღეს მაინც გამეგონა გულის დამაამებელი უბიხური ლაპარაკი და მერე თუნდაც ბლაგვი

ნაჯახით დავეჩეხე, ვისაც უნდოდა. სომეხი ვაჭრის დაქირავებულ მტვირთავს ვეხმარებოდი საქონლის გემზე გადატანაში, რომელიც სტამბულში მიდიოდა. კავკასიელიაო, რომ გაიგო, ვაჭარმა ჩამაცვა, დამახურა და ფულიც მომცა საჭმელ-სასმელისთვის. ეს კაცი მდიდარიც იყო და გულუბნაც. მასთან შეხვედრამ დამარწმუნა, რომ სიმდიდრე გულუბნობას არ გამოორიცხავს.

და აი, სომეხი ვაჭრის თანაგრძნობისა და სიკეთის წყალობით სტამბულში ჩამოვედი, ამ ქალაქში ჯერ კიდევ ბავშვობაში მქონდა ბევრი რამ გაგონილი. უბიხებს ამაზე უფრო დიდებული და მდიდარი ქალაქი დუნიაზე არ ეგულებოდათ. როცა ვინმეზე იტოდნენ, სტამბულში მიდისო, გვეგონა ქვეყნის დასასრულს მიდის კაციო. მთიან სოფელში ძვირფას ხანჯალს ან ფაქიზად ნაკეთებ ქალის სამკაულს თუ დაინახავდნენ, სტამბულში გაკეთებული ეგონათ. ის კი არადა სიმღერებში ლამაზი გოგოს თვალებს სტამბულის ქარვას ადარებდნენ.

კონსტანტინოპოლმა, როგორც ზოგიერთები უწოდებდნენ, თურქეთის დედაქალაქს, გამოაცა: მწვანეში ჩაფლული მარმარილოს სასახლეები, თავზე ნახევარმთავრის გვირგვინ დადგმული მეჩეთები, და მათ შორის ყველაზე მეტად გასაოცარი აია სოფიას ტაძარი - ზეცასავით ცისფერი. ყველა ქვეყნის გემების თავშესაფარი ოქროს რქის ყურე, აყაყანებული ბაზრები, სადაც რაღა არ იყიდებოდა ოქროს ძვირფასი სამკაულებიდან დაწყებული უბრალო სასტვენებამდე, ცხვრის ხორციდან დაწყებული ზღვის გარეული ნადავლით გათავებული. გამყიდველების მიპატიჟება, ყავის ამო სურნელი, მათხოვრების მუდარა, ვაჭერბის გინება, კონტრაბანდისტების ჩურჩული, ყველაფერი ერთმანეთში იყო არეული და როცა ბაზარს ომახიანი ხმა გადაუვლიდა თავზე: „აბა უკან დაიხიეთ, გზა მომეცითო“, ეს იმას ნიშნავდა, რომ ბაზარში ფაშა ან მდიდარი მყიდველი შემოდიოდა, ვისი მსახურიც მაცნესავით გასძახოდა ხალხს: „გზა მოგვეცითო“.

საიქიოს ყველანი თანასწორი ვართ, აქ კი მიწაზე ყველას თავისი ადგილი აქვს. მე პორტის კართან, გემების მისადგომთან დავბინავდი. მსოფლიოს რომელ ენას არ გაიგონებდი აქ, მაგრამ მტვირთავებსა და მეზღვაურებს უთარჯიმნოდ ესმოდათ ერთმანეთის. აქ არავინ არ ეკითხებოდა არავის: სადაური იყო, რატომ ჩამოვიდა და დიდხანს აპირებდა თუ არა აქ დარჩენას. ზურგი მაგარი გამომადგა - გადაქმოქნდა ბარდანები, კასრები ყუთები და ვინ იცის, რა აღარ. მეზღვაურებისაგან გავიგე, რომ ქალაქში ბევრი მთიელი გამოჩენილიყო.

რა ხალხია?

-აფხაზები არიან.

„ღმერთო ჩემო, შემაჟრჟოლა მე, - ისევ დაოყო მუჰაჯირობა? ნუთი აფხაზებმაც დამღუპველი ნაბიჯი გადადგეს?“

გულმა ქალაქისკენ გამიწია. მზის ჩასვლის შემდეგ და პარასკეობით სტამბულის ქუჩებში სახეტილოდ მივდიოდი, იქნებ წებელდელ აფხაზებს გადავეყარო - მეთქი, დედაჩემის ძმების თანასოფლელებს, ან ვინმე ნაცნობს. კვამლი უცეცხლოდ არ იქნებოდ და მართლაც, მეჩეთის ეზოებში, კაფეებში და ბაზრის ალაყაფთან უფრო ხშირად ვხვდებოდი იარაღმოსხმულ ჩოხიან კაცებს. ისინი აფხაზურად ლაპარაკობდნენ. ვუსმენდი მათ და ტკბილ-მწარე გრძნობა მეუფლებოდა. ტკბილი იმიტომ, რომ სმენას ესაღბუნებოდა ენა, რომელზეც ოდესღაც იავნანას მიმღეროდა დედა. მწარე კი იმიტომ, რომ ისევ მწუხარედ ლაპარაკობდნენ ახალი მუჰაჯირები, როგორც უბიხები სამსუნის მიდამოებში.

საღამოვდებოდა, ბაზრის ახლოს მიყრილ-მოყრილი ქვეები კი ისევ თბილი იყო. ერთ-ერთ მათგანზე დაბეზვილ ახალუხიანი მოხუცი იჯდა. დაგლეჯილი ჩექმებიდან ჭუჭყიანი თითები მოუჩანდა, ჩაქინდრულ თავზე ხელები შემოეჭდო და გაშეშებულიყო, მოკლედ, საფლავის ქვას ჩამოჰგავდა. გვერდით მივუჯექი და ვკითხე:

-რა დაგემართა, მიაკაცო?

მოხუცმა გაოცებით შემომხედა, ეტყობა ვერ წარმოედგინა, რომ უჩოხო და უყაბალახო კაცი აფხაზურად დაელაპარაკებოდა.

-ერთი ეს მითხარი, დად, ვინ ხარ, სადაური ხარ?

-მე ძველი მუჰაჯირი ვარ, უბიხი.

-ო, ო, - თანაგრძნობით ამოიოხრა მან, - უბიხები თვითონა ხართ თქვენი უბედურების მიზეზი, დაუფიქრებლად რომ გადმოსახლდით აქ, ჩვენ კი ძალით გამოგვრეკეს.

-რუსეთის მეფემ?

-არა, თურქეთის ჯარებმა. ამათ ხომ აფხაზეთის წართმევა მოუნდომეს რუსეთს. სოფლები გადასწვეს, ვინც წინააღმდეგობას გაუწევდა, თავს ჰკვეთდნენ. გაუკაცრიელდა აფხაზეთი, ძმაო, გაუკაცრიელდა და დანახშირდა, - ცრემლიანი ხმა უკანკალებდა მოხუცს.

-მიტხარი ბიძაჩემო, ხომ არ იცი რა მოუვიდათ წებელდელებს? დედაჩემის ძმები ცხოვრობდნენ იქ.

-თქვენი უჭკუო გადმოსახლების სამი წლის თავზე, ისევ დაიწყო მუჰაჯირობა, რამაც თურქეთის სანაპიროზე გარიყა ხალხი წებელდიდან, გუმიდა, აბუაქუდან და მაჩარადან. ჩვენებურები კი, როგორც უკვე გითხარი, იანიჩრებმა ძალით გარეკეს, წყეულებს იყვნენ. გაუკაცრიელდა აფსნი. მიწა დარჩა მხოლოდ, სული კი ზღვის იქით გააძევეს. დანახშირებულ ნასახლარებზე ძაღლები ყმუიან. მე ამბუაქუდან ვარ, გვარად რაცბა, თამიშების ტომისა. მშვიდობით იყავი შვილო.

მოხუცთან ორი ახალგაზრდა მოვიდა, ეტყობა შვილები იყვნენ. ადგომაში შეეშველნენ და ისიც მათი დახმარებით სადღაც წაჩანჩალდა.

თუ რაიმე არ ეშლებოდა, მოხუცის ნათქვამის მიხედვით წებელდელები სწორედ იმ წელს გადასახლებულან თურქეთში, მე რომ ციხეში ამოვყავი თავი. დედაჩემს შვიდი ძმა ჰყავდა და ჩემი ვარაუდით ერთ ადგილზე თუ არ დავიწყებდი ტკეპნას, რომელიმე მათგანს მაინც გადავეყრებოდი სადმე.

იმ ღამეს ისევ დამესიზმრა მთები, გაზაფხულის წყალდიდობა ბზიფის ხეობაში, თითქოს ათას დაფდაფს უკარევნო, ისე გრგვინავდა მდინარე, მაგრამ მის გაცოფებულ ღრიალსა და ქუხილში ჩემი ხელით მოკლული ცხენის ჭიხვინიც მესმოდა. იკლავნებოდა ცეცხლი უბიხების თავკაცთა სახლის სახურავზე და გმირების სახეებს ამჟღავნებდა. ყველაზე ხშირად აჰმეთის სახე ისახებოდა... ბარაკაის ძე გვევედრებოდა: სამშობლოს ნუ მიატოვებთო...

რჩეულ-რჩეული ვაჟკაცები სულთნის საბრძანებელსი რომ მოხვდნენ, ასკერებად და პირად მცველებად გააწესეს. მათრახით ნაწნევი მწარე გამოცდილება ბევრის ხვედრია, ტკბილი ფახლავათი კი, - ცოტასი. ერთნი შეაშინა, მეორენი კი მოატყუა. ნოყიერი მიწებითა და მფარველობით მოისყიდა. აფხაზეთში თავადებსა და გლეხებს შორის ოდითგან არსებული ნათესაობა თურქეთის მთავრობამ თავის სასარგებლოდ გამოიყენა. ისეთები, როგორიც შარდინია, ალოუს ძე, პატივით მიიღეს: მიწაც უწყალობეს და არც წოდების მინიჭებაზე გამოუჩენიათ სიძუნწე. თავადებს ბარაქიანად მოუზომეს ადგილ-მამულები, მათ ქვეშევდრომების კი ნაფოტივით მიუგდეს თავშლისხელა ბოსტენი. ჰოდა, ხეირიც ნახეს: გლეხის ბიჭები არმიაში გაიწვიეს და ალაჰის სახელით პირდაპირ ომში უკრეს თავი. მერე რა ბიჭები, სულ ერთმანეთზე უკეთესები. ისე კი ვისაც ნაღველი და დარდი უნდა გაიქარვოს, ბრძოლაზე უკეთესი საშუალება არ არსებობს. რამდენი დაბრუნდა იმ ომიდან დასხივებული და ხეიბარი, ეს მე და ღმერთმა ვიცით. არ ვიცი შვილო, გაგიგია კაც

მაანის ამბავი? თქვენი ფესვისა იყო - აფხაზი. თავის დროზე ცოტა სამსახური როდი გაუწია ამ კავკასიელმა მეფეს, რისთვისაც გენერლის ჩინიც მიიღო. მაგრამ მას შემდეგ რაც უბიხები თურქეთში გადმოსახლდით, როგორც იტყვიან, მისი მზეც ჩაესვენა: მოკვდა ნაცადი მეომარი. მისი ერთი შვილი მამის გზით წავიდა და რუსეთის არმიის ოფიცერი გახდა. გენერლის მეორე ნაშიერი ქამლათი, აფხაზეთში თავადობა რომ გააქუქმეს და ბატონყმობაც ზედ მიაყოლეს, რუსეთის მმართველობას არ დაემორჩილა და მთელი ოჯახით თურქეთს გადასახლდა. ოსმანები თავიანთი მტრის მოძულეს პატივისცემით შეხვდნენ: სტამბულის ცენტრში სასახლე მიუჩინეს, პოლკოვნიკის წოდება მიანიჭეს და ჯარში ფგაწვეული აფხაზი მუჰაჯირების მეთაურად დანიშნეს. კარგად მოგეხსენება, ჯარისკაცებს მუქთად არაფერს აჰმევენ. ჰოდა, ქამლათიც, თავისი ჯარით მეზობელ არაბეთის ქვეყნებში გაგზავნეს, ვისი იმამიც თავნებობდა და პატივმოყვარე თურქებს ეურჩებოდა.

ბევრმა აფხაზმა წააგო ამ ბრძოლაში თავი, მაგრამ იმამის არმია ქამლათმა გაანადგურა. თვითონ იმამი კი ტყვედ ჩავარდა. არაბეთიდან დაბრუნებული გმირი პირდაპირ ქორწილში მოხვდა. მის მზეთუნახავ ასულს ნაფიზაც ცოლად ირთავდა თურქეთის ტახტის მემკვიდრე აბდულ-ჰამიდი. ქორწილი გადაიხადეს თუ არა, ახალი სიხარული ეწვიათ, ქამლათ მაანის სიძე სულთანი გახდა. მკაცრი იყო ახალი სულთანი, შეუბრალებელი და დამსახურებულადაც შეერქვა „სისხლიანი“. თვალები შურიანი ჰქონდა და ხელები - ხარბი. სამი რამ არის, დად, ქვეყანაზე საშიში: დანა ბავშვის ხელში, მლიქვნელის ქება და ძალაუფლება განდიდების მანიით შეპყრობილი ადამიანის ხელში. აბდულ ჰამიდს თავისი ტარსიკონის ჩექმის ქვეშ ესიზმრებოდა კავკასია და გადაწყვიტა ეს მაცთუნებელი სიზმარი აეცხადებინა. ქამლათ მაანს პოლკოვნიკის წოდება უბოძა და მუჰაჯირებისა და თავზეხელაღებული თურქების ჯარს ჩაუყენა მეთაურად. გეზი აფხაზეთისკენ ჰქონდათ აღებული. სანამ გემებში ჩასხდებოდნენ, ქამლათ მაანმა გზა დაულოცა მეომრებს:

-ჩვენო ძმანო, ჩვენმა საათმა დაჰკრა! ალაჰის ნაცვალმა დედამიწაზე, ოტომანის იმპერიის დიდმა სულთანმა დახმარების ხელი გამოგვიწოდა, რათა მშობლიური მიწა გიაურებისგან გავათავისუფლოთ, როგორც კი მშობლიურ აფხაზეთში დავდგამთ ფეხს, ყველა აფხაზი, ვინც თეთრი მეფის მპყრობელობის ქვეშ ეწამება, აჯანყდება და ჩვენ შემოგვიერთდება, გავათავისუფლებთ აფსნს! წინ, ჰაზავათის დროშით! ფადიმახიმ ბინ იაშა!³

³ გაუმარჯოს ფაშას!

შეიარაღებულებმა შავი ზღვა გადალახეს და სოხუმის ციხე-სიმაგრესთან გადასხდნენ. ქამლათ მაანი ჩქარობდა. მთელ აფხაზეთს მოედგნენ მისი მაცნეები და გაერთიანებისკენ მოუწოდებდნენ ხალხს.

-ვისაც თავისუფლება სწადია, ქამლათ მაანის ჯარს შეურეთდეს - აფხაზეთის გადამრჩენლის მეზრძოლებს. ის წაგიძღვებათ ენგურისაკენ გიაურების გასანადგურებლად.

მაგრამ ისე არ გამოვიდა, როგორც ქამლათს ეგონა. რამდენიმე კაცი თუ ააცდინა გზას, თორემ მწყემსები და მხვნელ-მთესველი გლეხები არ გამოეხმაურნენ ფაშას მემამბოხე მოწოდებას. რუსეთის ქვეშევდრომობამიღებულ ხალხს გადაწყვეტილების შეცვლა აღარ უნდოდა. ის კი არადა, მშობლიურ მიწაზე დაადგეს თუ არა ფეხი, ქამლათის მომხრეებიც კი მიმოიფანტნენ აქეთ-იქით. მუხლი მოიყარეს, მიწას კოცნიდნენ და ჩურჩულებდნენ: „გვაპატიე, აფსნი!“ მათმა ნაამბობმა თურქეთში გადატანილ საშინელ გაჭირვებაზე სხვებიც გამოაფხიზლა.

თავისი ერთგული ხახლითა და თურქთა რაზმებით ქამლათ მაანი ენგურისკენ დაიძრა. მაგრამ რუსებმა გაანადგურეს იგი. სულთნის დაქირავებულმა კარგად იცოდა, რომ ასეთი მარცხის შემდეგ თავი არ შერჩებოდა მხრებზე. შერცხვენილი რომ ბრუნდებოდა, ეს კიდევ არაფერი, ბევრი მეომარი დაკარგა. ზოგი გაიქცა, ზოგი დახოცეს, დანარჩენები კი რუსებმა ჩაიგდეს ტყვედ. აი სწორედ მაშინ მოიგონა მან თავის გადასარჩენად ვერაგული გეგმა. უკან რომ იხევდა, მთიან სოფლებს წვავდა და ცრუ ჭორებს ავრცელებდა რუსების სასტიკ შურისგებაზე. იარაღითა და დაშნებით აიყვანა მან თურქეთის გემებზე ათასობით აფხაზი, თითქმის ორჯერ მეტი ვიდრე თავისი ჯარი იყო, რომელსაც აფხაზეთის დასაპყრობად მიუძღოდა წინ. ბევრს ეცადა ქამლათ-ფაშა, მაგრამ მთელი აფხაზეთის გარეკვა ვერ მოახერხა, მწყემსები თავის ფარებიანად მთებში დაიმაღლნენ. მთელი ოჯახები ტყეებში გაიხიზნენ ან რუსების მხარეს გადავიდნენ. და აი, ფერფლიდან კვლავ აღსდგა აფსნი! განა შენი აქ მოსვლა ამის საუკეთესო დასტური არ არის? მოდი, გულში ჩაგიკრა, ჩემი ცხოვრების დაგვიანებულო სიხარულო!

გული მელეოდა ახლობლების უნახაობით. და აი, ერთ დღესაც ავდექი და გზას გაუყევი. ხელში კვერთხი მიჭირავს და ფეხით მივუყვები გზას ოსმან-ქოისკენ. შორი გზა მიდევს წინ. შემოდგომის ქარი ქრის და ხანდახან მეჩვენება, რომ კერიის კვამლი მოაქვს ჩემამადე, იმ კერიისა, ზედ დედაჩემი რომ გადახრილა.

გზის კიდეებთან მოუვლელი საფლავები მხვდებოდა. ვკითხავდი ვინმე შემხვედრს ვისი საფლავია-მეთქი და „ჩერქეზისო“ - მაშინვე მპასუხობდა.

მე არ მითქვამს, შენთვის შარახ, ყველა მუჰაჯირს თურქეთში ჩერქეზს ეძახდნენ. ეს ზედმეტსახელი დღემდეა შემორჩენილი. ჩემს ახალგაზრდობაში „ჩერქეზი“ იგივე იყო, რაც ყაჩაღი. ორი თურქი რომ წაიჩხუბებდა, „აი შენ ჩერქეზო“, ეძახდნენ ერთმანეთს. ჯერ კიდევ სტამბულში გავიგე სულთან აბდულ აზიზის ტახტიდან ჩამოგდების სისხლიანი ისტორია. ისიც გავიგე, რა როლი შეასრულა ამ ამბავში შარდინმა, ალოუს ძემ, მაგრამ ამაზე შემდეგ გიამბობ.

აი დაბალ ბორცვებში შეყუჟული ოსმან-ქოიჯ. შუაღამე გადასული იყო. ქროდა შემოდგომის ნესტიან ქარი და წვრილად თოვდა. ისმოდა ძაღლების ყეფა. მე წმინდა ბითხას წინ აღმართულ ბორცვთან გავჩერდი, გარშემო ყველაფერი ეკალბარდს დაეფარა. ერთადერთი რცხილაც მოეჭრათ. მის ადგილად თოვლით დაფარული კუნძილა მოჩანდა.

გულდამძიმებული შევედი სოფელში და პირველი, რაც თვალში მომხვდა, აბხუბას ნასახლარი იყო. ჭიშკარი ისევ ძველ ადგილას იყო, სახლი კი აღარ ჩანდა. კარმიდამო გადაეხნათ, და კიდეებში თამბაქოს დამპალი ძირები ეყარა. თვალთ დამიბნელდა, თითქოს შავი ნაბადი ჩამომაცვესო თავზე. ფეხები ძლივს მივათრიე სახლამდე, სადაც ჩვენ ვცხოვრობდით. ჩვენი სახლი ხელუხლებლად იდგა. ესაა, რომ ცოტა შეძველებული და ოდნავ დაწეული იყო. აივანზე ბავშვები თამაშობდნენ, სიცივეს არ დაგიდევდნენ. ჰაერი შევიყნოსე და სუნით მივხვდი: აქ ახლა სხვა ოჯახი ცხოვრობდა. დიდიმა ბებერმა ძაღლმა მოირბინა, უნდა დაეღრინა, მაგრამ თითქოს დაფიქრდაო და შორიახლოს ჩაცუცქდა. სიცივე თანდათან უჭერდა. გზაზე გავედი და გრდემლის წკრიალი მომესმა. ჰო, ეს ალბათ მჭედელი დაუთი ურტყამს ასე გულმოდგინედ - გავიფიქრე და სამჭედლოსკენ გავემართე. ორკარედი ნახევრად ღია იყო და შორიდანვე დავინახე კაცი, რომელსაც ცალი ფეხი ხისა ჰქონდა. გრდემლს უროს სცემდა და ყოველი დარტყმისას სკის ნაყარივით რიალებდა ჩინჩხლები, მჭედელს თავზე ყაბალახი ჰქონდა მოხვეული. მე კარს მივუახლოვდი.

-შემოდი, ცეცხლთან გათბი. მაგრად მოუჭირა ყინვამ! - ისე მითხრა, არც კი შემოუხედავს.

ყელში მოწოლილ ცრემლებს ვძლიე.

-გამარჯობა დურსუნ!

გრდემლზე დასარტყამი ურო თითქოს ჰაერში გაიყინა. დურსუნი სწრაფად შემოტრიალდა.

-ზაურყან, ღმერთო ჩემო, ზაურყან, - და ხის ფეხის კაკუნით ჩემკენ წამოვიდა. ერთმანეთს გადავეხვიეთ. გაბურძნულ ლოყებს ცრემლი გვისველებდა. რკინის წითელი ნატეხი გრდემლზე ჩაშავდა, დურსუნი კი ნაზად მითათუნებდა ღონიერ ხელებს მხარზე, ცრემლის არ რცხვენოდა და ილიმებოდა.

-ციდან ხომ არ ჩამოხვედი ზაურყან, ჩემო საყვარელო ძმაო? მშობლებს თავმოკვეთილი ეგონე და გამოგიტირეს, შენ კი ცოცხალი ყოფილხარ. მითხარი, მითხარი რაიმე, ხმა ამოიღე. დააჯერე ცალფეხა დურსუნი, რომ ეს სიზმარი კი არა, ცხადია.

დურსუნმა სახე ჩემს მკერდში ჩამალა. მე კი თითქოს ყელზე შემოჭერილი თოკი შევიხსენი და ვკითხე:

-ფეხი ომში დაკარგე?

-ტუნისის უდაბნოში დავუტოვე მშიერ მგელს. როგორც იქნა მოვალწიე აქამდე კოჭლობით და მალე მამაც დავმარხე. ახლა მარტოდმარტო ვტრიალებ ცალ ფეხზე.

-დიდსულოვანი კაცი იყო მამაშენი, მის სიკეთეს სიკვდილამდე არ დავივიწყებ.

მამამ დიდხანს სიცოცხლე გვისურვა. დაე, დღევანდელი დღე მომავალი დიდი სიხარულის საწინდარი იყოს.

-ნუ მაწვალე დურსუნ, მითხარი ჩემებს რა მოუვიდათ?

-სელიმ-ფაშა რომ მოგიკლავს იზმიდში, მატა უვნებელი დაბრუნებულა შინ. როგორც მამაჩემმა მითხრა, ჰამირზა, მატა და დედაშენი სადღაც წასულან. მის მერე მათი ამბავი არ გამიგია, ზაურყან. უბიხების აქედან გადასახლებაში კი შენ არავითარი ბრალი არ მიგიძღვის. ეს შარდისნ, ალოუს ძეს ადევს ცოდვად, ამაზე მერე გიამბობ, ახლა კი ნამგზავრი ხარ და წაიხემსე.

სუფრას მივუჯექით. ზედ თევზი, შუაზე გადატეხილი მჭადი და დაჭრილი ხახვი იდო. ცეცხლზე სპილენძის ყავადანი იდგა. გარეთ ჩამოხნელდა. თოვდა და ჭოტივით გაჰკიოდა ქარი. ჭრაქის ფოთოლი ბჟუტავდა და დურსუნმა რამდენჯერმე მოაცილა ჭვარტლი. მკრთალი შუქი ანათებდა ჩვენს ღარიბულ სუფრას.

-მაპატიე ზაურყან, ასეთი ღარიბული ტრაპეზი რომ გვაქვს, რომ მცოდნოდა მოხვიდოდი...მეზობლებისგან კი ვერაფერს ისესხებ, ახალმოსახლეები არიან. შენნაირ სტუმარს ისეთი დახვედრა უნდა, ჩემი პაპები რომ ხვდებოდნენ ხოლმე სანატრელ სტუმარს საქართველოში. ხარი უნდა დამეკლა და ქვევრი მომეხადა, - დურსუნმა ხელები გაშალა - აი ამხელა ქვევრი. მეგობრები უნდა მომეპატიებინა საქეიფოდ. გვესვა, გვეჭამა, გვემღერა, ცეკვა-თამაში უნდა გქვონოდა მთელი კვირას, მაგრამ, - დურსუნმა მწარედ ამოიოხრა, - სად არის მშვენიერი საქართველო და სად ჩვენ.

-სიტყვა ისე პატარაა, ენის წვერზე ეტევა, ყველას გულს კი იპყრობს. მე ასეთ გემრიელ სუფრასთან რა ხანია არ ვმჯდარვარ.

ქარმა ღრუბლები მიმოფანტა. თოვლი ჭყაპად იქცა, ცაზე მომწვანო ვარსკვლავები ციმციმებდა. დურსუნმა შეშა შეუმატა ცეცხლს და კედელზე ყვითელი ლაქები აცეკვდა. ცეცხლთან მივწექით. ძილი მომერია და ქუთუთოები დამიმძიმდა...

გუშინ დაგპირდი, შვილო, დაწვრილებით მოგიყვები, რა ჩაიდინა-მეთქი შარდინმა, როგორც სანდლის ხე არ არი წანაზარდების გარეშე, არც ხალხია, ერთი მახინჯი მაინც რომ არ ერიოს. თქვენ, აფხაზებს მაან ქამლათი გყავთ ასეთი, ჩვენ კი, უბიხებს - შარდინი, ალოუს ძე. ამბობენ, ჯიშიანი ხეები ღმერთთან მივიდნენ ნაჯახზე საჩივრითო. ღმერთმა კი ასე მიუგო: „ისიც ხომ თქვენი ჯიშისაა, ტარი ხომ ხისა აქვსო“.

აბდულ აზიზის ცოლისძმა თურქეთის დივანის გავლენიანი პირი გახლდათ. ძალაუფლება თვითდაჯერებას ბადებს. ხან სიტყვით და ხან საქმით, შარდინი დღითიდღე იმრავლებდა მტრებს. პირში უღიმოდნენ, ზურგს უკან კი მიწაში დებდნენ. თავის თანამემამულეებზე უბრალო ფიქრითაც კი არ იწუხებდა თავს. ოსმან-ქოი მხოლოდ მაშინ გაახსენდებოდა, გლეხებისაგან გადასახადების წაგლეჯვის დრო რომ დადგებოდა. ჩინოვნიკებთან და მოხელეებთან საქმეს აკვარახჭინებდა, რისთვისაც სინდისის ქენჯნის გარეშე იღებდა ქრთამებს. ისე გამდიდრდა, ათი ფაშაც ვეღარ გაუტოლდებოდა. ისეთი გარყვნილების მორევში გადაეშვა, თვით ჰარამხანის მფლობელებიც კი გაკვირვებულები იყვნენ. მაზეზღარობდა, ერთმანეთზე აქეზებდა და მამლებივით აჩხუბებდა კარისკაცებს. ეშინოდათ კიდეც მისი და ეზიზღებოდათ კიდეც. თვით დიდი ვეზირი- ბებერი მელა საბაბას ეძებდა, სატახტო ქალაქიდან სადმე 189შორს რომ გაეგზავნა და თავიდან მოეშორებინა. ისიც კი მოახერხა, რომ სულთანს წარჩიებული უბიხისთვის ფაშის წოდება მიენიჭებინა, რათა ოცნება

აესრულებინა და ჯარში გაემწესებინათ. მაგრამ შანდა იცავდა ძმი ინტერესებს და დიდი ვეზირის მანევრებმა ამაოდ ჩაიარა.

ან შარდინს როგორ უნდა შეეკავებინა თავი ცდუნებისგან, როცა თვით სულთანი ფლანგავდა სიცოცხლეს დოღებსა და სასიყვარულო პაემნებში, ქეიფსა და ნადირობაში. თავყანისცემით, მდიდრული საჩუქრებითა და ნაირ-ნაირი ლამაზმანებით მოთენთილი სულთანი ერთ მშვენიერ დღეს ისე ჩამოაგდეს ტახტიდან, ერთი ტყვიაც კი არ გაუსროლიაო. შორეულ მამულში გამომწყვდიეს და მალე, დაქირავებული მკვლელი ხელით სიცოცხლესაც გამოასალმეს. აბდულ აზიზის ტახტიდან ჩამოგდება, შარდინის, ალოუს ძის წინააღმდეგ გააერთიანა კარისკაცები. ერთმანეთისადმი ყოველგვარი შუღლი, მეტოქეობა, მტრობა დაივიწყეს და ერთად შემჭიდროვნდნენ სულთნის ცოლისძმის სიძულვილით აღგზნებულნი. შარდინი შეუპყრეს, გაასამართლეს და შეაჩვენეს. მთელი მისი ქონება სტამბულში და მიწები ოსმან-ქოიში, ჩამოართვეს და სახელმწიფოს გადასცეს.

ახალი სულთანი მურატი, ავადმყოფი, ნახევრად სულელი და უნებისყოფო კაცი იყო და სახელმწიფოს დიდი ვეზირი და ზედმიწევნით წარჩინებული ფაშები მართავდნენ მისი სახელით. ქვეყანა მართლაც რომ ბორბალს ჰგავს. დღეს თავზე ხარ მოქცეული, მაგრამ აი, გიმტყუნებს ბედი და უკვე ქვეშ მოყვები მტვერივით. ის ვინც გუშინ ცახცახებდა შარდინის, ალოუს ძის შიშით, დღეს თვალებში აფურთხებდა და ძაღლს ეძახდა. ციხეში გამომწყვდეული ყოფილი თავადი მიხვდა, რომ მისი დღეები დათვლილი იყო, თავს მოერია, ბრაზი დაიოკა და შურის საძიებლად ხელსაყრელ დროს ელოდა. დიდი ვეზირის სახელზე თხოვნა გააგზავნა, სადაც სურვილს გამოთქვამდა, რიგით ჯარისკაცად გაეგზავნათ ომში.

„ეს კი დასაშვებია, - გადაწყვიტა დიდმა ვეზირმა, - იქ უღირსს სხვები თუ არა, შენთანებზე აგიგებენ ანდერძს“.

და აი, შარდინი, ალოუს ძე, უბრალო ასკეტის ტანსაცმელში გამოწყობილი, ციხიდან გამოვიდა. დღემდე საიდუმლოდ რჩება, თავისი მოფიქრებული შურისძიებით მოქმედებდა ყოფილი პატიმარი თუ დაქირავებული მკვლელებით გამოიყენეს ტახტიდან ჩამოგდებული სულთნის მომხრეებმა.

შუალამე გადასული იყო, როცა სტამბულის ცენტრში ტაუშანტაშში მინისტრ მიხდატ-ფაშას სასახლის წინ შარდინი, ალოუს ძე გამოჩნდა. მან წინასწარი იცოდა, რომ ამ დროისთვის აქ უნდა ყოფილიყო სერასკირი ჰუსეინ ავნი-ფაშა და ოთხი მინისტრი საიდუმლო მოლაპარაკებისთვის. შარდინს, ალოუს ძეს, ლაზადის ქვეშ ორი ნაგანი და ხანჯალი ეკიდა. არ ვიცი პაროლი იცოდა დად, და არ ვიცი საიდუმლო

შესასვლელი. ეს კია, რომ უბიხი თავადი სწორედ იმ ოთახში აღმოჩნდა სადაც სამხედროები თათბირობდნენ. პირველი გასროლისთანავე, შარდინმა უსულოდ დასცა ფეხზე წამოდგარი სერასკირი. მეორე ტყვიამ კაპიტან აჰმეთ კაისარლის გაუხვრიტა შუბლი. რაიტ-ფაშას კი ხანჯალი ჩასცა შარდინმა. შარდინი ფარეხში შევარდნილ მგელს ჰგავდა, თუმცა, დახოცილებიც მგლის ჯიშისანი იყვნენ. ორმა კაცმა მაგიდის ქვეშ შეძრომა მოასწრო. მცველები არ დაიბნენ და მესამე გასროლა ვეღარ მოახერხა შარდინმა, ალოუს ძემ. მცველებმა ხიშტებზე წამოაგეს.

სამხედრო მინისტრისა და მისი დაახლოებული პირების მკვლელობის ამბავმა მთელი ქვეყანა შეაძრწუნა. მისი სიკვდილი რომ გაიგო, შანდამ თავი მოიწამლა, რაკი მაშინვე იცნოსა, რასაც უქადდა ყოველივე ეს. დაიწყო გამომიება, კარგად მოგეხსენება, როცა მოპასუხე მკვდარია, სხვის მოკლულ ძაღლსაც მას დააბრალებენ. ვიღაცის წამება და ვიღაცის შეწყალება, ვიღაცის დაცემა და ვიღაცის დაწინაურება, მოუყარეს ყველაფერს თავი. ერთმა კენჭი დადო, მეორემ - ტვირთი მოიტანა. მესამემ არ იძუწა და მთელი ქალაქის მეჭორეები დაიქირავა და ცოდვები გორა გაჩნდა, აიღეს და ყველაფერი შარდინს, ალოუს ძეს დაატეხა თავზე.

ის არაკაცი, სელიმ-ფაშაც გაიხსენეს. არაკაცი ჩემთვისაა, თორემ სხვებმა ლამის წმინდანად აღიარონ. „ო, რა ღირსეული ადამიანი იყო. მერედა რა ჭკვიანი. ასეთებს სანთლით ვერ იპოვი, ისიც უბიხის ხელით ჩავიდა სამარეში“

ზღვის ღელვას ქარი იწვევს, ხალხისას - ყურმოკრული ამბები.

„აბა გაიხსენე ვინ მოკლა სელიმ-ფაშა?“ – „ვიღაც ჩერქეზმა ზაურყან-ზოლაკმა“, - „ვიღაც ჩერქეზმაო? ვიღაც კი არა, ის შარდინის ძუძუმტის შვილი იყო და სელიმ-ფაშაც, შარდინის, ალოუს ძის დავალებით იყო მოკლული. მერე მთელი მისი ჰარამხანის ქალები, თვითონ წაიყვანა ხასებად.“

მართლაც, თოფის არ უნდა გემინოდეს ისე, როგორც ჭორის. ისიც გაიხსენეს, რომ სიკვდილი მქონდა მისჯილი და განაჩენის სისრულეში მოყვანა ჭიანურდებოდა.

„შარდინი, ალოუს ძე რომ არა, აბა ვინ დაიხსნიდა ზაურყან ზოლაკს ჯალათისგან?“ „იმ ზაურყან ზოლაკის ციხიდან გაქცევაც შარდინის მოწყობილია. რა თქმა უნდა, ერთი ჯურისანი არიან“. – „საინტერესოა, სად იმალება სელიმ-ფაშას მკვლელები?“ – „ვინ იცის რამდენი კაცი მოკლა რაც ციხიდან გავიდა“

მითქმა-მოთქმა ქვეყანას ანგრევს და აი, თურქეთის პოლიცია, ბრძანება შემოიღო, მოეძებნათ ზაურყან ზოლაკი! სად არ მეძებდნენ, რომელ ქალაქსა და

სოფელში, მაგრამ იმ დროს მე ქერიმ ეფენდის ქარავანში ვიყავი უმისამართო საპარაში. და აი, ყველაზე საშინელი რამ მოხდა, სელიმ-ფაშასა და სერასკირის სიკვდილი მთელ უბის ხალხს აზღვევინეს. გამიგონია ასეთი რამ წინათაც მომხდარა ცისქვეშეთში.

„ვინ არიან ეს ჩერქეზები, თუ როგორც თქვენ უწოდებთ უბიხები“. – „როგორც ამბობენ ყველანი ყაჩაღები ყოფილან, წესიერები რომ ყოფილიყვნენ, არც რუსეთის მთავრობა აუკრავდა გუდა-ნაზადს“. – „ისლამის რჯული კი მიიღეს, მაგრამ მუსულმანებს არაფერი შემატებიათ ამით.“ „ცუდადაც არ მოწყობილან, მაგალითად ოსმან-ქოიში“. – „მერე თქვენ იცით, რომ ოსმან- ქოი, შარდინის, ალოუს ძის დამკაშების ბუდეა?!“ – „მთავრობა ყველა მუჰაჯირი ქვეყნის განაპირას უნდა გადასახლოს“, - „ყველასი ერთად გადასახლება არ შეიძლება, საშიშია, სხვადასხვა ადგილას გადასახლება უფრო საიმედოა. ზოგი დაიხოცება, ზოგი კიდევ თავის ენასა და ზნე-ჩვეულებას დაივიწყებს და ჩვენს გლეხებს შეერევა“.

ფაშები დაობდნენ, უბიხები კი განტევების ვაცად იქცნენ. დააცალკევეს და ბადრაგის თანხლებით ვინ იცის, სად გარეკეს. რაც ზურგზე აიკიდეს, ის იყო და ის, სხა რამის წაღების ნება არ დართეს, როცა მუჰაჯირები თურქეთისკენ მიდიოდნენ, რაღაც იმედი მაინც გააჩნდათ. ახლა კი ცხენოსანი ასკერების ჩრდილებთან ერთად, მხოლოდ უიმედობა სდევდათ თან.

ყველაფერი ეს მაშინ მოხდა, მე რომ აფრიკაში დავეხეტებოდი.

წუხელ ერთმანეთს რომ დავშორდით, ზაურყანი ისე დაღლილი იყო, რომ დღევანდელი ჩვენი შეხვედრის მეშინოდა კიდევ. მაგრამ დღეს ჩვეულებრივზე უფრო ადრე ადგა. ის კი არადა, თავის შავ ძაღლს რომ მოუხმო სტვენით და აჭამა, კიდევ დიდხანს იდგა ეზოში, ეფერებოდა ძაღლს; ხან ზურგზე უსვამდა ხელს, ხან აიძულებდა ამხტარიყო, ხან კიდევ ადამიანივით ელაპარაკებოდა, - ეს ბუზები რომ არა, აქეთ-იქით რომ გატრიალებენ, ალბათ მოწყენილობისაგან მოკვდებოდი შე საწყალო! აბა, გეყოფა ახლა, მოშორდი. შე საცოდავო, თეთრი ფერის მაინც გაჩენილიყავი, იქნებ ღამეშიც დამენახე ამ ჩაბნელებულ სოროში, ჩემმა ბედმა რომ შემაგდო.

ძალლი წკმუტუნებდა და ფეხებზე ეტმასნებოდა პატრონს. არ შორდებოდა, თითქოს უხაროდა მისი დღევანდელი ენაწყლიანობა.

„სხვა დროს საჭმელს მიუგდება თუ არა, ყვირილით იშორებდა თავიდან. დღეს ეტყობა დილიდანვე კარგ ხასიათზეა მოხუცი“ - გავიფიქრე მე.

საუზმის შემდეგ სასაუბროდ რომ დავსხედით, ჩემი ვარაუდი გამართლდა, ზაურყანი მართლაც კარგ ხასიათზე იყო. ხშირად ურთავდა თავის ნალვლიან ამბებს ანდაზებსა და ხუმრობებს. თვითონაც იცინოდა და მეც მაცინებდა.

მისმა კარგმა ხასიათმა გამაბედვინა და როგორც იქნა ვკითხე, რიის გაგებაც დიდი ხანია მინდოდა და ვერ ვახერხებდი:

-ამ ხნის განმავლობაში ქალები არ შეგხვედრიათ?

-როგორ არა, - მიპასუხა მან, - მე ხომ გიამბოვებდი იმ ქალზე რომელიც მიყვარდა, მაგრამ ორივეს ზურგი შეგვაქცია ბედმა. ამის მერე აღარავინ მიყვარებია. ისე კი, რა თქმა უნდა, იყვნენ ქალები... რაზე გიამბოვ? რაც იცი, თუ რაც არ იცი? თვითონ თუ არაფერი იცი ქალებზე, მაშინ მე გიამბოვ. თუ იცი და, გამეორება რაღად გინდა?

შემეშინდა, ჩემმა შეკითხვამ რ გააბრაზოს-მეთქი ჩემზე სამჯერ უფროსი კაცი, მაგრამ ზაურყანი ჩემს ცნობისმოყვარეობას ჩვეულებრივად შეხვდა. გაიხუმრა, მხოლოდ ეს იყო და ეს.

მისი დიდრონი, დამარღვული ხელები, კაკლის ხის მიწიდან ამოშვერილ ფესვებს რომ ჩამოჰგავდა, მშვიდად განისვენებდა მუხლებზე. შემდეგ ჩაფიქრებულმა თითებით წვერს დაუწყო წვალება. რამდენჯერმე ჩამოუშვა ხელი და ჩემი შეკითხვით შეწყვეტილი თხრობა განაგრძო.

გაზაფხულამდე მჭედელ დურსუნთან ვცხოვრობდი, მაგრამ პურს მუქთად არ ვჭამდი. შეშას ვეზიდებოდი ტყიდან, კერიაზე ცეცხლს არ ვაქრობდი, საჭმელს ვამზადებდი, ვრეცხავდი კიდეც და ტანსაცმელსაც ვაკერებდი. არც ერთი საქმიანობა არ არის სათაკილო, გინდ კაცისა იყოს და გინდ ქალის. მჭედლის ხელობასაც შევეჩვიე, დურსუნის შეგირდი გავხდი. ისე გამოვჭედავდი წალდს, ნაჯახსაც თუ ბარს, რომ თვით დურსუნიც კი მიქებდა ნახელავს. ახალგაზრდა ვიყავი და თანაც ჯან-ღონიანი, გაჯიუტებულ ცხენსაც კი წამოვაქცევდი მიწაზე და ოთხივე ფეხს დავიჭედავდი. დურსუნს უხაროდა ჩემი სიმარჯვე.

-სულთნის ყურამდე რომ მიაღწიოს შენმა ამბავმა, სასახლის კარის მჭედლობა არ აგცდება და არა არაბული ბედაურის დაშედეგა მოგიწევს.

როცა სამჭედლოში სამუშაო არ იყო, სოფელ-სოფელ დავდიოდი: ვის შეშას ვუჩეხავდი, ვის საჯინიბოსა და ბოსელს ვუსუფთავებდი, ვის კიდეც ბალახს ვუთიბავდი. წვერ-ულვაში გავიზარდე, რათა ყოველ შემხვედრს არ ვეცნე. დურსუნის ბიძაშვილი ვარ-მეთქი, ვამბობდი, ორდიდანა ვარ და თოუფიკი მქვია-მეთქი.

სამჭედლოში ყოველთვის ხალხმრავლობაა. ზოგი საქმისთვისაა მოსული, ზოგიც ისე შემოივლის, ზოგ ახალ ამბავს თვითონ იტყვის, ზოგს კიდე სხვისგან გაიგებს. თუმცა დურსუნი ბიძაშვილსა და თოუფიკს მეძახის, ვიცი მოვა დრო, ვიღაც მიცნობს და მე რომ წამაცლიან თავს, ეს კიდეც არაფერი, დაუთის შვილსაც არ დაადგება კარგი დღე ჩემი შეფარებისთვის. პოლიციის სიაში შეტანილი ვარ, როგორც გაქცეული სახელმწიო დამნაშავე და ბოროტმოქმედი.

გაზაფხულზე ყველაფერი იღვიძებს, ყველაფერი მზისკენ მიილტვის. ყოველ ცოცხალ არსებას ახარებს სითბო და იმედით აღსავსე სინათლეს ეტანება. დახავსებული ბებერი კუნძიც კი ამოყრის ხოლმე წვრილ-წვრილ ყლორტებს: ფესვები სიცოცხლეს ებლაუჭება. მე კი ვინა ვარ? ხალხის ფესვებზე ამოხეთქილი ტორი ვარ. ჩემი ხალხი კი ოსმან-ქოიდან ამოუძირკვავთ და უნაყოფო მიწაზე გადაუყვანიათ. მე ამ ფესვებზე მოგლეჯილი და წყლიან სურაში ჩადებული პატარა ტოტი ვარ.

ჯერ კიდეც ზამთარში, ცეცხლზე მიფიცებულები ვაწყობდით მე და დურსუნი გეგმებს, როგორ მიმელწია ჩემიანებამდ უხიფათოდ. გადაწყდა, რომ ზღვა უფრო საიმედო იყო. მაშინ იზმიდამდე ფეხით უნდა მივსულიყავი. იქ დურსუნის ერთგულ კაცთან გავერდებოდი. მერე კი კონტრაბანდისტებს გავყვებოდი იალქნიანი სანდლით მერსინის ნახევარკუნძულისკენ. საზღვაო დაცვის თვალის ასახვევად ნახევარკუნძულს გარშემო შემოვუვლიდი და ნავმისადგომში ჩავიდოდი. მერე კი იქვეა... მაგრამ დამხრჩვალავით მწყალობდა ბედი.

იზმიდში შიმშილის მოსაკლავად სასაუზმეში შევედი. იქ ჩემნაირი ლატაკები დადიოდნენ. ცაბნელებულ კუთხეში მივჯექი და იაფიანი შეჭამანდი და ჭიქა ყავა შევუკვეთე. წავიხემსე და მაგიდებს შორის გასასვლელისკენ გავემართე. უცბად ვიღაც შავგვრემანის თვალებს შევეფეთე. სახე თითქოს მეუცნაურა, შემფოთებულმა მეხსიერება მოვიშველიე, მაგრამ ის ვერაფერს მეუბნებოდა. გარეთ გამოვედი და ბაზრისკენ მიმავალ ბრბოში გავერიე. კეფით ვგრძნობდი, რომ ვიღაც მითვალთვალებდა. ცოტაც და ზურგს უკან ხმამაღალი ყვირილი გაისმა:

-დაიჭირეთ, დაიჭირეთ! ეს ჩერქეზია! ამაღ მოკლა სელიმ-ფაშა!

მოვიხედუ და ის შავგვრემანი დავინახე. ახლა კი ვიცანი: ის ერთ-ერთი იმ მსახურთაგანი იყო, ხელები რომ გამიკრეს სასახლის ბაღში, შადრევნის ახლოს, როცა იმათი ბატონი უკვე ცისფერი აუზის ფსკერზე ეგდო და სისხლიან ბუშტებს უშვებდა პირიდან. ხალხი განზე გახტა და სად იყო და სად არა, თითქოს მიწიდან ამოძვრნენო, პოლიციელები მეცნენ. უიარაღო კაცის ხელების გადაგრეხვას, მოგეხსენება, დიდი ამბავი არ უნდა და ერთ წუთში გამკოჭეს.